cogito

Yapı Kredi Yayınları - Üç aylık düşünce dergisi - Sayı: 63 / Yaz 2010

Dünya Gözüyle Futbol

YKY

Yapı Kredi Yayınları

cogito

Dünya Gözüyle Futbol

Sayı: 63 Yaz 2010

Cogito
Üç aylık düşünce dergisi
Sayı: 63 Yaz, 2010
ISSN 1300-2880

Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık A.Ş.
adına sahibi:
HALİL TAŞDELEN

Genel Müdür:
TÜLAY GÜNGEN

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü:
ASLIHAN DİNÇ

Dergi Editörü:
ŞEYDA ÖZTÜRK

Danışma Kurulu:
ŞEYLA BENHABİB, ZEYNEP DİREK,
MÜNİR GÖLE, FERDA KESKİN,
KAAN H. ÖKTEN, MEHMET RİFAT,
ZEYNEP SAYIN, GÜVEN TURAN

Katkıda Bulunan:
FAHRİ GÜLLÜOĞLU

Düzelti:
KORKUT TANKUTER
Grafik Tasarım:
FARUK ULAY, AKGÜL YILDIZ
Yayın Sekreteri:
GÜLAY KANDEMİR

Renk Ayrımı / Baskı:
PROMAT BASIM YAYIM SAN. VE TİC. A.Ş.
Sanayi Mahallesi, 1673 Sokak, No: 34
Esenyurt-İstanbul
Tel.: (0212) 622 63 63

Yapı Kredi Yayınları: 3137

Genel Yayın Yönetmeni:
RAŞİT ÇAVAŞ

Reklam ve Halkla İlişkiler:
HALUK DAĞ

Yazışma Adresi:
COGİTO
Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık A.Ş.
İstiklal Caddesi, No: 161 Beyoğlu 34433/İstanbul
Tel.: (0212) 252 47 00 (pbx)
Faks: (0212) 293 07 23
E-posta: ykykultur@ykykultur.com.tr
E-posta: seyda.ozturk@ykykultur.com.tr
İnternet adresi: http://www.cogitoyky.com
http://alisveris.yapikredi.com.tr

Yayın Türü:
Yerel süreli

Partner of "European Network of Cultural Journals – Eurozine"
"Avrupa Kültürel Yayınlar Ağı – Eurozine" Üyesi
www.eurozine.com

Cogito'da yayımlanan tüm yazıların
sorumluluğu yazarına aittir.
Dergide yer alan yazılar kaynak gösterilmek
kaydıyla yayımlanabilir.
Yayın Kurulu, dergiye gönderilen yazıları
yayımlayıp yayımlamamakta serbesttir.
Gönderilen yazılar iade edilmez.

Sertifika No: 12334

Bu Sayıda:

Cogito'dan

5 • Futbol: Güzel Oyun

Dosya: Dünya Gözüyle Futbol

8 • İlker Aktükün • Futbolun Siyasi Tarihine Kenar Notları

27 • Kıvanç Koçak • Milliyetçiliğin Bir Av Sahası: Futbol

43 • David Inglis ve John Hughson • Güzel Oyun ve Gündeliğin Proto-Estetiği

64 • Tanıl Bora • Yeşil-Kırmızi, Şark'ın Yıldizi "Boş Kale, Qibrak!"

74 • Selçuk Candansayar • Futbol, Delinin Aşkı

86 • Nelson Rodrigues • Futbolda Freud

89 • Emre Sarıkuş • Futbolun Psikopatolojisi

98 • Ulaş Başar Gezgin • Futbol Neden En Yaygın Spordur? Resim Sergilerine Gidenlerin Sayısı Neden Az? Ve Dahası...

112 • Bartosz Weiss • Günümüzde Medeniyetler Çatışması Olarak Futbol: Rakip Tarafların İmgelerinin Yaratılışı

120 • Allan C. Hutchinson • Derrida Futbol Oynamış Olsaydı

134 • Osvaldo Soriano • Gallardo Pérez, Hakem

137 • Hande Birkalan-Gedik • Futbolun Cinsiyeti, Futbolun Cinselliği: Feminist Bir İmkân ve İmkânsızlık Olarak Futbol

149 • Tunca Arslan • Yeni bir futbol kültürü için... Ofsaytta yaşayanlar paslaşıyor

163 • Antonio Negri • Milan, Kesinlikle!

167 • Tan Morgül & Turgut Yüksel • Futbol 'ilahi' bir tombaladır

182 • Özgür Dirim Özkan • Futbol Kime Ait? Futbolun Popülerliği ve Dünya Kupası

196 • Doruk Yurdesin • 18. Yüzyıldaki Arsa İşgallerinden 21. Yüzyıldaki Evsizleştirme Hareketine Değişen Çağ, Değişen Yöntemler ve Futbol

205 • Barış Karacasu • Futbol Şarkılarının Dünü ve Müzikli, Resmi, Kısa Dünya Kupası Tarihi

221 • Cevat Çapan • Abidin Dino Mutluluğun Filmini Çekiyor

228 • Vishanthie Sewpaul • Ulusal Kimlik, Milliyetçilik ve Futbol 2010: Sosyal Hizmetler Endişelenmeli mi?
241 • Yavuz Yıldırım • Başka Bir Dünya Kupası: Mondiali Antirazzisti
252 • Gülengül Altınsay • Afrika Zamanı, Seksist Olmadan Futbolu Sevme Zamanı

Geçen Sayıdakiler

260 • Sayı 62 Kaos ve Karmaşıklık: Düzenli Düzensizlik Çalışmaları
261 • Yazarlar Hakkında

cogito'dan

Futbol: Güzel Oyun

2010 Dünya Kupası'na eşlik edecek bir Futbol sayısı hazırlıklarına başladığımızda ortaya bu kadar renkli ve çoksesli bir sayı çıkacağını biz de tahmin etmiyorduk. *Cogito*'nun futbol sayısı, "güzel oyun"un toplumsal yapıyla, yaşamla, siyasetle benzerliklerine ve bunların futbol sahasındaki izdüşümlerine eğilen; cinsiyetçilik, milliyetçilik, siyaset, sosyal adaletsizlik, ırkçılık, müzik ve futbol ilişkisini ele alan yazılardan oluşuyor.

İlker Aktükün'ün "Futbolun Siyasi Tarihine Kenar Notları" başlıklı ve futbolun üç temel döneminde siyasetle doğrudan ya da dolaylı ilişkisini ele alan makalesiyle açılan dosya, Kıvanç Koçak'ın futbol ve milliyetçilik ilişkisini ele aldığı ve milliyetçiliğin futbolu bir "av sahası" olarak kullanışını Türkiye'den çeşitli örneklerle gösterdiği yazısıyla devam ediyor. Tanıl Bora, "Yeşil Kırmızi, Şark'ın Yıldızı" başlıklı yazısında Diyarbakırspor'un *kişiliğini* ve Süper Lig'deki kimliğini, geçtiğimiz sezon çıkan olayları da yorumlayarak okuyor. Antonio Negri'nin 1998'de Rebibbia Cezaevi'nde kaleme aldığı yazıda, "herkesin gırtlağına kadar futbola batmış durumda olduğu" İtalya'da, değerler bunalımı sonucu safların nasıl değiştiğini Ulus Baker'in çevirisinden okuyoruz.

Hande Birkalan-Gedik'in futbolun cinsiyetini, feminizm ve futbol üzerine kapsamlı bir literatür araştırmasıyla sorguladığı yazısına Gülengül Altınsay'ın bir kadın futbol yazarı olarak deneyimlerini aktardığı yazısı eşlik ediyor. Selçuk Candansayar, "Futbol, Delinin Aşkı"nda futbolun öğelerini ele alıp psikanalitik bir okumaya tabi tutarken, Nelson Rodrigues, 1956 tarihli yazısında Brezilya futbolunun tek eksiğinin bir psikanalist olduğunu öne sürüyor.

David Inglis ve John Hughson'ın "Güzel Oyun ve Gündeliğin Proto-Estetiği" başlıklı çalışması, futbolun sanatsallaştırılması üzerinden, estetik süreçlerin pratiğin alanını şekillendirişini okurken, Allan C. Hutchinson'ın "Derrida Futbol Oynamış Olsaydı" başlıklı yazısı, felsefenin Maradona'sı Derrida'nın futbol sevdası üzerinden, "içkin bir tasarımı ya da doğal amacı olmayan büyük oyun alanı"nı okuyor.

Tunca Arslan'ın "Ofsaytta Yaşayanlar Paslaşıyor" başlıklı yazısı, Burcu Göknar'ın "Vefa" projesinden hareketle ve sanatçının sergisinden fotoğraflar eşliğinde kaleme alınmış, futbolun "parıltısız" ve vefalı yüzüne dair bir inceleme. Futbolun bir diğer yüzünü ele alan Doruk Yurdesin, mega futbol organizasyonlarının milyonlarca kişiyi evinden edip yersiz yurtsuz bıraktığına dikkat çekerek, ekranda futbolun keyfini çıkarırken, bunun milyonlarca insanın yaşamını nasıl etkilediğini bilmenin bir vicdan borcu olduğunu hatırlatıyor. Futbolu bir medeniyetler çatışması olarak ele alan Bartosz Weiss, rakip taraftar imgelerine odaklanıyor. Emre Sarıkuş da bugün "sanayi devrimini" yaşayan futbolun psikopatolojisine odaklanıyor. Ulaş Başar Gezgin'in "Gezgin Heyecan Kuramı", yazarın anlatı kuramını futbola uyarlayarak, futbolun neden sanatsal etkinliklerden daha çok izleyici çektiğini açıklıyor.

Tan Morgül ve Turgut Yüksel'in futbol güzellemesiyle açtığımız dosyanın ikinci kısmı ise Dünya Kupası üzerine yazılardan oluşuyor. Vishanthie Sewpaul'un makalesi, Güney Afrika'nın 2010 Dünya Kupası'na evsahipliği yapmasının sosyoekonomik ve sosyopolitik sonuçlarına eğiliyor. Özgür Dirim Özkan, küreselleşen dünyada futbolun çekiciliğinin sırrını araştırırken, Barış Karacasu "Futbol Şarkılarının Dünü"nde Dünya Kupası'nın müzikli, resmi ve kısa bir tarihçesini çıkarıyor. Avrupa çapında 1997'den beri her yıl İtalya'da düzenlenen Mondiali Antirazzisti (Irkçılık Karşıtı Dünya Kupası) organizasyonuna 2009 yazında, Adana Demisporlularla birlikte katılan Yavuz Yıldırım Başka Bir Dünya Kupası izlenimlerini aktarıyor.

Futbol sayımız arzu ettiğimiz gibi Dünya Kupası'nın başına yetişmedi ama "ofsayta da düşmedik"...

Şeyda Öztürk

Dünya Gözüyle
Futbol

Futbolun Siyasi Tarihine Kenar Notları

İLKER AKTÜKÜN

Dünyanın Kuzey yarıküresinde yerel futbol ligleri henüz yeni sonuçlandı. Artık sayıları iyice azalmış olan "futbol sevmezler", bütün sezon yerel liglerde süren "futbol çılgınlığının" kısmen dinmesini beklerken, 2010 Dünya Kupası heyecanı dünyanın dört bir tarafını sardı. Haziran ayında binlerce kişi Güney Afrika'da, vuvuzelaların sinir bozucu sesine aldırmadan, statları dolduruyor. Dünyanın her coğrafyasında ise milyonlarca insan, günlük yaşamlarını saat farklarına aldırmaksızın maç saatlerine göre ayarlayıp, televizyonlarının karşısında büyük bir heyecan yaşıyor. Üstelik bu heyecan kupaya katılan 32 ülkenin futbolseverleriyle de sınırlı değil. Kupaya gidemeyen ülkelerin futbolseverleri ya sempati duydukları bir takımı destekliyor ya da sadece güzel futbol için televizyonların karşısına geçiyor. 2006 Dünya Kupası, FIFA verilerine göre televizyon tarihinin en fazla izlenilen gösterisi olmuş ve turnuva süresince 30 milyar tekil olmayan izleyici tarafından izlenmişti. 2010 Dünya Kupası'nın sonunda bu rekorun kırılacağından neredeyse hiç kimsenin kuşkusu yok.

Milyonlarca insanın bir topun arkasında koşan 22 kişiye bakmasının ne kadar anlamsız olduğuna ilişkin kurulan cümleler, artık eskisi kadar etki yaratmıyor. Tam tersine futbol uzun zaman önce 22 kişi arasında topla oynanan bir oyun olmaktan çıktı. Özellikle 80'li yıllarla birlikte, kulüpleriyle, federasyonlarıyla, futbolcularıyla, teknik adamlarıyla, hakemiyle, menajerleriyle, sponsorlarıyla, seyircisiyle, medyasıyla dev bir sektöre dönüştü. Birleşmiş Milletler raporlarına göre sporun dünya ekonomisi içindeki payı yüzde üçe ulaştı. Artık endüstriyel bir sektör haline gelen futbola ilişkin finansal

araştırmalarıyla tanınan Deloitte&Touche raporlarına göre, dünya futbolunda dönen para son on yıl içinde 200 milyar dolarlık bir hacme ulaştı.[1]

Futbol ulaştığı ekonomik büyüklüğün yanı sıra harekete geçirdiği kitlenin büyüklüğüyle de dikkat çekiyor. Kitlesel bir ilginin odağı olması ve toplum hayatını etkileyen ekonomik, siyasal, toplumsal, kültürel gelişmelerden hem etkilenmesi hem de bunları etkilemesine rağmen futbolun sosyal bilimlerde bir araştırma alanı olarak ele alınması henüz çok yeni bir olgu. Bunda akademik ve entelektüel çevrelerin uzun zaman boyunca futbolu ciddiye alınmayan bir araştırma konusu olarak görmelerinin önemli bir etkisi var. Ancak son yıllarda yayımlanmaya başlayan *Soccer & Society*, *International Journal Of History of Sport*, *Sport in Society* gibi uluslararası akademik dergiler bu ilgi eksikliğinin giderek kırıldığının bir göstergesi olarak yorumlanabilir.

Sosyal bilimler alanında spora ve futbola ilişkin kuramsal tartışmaların uzun bir geçmişi yok. Daha önce tekil ve kimi önemli çalışmalar yapılmasına rağmen, sporun ve futbolun sosyal bilimlerin çeşitli alanlarıyla ilişkisi açısından ilk önemli kuramsal tartışmalar 60'lı yılların sonunda gerçekleşti. Bu dönemde şekillenen yapısalcı Marksist ekolün, genelde spor ile siyaset, özelde futbol ile siyaset arasında kurmaya çalıştıkları kuramsal ilişkinin, daha sonraki dönemde akademik ve entelektüel ilgisizliğin sürmesinde önemli bir katkısı olduğunu söyleyebiliriz. Bu çalışmaların temel varsayımı kapitalist toplumda sporun, tıpkı hukuk, kültür, sanat gibi diğer üst yapı kurumlarıyla birlikte, ideolojik bir rol oynamasıydı. Futbol, bir yandan çalışan sınıflara gündelik hayat içinde ağır çalışma koşullarını ve sömürüyü unuttururken, bir yandan da hâkim sınıfın ideolojisini ve değerlerini topluma yaymaktaydı.[2] Futbolun çalışan sınıfların boş zamanını "sahte bir neşe" kaynağı olarak doldurup, "afyon etkisi" yarattığını vurgulayan bu yaklaşım, popüler dilde, Portekiz diktatörü Salazar'ın ülkeyi uzun yıllar boyunca 3F (Fado, Fiesta, Futbol) ile yönettiği ya da İspanyol diktatör Franco'nun Barnabeau stadı için "150 bin kişilik uyku tulumu" benzetmesi yaptığına dair klişelerle destekleniyordu.

Yapısalcı Marksistlerin bu değerlendirmeleri, farklı akademik ve entelektüel çevrelerde etkinliğini hâlâ önemli ölçüde sürdürse de, 1980'li yıllardan

1 Futbol endüstrisinin ekonomik büyüklüğü için bkz. Tuğrul Akşar, *Endüstriyel Futbol*, İstanbul, Literatür, 2005; Tuğrul Akşar-Kutlu Merih, *Futbol Ekonomisi*, İstanbul, Literatür, 2006.

2 1968 hareketinin de tetiklediği bu yöndeki ilk tartışmalara bir örnek için bkz. G.Berthaud, Jean-Marie Brohm ve diğerleri, "Sport, Culture et Répression", *Partisans* dergisi özel sayısı, Ağustos-Eylül 1968.

itibaren Gramsci'nin "hegemonya" yaklaşımından etkilenen ekollerin çalışmaları da dikkat çekmeye başladı. Yapısalcı Marksistlerden farklı olarak, sporu alt yapıdan doğrudan etkilenen bir üst yapı kurumu olarak değerlendirmeyen bu ekole göre spor alt yapıdan özerk bir kültürel form niteliğini taşıyordu. Bu yaklaşımın en önemli katkısı, spora doğrudan çalışan sınıfları etkisi altına alan ideolojik bir araç olarak bakmak yerine, muhalefete de açık kamusal bir temsil alanı olarak tarif etmesi oldu. Bourdieu'nün bu alanda artık klasikleşmiş alıntısıyla: "Spor hem yönetici sınıfların farklı fraksiyonları, hem de toplumsal sınıflar arasında bir mücadele alanıydı."[3] Bu yaklaşımlar ve türevleri kendi içlerinde önemli eksiklikler barındırsa da spor ile siyaset ilişkilerine farklı bir gözle bakmanın penceresini açarken, sosyal bilimler alanında farklı disiplinlerin ilgisinin futbola doğru dönmesine de neden oldu.[4]

Spor ile ilgili gelişmeleri tarihin hiçbir döneminde siyasi, ekonomik ve toplumsal gelişmelerden soyutlayamayız. Aksine spor, içinde yapıldığı toplumun özellik ve çelişkilerini belli kırılmalarla yansıtan bir ayna olarak da değerlendirilebilir. Bu açıdan bakıldığında spor ve siyasetin gizli ya da açık, doğrudan ya da dolaylı bir bütünsellik gösterdiği açıktır.[5] Oynanmaya başladığı dönemden itibaren en popüler spor dalı olan futbol da siyasetin her zaman ilgi alnında oldu. Siyasal seçkinlerin futbola verdiği anlam ile futbolu oynayan ve seyredenlerin futbola verdiği anlam her zaman aynı olmadı. Kuşkusuz her coğrafyada ve toplumda futbol siyaset ilişkisi farklı görüngülerle ortaya çıktı. Ancak genel eğilimleri göz önünde bulundurursak modern futbolun ortaya çıkışından günümüze kadar kabaca üç temel dönemden söz edebiliriz: 1871'de bugünkü kuralların temelinin atılmasıyla oynanmaya başlayan modern futbolun ortaya çıkışından I. Dünya Savaşı'na kadar olan ilk dönem futbolun siyasal seçkinlerin çok da istemediği biçimde hızla yaygınlaşmasını sağlamıştı. I. Dünya Savaşı'ndan sonra "soğuk savaş" dönemini de kapsayan ikinci dönem ise futbolun propaganda etkisinin kullanılmaya çalışıldığı, "ideolojiler savaşının" bir aracı haline getirilmeye çalışıldığı dönemdir. Üçüncü dönem ise "soğuk savaş"ın bitimiyle açılmıştır: Kü-

3 Pierre Bourdieu, "Sport and Social Class", *Rethinking Popular Culture: Contemporary Perspectives in Cultural Studies*, Der.: C.Mukerji-M.Schudson, Berkeley, University of California, 1991 içinde s. 361-362.

4 Bu yaklaşımların sergilenmesi için bkz. Cem Emrence, "Marksizmden Küreselleşme Okuluna: Spor Sosyolojisi 1970-2005", *Toplum ve Bilim*, S. 103, 2005, s. 93-106.

5 Kurthan Fişek, *Devlet Politikası ve Toplumsal Yapıyla İlişkileri Açısından Spor Yönetimi*, Ankara, SBF, 1980, s. 87.

reselleşen dünyada futbolun sadece bir gösteri olmaktan çıkarak *show business* haline dönüştüğü endüstriyel futbol dönemi.

Kuşkusuz futbol siyaset ilişkileri açısından çok daha kapsamlı bir dönemlendirme yapılabilinir. Kaldı ki burada yapılan dönemlendirmede, daha önce vurgulandığı gibi, öne çıkan eğilimler her toplum ve coğrafyada bire bir aynı da olmamıştır. Ancak bu genel dönemlendirme bile futbol siyaset ilişkisinin çelişkili yapısını görmek ve dönemden döneme değişen eğilimleri tespit etmek için elverişli bir malzeme sunmaktadır.

Modern Futbolun Dünyayı Fethi

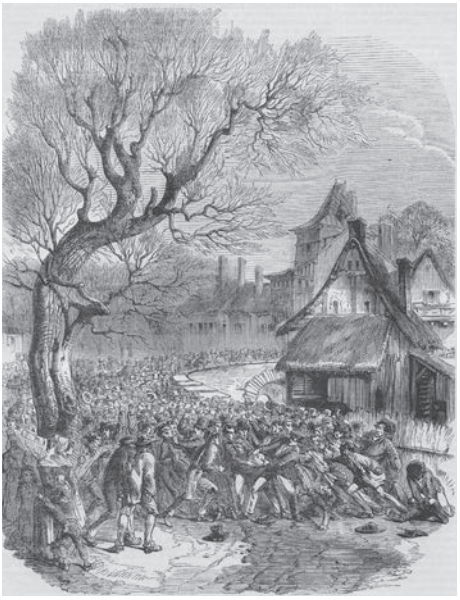
Spor oyunun bir türevi olarak ortaya çıktı. Oyunun tarihi ise neredeyse insanlığın tarihi kadar eskidir. Toplum halinde yaşamaya başlayan insanlar oyunlarda hayatı ve dünyayı yorumlama biçimini ortaya koyuyorlardı. Hollandalı tarihçi Huizinga, "Homo Ludens" (oyun oynayan insan) başlığını taşıyan ünlü denemesinde oyunun kültürü öncelediğini, hatta kültürün başlangıçta oyun biçiminde doğduğunu öne sürer.[6] Erken dönem uygarlıklarındaki spor oyunlarının biçimi coğrafya tanımıyordu, farklı uygarlıklar birbirlerinden habersiz olarak benzer spor oyunlarını ortaya çıkartabiliyordu. Birbirinden habersiz biçimde "icat edilen" oyunların başında da ayak ile oynanan top oyunları geliyordu. Çin kaynaklarına göre ayak ile oynanan top oyunu *ts'u kü*'nün icadı M.Ö. 2697 yılına dayanmaktaydı. Benzer biçimde oynanan Japonların *kemari*'sinin ise yedinci yüzyıldan itibaren oynanmaya başladığı bilinmektedir. Uzak Doğu'dan tamamen bağımsız olarak Avrupa'da İtalyanların *calcio*'su, Fransızların *la soule*'u bugünkü futbola benzer ayak topu oyunları olarak "icat" edilmişti.[7] On dokuzuncu yüzyılda İngiltere'den başlayarak bütün dünyayı hızla saran futbol "çılgınlığının" ardında, ayak ile oynanan top oyunlarının hemen her kültür tarafından nere-

Bir *calcio* oyuncusu

6 Johan Huizinga, *Homo Ludens –Oyunun Toplumsal İşlevi Üzerine Bir Deneme*, Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 1995, s. 67.

7 "İcat" edilen ayak topu oyunları için bkz. Theo Stemmler, *Futbolun Kısa Tarihi*, Çev. Necati Akça, Ankara, Dost, 2000, s. 11-49.

Fransız ayaktopu, "La Soule"

deyse evrensel bir biçimde asırlar öncesinde, denetimsiz ve kuralsız bir biçimde de olsa, "icat" edilmiş olmasının önemli bir rol oynadığını söyleyebiliriz.

Stemmler'ın 1633 tarihli bir İngiliz tiyatro eserinden aktardığı *"football is all the sport nowadays"* (günümüzde spor futbol demektir) saptaması, İngiltere'de daha kapitalizmin şafağında, futbolun popüleritesinin yüksekliğinin bir delili olarak gösterilebilir.[8] Aşağı halk tabakaları tarafından çok sevilen bu oyun, özellikle aristokratik ve dini çevreler tarafından yoğun biçimde eleştiriliyor, zaman zaman yasaklanma yoluna gidiliyordu.

On sekizinci yüzyılın sonlarında İngiltere'de doruğa ulaşan *enclosure* (çitleme) hareketi köylülerin topraksız, çalışan sınıfların işsiz kalmasının ve yoksulluğun yayılmasının en önemli nedeniydi. Bu dönemde bir kasaba halkının nefret edilen *enclosure* hareketine karşı siyasal protesto gösterisi yapmasının en kolay yolu bir futbol maçı düzenlemekti. Bu tarihlerde yayımlanan gazetelerde futbol maçı için toplanan kalabalıkların hızla isyancı bir kalabalığa dönüştüğüne ilişkin çeşitli haberlere rastlanmaktaydı.[9] Bu nedenle de gerek kilisenin baskısı, gerek büyük toprak sahiplerinin talebiyle dönemin yönetimleri tarafından futbol maçları çok sık olarak yasaklanıyordu.

Hobsbawm, haklı olarak İngiliz sanayisinin dünyaya en büyük kültürel ihraçlarından birisinin de modern futbol olduğunu vurguluyor. On dokuzuncu yüzyılın üzerinde güneş batmayan imparatorluğunun dünyanın dört bir tarafına dağılmış askerleri, tüccarları, teknisyenleri ve işçileri Brezilya'dan Rus Çarlığına, İsviçre'den Osmanlı İmparatorluğu'na, Hindistan'dan Avustralya'ya kadar gittikleri her yere kültürleri ve alışkanlıklarıyla birlikte, 1871 yılından itibaren modern kurallarıyla oynanmaya başlayan futbol oyununu da götürüyorlardı.[10] İlginç olan nokta bu kültürel ihracat sadece

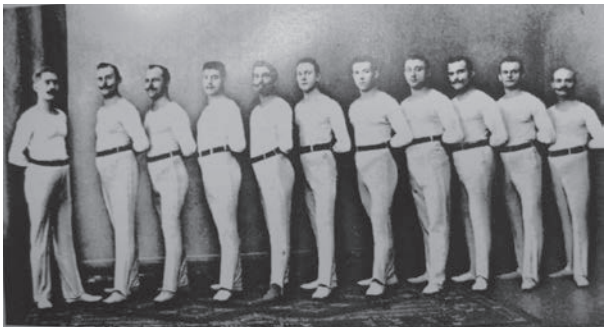
8 Theo Stemmler, *age.*, s. 41.
9 Theo Stemmler, *age.*, s. 75-76.
10 Modern futbolun dünyaya yayılışı için bkz. Alfred Wahl, *Ayaktopu: Futbolun Öyküsü*, Çev. Cem İleri, İstanbul, YKY, 2005, s. 42-44.

futbol ile sınırlı değildi. O dönemde İngiltere'de popüler olan rugby, kriket, çim hokeyi gibi çeşitli spor dalları da futbolun yanı sıra bu coğrafyalara taşınsa da, bunların hiçbiri futbolun yaygınlığına ulaşmadı. Futbolun bu hızlı yayılmasında, ayakla oynanan top oyunlarının her kültür tarafından birbirinden bağımsız olarak "icat" edilmiş olması hiç kuşkusuz önemli bir rol oynuyordu.

Siyasal İktidarların Tercihi: Futbola Karşı Beden Eğitimi

Modern futbolun hızla yayıldığı bu dönemde siyasal iktidarların ve milliyetçi hareketlerin futbola karşı ikircikli bir tutumları olduğunu söyleyebiliriz. Futbol hâlâ yoğun olarak çalışan sınıfların oyunu olarak kalsa da özel okullar vasıtasıyla seçkinlerin de bu oyuna ilgisi hızla artıyordu. Nitekim modern futbolun ilk standart kuralları bu okullar tarafından atılan adımlarla hayata geçirilmişti. Ancak on dokuzuncu yüzyılın sonlarında futbolun yaygınlığına rağmen, siyasal iktidarların esas ilgisi beden eğitimi ve jimnastik alanına yönelmişti.

Siyasal iktidarların spor politikalarının odağına beden eğitimini almalarının önemli gerekçeleri vardı. Her şeyden önce Fransız Devrimi ve Napolyon savaşlarının ardından, ulus-devletin bir model olarak ortaya çıkması ve her kesimden yurttaşın zorunlu askerlik yaptığı ulusal orduların önem kazanmasıyla, jimnastik ve beden eğitimi askeri ve siyasal bir içerik kazanmıştı. Orduya katılacak bireylerin fiziksel olarak güçlü, savaşların gerektirdiği nitelik ve donanıma sahip olmasının en önemli aracı erken yaşlardan itibaren verilecek beden eğitimi olarak görülüyordu. Bu nedenle farklı biçim ve araçlarla da olsa beden terbiyesi çalışmaları yeni askeri eğitimin önemli bir parçasını oluşturdu. Ayrıca kitle halinde yapılacak beden hareketlerinin gençliğin ulusal bilincini de pekiştireceğine inanılıyordu. Bir beden eğitimi

1908 Frankfurt Turnfest'e katılan bir beden eğitimi takımı

Alphonse Mucha, 8. Sokol Festivali Posteri, 123x82.7 cm, 1912

öğretmeni ve Prusya milliyetçisi olan Friedrich Ludwig Jahn'ın (1772-1852) öncülüğünde kurulan *Turner* akımı, Alman gelenek ve göreneklerini, milliyetçi eğitim ve kitle jimnastik gösterileriyle birleştiriyordu. Böylece kitle halinde yapılan beden eğitimi hem savaşa hazırlanmak hem de Alman birliğini simgelemek için kullanılıyordu.[11] Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'ndan bağımsızlığını sağlamaya çalışan Çek milliyetçileri için *Turner* akımından etkilenen Miroslav Tyrs'ın (1832-1884) *Sokol* akımını geliştirmesi beden eğitiminin kazandığı milliyetçi, militarist niteliğin önemli bir göstergesiydi. Fransız ordularının 1871 savaşında Prusya karşısında aldığı yenilgi beden eğitiminin Fransa'da da ulusal bir sorun olarak ortaya çıkmasına neden oluyordu.[12] İngiltere'de ise özellikle büyük savaşın ayak sesleri duyulmaya başlandığı andan itibaren, siyasal iktidar beden eğitimine daha büyük önem vermeye başlıyordu. Üzerinde güneş batmayan sömürge imparatorluğunun dayandığı en önemli kurum olan orduda, askerlerin disiplinli, eğitimli, güçlü olabilmesi için değişik beden eğitimi teknikleri uygulanmaya başlanıyordu.[13]

Bu dönemde beden eğitimi ve jimnastiği spor politikalarının odağına alan milliyetçi hareketler ve siyasal iktidarlar, futbol ve benzeri sporlara genelde ilgisiz kalıyor ya da *Turner*'lar gibi engellemeye çalışıyorlardı. *Turner*'lara göre futbol iflah olmaz bir İngiliz hastalığı ve en az köpek dövüşü kadar barbarca bir oyundu.[14] Stuttgart Lisesi'nde beden eğitimi öğretmeni olan Karl Planck 1898 yılında yayımladığı "Futbol Kepazeliği: Ayaktopu ve İngiliz Hastalığı" başlıklı yergiyle bu milliyetçi yaklaşımın zirve örneklerin-

11 Arnd Krüger, "Germany", *European Cultures in Sport: Examining the Nations and Regions*, Ed. James Riordan-Arnd Krüger, Bristol, Intellect, 2003 içinde s. 67-68.
12 Eugen Weber, "Gymnastics and Sport in *Fin-de-Siècle* France: Opium of the Classes?", *The American Historical Review*, C. 76, S. 1, Şubat 1971.
13 James D. Campbell, "Training for Sports Training for War: Sport and the Transformation of the British Army 1860-1914", *International Journal of the History of Sport*, C. 17, S. 4, s. 21-58.
14 Allen Guttmann, *Games and Empires: Modern Sports and Cultural Imperalism*, New York, Columbia, 1994, s. 145.

den birini veriyordu.[15] Ancak bu çabalar futbolun özellikle çalışan sınıflar içinde hızla yayılmasına engel olmuyordu. İşçi hareketinin sendikalar ve sosyalist parti dışındaki üçüncü ayağını özerk federasyonlar oluşturuyordu.[16] Sanayinin gelişmesine paralel olarak artan fabrika ve maden ocakları çevresinde boş zamanlarında futbol oynayan işçi takımlarının sayısı hızla çoğalırken, oyunu oynayan küçük azınlıkla kendini özdeşleştiren seyirci kitlesi de giderek büyüyordu.

Avrupa ülkelerindeki futbola ve beden eğitimine yönelik genel eğilim kuşkusuz her coğrafyada benzer biçimde yaşanmadı. Örneğin Avrupa ülkelerinin hemen sınırında modernleşme çabaları içinde olan Osmanlı İmparatorluğu'nda bu süreç daha farklı bir biçimde işledi.[17] Osmanlı İmparatorluğu'nun yönetici seçkinleri de, 1800'lü yılların ikinci yarısından itibaren beden eğitimi ve jimnastiğin önemini kavramışlardı. 1869'da yürürlüğe giren Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile jimnastik dersleri bütün rüşdiyeler için zorunlu hale getirilmiş, Kuleli İdadisi, Mekteb-i Bahriye ve Mekteb-i Sultani jimnastik derslerini düzenli olarak uygulamaya başlamışlardı.[18] Futbolun Osmanlı topraklarına girişinde de tüccar İngiliz ailelerin büyük payı vardı. 1890'lı yıllarda İmparatorluğun Batı'ya açılan pencereleri konumundaki Selanik, İzmir ve İstanbul'daki yeşil alanlar meşin yuvarlakla tanışıyordu. Aynı yıllarda İngiltere ve Kıta Avrupası'nda futbola işçi sınıfı damgasını vururken, Osmanlı topraklarında futbolun yaygınlaşmasında seçkinlerin ve aydınların rolü belirleyici oldu. Özellikle gençlik içinde futbolun hızla yaygınlaşması, 1908 devrimi sonrasında siyasal iktidarda söz sahibi olacak İttihat Terakki kadrolarının da bu spora yönelmesine neden olmuştu.

Türk milli kimliğinin oluşmasında önemli bir rol oynayan İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin futbola olan ilgisi çok fazla çalışmaya konu olmamış, daha çok geçerken değinilen bir olgu olarak kalmıştır. Oysa İttihat ve Terakki kadroları Osmanlı topraklarında futbol ilk oynanmaya başladığı andan itibaren bu yeni "oyuna" büyük ilgi göstermişlerdi. İttihat ve Terakki'nin

15 Theo Stemmler, *age*., s. 109.

16 Alfred Wahl, *age*., s. 85.

17 Osmanlı son dönemi ve Cumhuriyet'in ilk yıllarında beden terbiyesi ve spor politikaları açısından önemli bir çalışma için bkz. Yiğit Akın, *"Gürbüz ve Yavuz Evlatlar": Erken Cumhuriyet'te Beden Terbiyesi ve Spor*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2004.

18 Fikret Soyer, "Osmanlı Devletinde (1839-1908 Tanzimat Dönemi) Beden Eğitimi ve Spor Alanındaki Kurumsal Yapılanmalar ve Okul Programlarındaki Yeri Konusunda Bir İnceleme", *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, C. 24, S. 1, 2004, s. 215.

öncü kadrolarının büyük çoğunluğunun yurtdışında öğrenim ya da başka sebeple kalmış olmaları ve İmparatorluğun Batı'ya açık bölgelerinden gelmiş olmaları futbolun kitlesel özelliğini hızla kavramalarını sağlamıştı. Futbolun bu kitlesel özelliği "milli kimlik" yaratmak amacıyla gençlik içinde paramiliter örgütlenmeleri de bir araç olarak kullanan ittihatçılar açısından uygun bir zemin yaratıyordu. Avrupa'daki milliyetçi hareketlerin futbol ve benzeri sporları dışlayıp beden eğitimi ve jimnastiğe yönelmelerinin aksine İttihat ve Terakki kadroları beden eğitimi ve jimnastiği de önemsediler ama kitlesel bir etki alanı olarak futbol alanını hiçbir zaman boş bırakmadılar.

Sonradan siyasal alanda önemli görevler üstlenecek olan İttihatçı kadroların futbol kulüplerinin kuruluş ve yönetimlerinde oynadıkları roller bu alanın hiçbir zaman boş bırakılmadığının en önemli göstergesi olarak yorumlanabilir. İttihatçı kadroların futbola olan yakın ilgisi ilk olarak, Osmanlı'nın gayri Müslim tebaasının yoğun olarak yaşadığı İzmir bölgesinde ortaya çıkıyordu. İzmir futbol liginde Panianonis, Apoolon, Penolops, Evangelis, Garibaldi gibi Rum, Ermeni, İngiliz ve İtalyan takımları mücadele ediyordu. İzmir'de ilk Türk futbol kulübü, Karşıyaka Mümarese-i Bedeniye adıyla, Balkan savaşları başladıktan sonra, 1912 yılının kasım ayında İttihat Terakki'nin İzmir il binasında kuruldu. Renkleri Müslümanlığı temsilen yeşil ve Türklüğü temsilen kırmızı olarak belirlenen kulübü kuran gençler, Aksoy'a göre, futbol yolu ile gençlik örgütlenmelerini tırmandıran ve

20'li yıllarda bir futbol maçı

ulusal kültürlerini ayakta tutmak isteyen azınlıklara karşı milli bir tepkiyi

dile getiriyorlar.[19] İttihatçı kadroların futbol üzerinden örgütlenme çabaları 1914 yılında kurulan Altay kulübü ile devam etti. Kurucuları arasında sonradan Milli Eğitim Bakanı olan Mustafa Necati, sonradan Adalet Bakanı olan Vasıf Çınar, sonradan Başbakan olan Şükrü Saraçoğlu, İzmir milletvekili Enver Esat Tekand'ın olması ve İttihat Terakki Cemiyeti İzmir Katibi Umumisi Mahmud Celal Bayar'ın kulübe bina verip koruyuculuğu altına alması ittihatçı kadroların futbola gösterdiği ilginin somut kanıtlarıydı. Bu ilgi İzmir ile sınırlı değildi, İttihat Terakki'nin önemli yöneticilerinden, sonradan Maarif Nazırı olacak Dr. Nazım ve sonradan Nafia Nazırlığına atanacak olan Hicaz Demiryolları Genel Müdürü Hulusi Bey (Kezrak) Fenerbahçe'de kısa sürelerle de olsa başkanlık yapmışlardı. Daha ilginci ise 1910 yılında kurulan Progrès (Terakki) kulübünün 1913 yılında İttihat Terakki kadroları tarafından ele geçirilip adının Altınordu'ya çevrilip başkanlığına ise sonradan sadrazam olacak dönemin Dahiliye Nazırı Talat Paşa'nın getirilmesiydi.

Bu döneme ilişkin örneklerden yola çıkarsak, modern futbolun Türkiye'de, Avrupa'daki örneklerden farklı olarak, milliyetçi bir doğum lekesiyle ortaya çıktığını söylemek abartma sayılmaz. İmparatorluktan cumhuriyete geçiş aşamasında ulusal sembollerden birini de futbol sağlamıştı. Bora ve Erdoğan'ın vurguladığı gibi futbol takımları arasında kurulan "milli lig", milli egemenliği kazanmanın bayrak çekmek, para basmak kadar önemli sembolik bir adımıydı. "Milli lig", milli devleti ülkesi çapında bütünleştirerek uluslaşma sürecinin bir adımını oluşturuyordu.[20] Ancak Cumhuriyet'in kurulmasından kısa bir süre sonra futbol ve futbol kulüpleriyle siyasal yöneticiler arasında süren bahar havası iki savaş arası dönemin uluslararası ortamı içinde yavaş yavaş bozulmaya başlayacaktı. Avrupa'da on dokuzuncu yüzyılın sonlarındaki milliyetçi hareketlerin futbola yönelik tepkilerine benzer bir tepki Cumhuriyet'in kurucu kadroları arasında hızla yayıldı. Bir yandan yaklaşan savaşın ayak sesleri, diğer yandan "kaynaşmış, sınıfsız, imtiyazsız" bir kitle içinde yeni bir "milli kimlik" yaratmak isteyen Kemalist seçkinler açısından, futbol gibi rekabet ve "kulüpçülüğe" dayalı sporlar "dejenere edici" özellikleri nedeniyle dışlanıyordu. Akın'ın deyişiyle futbol, fizik kültür hareketlerinin ötekisi olarak tanımlanıyor ve beden terbiyesini merkeze alan pratikler bu alanın tamamını kapsamak üze-

19 Yaşar Aksoy, "Gavur İzmir'de Gol Sesleri", *Futbol ve Kültürü*, İstanbul, İletişim Yayınları, 1993, içinde s. 326-328.

20 Tanıl Bora-Necmi Erdoğan, "Dur Tarih, Vur Türkiye –Türk Milletinin Milli Sporu Olarak Futbol", *Futbol ve Kültürü* içinde, *age*., s. 225.

re yaygınlaştırılıyordu.[21]

Bu örnekten siyasal iktidarların ve milliyetçi hareketlerin futbola ilişkin yaklaşımlarının toplumdan topluma farklılaştığını görebiliriz. Başta Almanya olmak üzere Avrupa ülkelerinde yaklaşan savaşın da etkisiyle futbol daha baştan beden eğitimi faaliyetlerinin "ötekisi" olarak tanımlanmışken, İttihat Terakki örneği benzer eğilimin farklı biçimde tezahürünü göstermektedir. Osmanlı'nın son döneminde pragmatik biçimde futbol alanını "işgal" eden milliyetçi kadrolar, ancak Cumhuriyetin kurulmasından sonra Avrupa'daki eğilime benzer biçimde futbolu beden eğitiminin "ötekisi" olarak tanımlamaya başlayacaklardı.

Propaganda ve Diplomasi Aracı Olarak Futbol

Siyasal iktidarlar Birinci Dünya Savaşı öncesi ve iki savaş arası dönemde askeri eğitimle doğrudan ilişkili olarak beden eğitimi ve jimnastiği öne çıkarsalar da, savaş futbol oyununun popülerleşmesinde önemli bir etken olmuştu. Birçok asker cephede ilk kez futbol oyunuyla tanışıyor, yaratıcılığı, yoldaşlığı, grup ruhunu öne çıkartan bu oyuna büyük bir hevesle sarılıyordu.[22] Savaş sonrası dönemde futbol giderek halkın daha geniş kesimlerine ulaştı. Futbol seyircisinin artması Avrupa'nın başta Fransa ve İtalya olmak üzere birçok ülkesinde profesyonel liglerin kurulmasını beraberinde getirdi.

İki savaş arası dönemde futbol uluslararası ilişkiler alanında yeni bir işlev daha kazanıyordu. Rusya'da 1917 Ekim Devrimi'yle birlikte Bolşevikler iktidara gelmiş ve Sovyetler Birliği'nde kapitalist sisteme alternatif bir rejim ortaya çıkmıştı. Savaş sırasında yıkılan çok uluslu imparatorlukların yerine yeni ulus-devletler kurulmuş, Avrupa'nın siyasi haritası önemli ölçüde değişmişti. İtalya'da Mussolini'nin iktidara gelmesiyle faşizm ve milliyetçilik rüzgârı Avrupa'da esmeye başlamıştı. Kuper'ında vurguladığı gibi Hitler ve Mussolini'nin yükselişi, gizliden gizliye savaş hazırlığı, propagandanın keşfi ve yaşlı kıtada bir kitle tutkusu olarak futbolun doğuşu, bütün bunlar uluslararası karşılaşmalara daha önce taşımadıkları yeni bir anlam yükledi.[23]

Başlangıçta Mussolini ve faşist rejim için futbol "çirkin" bir İngiliz ica-

21 Yiğit Akın, "Ana Hatları ile Cumhuriyet Döneminde Beden Terbiyesi ve Spor Politikaları", *Toplum ve Bilim*, S. 103, 2005, s. 58.

22 Colin Veitch, "Play Up! Play Up! and Win the War: Football the Nation and the First World War", *Journal of Contemporary History*, C. 20, S. 3, Temmuz 1985.

23 Simon Kuper, *Ajax: Hollandalılar ve Savaş- II. Dünya Savaşı'nda Avrupa'da Futbol*, Çev. Elif Gökteke, İstanbul, İthaki, 2004, s. 42.

4 Aralık 1935 İngiltere-Almanya maçı öncesinde Alman milli takımı evsahibi taraftarları Nazi selamıyla selamlıyor.

dından başka bir şey değildi. Önce "football", "goalkeeper", "forward" gibi oyunun İngilizce terimleri yasaklandı. Kulüplerin İngilizce olan adları değiştirildi: A.C. Milan, Milano olurken İnternazionale'nin adı Abrosiana olarak değiştirildi.[24] Ancak bütün bu yasaklamalar İtalya'da bu oyuna duyulan tutkuyu etkilemedi. Benzer bir süreç Nazi Almanyası'nda da yaşandı. İlk dönem Naziler için sporun tek amacı asker yetiştirmekti. Hitler hükümeti beden eğitimini haftada en az beş saat ile okulların en önemli dersi haline getirmişti. Ancak Kuper'ın ifadesiyle Naziler ve İtalyan faşistleri futbol hakkında ne düşünürse düşünsün, insanları iyi birer asker olmak için futboldan vazgeçmeye ikna etmeyi başaramadılar.[25] Kısa bir süre sonra oyunun propaganda etkisini kavrayan faşistler futbolu kabullenmek zorunda kaldılar.

Futbolda uluslararası karşılaşmaların belli bir düzene oturması ve dünya kupası geleneğinin başlamasının da bu dönemde olması tesadüf değildir. 1930 yılında, bağımsızlığının yüzüncü yılını kutlama faaliyetleri çerçevesinde Uruguay ilk dünya kupasını düzenler. Uruguay'ı dünyaya daha iyi tanıtma amacıyla düzenlendiği düşünülen bu kupaya sadece dört Avrupa ülkesi katılır: Fransa, Belçika, Yugoslavya ve Romanya. Finalde Uruguay'ın Arjantin'i 4-2 yenip ilk dünya kupası şampiyonu olmasının ardından iki ülke sınırın-

24 Pierre Lanfranchi, "1920-1938 Döneminde Avrupa'da Futbol –Uluslararası Bir Ağın Gelişimi", *Futbol ve Kültürü*, *age*. içinde s. 270.
25 Simon Kuper, *age*., s. 44.

da önemli olaylar çıkar.[26] İlk dünya kupasıyla birlikte dört yılda bir tekrarlanacak bir gelenek oluşurken, ulusların milliyetçi duygularının pekiştirileceği yeni bir arena daha ortaya çıkıyordu. Mussolini için, 1934 ve 1938 yıllarında iki kez dünya şampiyonu olan İtalya takımı, faşist rejimin başarısının bir örneğini sunuyordu.

Hobsbawm'ın da işaret ettiği gibi iki savaş arasındaki dönemde milliyetçi duygular nerdeyse bütün dünyaya yayılmıştı: Kitlesel bir gösteri olarak spor ve özellikle futbol, devlet-milletleri sembolize eden kişiler ve takımlar arasında bitmek tükenmek bilmeyen bir gladyatör yarışmaları dizisine dönüşmüştü. Milletleri ya da devletleri temsil eden sporcular "hayali toplulukların" esas temsilcilerine dönüşmüştü. Zira milyonların oluşturduğu bir "hayali topluluk" on bir isimli bir ekipte daha gerçek görünmekteydi.[27] Sadece yükselen milliyetçilik ve faşist rejimler değil, savaş sırasında Rusya'da devrim gerçekleştirip sosyalist rejimi kuran Bolşevikler de kısa bir süre içinde sporun ve futbolun propaganda gücünün farkına varmışlardı. İki savaş arası dönemde spor ve futbol bir yandan yabancı işçi sporcularla kurulacak dayanışma ilişkisinin bir aracı olarak kullanılırken diğer yandan sosyalist rejimin başarısını gösteren ve diplomatik ilişki kurmaya yarayan bir propaganda aracı olarak kullanılıyordu.[28]

Savaşın 1939 yılında başlaması yeşil sahaların boşalması anlamına gelmedi. Futbol savaş sırasında da farklı kesimler için farklı anlamlar taşımaya devam etti. Oyuncuların önemli bir çoğunluğu askere çağrılmıştı. Özellikle yerel bölgesel liglerde sahaya çıkan takımlar kimi zaman eksik oyuncularını seyircilerden tamamlıyordu. Bu liglerde futbol rekabetten uzaklaşarak daha hafif, daha eğlenmeye yönelik bir biçim aldı. Savaş sırasında futbol ile eğlenmenin "ahlaksızlık" olduğuna ilişkin görüşler ortaya çıksa da bu, futbolun yaygınlaşmasını önlemiyordu. Çalışan sınıflar açısından futbol savaşın acılarından, karamsarlığından kısa bir sürede uzaklaştıkları anları temsil ediyordu. Futbola çok da sempatiyle bakmayan yönetici elitler ise savaş sırasında birçok alanda yasaklamalara giderken futbola dokunmadılar. Bu uzun savaşta, zafer, mücadele isteğini sürdüren çalışan sınıflara bağlıydı ve

26 Alfred Wahl, *age*., s. 61.

27 Eric Hobsbawm, *Milletler ve Milliyetçilik*, Çev. Osman Akınhay, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 1993, s. 169-170.

28 James Riordan, "La Politique Etrangère Soviétique Pendant L'Entre Deux-guerres", *Sport et Relations Internationales (1900-1941)* Ed.: Pierre Arnaud-James Riordan), Paris, L'Harmattan, 1998 içinde s. 127-142.

futbol çalışan sınıfların savaş sırasındaki neredeyse tek eğlencesiydi.[29] Çalışan sınıfların bu eğlencesinin, birbirini tanımayan insanların ortak duygudaşlığını ateşleyerek ulusal birliğin yeniden bir cemaat ruhu içinde güçlenmesine hizmet ettiği düşünülüyordu.

Öte yandan savaşın tarafları, iki savaş arası dönemde keşfedilen futbolun propaganda işlevini, savaş sırasında da yoğun biçimde kullanmaya devam ettiler. Propaganda takımlarından en bilineni Hitler'in takımı olarak bilinen Admira'nın savaş sırasındaki faaliyetleridir. Admira, özellikle savaşın ilk dönemlerinde savaşta tarafsız kalan ülkeleri dolaşıyor ve dolaştığı ülke kamuoylarında Almanya'ya yönelik sempati oluşturmaya çalışıyordu. Savaşan tarafların propaganda faaliyetlerinin en ilginç muhataplarından biri de Türkiye'ydi. Türkiye'nin savaş sırasında sürdürdüğü denge politikasını savaşan taraflardan biri lehine bozmak için yapılan siyasal ve diplomatik faaliyetlerin yanı sıra futbol da bir araç olarak kullanılmaya çalışıldı. Gökaçtı'ya göre, propaganda takımlarının Türkiye'yi ziyaret etmekteki amaçları, savaşta Türkiye'yi yanlarına çekmek isteyen tarafların kamuoyu nezdinde sempati kazanma ve bundan siyasal zeminde yararlanabilme çabasıydı. Hitler'in Balkanlar'a sarktığı bir dönemde, 1941 yılının kasım ayında Türkiye'ye gelen İngiliz Wanderers takımı bu yöndeki ilk ziyareti gerçekleştirdi. Ankara ve İstanbul'da çeşitli maçlar oynayan Wanderers takımı Türk-İngiliz ilişkilerinde sıcak bir havanın esmesini sağladı. 1942 yılının mayıs ayında ziyaret sırası Alman propaganda takımı Admira'daydı. İstanbul'da çeşitli kulüplerle maç yapan Admira takımı kamuoyunda Nazi Almanyası'na yönelik sempatiyi arttırmaya çalışıyordu.[30] Siyasal hedeflere yönelik bütün bu faaliyetler, kendi hedeflerinden bağımsız olarak çok daha geniş bir kitlenin futbol oyununa ilgisinin artmasına da neden oluyordu.

"Soğuk Savaş" Koşullarında Ticarileşen Futbol

II. Dünya Savaşı sonrası dünya siyasi haritası önemli ölçüde değişmişti. Savaşta yıkılması beklenen Sovyetler Birliği yıkılmak bir yana Doğu Avrupa'da kendisine benzer "reel sosyalist" rejimler yaratmıştı. 1947 yılında ilan edilen Truman doktriniyle birlikte savaşın galibi olan iki büyük güç arasında "so-

29 II. Dünya Savaşı'nda futbolun Avrupa'nın çeşitli ülkelerindeki macerası için bkz. Simon Kuper, *age*., özellikle s. 199 ve devamı.

30 Mehmet Ali Gökaçtı, *Bizim İçin Oyna: Türkiye'de Futbol ve Siyaset*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2008, s. 169-174.

ğuk savaş"ın ilk adımı da atılmış oldu. Dünya, ABD liderliğinde "batı bloku" ve SSCB liderliğinde "doğu bloku" arasında ikiye bölünmüştü. "Soğuk savaş" bu iki kutup arasında siyasal, ekonomik, askeri, ideolojik rekabetin yeni adıydı artık. Olimpiyatlardan futbol karşılaşmalarına kadar her tür sportif etkinlikte "soğuk savaşın" izleri çok açık biçimde gözüküyordu.

Savaş sonrası önemli bir gelişme de klasik sömürgeciliğin sona ermesi ve eskinin sömürgelerinin bağımsız devletler olarak ortaya çıkmasıydı. Bağımsızlığını yeni kazanan devletler açısından, ulusal bir lig kurup, uluslararası turnuvalara ulusal takımlar ile katılmak, bayrak çekmek, para basmak, ulusal simgeler üretmek kadar önemli bir bağımsızlık sembolüydü. Savaş sonrası dönemin en büyük iki özelliği bağımsızlığını yeni kazanan ülkelerle birlikte uluslararası alanda ulusal futbol takımlarının sayısının hızla çoğalması ve futbol kulüplerinin yerel liglerde yaygınlaşmasına paralel olarak seyirci sayısının artmasıydı. Bu gelişmeler, iki savaş arası Avrupa'da başlayan profesyonelliğin dünya çapında hızlanmasını beraberinde getirdi.

Profesyonelliğin yaygınlaşmasının futbol üzerinde çelişkili etkileri oldu. Uluslararası alanda yapılan maçlar hâlâ iki sistemin ya da uluslar arasındaki rekabetin hesaplaşma zeminleriydi. 1954 Dünya Kupasında Batı Almanya'nın finalde doğu bloku ülkelerinden Macaristan'ı yenerek şampiyon olması, birçokları için "sosyalizme" karşı zafer kazanmakla aynı anlama gelmişti. Yine 1958 ve 1962 dünya kupalarında Brezilya'nın dünya şampiyonluğunu "üçüncü dünyanın" başkaldırısı olarak algılayanların sayısı hiç de az değildi. Ulusal maçlar büyük oranda milliyetçi tatminlerin yaşandığı, "hayali cemaatlerin" ete kemiğe bürünerek rekabet ettiği karşılaşmalardı. Ama uluslararası alandan ulusal alana geçilince profesyonelleşmenin yerel liglerde rekabeti körüklediği ve eşitsizliği arttırmaya başladığını da görüyoruz.

1961 yılında oyunculara tavan ücret uygulamasının kaldırılması futbol oyuncuları açısından yeni bir yaşam tarzının başlangıcıydı.[31] Kuşkusuz bu dönemden önce de futbol oyuncuları içinden ulusal ve yerel "kahramanlar" çıkıyordu. Ancak taraftar ile oyuncu arasında tanınırlık dışında yaşam tarzında önemli farkların ortaya çıktığını söylemek mümkün değildi. Tavan ücret uygulamasının kaldırılması ve ticari sponsorluğun futbola girmesiyle eski dönemin "kahramanları" yeni dönemin "starlarına" dönüşerek yaşam tarzlarını taraftarlardan farklılaştırmaya başlıyorlardı.

31 Futbolun ticarileşme süreciyle ilgili bkz. Duygu Hatipoğlu-M.Berkay Aydın, *Bastır Ankaragücü: Kent, Kimlik, Endüstriyel Futbol ve Taraftarlık*, Ankara, Epos, 2007, özellikle s. 110-114.

Önemli bir diğer gelişme ise televizyonun doğrudan yeşil sahalara girmesiyle yaşandı. 1954 yılında, ilk kez bir dünya kupası İsviçre'den canlı olarak nakledildiğinde, Federal Almanya'da televizyon aygıtı satışında patlama yaşanıyor ve alıcı sayısı 11 binden 85 binin üstüne çıkıyordu.[32] Hiç kuşkusuz futbol oyununun dönüşmesinde en etkili araç televizyon olmuştur. Futbolun en kitlesel biçimde insanlara ulaştırılabildiği televizyonun devreye girmesiyle birlikte statlarda takımını canlı izleyerek destekleyen taraftarların yanı sıra yeni bir seyirci tipi de ortaya çıkmaya başladı. Artık futbol maçları zaman ve mekân tanımadan dünyanın her yerindeki "meraklılarına" ulaştırılabiliyordu. Bu eğilimler "soğuk savaş" sonrası dönemde açılacak "endüstriyel futbol" çağının da habercisiydiler.

Endüstriyel Futbol Çağı: Taraftar Seyirciye Karşı

1991 yılında Sovyetler Birliği'nin çöküşü aynı zamanda "soğuk savaş"ın da bitişinin habercisiydi. İki kutuplu dünyada sistemler arasındaki rekabete göre kurgulanmış düzen artık çökmüştü. 1980'li yıllarla birlikte başlayan neo-liberal ekonomi politikaları ise Sovyetler Birliği'nin çöküşünün ardından neredeyse bütün dünyada hâkimiyetini ilan etmişti. İngiltere'de Margaret Thatcher'ın 1979'da iktidara gelmesiyle uyguladığı politikalar yeni sağın ve neo-liberal politikaların ilk habercisiydi. Ekonomide devlet etkinliğini minimize etmek ve çalışan sınıfların hak arayışını engellemek için otoriter devlet mekanizmalarını harekete geçirmek, neo-liberalizmin en bilinen uygulamalarıydı. Thatcher'ın bu uygulamaları futbol için hem doğrudan hem dolaylı sonuçlara neden oldu. Gill'e göre bunun nedenleri açıktı: Her şeyden önce Thatcher'ın partisi Muhafazakârların asıl taraftar olan işçi sınıfıyla hiçbir zaman ilgisi olmadı. İkincisi, sendika karşıtı tavrının da gösterdiği gibi işçi sınıfına güç ve hedef birliği veren her şeyden nefret ediyordu. Üçüncüsü, Thatcher'ın partisi tek önemli şeyin para olduğu varsayımıyla hareket ediyordu.[33] Thatcher döneminde "holiganizm" ile savaş adı altında çalışan sınıfların statlardan dışlanması süreci başlatıldığı gibi, bugünkü endüstriyel futbolun temelleri de atıldı.

1989 yılında Hillsborough Hill stadında yaşanan olaylar sonrasında 96 kişinin hayatını kaybetmesi ve bu olayların ardından yürütülen soruşturma-

32 Andreas Klose, "Televizyon Futbolu: Medya Yapımı Bir Ürün Gerçekliği Nasıl Değiştiriyor?", *Futbol ve Kültürü* içinde s. 374.

33 Craig McGill, *Futbolun Kârhanesi: Futbol Taraftarların Elinden Nasıl Kayıyor*, Çev. Can Cemgil, İstanbul, İthaki, 2006, s. 211.

nın sonucunda yayınlanan Taylor raporu, "holiganizm" ile savaş adı altında futbolun yeni döneminin de bir anlamda başlangıcını ifade ediyordu.[34] Taylor geçici raporunda her ne kadar stat güvenliği ve emniyetin hatalarını vurgulamış olsa da, bu rapor, hayatın her alanında işçi sınıfı kültürü ve geleneklerine karşı kapsamlı bir saldırı yürüten Thatcher hükümeti için futbolu piyasa çıkarlarına göre biçimlendirmesi için çok önemli bir fırsat sundu.[35] Avrupa Topluluğu Adalet Mahkemesinin 1995 yılında aldığı, Bosman kararı olarak bilinen ve Avrupa Birliği profesyonel ve amatör sporcularının serbest dolaşım hakkını tanıyan karar, endüstriyel futbolun ikinci önemli temelini oluşturdu. Bu karar ile birlikte futbol oyunu serbest piyasanın etkilerine tamamen açılırken, yabancı oyuncu kısıtlamaları da giderek tarih olmaya başlıyordu.

Authier'nin haklı olarak vurguladığı gibi futbolun uzun bir süredir milliyetçilik ve şovenizmin tehdidi altında olduğu düşünülmüştü ama tam tersine küreselleşme ve sınırların kaldırılması, futbolu "ticari bir panayıra" çevirdi. Evrensel bir sporun özelleştirilmesi, büyük sermaye gruplarının sektörün önemli iktidar odaklarını eline geçirmesi, devasa eşitsizlikler, borsa spekülasyonları, üçüncü dünyadan gelen işgücünün sömürülmesi, hızla kazanılan dev servetlerin ortaya çıkması futbolun bugünkü gerçeği. Meşin yuvarlak, küreselleşmenin lüks ve baştan çıkarıcı aynası olarak, dünya halklarına çağdaş "liberal Mesihçiliğin" yeni değerlerini kabul ettirmede etkili bir araç olarak kullanılıyor.[36] Bu "ticari panayır" için en büyük tehditlerden biri ise geçmişin taraftarlarıydı. Futbolun içinde yaşamayanlara taraftar seyirci karşıtlığını anlatmak kolay değildir. Taraftar pasif bir izleyici olmanın ötesinde kendisini oyunun aktif bir unsuru olarak kurgular. Çalışan sınıflar için, tribün ve taraftarlık işyeri dışında bir sosyalleşme alanı, "karşılıksız sevgilerini" ifade ettikleri bir alan olarak kullanılır. Endüstriyel futbol içinse "karşılıksız" hiçbir şey söz konusu olamaz. İngiltere'den başlayarak pek çok ülkede çıkartılan sporda şiddeti önleme yasaları "holiganizm"e karşı savaş görüntüsü altında yaratılmak istenen yeni "müşteri-seyirci" tipinin alt yapısını hazırlamak için kullanılıyor. Yüksek bilet fiyatları, statların oyun alanları olarak değil işyeri merkezi gibi kullanılması bu süreci hızla derinleştiriyor. Bugün futbol statlarında yaşanılan en büyük gerilimin ise futbol oyununa "ru-

34 Sürecin ayrıntılı analizi için bkz. Duygu Hatipoğlu-M. Berkay Aydın, *age*., özellikle s. 114-119.

35 Duygu Hatipoğlu-M. Berkay Aydın, *age*.,s. 115.

36 Cristian Authier, Futbol A.Ş., Çev. Ali Berktay, İstanbul, Kitap, 2002, s. 97.

hunu" veren taraftar kimliği ile yeni dönemin yaratmaya çalıştığı neo-liberal politikaların aynı zamanda taşıyıcısı olan müşteri-seyirci kimliği arasında olduğunu söylemek mümkündür.

Sonuç Yerine: Meşin Yuvarlak Yeniden Santra Noktasında

Ekonomiden siyasete, militarizmden dünya barışına, eğitimden eğlenceye, iç barıştan uluslararası dayanışmaya, ulusal rekabetlerden diplomasiye, çok farklı görüngülere sahip olabilen futbol, bu esnek ve çok kullanımlı yapısı sayesinde geniş bir kitlesel ilgiye konu olurken ortaya çıktığı ilk dönemlerden itibaren popüler kültürün de önemli bir alanı haline dönüştü. Futbolu "ilkel heyecanları" canlandırarak, halka siyasal ve ekonomik çıkarlarını unutturan "afyon" gözüyle bakan anlayışların vurguladıklarının aksine siyasetin futbol ile ilişkisi her zaman gerilimli, çelişkili ve ikircikli oldu.

Modern futbolun ilk döneminde, farklı toplumlarda farklı biçimler alsa da, siyasal seçkinler, milliyetçi hareketler futbolun "yozlaştırıcı" etkisini ön plana çıkartarak esas olarak beden eğitimi faaliyetlerini ve jimnastiği desteklemeyi tercih etmişlerdi. Buna rağmen futbol işçi sınıfının alt kültürü olarak dünya çapında yayılmayı sürdürdü. I. Dünya Savaşı sonrasında aynı siyasal seçkinler futbolun propaganda gücünü keşfettiler. Hangi görüşten olursa olsun siyasal seçkinler futbolun kitselliğini göz ardı edemiyorlardı. Mussolini ve Hitler'in faşist rejimleri, Franco'nun diktatörlüğü futbolun büyülü iktidarından kendi iktidarlarını meşrulaştıracak "zaferler" çıkarmaya çalıştılar. Boniface'ın vurguladığı gibi siyasal iktidarların sporu propaganda amacıyla kullandıkları bilinen bir olgudur. Ama bunu her zaman başarabildiklerini söylemek mümkün değildir. Tersine statlar, spor salonları, baskının sokağa göre daha zor örgütlenebileceği, iktidarın reddedildiği yerler olabilirler.[37]

Bu nedenle, "soğuk savaş" sonrasına tekabül eden ve neo-liberal politikaların güdümünde endüstrileşen futbol alanında, ilk saldırının işçi sınıfı alt kültürü içinde "isyan geleneğini" sürdürme potansiyelini taşıyan "geleneksel taraftarlık" kimliğine yapılması tesadüf değildir. Bu yeni dönemde siyasal iktidarlar ve büyük sermaye tarafından neo-liberalizmin yeni değerlerini meşrulaştırma aracı olarak kullanılmak istenen futbolun yeni dönem gerginliği ise bu değerlerin taşıyıcısı olan "müşteri-seyirci" kimliği ile "gelenek-

37 Pascal Boniface, *Futbol ve Küreselleşme*, Çev. İsmail Yerguz, İstanbul, NTV, 2007, s. 116.

sel taraftar" kimliğinde ortaya çıktı.

Paranın hâkimiyetinin kurulmaya çalışıldığı futbol dünyasında eskisi gibi milliyetçi hislere de fazla yer yok. Yabancı sınırlamasının kalkması sadece yerel liglerdeki takımları etkilemiyor artık; farklı ulusal kimliğe sahip oyuncular paranın gücüyle tabiiyetlerini değiştirip, ulusal takımlarda da yer buluyorlar. Dünya Kupası, Avrupa Kupası, Şampiyonlar Ligi gibi büyük organizasyonlar, futbol oyununun alt kültürel bir katılım ya da uluslar arasındaki rekabetin arenası olmaktan çıkıp kitlesel medya eğlencesine dönüştüğünün belki en büyük göstergeleri ama "endüstriyel futbolun" kendi değerlerini, gerilimsiz, "çatışmasız" bir biçimde yerleştireceğini söylemek için de henüz çok erken. Futbolun bu kadar sevilmesinin bir nedeni de "en az hayat kadar şaşırtıcı" olması değil mi?

Milliyetçiliğin Bir Av Sahası: Futbol

KIVANÇ KOÇAK

Futbolu, dünyayı saran, milyarlarca insanı –hem maddi hem manevi anlamda– peşinden sürükleyen bir tür "yeni din" olarak adlandırmak mümkünse milliyetçilik çok uzun zamandır zaten böyleydi, böyle: Kitleleri ajite eden, harekete geçiren, "akıl tutulması"na sokan bir zihniyet örgüsü. Bu iki büyüklüğün, futbol ve milliyetçiliğin ilişkileri, bir araya geldiklerindeki yansımaları; futbolun, milliyetçilik açısından bir tür "av sahası" olduğu temel argümanı üzerinden düşünüldüğünde daha da boyutlu ve dikkat çekici bir hale geliyor. Öyleyse futbol-milliyetçilik ilişkisine, esas olarak söz ettiğimiz argüman düzlemini kaybetmeden, öncelikle teorik bir zemin oluşturup daha sonra "sahaya inerek" ve Türkiye'den çeşitli örnekleri ele alarak göz atmayı deneyelim.

"Milliyetçilik her sorunu ...'ya bakarak çözmektir"

Modern milliyetçiliğin Fransız İhtilali'yle başladığı genel olarak kabul edilen bir görüştür. Nitekim milliyetçiliğin siyasi tartışmalarda merkezî bir yer almaya başlaması ondokuzuncu yüzyıl sonları olarak tarihlenir.[1] İhtilalle birlikte Avrupa'ya yayılan milliyetçilik fikri, çeşitli imparatorluklar içinde yaşayan çeşitli halkların kendi milletleri etrafında bir araya gelme düşüncelerini körükleyerek yavaş yavaş imparatorlukların sonunu getirdi.

Milliyetçiliği, basitçe "siyasi veya toplumsal bir öğreti oluşturan, bir hükümetin, bir partinin, bir grubun davranışlarına yön veren politik, hukuki,

1 Stefan Breuer, *Milliyetçilikler ve Faşizmler-Fransa, İtalya, Almanya Örnekleri*, Çev. Çiğdem Canan Dikmen, İletişim Yayınları, 2010, s. 18.

bilimsel, felsefi, dinî, moral, estetik düşünceler bütünü"[2] olarak tanımlandığında, bir ideoloji olarak değerlendirmek mümkündür. Ancak kavramı salt bir ideoloji olarak değil, daha ziyade bir "zihniyet örgüsü" olarak ele almak daha yerinde olacaktır. Zira "milliyetçiliğin 'senkretik esnekliği', son derece farklı ideolojilerle birleşimleri kabul edebilme yetisi"[3] kapsayıcı yapısını da beraberinde getirmektedir. Buna bağlı olarak "etnik", "sivil", "modernist", "sol" vb. "milliyetçilik türlerinden" söz etmek yersiz olmayacaktır.[4]

Hangi türde olursa olsun, köklerine inildiğinde, milliyetçiliğin özünde yatan "bir milletin diğerlerinden üstün olduğu" fikridir. Bu bağlamda milliyetçi düşüncenin fikir babalarından Fransız gazeteci Maurice Barrès'in, "Milliyetçilik, her sorunu Fransa'ya bakarak çözmektir"[5] formülü milliyetçi düşünce yapısının iyi bir özetini sunar aslında: Fransa'nın sorunlarını, Fransa'nın ne olduğunu Fransız olmayan unsurların dışlanmasıyla çözebileceğine inanan bu düşünce yapısını ülke adlarını değiştirerek her yere uygulamak mümkün gözükmektedir. Milli değer ve menfaatler her şeyin üstünde gelir, bunlara aykırılık gösterenlerin söz konusu millet içinde var olmaları yaratılan "ulus-devlet" için zararlı olarak algılanır. Nitekim milliyetçilik konusundaki temel referans çalışmalar da "milliyetçiliği yaratanın millet değil milleti yaratanın milliyetçilik olduğu"nun altını çizmektedir.[6]

Bu noktalar üzerinden bakıldığında milliyetçiliğin insanları galeyana getirmenin, "kitle insanı" haline sokmanın en kolay biçimlerinden birisi olduğunu söylemek abartılı olmayacaktır. İşte futbol tam da bu yüzden milliyetçiliğin önde gelen av sahalarından biridir. Çünkü stadyumlar, oradaki atmosfer, tün genişliğiyle futbol âlemi milliyetçi duyguların kabarmaya en müsait olduğu alanlardır.

2 http://tdkterim.gov.tr/bts/?kategori=verilst&kelime=ideoloji&ayn=tam

3 Breuer, s. 35.

4 Bkz. Ayhan Akman, "Milliyetçilik Kuramında Etnik/Sivil Milliyetçilik Karşıtlığı", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce-"Milliyetçilik"*, Cilt 4, İletişim Yayınları, 2002, s. 80 vd. Ayrıca çeşitli milliyetçilik kuramları ve uygulamaları açısından kapsamlı bir çalışma için bkz. Alain Dieckhoff-Christophe Jaffrelot (yay. haz.), *Milliyetçiliği Yeniden Düşünmek-Kuramlar ve Uygulamalar*, Çev. Devrim Çetinkasap, İletişim Yayınları, 2010.

5 Aktaran Breuer, s. 18.

6 Temel metinler arasında en önde gelenleri olarak Benedict Anderson, *Hayali Cemaatler-Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması*, çev. İskender Savaşır, Ayrıntı Yayınları, 1993; Ernest Gellner, *Uluslar ve Ulusçuluk*, çev. Günay Göksu Özdoğan-Büşra Ersanlı Behar, Hil Yayınları, 2008; Eric J. Hobsbawm, *Milletler Milletler ve Milliyetçilik-Program, Mit, Gerçeklik*, çev. Osman Akınhay, Ayrıntı Yayınları, 1995 sayılabilir. Nitekim Gellner'in çok alıntılanan cümlesi "Milletleri doğuran milliyetçiliktir, tam tersi değil." şeklindedir, aktaran Breuer, s. 15, dipnot 2.

"Kitle ruhu"nun mekânları olarak statlar

Kitle içinde olmak, Elias Canetti'nin başyapıtı *Kitle ve İktidar*'da gösterdiği gibi, insanların birbirlerinden güç alarak korkuyu geride bıraktıkları, kendilerini muktedir hissettikleri bir ortam yaratır: "İdeal durumda, kitle içinde herkes eşittir; kitle içinde cinsiyet dahil hiçbir ayrımın önemi yoktur... Birdenbire her şey *tek ve aynı vücutta* oluyormuş gibi olur."[7] Kalabalıktan alınan kuvvetle hissedilen muktedirlik, "kitle ruhu"nu harekete geçirecek temel iticilerdendir. Birbirlerine sarılarak büyüyen kitle içindekiler, oluşturdukları gücün farkındadır; bireyselliğin anonimlik içinde kaybolmasının yarattığı dizginsiz enerji kendisine karşı olanlara yönelmeye son derece açıktır.

Stadyumları bu çerçevede düşünelim: Dünyanın dört bir yanında ortalama 20 bin kişinin aynı günde, aynı yerde, aynı saatte, aynı amaç için bir araya geldiği yerler. Dolayısıyla stadyumların "kitle ruhu"nun en bariz şekilde hissedildiği yerlerden biri olduğu ortadadır. Hal böyleyken bu sistematik ve duygu ortaklığı çerçevesindeki mekânsal buluşma stadyumları, milliyetçiliğin en rahat hareket edebileceği zeminlerden biri haline de getirir. "Futbol dünyası, özellikle taraftar (alt-) kültürü, takımını/kendini yüceltip, rakibi/düşmanı aşağılayan marşlar, bayraklar, pankartlar vb. repertuvarının zenginliği ve coşkusu ile, milliyetçiliği özellikle gündelik ve popüler düzeyde cisimleştiren ritüel ve sembol ihtiyacı için mükemmel bir kaynaktır."[8] Zaten esasa bakıldığında da spor âlemi toplumsaldan bağımsız değildir: Güç, iktidar, tahakküm ilişkilerine son derece entegredir. "Ayrıca, popüler spor kültürü, toplumsal/kültürel farklılaşmanın ve antagonist çelişkilerin var olduğu bir toplumsallıktan 'hayalî bir birliğin' (yeniden) oluşmasında önemli bir rol oynar. Bundan dolayı, kültürel bir pratik olarak spor alanı milliyetçi söylemin (yeniden) üretildiği ve milli kimliğin söylemsel olarak (yeniden) kurulduğu hegemonik pratiklerin bir mücadele alanını oluşturmaktadır."[9]

Bir "savaş modellemesi" olarak futbol

Konuya futbol üzerinden bakacak olursak "mücadele alanı" kavramı gerçekliğin birebir yansıması gibidir adeta; "oyun" özelliklerini usul usul kaybederek bir spor olmaktan çıkıp bir tür "savaş modellemesi" haline dönüşmüş olması futbola verilen anlamların zenginliğinde, kendisine atfedilen değerle-

7 Elias Canetti, *Kitle ve İktidar*, Çev. Gülşat Aygen, Ayrıntı Yayınları, 1998, s. 16.
8 Tanıl Bora, "Türkiye'de Futbol ve Milliyetçilik", *Türkiye'de Sivil Toplum ve Milliyetçilik* içinde, İletişim Yayınları, 2001, s. 559.
9 Emre Gökalp, "Medya ve Spor ya da Spor/Futbol Medyası", *Toplum ve Bilim*, 103, s. 122.

rin milliyetçi yönlendirmeye çok açık olmasında yatmaktadır. Öyle ki, Norbert Elias futbolun "kontrollü şiddet kullanımını rafine etmesiyle modern özdenetim habitus'unun tipik bir örneği" olduğunu ileri sürmekte ve "uluslararasındaki savaşların ritüel ikamesi haline gelerek son kertede barışçı bir işlev gördüğüne" değinmektedir.[10]

Futbolun bu "supap" rolü, maç sonucunun matematik kesinliğinden kaynaklanır. Tıpkı bir savaşta kazananın-kaybedenin belli olması gibi, skor tabelasında görülen sonuç rakibe boyun eğdirmenin açık yansımasıdır. Bütün ulus, taraftar kitlesi sahada rakibine boyun eğdirmeyi başarmış futbol takımında cisimleşmiş gibidir adeta.

Futbol-savaş benzetmesinin popüler/gündelik hayattaki görünümlerinden birisi de dildedir aslında: Rakip kaleye yapılan "akınlar", "savaşçı" futbolcular, "lejyonerler", "bazuka" gibi şutlar, şut "bombardımanı"na tutulan kaleler, "gladyatörler", gittikçe daha fazla görülmeye başlayan "arena" isimli statlar... Medya aracılığıyla daha da zenginleşen ve gündelik hayatın içine iyice sokulan askerliğe (ve erkekliğe) yollamalarla dolu futbol dili, "güzel oyunun" karakterini iyice bozarak savaş modellemesi örneğinin oyunun içine iyice sokulmasına yol açmaktadır.

Temel milliyetçi kalıpların başında gelen "biz"-"onlar" ayrımının (ki "onlar"ı "düşmanlar" olarak okumak da mümkündür elbette) bu yollarla futbol içine yerleşmesi; "oyunun bizzat amaç olmaktan çıkarak araçsallaş[ması], çocuksuluğunu yitir[mesi]"[11] zaten baştan çıkmaya hazır kitleyi çok hızlı ve derin şekilde etkileyebilir. Zira karşılaşma sonucundan doğacak katharsisin büyüklüğü bir ulusun başka bir ulus karşısındaki "zaferinden" kaynaklanmaktadır!

Milliyetçilikle iç içe geçmiş takımlar

Bütün dünyada, milli takımları zaten bir kenara bırakacak olursak, milliyetçilikle iç içe geçtiği söylenebilecek takımlar görmek mümkündür. "Sahaya inip" bunlardan bazılarına hızlıca göz atalım.

Sloganı "Mes que un club" ("Bir kulüpten daha ötesi") olan "FC Barcelona, Katalan halkının bir futbol takımı suretindeki epik yücelişi ola-

10 Aktaran Bora, s. 579-580. Bu noktada günümüzde hâlâ askeri teori anlamında vazgeçilmez kitaplardan birisi olan *Savaş Üzerine*'nin yazarı Prusyalı general von Clausewitz'in savaş tanımına değinmek de yerinde olacak: "Savaş, politikanın başka araçlarla devamıdır.", Carl von Clausewitz, *Savaş Üzerine*, Çev. H. Fahri Çeliker, Özne Yayınları, 1999, s. 35. "Savaş modellemesi" olarak futbolu bu tanım çerçevesinde düşünmek zihin açıcıdır.

11 Huizinga'dan aktaran Bora, s. 581.

rak tanımlanmıştır."[12] 1899'da kurulan kulüp Katalan halkının özlemlerini, başarılarını, kahramanlıklarını dile getirdiği bir sembol, Katalan milliyetçiliğinin açık bir yansımasıdır. 1925 yılında oynanan bir maçta İspanya milli marşı ıslıklandığı için 6 ay yasaklanan kulüp bu süre içinde dahi futbolcularının ve taraftarının terk etmediği, Barcelona bayrağının çoğu zaman Katalan bayrağının yerine geçtiği bir yapıya sahiptir. Franco rejimi sırasında büyük baskı altına alınan Katalonya halkının en büyük simgesi olan Barcelona ve stadı Camp Nou, yasak olan Katalanca'nın korkusuzca konuşulduğu, insanların kendilerini ifade ettikleri en önemli odak olmuştur. Bu yüzden "kimileri, yarı şaka yarı ciddi, İspanya'da demokrasiye geçiş sürecinin Aralık 1973'te Carrero Blanco'nun öldürülmesiyle değil, Şubat 1974'te Barça'nın Real Madrid'i Madrid'de 5-0 yenişiyle başladığına inanırlar."[13] Barcelona'nın Katalan milliyetçiliğindeki yeri bugün de tartışmasızdır.

Aslına bakılırsa Barça'nın ezeli rakibi Real Madrid'in doğrudan milliyetçilikle ilişkisi olduğunu ileri sürmek kolay değildir. Ancak özellikle 1950'li yıllardan itibaren, İspanya'daki diğer takımlar karşısında merkezdeki gücü temsil ediyor olarak görülmesi, Franco'nun desteklediği takım olarak merkezî iktidarla özdeşleştirilmesi böyle bir algı yaratmıştır. Beri yandan bu algının hepten sorunlu olduğunu ileri sürmek de güçtür. Çünkü Real Madrid, Franco döneminin nimetlerinden oldukça yararlanmış, başarıları rejim tarafından kullanılmış, "özel elçi" olarak çeşitli Avrupa turlarında boy göstermiştir.

1898'de kurulan ve kurulduğu günden bu yana Bask kökenli olmayan hiçbir futbolcuya takımda yer vermeyen Athletic Bilbao kuşkusuz futbol-milliyetçilik ilişkisinde en müstesna yerlerden birine sahiptir. Bask milliyetçiliğinin sembolü olarak Bask bölgesinde "milli takım" muamelesiyle izlenen Athletic için söylenen sözlerden birisi herhalde durumun en net izahı: "Athletic sahaya çıkınca ETA susar!"

Portekizli diktatör Salazar'ın desteklediği Benfica, taraftarları arasından Sırp milliyetçiliğe önemli elemanlar veren Kızılyıldız, Doğu Bloku'nun çökmesiyle bağımsız bir devlet olarak örgütlenen Hırvatistan'da milliyetçi rejimin ülkenin komünist geçmişinden kurtulma operasyonlarından birisi kap-

12 Gabriel Colome, "FC Barcelona ve Katalan Kimliği", *Futbol ve Kültürü-Takımlar, Taraftarlar, Endüstri, Efsaneler* içinde, Roman Horak-Wolfgang Reiter-Tanıl Bora (der.), İletişim Yayınları, 2. baskı, 2001, s. 125.

13 Colome, s. 131.

samında ismi Croatia Zagreb'e çevrilen Dinamo Zagreb[14], aşırı milliyetçi-faşist taraftar yapısıyla bilinen Lazio milliyetçilikle iç içe geçmiş takımlardan bazılarına hızla verilebilecek örneklerdir.

Her ne kadar her zaman milliyetçilikle iç içe olmasa da, ırkçılığın da milliyetçilikle beslenme/besleme ilişkisi içinde olduğu söylenebilir. Bu çerçevede İspanya'da, İtalya'da, Belçika'da, özellikle eski Doğu Bloku ülkeleri futbol ortamında görülen ırkçı yaklaşımlara da değinmek gerek elbette. Barcelona'da oynadığı dönemde bir Real Zaragoza maçında ırkçı tezahüratlara maruz kaldığı için sahayı terk etmek isteyen siyahi futbolcu Eto'o örneği, en üst düzey takımlarda oynayan en üst düzey futbolcuların bile ırkçı saldırganlıktan nasibini aldığının kanıtı. Lazio'lu futbolcu Di Canio'nun bir galibiyet sonrası faşist selamı yapması, İspanya teknik direktörü olduğu dönemde Fransız Henry'ye karşı oyuncusunu motive etmenin yolunu "Sen o maymundan daha yeteneklisin" demekte bulan Aragones'in sözleri, Dünya Şampiyonu olmuş Fransa Milli Takımı için "takımda renkli oyuncu dozu fazla" diyen aşırı milliyetçi Le Pen'in tavrı, Avrupa Kupası maçlarında siyahi futbolculara yapılan tezahüratlar yüzünden verilen para cezaları... Örnekleri çoğaltmak mümkün. Nitekim günümüzde neomilliyetçilikle at başı giden ırkçı yükseliş, durumun halı altına süpürülebilir boyutların ötesine geçtiğinin farkında olan futbolun global yöneticileri tarafından temel sorunlardan birisi olarak ele alınıp, çeşitli kampanyalarla önlenmeye çalışılıyor.

Tüm dünyada neomilliyetçiliğin ve faşizmin yükselişe geçişinin sebeplerini sorgulamak bu yazının konusunun dışında kalır elbette ancak işsizlerin, lümpenlerin, kendilerini ifade edecek kimlik konusunda sorun yaşayanların milliyetçi hareketlerin taşıyıcısı olduğu da bir gerçektir. Tribünlerde toplanarak "adanmışlık" örnekleri sergileyen, bir kimliğe ait olmanın coşkusu içindeki bu kitleler, daha önce de değindiğimiz gibi milliyetçiliğin ihtiyaç duyduğu insan kaynağını da potansiyel olarak barındırmaktadır.

Türkiye: "Gürbüz ve yavuz evlatlar"dan "siyasetçilerin oyunu"na...

Türkiye'de futbol-milliyetçilik bahsinde söz söylemeye girişmeden önce sadece futbolun değil, esas olarak sporun-sportif faaliyetlerin bir siyaset aracı olarak rejim tarafından Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren etkin şekilde kullanıldığının altını çizmek gerek.

14 Bu isim değişikliğinin özellikle taraftarlar arasında hiç tutulmaması nedeniyle kulüp 2000'de yeniden Dinamo Zagreb adına döndü.

19. yüzyılın ortalarından itibaren yaygınlaşan ve gelişen beden terbiyesi ve spor politikalarının Osmanlı'nın sonu ve erken Cumhuriyet döneminde dünyadaki gidişata benzer bir seyrinin olduğu söylenebilir. Toplumun, özellikle gençlerin olası bir savaşa karşı her an hazır olmalarının sağlanması kapsamında fizikî yeterliliklerinin artırılması; çeşitli nedenlerle sağlığı bozulmuş kitlelerin hiç değilse vücut sağlıklarının belli bir noktaya taşınması; gençlere, iktidarın ahlaki değer yargılarının benimsetilmesi, "boş düşüncelere"(!) kapılmalarının engellenmesi kapsamında ülke ve devlet için hem kendini feda etmeye hazır bir moral motivasyon verilmesi hem de ahlak dünyalarının buna göre şekillendirilmesi: "İdmanın Türk gençliği için pek çok faydaları olacak, gerek ordu ve gerek bütün gençler idman sayesinde iyi bir sıhhat sahibi olarak vatana ve memlekete kıymettar hizmet edecekler ve idman gençleri mesavi-i ahlâkiyeden kurtarmak için iyi bir amil olacaktır."[15] Dönemin genel ve hâkim bir zihniyetini yansıtan dönemin Başvekili İsmet Paşa'nın sözleri, Cumhuriyet'in bir şiarı olarak toplumun "imtiyazsız, sınıfsız, kaynaşmış bir kitle" olarak tasarlandığı da düşünülürse, ayrışmalara neden olabilecek sporun yarışmacı ruhundan mümkün olduğunca kaçınılarak, sporun "beden terbiyesi"nin içinde erimesinin hedeflenmesi amacını da açıklar. Nitekim 1930'da Maarif Vekaleti tarafından öğrencilerin spor kulüplerine katılmalarının yasaklanması da bunun açık bir yansımasıdır.

Dolayısıyla Selim Sırrı Tarcan öncülüğünde okul programlarına alınan beden terbiyesi derslerinin Mustafa Kemal'in arzuladığı "gürbüz ve yavuz evlatlar"ın yetişmesindeki rolü kilit önemdedir. Bu çerçevede özellikle liselerdeki beden eğitimi faaliyetleri ve sportif etkinlikler, rejimin arzuladığı gençlerin kendilerini göstermesi açısından merkezî noktadadır. Resmî bayramlarda yapılan –kuşkusuz özellikle 1938'de Gençlik ve Spor Bayramı olarak kabul edilen 19 Mayıs'larda– geçit törenleri, bedenin yetkinliğini göstermeye yönelik çeşitli gösteriler hem gençlerin kendilerini Cumhuriyet için adamışlıklarını hem de beden terbiyesinin militarist içeriğini doldurur. Kısaca erken cumhuriyet döneminde devletin açıkça bir ideolojik aracı halindeki spor, sosyal hayata müdahalenin etkili bir aracı olarak sonuna kadar kullanılmıştır.[16]

15 Aktaran Yiğit Akın, *"Gürbüz ve Yavuz Evlatlar"-Erken Cumhuriyet'te Beden Terbiyesi ve Spor*, İletişim Yayınları, 2004, s. 56.

16 Cumhuriyet'in özellikle ilk dönemlerinde spora yaklaşımı konusunda özet olarak anlatılanların ayrıntısı için, bu konudaki en kapsamlı ve iyi çalışma olan Yiğit Akın'ın kitabına (*"Gürbüz ve Yavuz Evlatlar"*) mutlaka göz atmak gerekir.

Daha özelde Türkiye'de futbolun siyasetle ilişkisi bu yazının sınırlarını aşacak olsa da milliyetçiliğin futbola entegre oluşunun kavranması açısından buna da kısaca değinmek yerinde olacaktır.

1950'li yıllarla birlikte ülkede yaşanan hızlı dönüşüm ve değişimler sporda da yansımalarını gösterdi. Ülkenin II. Dünya Savaşı'nın ardından dünyanın yeni hegemonik gücü olarak ortaya çıkan Amerika'yla hızla yakınlaşması, Marshall Yardımları'nın devreye girmesi, artan sanayileşme ve şehirleşme, siyasetin hızla kamplaşması, basının yaygınlaşması ve kültürel kodların farklılaşmaya başlamasıyla toplumsal anlamda ciddi bir değişim içine giren Türkiye toplumu; sporu da militarist ve "devletçi" boyutundan uzaklaşarak daha ziyade rekabetçi yönüyle algılamaya başladı. 1951'de futbolda profesyonelliğin kabul edilmesi, her ne kadar o yıllarda Batı'daki profesyonellikle kıyaslanması söz konusu olmasa da, sadece Türk futbolu için değil Türkiye'de sporun seyri açısından da büyük bir adım anlamına gelmekteydi.

1951-52 sezonunda kurulan ilk profesyonel ligler futbolun daha da yaygınlaşmasına vesile olmuşsa da yine de "millilikten" söz etmek mümkün değildir. Zira sadece İstanbul, İzmir ve Ankara'da yaşama geçirilebilen bir lig sistemi vardır. Diğer şehirlerin takımları ancak amatör ölçülerde, kendi şehirlerinin kapsamı içinde faaliyetlerini sürdürmektedirler. 1959'da kurulan Milli Lig'in durumu bir anda değiştirdiğini söylemek de doğru olmayacak-

Şovenizm tribünlerde

1991 ve 92 yıllarında, PKK militanlarının özellikle sınır boyundaki karakollara yönelik olarak gerçekleştirdikleri yoğun ve kanlı saldırılar, stadyumlarda da yankısını bulmuş, bu dönemde stadyumlarda kabaran milliyetçilik ve Kürt düşmanlığı dalgası, PKK ve Apo'nun yanısıra Almanya'yı da hedef almıştı. Çünkü Almanya hükümeti, Türkiye'ye yaptığı askeri yardım çerçevesinde gönderilen tank ve zırhlı araçların Güneydoğu Anadolu'da Kürt halkına karşı kullanılmasına sert tepki göstermişti. Ayrıca, stadyum seyircisi, Almanya'da mülteci ya da işçi olarak yaşayan PKK sempatizanlarına dahi tahammül edemiyordu. Türkiye'deki futbol seyircileri Almanya'yı PKK'nin hamisi olarak görüyordu. "PKK-Almanya elele, Türkiye koyacak iki ibneye!" sloganı en çok da Galatasaray tribünlerinden (Açık) yükseliyordu. Galatasaraylı seyircilerin, bu konuda önemli bir dezavantajı vardı. Apo'nun Galatasaraylı olması, Cim Bom Bom'un sıradan taraftarını sıkıntıya sokuyor, rakipleri tarafından kolaylıkla "Bölücülük", "Teroristlik" gibi (Aman Allah Korusun) melânetlerle suçlanabiliyordu. Bu nedenle en fazla anti-PKK ve anti-Apo tezahüratı yapan seyirci olmalıydı Galatasaray'ın açık tribün seyircisi. Zaman zaman Ali Sami Yen'de kapalı tribündeki bir avuç heyecanlı gencin de bu Kürt düşmanı koroya katıldığı görüldüyse bile, numaralı tribün bu tür aşırılıklardan her zaman uzak durdu. Milli birlik ve beraberlik ruhunu güçlendirmek için gelişigüzel söylenen İstiklal Marş'larında da başı açık tribün çekerken, kapalı buna ayak uyduruyor, numaralıdakiler ise "Öf pöf, yahu ne lüzum vardı mirim şimdi buna" diye yakınarak metazori ayağa kalkıyor ancak dudak bile oynatmıyordu genelde. Galatasaray'ın o dönemde Almanya'da oynadığı Frankfurt ve Bremen maçlarında bu iki kentteki Türk ve Kürt seyirciler birbirine girerken ilginç sahneler yaşandı. Frankfurt

tır; 1964'e kadar yine sadece İstanbul, İzmir ve Ankara takımlarının yer aldığı bir lig sistemi söz konusudur. Ancak durum bu tarihten itibaren yavaş yavaş değişmeye başlar. Milli Lig'in ülke geneline yaygınlaştırılarak gerçek bir Türkiye Ligi oluşturulması amacıyla tüm illerde, o ilin adını taşıyacak takımların kurulması, var olan takımların tek bir çatı altında birleştirilmesi teşvik edilerek 1963-64 sezonunda İkinci Lig, 1967-68 sezonunda ise Üçüncü Lig kurulur. Bu dönem Anadolu'da tam anlamıyla bir "takım patlaması" yaşandığı, birbiri peşi sıra takımların kurulduğu bir dönem olur.

Bu patlamada futbolun kitleler üzerindeki etkisinin farkına varan siyasilerin, en popüler spor olarak hızlı bir şekilde yükselen futbolu kendi siyasi hayatları doğrultusunda bir araç olarak kullanmaya başlamalarının rolü de göz ardı edilemez elbette. Yerel siyasetin öneminin artmasına paralel olarak siyasi çevrelerin kendi yerelliklerinde spor ve özellikle futbol üzerinden kurdukları meşruiyet, spor-politika ilişkisini erken Cumhuriyet döneminden bambaşka bir boyuta sokmuştur.[17] Politikacıların hamiliğinde kendilerine yol arayan takımlara, takım kollayan üst düzey bürokrat ve yöneticilerin katılması futbol-siyaset ilişkisinin kalıplarının şekillenmesinde temel noktalar olmaya başlamıştır.

17 Türkiye'de futbol-siyaset ilişkisini etraflıca ele alan bir çalışma için bkz. Mehmet Ali Gökaçtı, *"Bizim İçin Oyna"- Türkiye'de Futbol ve Siyaset,* İletişim Yayınları, 2008.

ve Bremen'deki Kürtler, Türkiye'den uzakta yaşadıkları ve konuya daha fazla ideolojik ve siyasi olarak baktıkları için "T. C. düşmanlığı" ile "Türk düşmanlığını" kolayca birbirine karıştırabiliyorlardı. Mesela her iki kentteki Kürtlerin bu maçlarda Galatasaray'a karşı Alman takımlarını destekledikleri görüldü. Bu durum Apo'yu kızdırsa da milliyetçiliğin çıkmazını sergilemesi bakımından ilginçti. Daha da ilginci, Bremen'deki maçta, 60 bin kişilik stadyumda, taş çatlasa 500 kişilik bir PKK sempatizanı grup, bayrak ve pankart açtığında tribünlerde çoğunluğu oluşturan Türk seyircilerin azgın saldırısına uğradı. Alman polisi 500 kişilik, kadınlı çocuklu Kürt grubunu zor savunuyordu. Bu kez Türk seyirciler "PKK Raus!" diye bağırmaya başladılar. Yıllardır "Türken Raus!" sloganına muhatap kalan Türkler, bir yerde çoğunluğu ele geçirdiklerinde, karşılarında da küçük bir grup bulduklarında hemen "Almanlaşmışlardı": "PKK Raus!". Polis, Kürt grubunu, yağan taş ve sopalardan koruyamayacağına kanaat getirince onları biraz da zorlayarak stadyumun dışına çıkardı. Böylelikle PKK sempatizanı Kürt seyirciler maçı izleyemediler. Alman polisi bu grubu coplarla dışarı davet ederken, Türkler, tribünlerden "Polizei!" diyerek alkışlarla tempo tutuyorlardı. İki gün önce sokakta kimlik soran, kendisine kötü muamele eden polisi alkışlıyordu tribündekiler. Yarın da aynı Alman polisi, alkışlarını aldığı Türk seyircisini bir yerde, fabrikada grevde ya da sokakta mutlaka köşeye sıkıştıracaktı. Ama olsun! Alman polisi bu kez PKK'yi korumamış, onu stadyumun dışına atmıştı. "PKK Raus" sloganı etkili olmuştu, bu nedenle de Alman polisi alkışı haketmişti!

Ragıp Duran, "Futbolu kürdî - Kürtler ve Futbol", *Futbol ve Kültürü* içinde, derleyenler: Roman Horak/Wolfgang Reiter/Tanıl Bora, İletişim Yayınları, 2009, s. 255-256.

Tek spor: Futbol

1970'li ve 1980'li yıllar boyunca aksayarak da olsa devam eden hamlelerle toplum nezdindeki popülerliğini gittikçe kabul ettiren futbol, zaten sağlam bir spor kültürünün varlığından söz edemeyeceğimiz Türkiye'de diğer sporlar karşısında hegemonyasını daha da arttırır. Ülkede tıpkı 1950'li yıllarda yaşananlara benzer bir dönüşümün görüldüğü ve "dışa açılma"nın, dünyada da yükselmeye başlayan neoliberal dalganın merkeze alındığı '80'li yıllarda gerek yurt dışından gelen çalıştırıcılar ve futbolcular gerek Avrupa Kupaları'nda Türk takımlarının ender de olsa aldığı başarılı sonuçlar, dünya futboluna entegre olma çabasının ürünüdür.

Türkiye'de futbolda özellikle 1990'lı yılların ortalarından günümüze kadar uzanan değişimleri yine dünyadaki gelişmelerden ayırmak mümkün değildir. Teknoloji ve iletişimde yaşanan büyük gelişmeler, medyanın gücünü iyice arttırmış; bunun yarattığı kitleselleşme ve ticarileşme, futbolun bir "endüstri" olarak adlandırılmasına kadar gitmiştir. Aynı anda milyarlarca insanı ekran başına, on binlercesini stadyumlara çeken bir spor olarak futbol tüm dünyada dominant hale gelmiştir. Bu durum, daha önce de değindiğimiz gibi Türkiye gibi yaygın bir spor kültürünün varlığından söz edilemeyecek ülkelerde diğer tüm spor dallarının iyice geri plana düşmesine, sporun salt futbolla özdeşleşmesine uzanmıştır. Diğer spor dallarına ilgi arada sırada kazanılan kimi uluslararası başarılar ekseninde artarken, Türk futbolunun girdiği genel yükseliş trendi de "tek spor" olarak futbolun yerini sağlamlaştırmıştır.

Milli mücadelenin bir aracı

Tarihsel olarak futbolun ülkedeki tek spor haline geliş sürecine baktığımızda, Türkiye'de siyasetin spora bakışından ve futbolla kurduğu ilişkiden de yola çıkarak, futbol-milliyetçilik ilişkisinin eksenini daha da netleştirebiliriz: Futbolun milliyetçi bir enstrüman haline gelmesinin temelinde ülkenin kuruluş ideolojisi yatmaktadır. Kuruluşundan itibaren "dışarıya" karşı her zaman şüpheyle yaklaşmış bir ülkenin futbolda elde edilecek başarılara büyük anlamlar yüklemesi anormal değildir. Çünkü bunlar, adeta savaş kazanmakla eş anlamlı görülmekte, "Batı"nın dize getirilmesinin sembolik yansımaları olarak değerlendirilmektedir.[18] Nitekim futbol Türkiye'ye ilk kez girdiği yıllardan itibaren –Kurtuluş Savaşı dönemine doğru artan şekilde– "milli benliğin" kuruluşunda önemli bir aracılık rolü oynamıştır: Ta-

18 Bora, s. 567 vd.

kımı olan yabancılara karşı yapılan maçlar, 1920'lerde İstanbul ve İzmir'de Rum azınlık takımlarıyla yapılan maçlar, işgal kuvvetlerine karşı oynanan maçlar sürekli "milli maçla" eş tutulmuştur.[19]

O günlerden günümüze kadar geldiği söylenebilecek ülkenin etrafının düşmanlarla çevrili olduğu düşüncesi, her an komployla karşı karşıya kalınacağı duygusu tribünlerdeki milliyetçiliği açığa çıkarmaya daha da yardımcı olmaktadır. Bunda Türkiye'nin temel paradokslarından birisi olan Avrupa'ya karşı tutum konusundaki kararsız, gelgitli hal de kilit rol oynar: Bir yandan içinde ciddi bir düşmanlık, gerginlik barındıran Avrupa karşıtlığı; öte yandan onlardan biri olduğunun kabul edilmesini isteme, Avrupa'ya duyulan hayranlık... Bu ikili ruh hali futbolda daha da net şekilde gözlenmektedir. Dolayısıyla "dışarıyla" yapılan maçlar bu çerçeve içinde de düşünülmelidir. En billurlaşmış ifadesini "Avrupa Avrupa duy sesimizi/İşte bu Türklerin ayak sesleri" tezahüratında bulan bu ruh hali "onlara/düşmana" üstünlüğün açıkça kabul ettirilebileceği bir alan olan futbol üzerinden "milli mücadele" duygusuyla iyice pekişir.[20]

Değindiğimiz gibi özellikle 1980 sonları ve 1990'larla birlikte yükseliş trendine giren ve başarılı sonuçlar almaya başlayan Türkiye futbolunun, buna paralel olarak futboldaki milliyetçi dalganın yükselişinin de itici unsurlarından olduğunu kabul etmek gerekir. Zira maçlara verilen anlam ülke çapında "milli mücadele" düzeyinde ele alınmaya başlayınca milliyetçi düşüncenin bundan faydalanmak istememesi düşünülemez. Cumhuriyetin ilk yıllarında "fuzuli iş" olarak değerlendirilen, milleti "hayvan sürüsü" haline getirdiği öne sürülen futbol[21], 1990'larla birlikte milliyetçiler açısından ciddi şekilde yer alınması gereken bir alan olarak görülmeye başlanır.

Türkiye'de milliyetçi hareketin tribünlerde kendini açıkça hissettirmeye başladığı dönem 1990'lara tarihlenince, bunda ülkedeki Kürt hareketinin rolü de yadsınamaz. Nitekim o zamana kadar olmayan bir uygulamayla maçlardan önce milli marşın okunması 1992'deki önemli bir PKK saldı-

19 Tanıl Bora-Necmi Erdoğan, "'Dur Tarih, Vur Türkiye'-Türk Milletinin Milli Sporu Olarak Futbol", *Futbol ve Kültürü-Takımlar, Taraftarlar, Endüstri, Efsaneler* içinde, Roman Horak-Wolfgang Reiter-Tanıl Bora (der.), İletişim Yayınları, 2. baskı, 2001, s. 223 vd.

20 Bu noktada futbolun bir savaş "savaş modellemesi" olarak görülebileceğini tekrar hatırlamakta fayda var. Ayrıca "Avrupa Avrupa duy sesimizi" tezahüratının kökenleri ve benzerlerinin medyadaki yansımaları için yine bkz. Bora, "Türkiye'de Futbol ve Milliyetçilik", s. 567 vd.

21 "Nihal Atsız, 1973'teki bir yazısında 'futbol maçlarını seyrederek bağırma'yı, 'uyuşuk uyuşuk oturup yalnız fabrika kurmak, defile ve güzellik müsabakaları yapmak, üniversitelerde bir takım bayağıların eserlerini tahlil etmekle vakit geçirmek' kabilinden, milleti hayvan sürüsü haline getiren fuzuli işler arasında sayar." Nihal Atsız'dan aktaran Bora-Erdoğan, s. 237.

rısının ardından yavaş yavaş başlamış ve daha sonra yerleşmiştir.[22] Aynı dönemde tribünde milliyetçi sloganların atılmasına, pankartların açılmasına gösterilen müsamaha; çeşitli kulüplerin yapılanmalarında görülen milliyetçi "kadrolaşma"; tribünlerde üç hilalli bayrakların artması, "bozkurt" işaretlerinin yaygınlaşması; takım kaptanlığı yapan futbolcuların kaptanlık pazıbenti olarak ay-yıldız kullanmaya başlamaları milliyetçi dalganın yükselişinin göze çarpan örnekleri olarak öne çıkar. Aynı şekilde PKK'yı desteklediği düşünülen ülkelerin takımlarıyla yapılan maçlarda gerek tribünde gerek medyada gösterilen tavır da bundan bağımsız düşünülemez.[23]

Futbol milliyetçiliği açısından üç özel örnek: Diyarbakırspor, Yunanistan maçları, Hrant Dink cinayeti

Yunanistan'la Kurtuluş Savaşı günlerinden kalan husumeti herhangi bir spor karşılaşmasında tekrar tekrar üretmeye meyleden milliyetçi algı için özel bir paragraf açmak futbolun içine sızmış milliyetçiliğin temsili için yerinde olacak herhalde. "Tarihi düşman" Yunanistan'la ve Yunanistan temsilcileriyle oynanan maçlarda tribünlerde açılan "1453 İstanbul" pankartları ve yapılan tezahüratlar bir yana medya da söz konusu milliyetçi dili aktif şekilde dolaşıma sokmaya çok heveslidir. Bir örnek olay olarak Mart 2007'de Euro 2008 elemeleri için Atina'da karşı karşıya gelen ve Türkiye'nin 4-1 kazandığı maçtan sonraki manşetlere bakmak derdimizi anlatmakta yeterli olacak: "İşte Mustafa Kemal'in Çocukları" (*Fanatik*), "Atina Fatihleri" (*Hürriyet*), "Yunan'ı Topa Tuttuk" (*Posta*), "Atatürk'ün Aslanları" (*Sabah*), "Ne Mutlu Türküm Diyene" (*Fotomaç*), "Denize Döktük" (*Takvim*), "Fatih Sultan Terim" (*Vatan*).

Bir milli maç üzerinden Kurtuluş Savaşı referanslarıyla yaratılan milliyetçi dalga, gündelik hayatın içinde kendine geniş bir yer edinmekte; milliyet-

22 "1992 yılı başlarında –önemli bir PKK saldırısının ardından– Trabzonspor'un bir maçında 'yetkililerin' yanı sıra ülkücü grupların da teşvikiyle PKK karşıtı tezahürat yapılması bir başlangıç oldu... 1991/92 kışında, maçlardan önce İstiklal Marşı okunması da yerleşikleşti. Önceleri yine –'yetkililerin' ve ülkücü grupların teşvikiyle– seyircinin başlattığı İstiklal Marşı, 1992'de resmî seremoniye dahil edildi." Bora, "Türkiye'de Futbol ve Milliyetçilik", s. 564.

23 İtalya'yla yaşanan "Öcalan krizi" sırasında adeta "polis çemberi" içinde oynanan Galatasaray-Juventus maçının atmosferi; Türkiye'nin Güneydoğu politikasını eleştirdiği dönemlerde Alman takımlarıyla oynanan maçların bir tür "gösterelim günlerini, bildirelim hadlerini" karşılaşmalarına dönüşmesi; İsviçre ile oynanan Dünya Kupası eleme maçı öncesinde ve sonrasında yaşanan olaylar; Ermenistan milli maçları ve bunlara eklenebilecek pek çok örnek "Türkiye düşmanlarıyla" sahada girişilen hesaplaşmanın izlerini taşımaktadır. Ayrıca 1990'lı yıllardan iyi bir örnekleme derlemesi için bkz. Bora, s. 568 vd.

çiliğin en büyük ve belki de en etkili silahlarından birisi olan "düşman" kavramının hep canlı kalmasını sağlamaktadır: "Bu başlıkların ne zararı var, diye sorulabilir. Şu zararı var: Spor basını, popüler kültürün inşasındaki en etkili bileşenlerden biri. Ve maalesef, neredeyse her yerde fazlasıyla 'erkek', 'militarist' ve dışlayıcı bir dile sahip. Milyarlarca dolarlık bir endüstrinin karşılaşmaları, 'biz' ve 'onlar' üzerinden kurulu bir dille anlatılıyor. 'Öteki'ni nesneleştiren, giderek ayrımcı, ırkçı ve yabancı düşmanı bir dil bu."[24]

"Dışarıya" karşı duyulan bu tepki iç düşmanı da unutmaz şüphesiz: Dönemin milli takım teknik direktörü Mustafa Denizli'nin bir İrlanda galibiyeti sonrasında kendisini eleştirenler için söylediği "Mesele içimizdeki İrlandalıları yenmek" lafında net olarak cisimleşen bu yaklaşım, Türkiye'nin başarılarını çekemeyen(!) iç mihraklara duyulan tepkinin dile gelmesidir. Ancak "iç düşman" deyince, tribünlerde onyıllardır PKK ile özdeşleştirilen Diyarbakırspor'a yönelik yaklaşımları ele almadan geçmek olmaz.

Bir yandan Güneydoğu'ya futbol yoluyla da hâkim olmak isteyen devletin bir "projesi" olarak askeri ve idari erkan tarafından sürekli desteklenen Diyarbakırspor, öte yandan bölge kimliğini en iyi yansıtan şehrin takımı olması sebebiyle sisteme entegrasyonu bir türlü tam olarak sağlanamamış bir takım niteliği göstermekte. Tam da bu kimlik algısı nedeniyle milliyetçiler tarafından "Kürt takımı" ve "PKK destekçisi" olarak görülen takım sıklıkla "Kahrolsun PKK", "PKK dışarı" tezahüratlarına konu olmakta. Geçmişte yaşanan irili ufaklı birçok olayı bir kenara koyacak olursak son "büyük olay" 26 Eylül 2009'da Bursa'da oynanan Bursaspor-Diyarbakırspor maçında yaşandı: Bursalı taraftarların Türk bayrakları açarak, "PKK dışarı", "Bölücüler Dışarı", "Apo'nun Piçleri" tezahüratlarıyla başlayan olaylarda 2'si çocuk, 10 kişi yaralandı. Mart 2010'da oynanan ve son derece gergin bir havada başlayan maçın rövanşı da Diyarbakırsporlu taraftarların taşkınlıkları nedeniyle 17. dakikada yarıda kaldı.

Bursa'daki maça giden bir Diyarbakırsporlu taraftarın anlattıkları, milliyetçi nüveyi zaten barındıran ortamlarda uyanan "kitle ruhunun" ne kadar tehlikeli bir hale gelebileceğinin göstergesidir: "Stada girer girmez başladılar, 'Kahrolsun PKK' diye tezahürata. İki defa Diyarbakırspor bayrağını indirdiler. Sürekli 'Türkiye, Türkiye' diye bağırıyorlardı, sanki biz başka bir ülkeden gelmiştik. Zaten maç falan izleyemedik. Sürekli olarak sol tarafta-

24 Tolga Korkut, "Gazeteci Maçtan Milli Dava Çıkarınca...", 26 Mart 2007, http://www.bianet.org/bianet/medya/93836-gazeteci-mactan-milli-dava-cikarinca

ki kale arkasından taşlar geliyordu. Taşlar gelince, biz korkarak üst üste yığıldık. Maçın 72. dakikasında polislere yalvara yakara kapıyı açtırdık ve dışarı çıktık. Bayrak hepimizin bayrağı, hepimiz ayağa kalktık, hepimiz okuduk İstiklal Marşı'nı. Kesinlikle 'Kürdistan' diye bağırmadık, sadece rahmetli Gaffar Okkan'ın posterini açtık. Emniyet teşkilatı yanımızdaydı, öyle bir şey olsa Emniyet buna izin verir miydi? Biz maça gittik, politika yapmaya gitmedik ki. Takımın bayrağını, sarı bir zemine falan yapıştırmaya çalışmadık. Giderek artan bir milliyetçi akım var ve bizi korkutuyor."[25]

Aynı maçtaki Bursasporlu bir taraftarın görüşlerini okuyunca, tribünde harekete geçen milliyetçiliğin boyutlarını çok daha yakından kavramak mümkündür: "Şehitleri vuran futbolcular değil bunu biliyoruz, ama onlar madem ki PKK'lı değiller, Türk'ler, neden biz İstiklal Marşı'nı söylediğimizde ve 'şehitler ölmez' dediğimizde alkışlamadılar? (...) Onlar da bizimle birlikte bağırsalardı, alkışlasalardı. (...) Buraya gelen insanların en az 250 tanesi DTP'ye oyunu veriyordur, yani buraya gelenler de PKK'ydı. Sütten çıkmış ak kaşık değillerdi. Dağa çıkıp şehitlerimizi vurmasalar da, düşüncede hepsi PKK'lıydı. Bence masum değiller, az bile yaptık, ağabeylerimizi dinlemeyip, onlara iyi bir uğurlama yapabilirdik. (...) Maçtan sonra kendi web sitelerinde bir açıklama yaptılar, neden başka maçlarda o kadar büyük bayrak açmıyormuşuz ve PKK'ya küfrediyormuşuz, diye. Belki biraz daha fazla küfretmiş olabiliriz ama neden gocunuyorlar?"[26]

Futbolda, tribünde milliyetçiliğin net şekilde görüldüğü; teorinin pratikle kesiştiği bir başka örnek de Hrant Dink'in öldürülmesinin ardından statlarda yaşananlar. Dink cinayetinin ardından, cinayete tepki gösteren insanların kullandığı "Hepimiz Hrant'ız, Hepimiz Ermeniyiz" sloganı hedef alınarak yaratılan "Hepimiz Ogün'üz, Hepimiz Türküz" sloganı birçok statta yankılandı. Özellikle cinayet sonrasında oynanan Elazığspor-Malatyaspor maçında ise "akıl tutulmasının" net örnekleri görüldü: Aralarındaki rekabet husumet boyutunda olan iki takımdan Elazığlı taraftarlar Dink'in Malatyalı olmasına gönderme yaparak "Ermeni Malatya" tezahüratı yaptılar. Açılan "Ne Ermeniyiz Ne Malatyalıyız Biz Elazığlıyız Türkiye Sevdalısıyız" pankartı da milliyetçi hezeyanın doruk noktalarındandı. Malatyalıların bu tezahüratlara ve pankartlara verdikleri tepki ise daha da ironikti belki de: "PKK Dışarı"!

25 "Bursa'nın Ermeni sorunuyla imtihanı", *Sabah-Pazar Eki*, 11.10.2009.
26 "Bursa'nın Ermeni sorunuyla imtihanı", *Sabah-Pazar Eki*, 11.10.2009.

Ülkedeki milliyetçi zihniyette ciddi bir açılma yaratan Dink cinayetinden sonra yaşanan bir başka, trajikomik olduğu kadar milliyetçi baskının zihinler üzerinde kurduğu denetimin örneği olarak değerlendirilebilecek, olay da Adana Demirspor Başkanı Adem Atılgan üzerinden yaşandı: Dink'in öldürülmesinin ardından Futbol Federasyonu'na yapacakları Alanyaspor maçına "Hepimiz Hrant'ız, Hepimiz Ermeniyiz" pankartıyla çıkmak için başvuruda bulunan Adana Demirspor Başkanı Adem Atılgan, başvuru reddedildikten sonra "yaptığı garip açıklama ve ilk tepkisinden" dolayı özür diledi: "İnsani duygularla dopdolu, bir Türk ve bir Müslüman çocuğu olarak iyi niyetli bir tepkiydi. Ancak duygularımı belirtirken kulübün adını kullanmamam bir hataydı. Kendisini Türk kabul eden, dini, dili ne olursa olsun, ayakkabısı delik, kanlar içinde yerde yatan çocuk babası, torun dedesi bir insanın o halini görüp, eşinin 'ülkende kaldın' diye konuşması, beni duygulandırdı. Ancak, bu durum 'Biz de Ermeniyiz' demememi gerektirirdi. En azından 'Hepimiz Türküz' demeliydim. Ben Türkoğlu Türküm ve hacı çocuğuyum. Yanlış yaptım, Adana Demirspor camiasından ve Türk halkından özür diliyorum."[27]

Sonuç niyetine

Tekrarla, "[p]opüler futbol kültürü, farklı bilinç biçimleri ve söylemlerin, farklı toplumsal güçlerin üzerinde mücadele ettikleri kültürel formlardan biridir. Toplumsal anlamların (yeniden) üretildiği, yapıldığı, bulunduğu, bozulduğu, dönüştürüldüğü bir zemin olarak, hegemonik-toplumsal pratiklerin bir boyutunu oluşturmaktadır."[28] Bu anlamda futbolun içine sızan milliyetçiliğin görüngüleri dünyanın her yerinde benzer özellikler göstermektedir: Kitle ruhunu bir parçası yapıp ondan beslenen, düşmanlık esasına dayanan, düşünceden çok duygusal dünya üzerine yaptığı göndermelerle kapladığı alanı genişleten milliyetçilik, kendisi için en uygun zeminlerden birini, üzerinden metafor kurmaya çok elverişli futbol dünyasında bulur. Zira milliyetçilik bağlamında özellikle "biz"e karşı "onlar/düşmanlar/ötekiler" ikiliğinin kurulmasında, kapsayıcı ve birleştirici niteliği itibariyle futboldan yararlanmak oldukça kolaydır. "Başka hiçbir spor dalı, birçok milletin kendi mülkü saydığı futbol kadar millî kimliklerin 'evrensel' bir 'gösteren'i unvanını kazanmamıştır."[29]

27 "Adana Demirspor çark etti", *Radikal*, 27.01.2007.
28 Necmi Erdoğan, "Popüler Futbol Kültürü ve Milliyetçilik", *Birikim*, 49, s. 27.
29 Erdoğan, s. 32.

Gündelik hayattaki milliyetçiliğin, milli kimliğin, cinsiyetçiliğin hatta faşizmin üretilmesinde bu derece başat bir rol oynayan futbolun Türk milliyetçiliğindeki tarihsel karakteristik "devletin-milletin varlığının iç-dış düşmanlar tarafından sürekli tehdit altında olduğu" fikriyle birleşmesi Türkiye futbol âlemindeki milliyetçiliğin temelinde de yatmaktadır. Bu bağlamda futbol atmosferinin, statların milliyetçi sembollerin topluma yayılması için gösterdiği kolaylık "futbola siyaset karışmasın" naifliğinde ele alınabilecek kadar basit olmaktan uzak gözükmektedir. Zira futbola (bir takım tutmaya, bir takım kimliğine ait olmaya) dair duygusal tavırlar, "akıl tutulmasına" yol açabilecek derecede büyük bir "tutkuyu" içinde barındırmaktadır. Bu anlamıyla milliyetçiliğin "reaksiyoner" tavrının futbolda kendini göstermesi sanıldığından daha tehlikeli bir hale bürünebilir. Gerektiğinde hukukun, insanlığın, sosyal hayatın kısaca her şeyin üstündeki Türk milletinin çıkarlarının savunulmasının bir aracı olarak görülmeye başladığı noktada futbol, milliyetçilikle iç içe geçerek tehlikeli bir silah haline gelebilir.

"Futbol sahici bir sosyal gerçeklikle, kendince bir bağ kurar. Futbol içi bağlamlarda meydana gelen hareket ve olaylar, daha geniş bir sosyokültürel sürecin aynasından ibaret olarak değil, bir toplumun, kendi merkezindeki ahlaki, siyasi ve varoluşa dair meseleleri ortaya koyma sürecinin bir parçası gibi değerlendirilmelidir."[30] Arjantinli akademisyenler Archetti ve Romero'nun futbolun sosyal, kültürel hayatın yansımalarından bağımsız olamayacağı konusundaki bu görüşlerini akılda tutarsak, futbol-milliyetçilik ilişkisini anlamlandırmamız biraz daha kolaylaşabilir. Neticede futbol, başka sosyal gerçekliklerle ancak söz konusu gerçekliklere dair verili değerler ve anlamlar üzerinden ilişki kurar. Öyleyse bitirirken Türkiye'de zaten yaygın bir bilinç düzeyinde işleyen milliyetçiliğin, futbolun içine de gün geçtikçe daha çok yerleşmesinin yarattığı tehlikeye dikkat çekmek şart: Gündelik hayatın bu kadar içinde olması ve neredeyse hiç hissedilmeden bilinçaltına sızması. Ki milliyetçiliğin/faşizmin/ırkçılığın en tehlikeli yanı tam da gündelik hayatın içinde kendine yer bulmaya başlaması ve gittikçe kapsayıcı olmaya başlaması değil de nedir?

30 Aktaran Doruk Yurdesin, "Futbol, Kamusal Alan ve Demokrasi", *Toplum ve Bilim*, s. 103, s. 109.

Güzel Oyun ve Gündeliğin Proto-Estetiği*

DAVID INGLIS VE JOHN HUGHSON

Günümüzde kültüre dair yapılan analizlerde, içinde barındırdığı son derece estetik dürtülerin bugünkü gündelik hayata damgasını vurması tekrar tekrar gündeme getiriliyor. Dolayımlanmış sembolizm biçimlerinin çokluğu ve izleyicilerin günbegün maruz bırakıldıkları reklam estetiği fantazmagoryası göz önünde bulundurulduğunda, sıradan varoluşun artık boğazına kadar kitle-dolayımlı sanatın imgelemi ve işaretlerine battığı görülebilir herhalde.[1] Gündelik olanın kapladığı alanın artan düzeylerde estetikleştiğini görüyorsak eğer, söz konusu alanın başkalaştığını ve böylelikle olağanüstü bir hal aldığını, kendini sadece "alelade" modalarda değil, postmodern kültürün aşırı, hiper-gerçek hallerinde de gösterdiğini iddia edebiliriz. Bu çerçeveden bakıldığında, daha önceden rutin bir hali olan fenomenlerin estetikleşmesinin, Sanat ile "popüler olan"[2] ve istisnai bir fenomen olan Kültür ile gündelik hayatın alışıldık meşgaleleri[3] arasındaki vaktiyle aşılamaz olduğu düşünülen sınırların ortadan kaldırılmasına katkıda bulunduğu, hatta bu sınırların kaldırılmasına son noktayı koyduğu söylenebilir.

Dolayısıyla, gerek gündelik hayatın gerekse de gündelik hayatı oluşturan monoton fenomenlerin estetikleşmesi, Batılıların halihazırda tam an-

* "The Beatiful Game and the Proto-Aesthetics of the Everyday", *Cultural Values*, C. 4, S. 3, Haziran 2000, s.279-297.

1 Featherstone, Mike, *Consumer Culture and Postmodernism,* Londra: Sage, 1991.

2 Huyssen, Andreas, *After the Great Divide: Modernism, Mass Culture, Postmodernism*, Basingstoke: Macmillan, 1988.

3 Baudrillard, Jean, *Jean Baudrillard: Selected Writings,* Mark Poster (yay. haz.), Cambridge: Polity, 1988.

Gol

Gol futbolun orgazmıdır. Orgazm gibi gol de modern yaşamda gitgide daha az görülmektedir.

Yarım yüzyıl önce pek az futbol maçı golsüz beraberlikle sonuçlanırdı. 0-0, havaya açılmış ağızlar, iki esneyiş. Şimdilerde on bir oyuncunun on biri de kale direklerine asılmış, gol yememeye çalışıyorlar; doğal olarak da gol atmaya vakit kalmıyor.

Beyaz merminin ağları her havalandırışında ortaya konan sevinç, esrarengiz bir olgu ya da bir çılgınlık olarak algılanabilir; ancak bu mucizenin de pek az gerçekleştiğini unutmamak gerekir. Gol küçücük, önemsiz bir gol de olsa, radyo spikerlerinin gırtlağından hep "Gooooooo!" olarak çıkar. Benim diyen kulağı sağır edebilecek, yürekten bir haykırıştır bu. Seyirciler çılgına döner ve stadyum, beton olduğunu unutarak yerden kopar, havalara uçar.

Eduardo Galeano,
Gölgede ve Güneşte Futbol,
Çev. Ertuğrul Önalp /
M. Necati Kutlu,
Can Yayınları, 2008, s. 24.

lamıyla postmodern bir kültürel bağlamda yaşadığını iddia eden analizlerin esaslı bir parçası haline gelmiştir. Gelgelelim, bu "estetikleşme" terimi nispeten belirsiz ve tanımlanmamış halde duruyor. Estetikleşme, en genel anlamıyla ele alındığında, "Hayat"ın "Sanat"a dönüştüğü bir durum olarak anlaşılabilir. Fakat böyle bir görüş temel bir varsayıma, yani post-modern toplumun ortaya çıkışından önce "Hayat"ın gerçekten de "Hayat" olduğu; pratik, alelade, sıradan ve her türlü estetik bileşenden yoksun olduğu varsayımına dayanır. Post-modern toplum tarih sahnesine çıkmadan evvel, "Sanat"ın gerçekten "Sanat" olduğu, yani kendi içine kapalı, özerk ve tam anlamıyla pratiklikten uzak olduğu varsayılır. "Sanat", Kültür ve Estetik gibi ulvi konularla ilgilenip fildişi kulesinden âlemi seyre dalıyordu. Öte yandan "Hayat" ise son derece pragmatik kaygılarına boğulmuş bir halde tamamen dünyevi işlerle meşgul oluyordu. Gündelik hayattaki varoluşun, post-modern durumdan önce, Sanatsal'ın o mukaddes alanına girmesini sağlayacak estetiğin kutsallığından yoksun, esas itibariyle alelade bir hali vardı.

Bu makalede, günümüz Batı toplumlarında estetik ve pratik alanların patlayıp iç içe geçtikleri yolundaki iddiaların temelinde yatan bu gibi varsayımları tartışmaya açmak istiyoruz. Belli bir konuyu, yani son yıllarda futbol oyununun doğasında gerçekleşen bariz değişimleri mercek altına alarak, bir yanda "Hayat" ile öte yanda "Sanat" arasında var olduğu zannedilen sınırın sözümona post-modern toplum ve kültürün ortaya çıkmasından önce bile her zaman son derece geçirgen olduğunu, estetik süreçlerin pratiğin alanını her daim şekillendirmiş olduğunu iddia edeceğiz. "Proto-estetik" kavramına, yani futbol gibi en sıradan gibi görünen faaliyetlerin altında yatan estetik olanaklara atıfla bu iddiaları izah edeceğiz. Ana iddiamız ise şu olacak: Post-modernizm teorisyenleri günümüzdeki kültürel değişimleri betimlemek üzere genelde yanlış terimler seçebiliyor ve bu değişimleri "estetikleşme" gibi ilk bakışta daha "olumlu" gibi görünen bir kavram altında toplaya-

rak gündelik hayatın çok önemli veçhelerinde süregiden metalaşma süreçlerinin yanlış tanınmasına sebep oluyorlar. Futbol örneği bağlamında, oyunun "sanatsallaştırılması"nın, estetik ile pratikliğin iç içe geçişine yol açmadığını; bilakis, yaratıcılığın özgürce ifade edilmesi gibi spor faaliyetlerinin temel bir estetik potansiyelinin giderek metalaştırılmasına yönelik daha geniş eğilimlerin bir boyutu olduğunu ortaya koyacağız.

Post-modern toplumda futbol ve estetik

Post-modern dönemde gündelik hayatın estetik bir hal aldığı yönündeki iddialar bilhassa spor alanına ilişkin olarak da dile getirilmiştir. Örneğin Genevieve Rail, "sanatın ve sporun birbirlerinin içine doğru patladığını" öne sürmüştür.[4] Spor ürünleri ve imgelerinin hiper-tüketiminde mevcut olan sanatsal ve estetik biçimlerin sahiplenilip yeniden üretilmesi günümüz sporlarına damgasını vurmuştur. Çeşitli takımların sembolleriyle süslenmiş eşyaların yaratılıp dolaşıma sokulması, "dergilerin, reklam panolarının, tişörtlerin ve diğer alışılmadık yerlerin ayrıcalıklı sanatsal ortamlar haline gelmesine" yol açmıştır.[5]

Bu açıdan bakıldığında, "güzel oyun" olan futbolun son yıllarda gerek sportif gerekse sportif olmayan alanlarda gerçekleşen aynı estetikleşme süreçlerine maruz kaldığı iddia edilebilir. Bugün futbolun ana özelliğinin bu alanın sanatsal kültürün öğeleri tarafından sömürgeleştirilmesi olduğu söylenebilir. Steve Redhead[6] gibi yorumculara göre futbol "pop zamanı"na girmiş durumdadır; yaratılan, sonra satılan ve ardından ıskartaya çıkarılan kültürel mallar piyasasının coşkun ritmine ya ayak uydurmuş ya da bu ritmi toptan benimsemiştir. Takımlara satılabilir şeyler gözüyle bakılır ve bu gözle pazarlanırlar ve böylece futbolun özü tıpkı cilalı ürünler ve estetikleştirilmiş nesneler gibi temelden yeniden oluşturulur. Gelip geçici dünyada bir yandan takım formalarındaki şeritler birer kimlik kartı gibi satılır, öte yandan da futbolun kendisi pop şarkılarına ve popüler romanlara konu olur.[7] Oyun estetikleştirildikçe, yeni zamansal ahenkler ortaya çıkar

4 Rail, Genevieve, "*Seismography* of the Postmodern Condition: Three Theses on the Implosion of Sport", *Sport and Postmodern Times,* G. Rail (yay. haz.), Albany: State University of New York, 1998, s. 143-162 içinde, s. 143.

5 Agy., s. 145.

6 Redhead, Steve, *Post-Fandom and the Millennial Blues*, Londra: Routledge, 1997.

7 Giulianotti, Richard, "Playing an Aerial Game: the New Political Economy of Soccer", *Sports and Political Economy* içinde. J. Nauright ve K. Schimmel (yay.haz.), Londra: Macmillan, 2001.

ve bu sporun eski tempolarını yok eder. Örneğin kendini hayatı boyunca takımına adamış taraftarın yerine, tüketicinin yanar söner ilgileri, çıkarları öne çıkar. Eğer futbolun estetikleşmesi bizatihi bu sporun doğasını değiştirmişse, böyle bir sürecin toplumun genelinde de önemli etkiler yarattığı, yani "Hayat"ın pek çok farklı veçhesinin gitgide "Sanat"a benzediği düşünülebilir.

Futbolun "estetikleştiği" yönündeki iddialar elbette ki mesnetsiz değildir. Son yirmi yıl içinde Kültür Endüstrilerinin ve bu endüstrilerin yaratıcı müritlerinin futboldan gözlerini ayırmadıkları su götürmez sonuçta.[8] Fakat bu iddialar dile getirilirken kullanılan terimler, günümüzde futbolun bir yandan diğer olağan kurumlar, öte yandan estetiğin alanı ile olan ilişkilerinde gerçekten olup bitenlerin hakkıyla kavranmasını sağlamazlar. Bu argüman tartışmamız açısından hayati bir önemi olan, bir zamansal ardışıklığa dayanır. Bir başka deyişle, son gelişmeler ortaya çıkana dek, futbol ve diğer gündelik kültürel biçimler sözümona tamamiyle estetik-olmayan bir alan içinde durmaktaydı. Yaratıcı değil de pratik hareketlere dayanan bu dünya, 1930'larda çekilmiş, kasvetli bir cumartesi günü, yağmurdan patates tarlasına dönmüş bir sahada uzun şortlarıyla topun peşinden koşturan oyuncuları, kasketleriyle tribünlerdeki yerini almış asık suratlı erkek işçileri gösteren siyah beyaz bir fotoğrafı andırmaktadır. Futbolun şimdiki hali ise gayet parlak ve ışıltılıdır: bir yanda, parıl parıl parlayan şeritleri olan formalar içinde koşan, "enteresan" saç stilleri olan futbolcular vardır. Diğer yanda da onları televizyonlarından seyreden sınıfsız, her cinsiyetten ve her ırktan olan bir kitle vardır. Tabii bu kitle futbolla ilgili kültürel ürünleri satın almaya ve satın alınca da coşmaya pek heveslidir.

Bu tür imgeler ilk bakışta cezbedici olabilir. Fakat tam da katı zıtlıklarından ötürü tümüyle durağan olduklarından, "sonraki" ve bilhassa da "önceki" fotoğrafta saklı duran ince farkları görmemizi sağlayamaz. "Futbolun estetikleşmesi" argümanlarını öne sürenler, post-modern dönemden önceki günlerde bile *futbol oyununun her zaman temel olarak estetik* olduğunu ve oyunun özünün tam da "estetik" bir karakter taşıdığını göremez. Redhead'inki gibi argümanları dillendirenler, oyunun *içsel* dinamiklerinin esasen estetik doğasını gözden kaçırmak pahasına, oyuna *dışsal* veçhelere odaklanmaya meyilliler. Demek ki futbol *oyunu* estetik *bir hal alıyor* değildir; futbolun ken-

8 Giulianotti, Richard, *Football: A Sociology of the Global Game*, Cambridge: Polity, 1999, s. 88-91.

disi zaten her daim estetik ya da daha sonra ifade edeceğimiz şekliyle, hem "estetik" hem de "proto-estetik" *idi*. Bir dizi estetik pratik futbol *oyununa* şekil verir. Şimdiyse bu pratikleri açıklayacağız.

Oyundaki güzellik

Nasıl olur da futbol özü itibariyle *estetik* bir faaliyet olabilir? Genel olarak spor dallarının özleri itibariyle gerçekten de "estetik" olup olmadığına yönelik tartışmaların uzun bir tarihi vardır. Bu konuda klasik denebilecek görüşü David Best ortaya koymuştur.[9] Best'in söyledikleri günümüz bağlamında gerçekten önemlidir; zira Best hem sporun sanata yakın olduğu yönündeki genelgeçer görüşü reddeder hem de sporun temelde estetik nitelikleri olduğunu öne sürer. Bu görüşe göre, herhangi bir fenomene (örneğin futbol, masa lambaları ya da dağ manzaralarına) estetik bir açıdan *bakılabilir*; fakat böyle bakılabiliyor olması bu fenomenleri içkin olarak estetik niteliklere mazhar kılmaz.[10] O halde, sırf futbola estetik bir gözle *bakılabiliyor* diye bu sporun estetik olduğunu iddia etmek, futbolun içkin olarak estetik nitelikleri *olduğunu* kanıtlamaz. Futbol kimilerinin iddia etmeye alışık olduğu gibi, doğası gereği "sanatsal" değildir. Best sporun "sanatsal" olmadığını söyler, çünkü sanatın amacı yoktur. Halbuki sporda bir amaç söz konusudur. Sporda daima bir "hedef" vardır, sanatta ise yoktur.

Gelgelelim, sporun bir "amaca dönük" olduğu argümanı çerçevesinde, *daha çok* "amaca dönük" ve *daha az* "amaca dönük" sporlar arasında ayrım yapılabilir.[11] Yüksek derecede amaca dönük olan sporlarda, belirli bir hedefe çeşitli şekillerde ulaşılabilir. Futbol tam da böyle bir spordur. Esas mesele topu ağlara göndermektir futbolda. Ama bunu nasıl yaptığınız atılan "golün" yanında ikincil önemdedir.* Daha düşük derecede amaca dönük olan sporlar ise performans tarzı açısından daha çok çaba gerektirir; daha açık bir şekilde belirtmek gerekirse, bu sporlarda esas mesele *tarzın/üslubun kendisidir*. Buna örnek olarak jimnastiği gösterebiliriz. Jimnastikteki yarışmacıya yalnızca performans tarzına bakılarak puan verilir. Her iki tür spor da amaca dönüktür ve bundan ötürü sanatsal değildir; ama düşük derecede

9 Best, David, "The Aesthetic in Sport", *Philosophic Inquiry into Sport* içinde. W. J. Morgan ve K. V. Meier (yay.haz.), Champaign, Illionis: Human Kinetics, 1995, s. 377-89.

10 Agy., s. 378.

11 Agy., s. 380-81.

* Türkçedeki "gol" sözcüğünün İngilizcede "hedef, amaç" anlamını da taşıyan "goal" sözcüğünden geldiği akılda tutulabilir (ç.n.).

amaca dönük olan sporların, performanslar tarza bakılarak değerlendirildiği için estetik meziyetleri vardır. Tarz açısından bakıldığında, bu tür sporlara hem estetik bir gözle *bakılabilir*, hem de bu sporlar aslen estetik bir nitelik *taşımaktadır*.

Eğer futbol amaca dönük sporlar kategorisine giriyorsa, futbolun estetik unsurlardan tamamen yoksun olduğunu söyleyebilir miyiz peki? Best bunu reddeder ve futbol ve bu kategorideki diğer sporlar her ne kadar esas olarak bir amaca (gol atmaya vs.) yönelik olsa da, estetik öğelerden mahrum olmadığını iddia eder. Futbol ve onun gibi sporların estetik boyutları, maçın içinde gerçekleştirilebilecek *oyun şekillerinde* yatar. Bir başka deyişle, tamam, esas mesele gol atmaktır, ama o hedefe ulaşmak için gerçekleştirilen oyunlar bir ölçüde tarza, yani estetik temellere bağlıdır. Futbol oyununun estetik unsuru, "ulaşılması gereken bir hedef olan belirli bir faaliyete [yani gol atmaya] yönelik toplam olarak topun kısa ve öz bir şekilde yönlendirilmesi idealine ... yaklaşan ... hareketler"e dayanır.[12] Yani futbolun kendine has bir estetik mantığı vardır. Bir oyun şekli, "hedefe en tasarruflu ve etkili şekilde ulaşmaya tekabül eden ... birleşik bir yapı oluşturuyorsa"[13] onu estetik kılan ölçütleri karşılıyor demektir. Futboldaki oyun şekillerinin tümü bu "tasarruf" ve "etkililik" ölçütlerini karşılayamaz. Sadece bazı oyun şekillerinde bir tür "pürüzsüzlük" ve "akış" görülür. "Yersiz" hareketlere boşu boşuna çaba sarf edilmeyen bu şekillerde yalın bir devinim kapasitesi vardır. Best'in argümanına göre, ancak *yalınlık* ve *akışkanlık* niteliklerini taşıyan oyun şekilleri gerçekten "estetik" olarak görülebilir.

Bu açıdan bakıldığında, futboldaki oyun şekillerinin hepsi olmasa da bazıları yalınlıkları ve akışkanlıklarından ötürü sahiden de estetiktir. Bu anlamda, bu tür oyunlar gerçekleşebildiği için, futbolun estetik *olduğunu* söyleyebiliriz. Demek ki futbol kendi içinde en azından potansiyel olarak estetik bir unsur barındırdığı için genel olarak estetik bir fenomendir. Biz böyle bir tanımlamaya katılıyoruz. Fakat Best *oyun* şekillerine odaklanır, *oyuncu* türlerine değil. Eğer futbolun estetik dinamiklerini gerçekten anlamak istiyorsak, hangi oyuncu türlerinin estetiklik ölçütlerini karşılayan incelik oyununu cisimleştirdiğine dikkat etmek durumundayız.

12 Agy., s. 382.
13 Agy., s. 383.

Oyuncu-Sanatçı

Gool

Üç direkli bir kaledir dünya
Sağdan akıyor Erzincan
Ceza sâhasına girdi Hasan
Hüseyin'e geçirdi
Ali dokundu topa
Üç direkli bir kaleyse dünya
Kaleyi bulan toptur ilâh
Şu futboldan illâllah
İllâllah-ı veresûli

Can Yücel, *Alavara*, 1999

Futbolun estetik niteliklerini en açık şekilde ortaya koyanlar, profesyonel futbolun zirvesindeki oyunculardır. Bu *yıldız oyuncular* futbol âleminin bir nevi aristokratlarıdır. Hakikaten estetik olan oyun şekilleri onların hareketlerinde tecessüm eder. Eğer yıldız oyuncu, estetiklik için gerekli olan tasarruf ve akışkanlık ölçütlerini yerine getiriyorsa, o oyuncu bir "sanatçı" olarak değerlendirilmelidir. Bu sanatçı, benzetme yerindeyse, elindeki oyun yetenekleri paletini kullanarak yaratıcılığını sergiler. Ardından, bir tuvale benzetebileceğimiz sahanın içinde rahatça dolanan bedeniyle bu yetenekleri ortaya koyar. İngilizcedeki futbol terminolojisinde böyle bir yeteneğe *silky touch*, yani "ipeksi dokunuş" adı verilir. Veteran yıldız oyuncu Eric Cantona'nın hareketlerine atfedilen şu düşünceler bu yaratım şeklini gayet iyi bir şekilde ifade eder:

> An'ı yaratmak. Zamanın dışına çıkmak. Hiçten bir alan yaratmak. Tamamen doğal olmak. [Büyük] futbolcunun kaderi budur. Hem bir sürrealist hem de realist, hem bir büyücü hem de bilimci olmak zorundadır.[14]

Best'in argümanını şu şekilde genişletebiliriz herhalde: Futbolun estetik nitelikleri estetik oyun potansiyelinde olduğu kadar, o oyunu yaratabilen *oyuncu-sanatçıda* da yatar. Nasıl ki her oyun estetik değilse, her oyuncu da estetik oyun yaratamaz. Estetik oyunu sergileme beceresi yıldız oyunculara mahsus değildir elbette, ama yıldız bir oyuncu olmanın bir ölçütünün oyuncu-sanatçı olmayı sağlayan yeteneklere sahip olmak olduğunu söyleyebiliriz. Bir başka deyişle, bütün yıldız oyuncular oyuncu-sanatçıdır, fakat oyuncu-sanatçıların yıldız oyuncu olması gerekmez. Toparlayacak olursak, yıldız oyuncu bir oyuncu-sanatçıdır ve oyuncu-sanatçının hareket biçimi *yalınlık* ve *akışkanlıkla* tanımlanabilir. Oyuncu-sanatçının neler yaptığını biliyoruz, ama bu hareketleri nasıl yapabildiğini ise bilmiyoruz.

14 Blacker, Terence ve Donaldson, William, *The Meaning of Cantona*, Edinburgh ve Londra: Mainstream, 1997, s. 155.

Gizli alanlara girmek

Futbol oyununun estetik veçhelerini hakkıyla anlamak için, yıldız oyuncu/oyuncu-sanatçının estetik oyununun *gerçekleşebilme koşullarının* neler olduğunu bilmemiz gerekir. Oyuncu-sanatçının yeri yurdunun futbol sahası olduğu aşikârdır. Estetik oyun ancak sahada ortaya konabilir. Peki sahanın doğasını nasıl sorgulayabiliriz? Bu bağlamda *mekânsal hatlar* konusu hayati önem kazanır. Oyunun yirminci yüzyıl öncesinde oynandığı nispeten yapılandırılmamış sahadan bugün aşina olduğumuz nispeten hayli yapılandırılmış sahaya nasıl gelindiğini sorgulayarak bu arenayı inceleyebiliriz.[15] Böyle yaparsak, sahanın estetik oyunun oluşumunda oyuncu-sanatçıyı etkileyen özelliklerinin bu oyuncu tarafından nasıl *deneyimlendiğine* değil, sahaya *dışsal* bir bakış açısından, sahanın niteliklerine (örneğin, kale çizgisi, yan çizgiler, orta yuvarlak ve benzerlerine) odaklanmış oluruz. Fakat bizim sahaya dışsal bir açıdan bakmamamız, sahadaki oyuncuların bu mekânı nasıl algılayıp deneyimledikleri üzerinde durmamız gerekir. Bunun için, sahanın oyuncu-sanatçılar tarafından nasıl *hissedildiğine* ilişkin fenomenolojik bir analize yönelmemiz gerekir.[16] Bu nedenle, oyuncu-sanatçının dünyasına nüfuz edebilmek için, oyuncu-sanatçının tipik olarak "bulunduğu" konumlara ve bu konumları nasıl deneyimlediğine odaklanmamız gerekir. Zira estetik oyunu mümkün kılan bunlardır. Ayrıca, oyuncu-sanatçının söz konusu konumlarda estetik tasarılar yarattığı algısal ve pratik yapıları fenomenolojik bir gözle incelememiz gerekir.

Eğer yıldız oyuncu bir oyuncu-sanatçıysa, bu maestroyu sahanın neresinde bulabiliriz? Bize göre bu oyuncuyu görmek için bakılacak esas yer, *14. Bölge*'dir (*Zone 14*). Bu terim, sahadaki "gerçek" bir bölgeye değil, "muhayyel bir alana" işaret eder. Uluslararası futbolun en yüksek seviyelerinde, 14. Bölge'ye sadece yıldız oyuncular girebilir. Ancak yıldız bir oyuncu, tabiri caizse, bu bölgenin muhayyel gerçekliğini "görebilir" ve oraya "girebilir". 14. Bölge'ye girebilmek, bir oyuncunun yeni başarı zirvelerine ulaşmasının temelidir. Çünkü oyuncu ancak bu bölgede karşı takımın defansını delip gol tehlikesi yaratacağı "delici hamlelerin beyni" olabilir.[17] 1998 Dünya Kupası'nın şampiyonu Fransa Milli Takımı'nın kilit yıldız oyuncularından

15 Bale, John, *Landscapes of Modern Sport,* Leicester: Leicester University Press, 1994.

16 Morgan, Williams J., "An Existential Phenomenological Analysis of Sport as a Religious Experience", *Religion and Sport* içinde, C. S. Prebish (yay.haz.), Westport, Connecticut ve Londra: Greenwood Press, 1993, s. 119-49.

17 Coghlan, Andrew, "The Secret Zone of 14" http://newscientist.com/ns/19990206/newsstory9.html, 24 Mart 1999.

olan Zinedine Zidane, turnuva boyunca kendi oyun tarzını gösteren birçok olağanüstü beceri dolu hareket yapmıştı. Yıldız oyuncunun yeteneklerinin anlatıldığı bir yazıda şunlar deniyor örneğin:

> Zidane'ın fevkalade yetenekleri arasında belki de en değerlisi, elli beş bin kişinin gözü önünde kendini kaybettirip, rakip savunma oyuncularının bulunduğu noktaların çok uzağında aniden bitivermesidir.[18]

Zidane sadece rakip savunma oyuncularını ekarte ederek değil, seyircilerin de gözünden kaybolarak yıldız oyuncu özelliklerini sergiler. Olmadık "yerlerde" (yani 14. Bölge'de), bir anda belirerek rakip takımın belini kırar. Zidane bir görünüp bir kaybolabilme yeteneği sayesinde Best'in öne sürdüğü estetik oyun ölçütlerini karşılar. Çünkü hareketlerinde öyle bir akışkanlık ve tasarrufluluk vardır ki sahada bir nevi "süzülüp" gayet kendiliğinden bir şekilde tekrar tekrar belirir. Bundan ötürü Zidane'a, estetik yetenekleri (ipeksi dokunuş) sayesinde, kendi türünden olmayan oyuncuların giremediği 14. Bölge'nin alanlarına girebilen bir oyuncu-sanatçı gözüyle bakabiliriz. Dolayısıyla Zidane gibi bir şahsiyetin estetik oyunu onun 14. Bölge'ye girmesini sağlar ve 14. Bölge böyle bir oyunun sergilenebilmesinin şartıdır.

Bu nedenle 14. Bölge'nin alanı ile estetik oyun arasında karşılıklı bir ilişki vardır. Peki 14. Bölge'nin nasıl bir mekânsal *biçimi* vardır? Bu bir anlamda yanıtlanamaz bir sorudur; zira 14. Bölge'ye ancak çok az sayıdaki kalburüstü oyuncu girebildiği için bir yabancının bu soruya cevap vermesi neredeyse imkânsızdır. Fakat bu bölgenin mahiyetini kafamızda canlandırabilmek için, bu kapalı alanın nasıl bir yer olduğunu zaman zaman anlar gibi olabiliriz. Sonuçta 14. Bölge ete kemiğe bürünmüş hareketleri yarattığı ve bu tür hareketlerle var olduğu için, bu bölgenin bir *bedensel pratik* mekânı olduğu söylenebilir. 14. Bölge böyle bir pratik üretir ve bu pratik bölgenin kendisini üretir. Bu alandaki ete kemiğe bürünmüş pratiğin doğasını açıklığa kavuşturmak için, fenomenoloji felsefecisi Maurice Merleau-Ponty'nin çalışmasına dönebiliriz.

Sahanın yaşanmış mekânı

Merleau-Ponty'nin mekân fenomenolojisinde, *geometrik* mekân ile *fiziksel* mekân arasında bir ayrım yapılır.[19] Rasyonelliğin biçimsel ölçütlerine daya-

18 Gibbons, Glenn, "Giggs Keep United Alert", *The Scotsman,* 9 Nisan 1999, s. 38.

19 Merleau-Ponty, Maurice, *The Phenomenology of Perception,* İng. Çev. Colin Smith, Londra: Routledge, 1996.

lı *soyut* bir mekân ile insan hayatının zaruretlerine dayalı olarak ortaya çıkan *pratik* mekân arasındaki ayrımdır bu. Biz burada pratik mekâna odaklanacağız. Genel olarak belirtmek gerekirse, fiziksel mekân, insanların pratik hayatlarında karşılaştıkları mekânsal şeylerle bu şeyler arasındaki ilişkilere denk düşer.[20] Biraz farklı bir terminoloji kullanmak gerekirse, geometrik mekân rasyonel bir düşünmeye dalmış bir özneye sunulan bir mekânken, fiziksel mekân gündelik pratiğin yaşamdünyasında karşılaşılan türden bir mekândır. Dolayısıyla fiziksel mekân, öznelerin pratiklerinde ve bu pratiklerce kurulan, *yaşanmış* bir mekândır. Ancak bu pratikleri ürettiği ve bu pratiklerce tekrar tekrar yaratıldığı sürece var olur.

Merleau-Ponty bu nedenle 14. Bölge'nin doğasını düşünebilmek için bize temel bir kalıp sunar. Pratiklerde ve pratikler sayesinde yaratılan yaşanmış bir mekândır bu. Peki böyle bir pratik nasıl ortaya çıkar? Bu açıdan, coğrafyacı Edward Soya'nın çalışmalarının Merleau-Ponty'nin görüşlerini geliştirdiğini düşünebiliriz. Soja, *Üçüncümekân* kavramına odaklanır. İçindeki özneler için Üçüncümekân ne "gerçek" ne de "hayali"dir; eşzamanlı bir şekilde "gerçek-ve-hayalidir".[21] Üçüncümekân pratiğin bir ürünü olduğu için, bir sonucu yoktur; yani açık uçludur. Öznelerin Üçüncümekân hakkındaki bilgisi, daha biçimselleştirilmiş mekânsal boyutlara dair soyut, rasyonel, tefekküre dayalı bir bilgi değil, mekâna ilişkin bilinç dışı (*subliminal*) bir bilgidir.[22] Demek ki Üçüncümekân *pratik bilgi* biçimleri yaratır ve bu biçimler tarafından yaratılır. Böyle bir mekânda bulunan özne kendinin bilincinde olan rasyonel egonun kısıtlamalarıyla tanımlanmış ya da belirlenmiş değil, bilakis mekâna dair *örtük* kavrayışlarla oluşmuş ve bu tür kavrayışlarla yolunu bulan bir bilinç şeklidir. Bu yerdeki öznellik egonun öz-bilinci tarafından kısıtlanmadığı için, yaratıcı mekânsal tahayyülün özgür oyununu kendi bünyelerinde cisimleştiren özneleri Üçüncümekân'da buluruz.[23]

Eğer 14. Bölge'yi Üçüncümekân'ın (ki Üçüncümekân da Merleau-Ponty'nin "fiziksel" mekân kategorisine girer) bir örneği olarak görürsek, 14. Bölge'nin *pratik bilgi* biçimleri tarafından oluşturulduğunu ve bu tür bilgiler oluşturduğunu düşünebiliriz. Bu bilgi oyuncu-sanatçının sergilediği estetik oyuna ilişkin örtük kavrayışları içerir. Oyuncu-sanatçı, yaratma sürecinde yaratı-

20 Priest, Stephen, *Merleau-Ponty*, Londra: Routledge, 1998.
21 Soja, Edward, *Third Space: Journeys to Los Angeles and Other Real-and-Imagined Places*, Oxford: Blackwell, 1996, s. 11.
22 *Age.*, s. 67.
23 *Age.*, s. 65.

cılığı üzerinde *düşünmez*; sadece *yaratır*. Estetik oyun üzerinde düşünülmez; estetik oyun *yapılır*. Bu anlamda estetik tasarı, yaratmaya yönelik bilinçli kararlara dayalı anlama biçimlerine değil, yaratmaya yönelik örtük kavrayışlara dayalı, üzerinde düşünülmeyen birşeydir. Yukarıda belirttiğimiz gibi, oyuncu-sanatçı ete kemiğe bürünmüş pratikler yoluyla estetik bir oyun üretir. Eğer estetik oyun pratik yoluyla üretiliyorsa, *ete kemiğe bürünmüş* pratiğin oyuncu-sanatçının estetik tasarılarıyla nasıl bir ilişkisi vardır?

Oyuncu-sanatçılar ve beden-özneler

Estetik oyun, en temel düzeyde, oyuncu-sanatçının ete kemiğe bürünmüş pratiğinin bir ürünüdür. Dolayısıyla, estetik oyunun doğasını anlamak için, genel olarak ete kemiğe bürünmüş pratiğin, özel olarak da böyle bir pratiğin futboldaki izdüşümlerinin doğasını açıklamamız gerekir. Merleau-Ponty'nin çalışmasına atıfla bu açıklamayı yapabiliriz. Merleau-Ponty, ilk eserlerinden biri olan *The Structure of Behavior*'da[24] [Davranışın Yapısı] öznenin kendi görüş alanının mekânsal hatlarını nasıl algıladığına dair daha genel açıklamasını somutlamak için futbol sahası imgesine başvurur. Bu açıklama Merleau-Ponty'nin genel olarak ete kemiğe bürünmüş pratik hakkındaki görüşlerini örneklediği gibi, futbol oyununa dair Merleau-Pontyci bir bakış geliştirmede bir temel olarak da kullanılabilir. Futbola dair fenomenolojik sorgulamanın nesnesini *oyuncu-özne* olarak adlandırabiliriz. Merleau-Ponty oyuncu-öznenin oyunu nasıl "oynadığını" şöyle anlatır:

> Hareket halindeki bir oyuncu için futbol sahasındaki hareket bir "nesne", yani bakış açılarına dayalı birçok belirsiz *görüşe* meydan verebilecek ve görünürdeki dönüşümleri süresince eşdeğer kalabilecek ideal terim değildir. Futbolcunun hareketi (ceza sahasını belirleyen çizgiler gibi) güç çizgileri ile doludur ve belli bir hareket biçimi talep eden ve hareketi futbolcu farkında değilmiş gibi başlatıp yönlendiren sektörlere eklemlenmiştir (örneğin rakipler arasındaki "açılış"lara). Futbol sahası oyuncunun verili aldığı bir 'şey' değildir, oyuncunun pratik niyetlerine içkin bir şekilde mevcuttur; oyuncu saha ile bir olur ve bedeninin yatay ve dikey düzlemlerini hissettiği gibi kalenin yönünü de hisseder. Bilincin bu ortamda yeri olduğunu söylemek yeterli değildir. Oyun anında bilinç, hareket ile saha arasındaki diyalektikten başka bir şey değildir. Oyuncunun giriştiği her manevra saha-

24 Merleau-Ponty, Maurice, *The Structure of Behaviour,* İng. Çev. Alden L. Fisher, Londra: Methuen, 1965.

> nın niteliğini değiştirir ve içinde hareketin sergilenip gerçekleştiği yeni güç çizgileri yaratır, ki bu da karşılığında fenomenal alanı tekrar değiştirir.[25]

Buradaki argümanımızla ilgili iki konu vardır. Bunlardan birincisi, futbol sahasının bir *görsel alanla* eş tutulmasıdır. Görsel alan, verili bir öznenin "mülk"ü, karşılaştığı dünyadır. Fakat bu karşılaşmada, algılayan özne cansız bir nesneler dünyasıyla yüz yüze gelmez. Çünkü, der Merleau-Ponty, dünya ile özne esas itibariyle iç içe geçmiştir. Öznenin karşısında dışsal, nesnel bir dünya yoktur; aksine, dünya özneyi kurar, özne de dünyayı.[26] Eğer ki dünyanın öznenin görsel alanı *olduğu* düşünülüyorsa, görsel alan da bir bakıma öznenin *malıdır*. Bu açıdan bakıldığında, oyuncu-öznenin dünyası görsel futbol sahasıdır. Bu saha da oyuncu-özne tarafından kurulduğu için, o oyuncu-öznenin malıdır. Fakat ters taraftan bakıldığında, eğer sahiden de sahayı kuran öznenin kendisiyse, Merleau-Ponty'ye göre saha da özneyi kurar.[27] Bu anlamda, futbol sahası oyuncu-öznenin malı olduğu kadar, oyuncu-özne de futbol sahasının malıdır. Bundan dolayıdır ki Merleau-Ponty bilincin saf bir öznellik değil (öyle olsa, saf bir öznellik ancak cansız nesneler dünyasında var olurdu, ki Merleau-Ponty böyle bir şartı reddeder) "hareket ile saha arasındaki diyalektik" olduğunu söyler. Bir başka deyişle, öznellik, dış nesneler hakkında edilgen bir şekilde düşünen saf bir öznellik değil, kendi alanıyla *pratik* bir ilişkide var olan etkin bir bilinçtir. Oyuncu-özne ne düşünceye dayalı bir eyleme girişir, ne de bu öznenin düşünceye dayalı bir bilinci vardır. Düşünceye dayalı bir bilince *sahip olmak* yerine, bizatihi kendisi bir tür pratik bilinçtir. Bu temelden bakıldığında, bu alanda nasıl hareket edileceğine dair *pratik* bilgisi vardır ve bu bilgiye yaslanarak *pratik bir şekilde* hareket eder.

Eğer saha ile özne iç içe geçmişse, argümanımızla ilgili ikinci konuyu da şöyle açıklayabiliriz: Görsel alan ve dolayısıyla futbol sahasını burada mutlaklığa dair bir Arşimet noktasından değil, öznenin algıları açısından teorileştirmeye çalışıyoruz. Merleau-Ponty'e göre, tüm algılar *bir yerden*, belli bir mekândan gelen algılardır.[28] Tüm algılar öznenin mekânsal konumuna görelidir. Eğer bu doğruysa, her şeyin her açıdan görülebileceği gibi bir id-

25 *Age.*, s. 168-9.

26 Merleau-Ponty, Maurice, *The Invisible and the Invisible*, İng. Çev. Alphonso Lingis, Evanston: Northwestern University Press, 1968.

27 Schmidt, James, *Maurice Merleau-Ponty: Between Phenomenology and Structuralism*, Basingstoke: Macmillan, 1985.

28 Merleau-Ponty, Maurice, *The Phenomenology of Perception,* İng. çev.: Colin Smith, Londra: Routledge, 1996.

dia *a priori* temelsizdir. Bunun aksine, algı, algılayan öznenin *bedeninde* kök salmıştır. Görsel bir alan, bir bedeni olan öznenin bakış açısından algılanır ve dolayısıyla bu açıdan kurulur. Algının *ete kemiğe bürünmüş* bir etkinlik olmasının sebebi de budur.[29] Hiçbir zaman mekânsal bir Bütünlüğü algılayan yüzer gezer bir Bilinç yoktur. Kendilerine göreli birçok alanı algılayan, kuran ve bu alanlarca kurulan kanlı canlı özneler vardır sadece. Merleau-Ponty'nın derdi sadece bilinçli bir özne ile cansız nesneler dünyası arasındaki geleneksel ikiliği değil, bilinçli zihin ile cansız beden arasındaki, geçmişi bir o kadar eski olan ayrılığı aşmaktır.[30] Bu ikilikleri çözmek için bütün öznelerin *beden-özneler* olduğunu öne sürer. Beden-özne kavramı, söz konusu fikir öznellik ile bedenin tamamiyle iç içe ve birbirinden ayrılmaz olduğu bir duruma işaret ettiği ölçüde, öznenin bir bedeni *olduğu* iddiasından öteye gider. Sonuçta, beden öznenin *kendisidir*, özne de bedenin *kendisi*.[31]

Bu anlamda, eğer sahaları oluşturan şey algılarsa, sahalar da belirli yerlerden algılayan beden-özneler tarafından oluşturuluyor demektir. *Oyuncu-özne* bağlamında, bu bireyi *oyuncu-beden-özne* olarak yeniden tanımlayabiliriz. Futbolun oynandığı görsel sahayı oluşturan, oyuncu-beden-öznedir. Öte yandan, sahanın kendisi de oyuncu-beden-özneyi oluşturur. Futbol oyuncusunun kendisini "saha ile bir" hissetmesinin sebebi de budur; zira gerek bedensel gerekse de öznel (daha doğru bir ifadeyle, bedensel-öznel) yatkınlıkları saha tarafından oluşturulur ve söz konusu yatkınlıklar aynı zamanda sahayı oluşturur. Böyle bir çerçeveye yaslandığımızda, oyuncunun kendi bedeninin yatkınlıklarını hissettiği ölçüde, gole doğru giden yolu "hissettiğini" ileri sürebiliriz. Çünkü oyuncu-beden-özne için, gerek kale ve ceza sahası gibi sahanın mekânsal öğeleri, gerekse de bedensel-öznel yatkınlıkları, bir anlamda, *aynı tözden* oluşur. Sahanın mekânsal hatları ile oyuncunun yatkınlıkları bölünemez bir bütündür. Hatta daha da ileri gidilerek denebilir ki, bir ölçüde oyuncu ile saha tam olarak *aynı şeydir*.

Saha ile oyuncu birbirlerini pratik olarak oluşturdukları için oyuncunun sahayla pratik bir ilişkisi vardır: oyuncu sahayı pratik olarak "bilir" ve orada pratik olarak hareket eder. Oyuncu bir beden-özne olduğundan ötürü maç içindeki bedensel yatkınlıklarının pratik bir yönelimi olur. Nitekim bedenini kullanarak oynadığı oyun, düşünceye dayalı bir bilinçten hareketle ka-

29 *Age*.
30 Schmidt, *age*.
31 Merleau-Ponty, *age.*, 1996.

rar verilen bir dizi hareket olmak yerine, bir pratik faaliyetler *akışıdır*. Çünkü beden-özne, bir nesne olarak bedeni üzerine düşünen egemen ve bedensiz bir öznellik değildir. Beden-öznenin öznelliğinin, zira bu iki birbirinden ayrılamaz, kendi bedensel yatkınlıkları ve hareketleri ile pratik ve düşünceye dayalı olmayan bir ilişkisi olması gerekir. Bu yüzdendir ki oyuncu-beden-özne, bir öznenin düşünüp taşınarak karar vermesi anlamında "stratejiler" üretmez. Aksine, kendi algı süzgecinden geçen futbol sahasındaki mekânsal hatların gerektirdiği bedensel "hamleler" gerçekleştirir. Ardından bu hamleler, sahanın mekânsal şekillenişlerini ve o hatların oyuncudan talep ettiği sonraki hareketleri yeniden yönlendirir. Yukarıda yaptığımız alıntıdaki son cümlenin anlamı budur.

Diğer oyun şekilleriyle ilişkili olarak 14. Bölge'deki oyunun doğasının, her tür futbol oyunu için geçerli olduğunu iddia ettiğimiz temel bir fenomenolojik ilişkiye atıfla açıklayabiliriz. Bu ilişkide üç temel unsur yer almaktadır:

Oyuncu-beden-özne	Pratik bilgi ve hareketler	Futbol sahası mekânının biçimi

Merleau-Pontyci bir açıdan bakarsak, bu üç unsur futbolun fenomenolojik yapısının temel parçalarıdır. Futbol sahasının mekânsal hatları verili bir oyuncu-beden-özne tarafından oluşturulur. Oyuncu-beden-öznenin bedensel hareketleri de sahanın mekânsal güçlerince oluşturulur. Başka bir dizi hareket sergilenince de mekânsal güçler yeni bir yön alır. Saha ile oyuncu-beden-özne arasında, daha önce de ima ettiğimiz gibi, pratik bir ilişki vardır; çünkü sahanın mekânları pratikler üretir, pratikler de sahanın mekânsal hatlarını yeniden yönlendirir. Buna ilaveten, oyuncu-beden-öznenin kendi bedensel yatkınlıkları ve hareketleri ile pratik bir ilişkisi vardır. "Hamleler" düşünüp taşınılarak girişilen eylemler değil, sahaya uygulanan ve saha tarafından oluşturulan (dolayısıyla yeni bir hayat kazanan) pratik bir bilgiyle ortaya konan eylemlerdir. Bunlar *her* oyuncu-beden-özne, ya da aynı anlama geleceğinden ötürü, futbol sahasına ilişkin her algı biçimi için geçerli olan ilişkilerdir. Yukarıda bahsettiğimiz üçlü ilişki, özgül bir içerikten yoksun biçimsel bir ilişkiyse, 14. Bölge ve oyuncu-sanatçı gibi belirli bir bölge ya da saha türünü anlamak için bu çerçeveyi uygulamaya koyduğumuzda ne olur?

Yukarıdaki fenomenolojik ilişkiden yola çıkıldığında, her parçanın bütün-

lüğün bir bileşeni olduğu aşikârdır. Dolayısıyla, Merleau-Ponty'nin[32] algılanan mekânlar hakkındaki açıklamasını takip edecek olursak, bu unsurlardan biri değiştirilirse, değiştirilen parçanın bütünde yaratacağı etkiyle birlikte diğerleri de değişir. Bir başka deyişle, *X türü* bir sahayı göz önünde bulundurursak, oyuncu-beden-özne ve pratik bilgi ve hareketler unsurları öyle değişir ki X türü oyuncu-beden-özne ve X türü pratik bilgi ve hareketler halini alırlar. Bu ister istemez böyle olur; zira hiçbir parça birbirinden ayrılamaz. Eğer herhangi bir unsur X türüne dönüşürse, diğer unsurlar da X türünün biçimlerine dönüşür. Öyle ki en sonunda temel olarak *X türü bir ilişki* ortaya çıkar.

Dolayısıyla, eğer odak noktamızı 14. Bölge olarak alırsak, buna tekabül eden unsurlar *ipeksi dokunuş* ve *oyuncu-sanatçı* olur. Oyuncu-sanatçı, 14. Bölge'de yer alan ve orada pratik bir şekilde hareket eden bir beden-öznedir. 14. Bölge oyuncu-sanatçıyı oluşturur ve onun tarafından tekrar tekrar yeniden oluşturulur. Oyuncu-sanatçının estetik oyunun sergilenmesini sağlayan belirli bir pratik bilgisi (ipeksi dokunuş) vardır. Böyle bir bilgiyi 14. Bölge'de durması sayesinde edinir. Diğer taraftan, oyuncu-sanatçının bu mekâna girmesini sağlayan şey ipeksi dokunuşu sergileyebilmek için gerekli olan pratik bilgidir. Bu kısımdaki sözlerimizi toparlayacak olursak, 14. Bölge ete kemiğe bürünmüş bir pratik olan estetik oyunu mümkün kılan koşuldur ve estetik oyun, 14. Bölge'yi tekrar tekrar oluşturan ete kemiğe bürünmüş pratiktir.

Proto-Estetik

Estetik oyunun ortaya çıkabilmesi için gerekli olan şeyin 14. Bölge olduğunu iddia ediyoruz. Böyle bir iddia, belirli anlamlarda, estetik oyunun temelinin oyuncu-sanatçıda olduğu düşünüldüğü takdirde genel kanıya ters görünebilir. Gelgelelim, futbolla ilgili olsun olmasın, *her* tür estetik pratiğin ortaya çıkabilmesi için gerekli olan tözü hesaba kattığımızda, ilk bakışta tuhaf gibi gözüken bu iddia anlamlı gelmeye başlayabilir. Bunun için de *bizatihi* estetik üretimin temellerini neyin sağladığını düşünmek gerekir.

Bu durum *proto-estetik* kavramı çerçevesinde anlaşılabilir. Proto-estetik, estetik faaliyeti mümkün kılan koşullardır. Proto-estetik bir tözün sağladığı temel olmazsa, estetik bir yaratım söz konusu olamaz. Peki bu töz nasıl bir şeydir? Bu kavramı en tatmin edici şekilde, Friedrich Schiller'in proto-estetik konusunda söylediklerine atıfla açıklayabiliriz. Schiller, *On the Aest-*

32 Merleau-Ponty, *age.,* 1996.

hetic Education of Man[33] [İnsanın Estetik Eğitimi Üzerine] adlı eserinde, bütün estetik faaliyetlerin altında temel bir ilkenin yattığını söyler. Bu ilke *Spieltrieb*, yani "oyun-ilkesi"dir. Oyun ilkesinin, Kant'ın insan hayatının iki büyük çatışkılı ilkesini, yani Doğa ile Akıl'ı uzlaştırdığı söylenir. Schiller'e göre, Zihnin rasyonel kapasiteleri ve Doğanın duyusal öğeleri oyun-ilkesiyle uzlaştırılabilir. Güzellik bu sentez üzerinde yükselir ve dolayısıyla estetiğin temeli oyun-ilkesidir.[34]

Oyun-ilkesinin önemli olmasının iki sebebi vardır. Birincisi, bu ilke geç tüketici kapitalizmin şeyleşmiş ve metalaşmış toplumsal ilişkilerinden azade yaşam şekillerini tahayyül etmek için kullanılabilir. Schiller'in *Spieltrieb* kavramından yola çıkarak sporu bir özgürlük biçimi olarak açıklayabiliriz. Nitekim Marcuse,[35] tahakkümden arınmış hayat anlayışını Schiller'in oyun kavramına dayandırmış, kısıtlamalardan azade saf bir yaratıcılık oluşturduğu ölçüde oyun-ilkesinin insan özgürlüğü için çok önemli olduğunu düşünmüştü. Bu görüşten etkilenerek sporun günümüzdeki hallerini eleştirenler, spordaki "özgürce oynama" olanağının, meta ekonomisinin sporu giderek genişleyen piyasalarda "satma" ihtiyacı sonucunda gitgide köreldiğini ileri sürmüşlerdir.[36] Eğer bu argümanlar akla yatıyorsa, futbol gibi sporları tam anlamıyla estetik hale getiren şey tam da oyuncuların maç içerisinde kendilerini özgürce ifade edebilmeleridir. Zira böyle bir bakışa göre, estetik alana rengini veren şey sanatsal yeteneklerin özgürce ortaya konabilmesidir. Bu açıdan bakıldığında, gerek sanat gerekse de futbol gibi sporların derdi, insanın kendisini özgürce ifade etmesini bir kenara bırakan ve onu süreç içinde küçültüp alçaltan tüketim zevklerini öne çıkaran meta ekonomisinin kısır dünyasına zıt nitelikte yaratıcılıklar sergileyebilmektir.[37] Dolayısıyla oyun-ilkesi, bizim, metalar dünyasına, metaların zayıflatıp yağmaladığı yaratıcı eylem kapasiteleri çerçevesinden bakabilmemizi sağlar.

33 Schiller, Friedrich, "On the Aesthetic Education of Man", *A Series of Letters* içinde, E. M. Wilkinson ve L. A. Willoughby (yay.haz.), Oxford: Clarendon Press, 1967.

34 Miller, Ronald D., *A Study of Schiller's 'Letters on the Aesthetic Education of Man'*, Harrogate: The Duchy Press, 1986, s. 91-92.

35 Marcuse, Herbert, *Eros and Civilization: A Philosophical Inquiry into Freud,* Londra: Routledge, 1998 (Türkçesi: *Eros ve Uygarlık*, Çev. Aziz Yardımlı, İdea Yayınevi, 1985).

36 Rigauer, Bero, *Sport and Work,* New York: Columbia University Press, 1981; Brohm, Jean-Marie, *Sport: A Prison of Measured Time*, Londra: Pluto, 1989; Morgan, Williams J., *Leftist Theories of Sport: A Critique and Reconstruction,* Urbana ve Chicago: University of Illinois Press, 1994.

37 Marcuse, Herbert, *One-Dimensional Man*, Londra: Sphere, 1964 (Türkçesi: *Tek Boyutlu İnsan*, Çev. Aziz Yardımlı, İdea Yayınevi, 1986).

Schiller'in oyun-ilkesi hakkındaki fikirlerinin önemli olmasının ikinci sebebi, futbolun esas olarak estetik bir fenomen olduğunu göstermek için kullanılabilecek olmalarıdır. Schiller'in konumunun yapısal hatları açısından bakıldığında, *bütün* estetik pratiklerin üzerinde yükseldiği ve bu pratikleri üreten bir temel, yani oyun-ilkesi vardır. Anlaşılabileceği gibi, estetik pratiğin varolabilmesi için böyle bir temele ihtiyacı vardır. Oyun-ilkesi estetik pratiklerin olmazsa olmaz koşuludur. Biz Schiller'in şöyle yorumlanabileceği kanısındayız: Estetik yaratıcılığın temeli sanatçının şahsi egosu değil, insanı insan yapan temel bir özellik olan oyun oynama yeteneğidir. Dolayısıyla estetik üretim en temel düzeyde sanatçının bireyselleşmiş öznelliğine değil, insan varoluşunun esaslı ontolojik unsurlarına dayanır.

Ontolojik bir temele oturtulan estetik üretim, Merleau-Ponty'nin beden-özneler hakkında söylediklerinden çıkarmış olduğumuz etkenlerle bağlantılandırılabilir. Merleau-Ponty'nin sahaların oluşturulmasından bahsederken yaratıcılığın pratik doğasını vurguladığını görmüştük. Pratikler, kaynağını örtük kavrayışlardan alan pratik bir bilincin sergilediği yaratıcı yetenekler sayesinde üretilir. Bu tür pratikler, pratik bir yönelimi olan beden-öznede cisimleşir ve bu özne tarafından üretilir. Dolayısıyla pratikler, eylem tasarıları üzerine rasyonel kısıtlamalar koyan bilinçli bir egonun düşünceye daya-

İki Ders Arası Maç

Oyunlara gelince, her şeyden once futbol söz konusuydu ve Jacques bunca yılın tutkusu olacak şeyi daha ilk teneffüslerde bulgulamıştı. Maçlar yemekhanedeki öğle yemeğini izleyen teneffüste yapılmaktaydı… İki takım avluyu paylaşır, kaleciler iki uçta sütunlar arasında yerini alır; santraya dolma kauçuktan koca bir top konulurdu. Hakem yoktu, daha ilk vuruşta bağrışmalar ve koşmalar başlardı. Jacques çoğu kez, Tanrı'dan sağlam bir kafa yokluğunda, güçlü bacaklar ve tükenmez bir soluk almış olan en kötü öğrencilere de sevdirip saydırırdı bu alanda kendini... Büyümesi gecikmekte, bu da "Bücür" ve "Bodur" gibi seçkin adlar kazanmasına neden olmaktaydı, ama hiç aldırdığı yoktu, bir ağaçtan ya da bir karşıttan sıyrılmak için top ayakta çılgınca koşar, avlunun ve yaşamın kralı olduğunu duyardı. Teneffüsün sonunu ve etüdün başlangıcını bildirmek üzere tambur çaldığı zaman, gökten düşmüş gibi olur, anında betonun üstünde durur, soluk soluğa, tere batmış durumda, saatlerin kısalığı karşısında öfleyle dolar, sonra yavaş yavaş içinde bulunulan dakikanın bilincine vararak arkadaşlarıyla sıraya koşar, yüzündeki terleri yeniyle siler, birdenbire kunduralarının tabanındaki çivilerin aşındığı düşüncesiyle dehşete kapılır, etüdün başında bunları bunalımla inceleyerek düne göre farklılığını ve uçlarının parlaklığını değerlendirmeye çalışır, yıpranma derecesini ölçmekte güçlükle karşılaşmasına bakarak güvene gelirdi. Ancak, düzeltilmesi olanaksız bir sakatlık, tabanın açılması, yüzün yırtılması, topuğun çarpılması, dönüşte nasıl karşılanacağı konusunda hiçbir kuşku bırakmaz, iki saatlik etüt süresince, sıkıntıdan patlayıp ikide bir yutkunur, dikkatli bir çalışmayla kusurunun karşılığını ödemeye çalışır, ama dayak korkusu ister istemez çalışmadan korkmasına neden olurdu...

Albert Camus, *İlk Adam*, Çev. Tahsin Yücel, Can Yayınları, 1994

lı yargıları tarafından değil, *pratik* bir bilincin yaratıcılığı sayesinde üretilir. Bu dereceye kadar, belirgin bir şekilde *estetik* olan pratiklere, "sanatçı"nın rasyonel karar verme sürecinin değil yaratan öznenin pratik bilincinin sonuçları gözüyle bakılmalıdır. Pratik bilinç, içinde hareket ettiği saha tarafından oluşturulduğu (ve bu sahayı oluşturduğu) için, belirli estetik pratiklerin ortaya konmasının nihai "sorumlusu" sahanın kendisidir; zira saha olmadan bu estetik pratikleri oluşturacak pratik bir bilinç söz konusu olamaz. Bir başka deyişle saha, estetik pratiklerin elzem bir koşuludur. Demek ki futbolda belirli sahalar belirli bilinçler oluşturur; belirli bilinçler de kendilerine özgü oyun türleri oluşturur. Pratik bilinci üreten 14. Bölge'nin alanıdır. Böyle bir bilinç de ipeksi dokunuş aracılığıyla, kendini tasarruf ve akışkanlıkla belli eden estetik oyunu üretir. Yani estetik oyunun koşulu 14. Bölge'dir ve diğer yandan, beden-öznenin, bizim bağlamımızda oyuncu-sanatçının muhayyel bir yer olan 14. Bölge'ye girebilmesini sağlayan da estetik oyunun kendisidir.

Oyuncu-sanatçı, bu açıdan bakıldığında, estetik bir oyun ortaya koyma sürecinde kendisini ipeksi dokunuşla belli eden bilgiyi pratik olarak sergileyebilmesini sağlayan sahanın bir ürünüdür. Bizatihi estetik oyununun proto-estetik temeli 14. Bölge'nin alanı ve bu alanın kurucu öğeleridir demek ki: oyuncu-sanatçının pratik bilincine yerleşmiş ipeksi dokunuşun pratik bilgisi. Böyle bir pratik bilgi oyuncu-sanatçının tasarılarında cisimleşir. Böylece akışkanlık ve yalınlıkla temayüz eden estetik oyunlar ortaya konur. Bu yapı şematik olarak şöyle tasvir edilebilir:

Proto-estetik düzey	Estetik düzey
14. Bölge'nin alanı	*Estetik oyun*
Oyuncu-sanatçının pratik bilinci	
İpeksi dokunuşun bilgisi	Yalınlık ve akışkanlık

Dolayısıyla, futbolun sadece maç içinde sergilenebilen bir tür oyun sayesinde değil, o oyun biçiminin proto-estetik bir temele dayalı olmasından ötürü aslen "estetik" olduğunu görebiliyoruz. Estetik oyun maç içindeki proto-estetik potansiyellerin gerçekleşmesidir. Demek ki futbolu estetik yapan şey sadece estetik bir gözle izlenebiliyor olması değildir. Futbolun özünde proto-

estetik nitelikler yatar. Bu özellikler de futbola içkin olan estetik veçhelerin ortaya konabilmesinin koşuludur. Futbol bu anlamda iki düzeyde, temel bir düzey olan proto-estetik ve "yüzey"deki bir düzey olan estetik oyun açısından "estetik" bir karakter taşır. Kısacası futbolun özü itibariyle estetik nitelikleri vardır ve bu sporun son zamanlarda "estetikleştiği" yönündeki argümanların altını oyan şey, birazdan göreceğimiz gibi, tam da bu niteliklerdir.

Estetikleşme mi metalaşma mı?

Makalenin bir önceki kısmında futbolun aslen estetik bir fenomen olduğunu göstermeye çalıştık. Netice itibariyle, futbolun son yıllarda estetikleştiği yolundaki argümanlar biraz yanıltıcıdır; zira futbol zaten her daim estetik bir karakter taşıyordu. Bu temelde, futbolun içsel dinamikleri göz önünde bulundurulursa, yakın zamanda gerçekleşen toplumsal-kültürel değişimleri "estetikleşme" gibi bir çerçevede açıklamanın pek anlamlı olmayacağını iddia ediyoruz. Bunun tek sebebi futbolun esasen zaten her zaman estetik olması değildir. Bunun haricinde, "estetik" terimi futbolun *dışsal* niteliklerini değil sadece oyunun içsel işleyişini açıklamak için kullanılmalıdır.

Estetiklik futbolun içsel niteliklerinde yatar; "futbolun estetikleşmesi" şeklindeki yanlış argümanlar ise aslen futbolun toplumsal-tarihsel örgütlenişine odaklanır, ki bu ayrı bir konudur. Futbolun toplumsal-tarihsel örgütlenişi esas olarak seyircilerin oyunla nasıl bir ilişki kurduğuyla bağlantılıdır, oyunun kendisiyle değil. Eğer oyunun estetik veçheleri maçı seyredenlerin algısında değil de sahada oynanan oyunda yatıyorsa, seyircilerin son zamanlarda değişen tüketim kalıplarını "estetikleşme" başlığı altında değil, futbolun tüketim amaçları uğruna paketlenmesini ifade eden "metalaşma" başlığı altında incelemenin daha uygun olduğu ortaya çıkar. Bu süreçler ister takım formalarının satışını isterse de Dünya Kupası'nın reklamı olarak Üç Tenör'e* konser verdirilmesini içersin, yaşananları estetikleşme olarak tanımlamak doğru değildir. Eğer bu iddiamızda haklıysak, futbol örneği bize post-modern dönemde gündelik hayatın estetikleştiği ve bu sürecin estetik dünya ile pratik dünya arasındaki sınırları ortadan kaldırıldığına dönük iddialara ihtiyatla yaklaşmamız için önemli bir kanıt sunuyor demektir. Bunun iki sebebi vardır.

* Burada kastedilen, Plâcido Domingo, Josê Carreras ve Luciano Pavarotti'nin 1990 Dünya Kupası finali öncesinde verdikleri ortak konserdir (ç.n.).

Birincisi, futbol, özü itibariyle "estetik" olan ya da değiştirilemez "estetik" veçheleri olan "gündelik" faaliyet ve fenomenlerin sadece biri olarak görülebilir. Gündelik hayata dair böyle bir bakış, gündelik hayatın *bütün yönleriyle* temel olarak estetik süreçlerce şekillendirildiği iddiasını da kapsayabilir.[38] Eğer bu doğruysa, proto-estetik niteliklerin gündelik hayatın çeşitli yönlerini nasıl şekillendirdiği incelenebilir demektir. Zira hem gündelik hayatın çeşitli yönleri hem de proto-estetik nitelikler, gündelikte ortaya konan estetik pratiklerin temeli olarak işler ve tam da bu pratiklerde, proto-estetik kuvveden estetik fiile dönüştürülür. Eğer bu bahsettiğimiz senaryolar en azından ilkesel olarak ikna edici geliyorsa, gündelik hayatın çeşitli unsurlarının (örneğin, gençlik kültürünün) metalaşmasına estetikleşme süreçleri olarak değil, tam da adlı adınca *metalaşma* süreçleri olarak bakılmalıdır. Çünkü metalaştırılan fenomenlerin zaten içsel olarak estetik bir karakteri vardı ve "daha çok" estetik hale getirilemezlerdi. Sıradan hayatın belli bir veçhesi futbolun son yıllarda yaşadığı türden bir değişim geçirdiği zaman, o veçhenin e*stetik* hale geldiğini değil, estetik yönleri de dahil olmak üzere kurucu unsurlarının *paketlenmekte* olduğunu idrak etmeliyiz.[39]

Sanat ile Hayat arasındaki sınırların şimdilerde ortadan kalkmış olduğu yolundaki iddialara ihtiyatla yaklaşmamıza sebep olan ikinci husus ise böyle bir ayrımın Sanat'ın "estetik" süreçleri, Hayat'ın ise "pratik" süreçleri kapsayan bir bakışa dayanıyor olmasıdır. Fakat gördüğümüz gibi, futbol örneği, futbol gibi sıradan fenomenlerdeki estetik süreçlerin her şeyden önce *pratik* süreçler olduğunu gösterir. Estetik oyun üretiminin, oyunun proto-estetik potansiyellerinin pratik bir bilinç tarafından, akışkanlık ve yalınlıkla ortaya konan canlı estetik hareketlere dönüştürülmesine dayalı olduğunu görmüştük. Futbolun estetik ürünü (yani belli bir tür oyun), pratik olmayan, düşünen bir ego tarafından değil, oyuncu-sanatçının içinde hareket ettiği saha tarafından oluşturulan ve bu sahaya karşılık veren pratik, ete kemiğe bürünmüş bir bilinç tarafından meydana getirilir. Demek ki futbolun gündelik estetiği kaynağının son derece pratik bir şey olduğunu göstermektedir. Pratik ile estetik birbirinden öyle kolayca ayrılamaz. Post-modern dönemde bu ikisi arasındaki sınırın kalktığı yönündeki argüman da sorunludur bu yüzden. Bizim yapmamız gereken şeyse, bu Sanat ile Hayat arasındaki ayrımın –ki böyle bir ayrım-

38 Willis, Paul, *Common Culture*, Buckingham: Open University Press, 1990.

39 Haug, Wolfgang Fritz, *Critique of Commodity Aesthetics*, Cambridge: Polity, 1986 (Türkçesi: *Meta Estetiğinin Eleştirisi*, Çev. Metin Toprak, Felsefelogos Yayınları, 2008).

dan bahsedilip bahsedilemeyeceği de tartışmalıdır aslında– zaten her daim akışkan olduğunu ve sonuç olarak gündelik hayat ile estetik alanın her zaman birbiriyle etkileşim içinde olup iç içe geçmiş olduğunu idrak etmektir.

Bu süreçlerden bahsederken "estetikleşme" ifadesini kullananlar kulağa olumlu gelen bir terminoloji oluşturmuş oluyorlar. Halbuki mevcut durum bundan daha farklısını gerektiriyor. Herhangi bir şeyi "estetik" kılmanın genel olarak hoş çağrışımları olsa da, "metalaşma" kelimesi herkes tarafından öyle kolayca kabul edilmez. Bu terim oyuna içkin proto-estetik olanaklarda var olan özgürce ifade biçimlerinin ortaya konabilmesini değil, futbol gibi bir sporun sırf geç tüketim kapitalizminin kültürel endüstrilerine ürün satmak için kullanılan bir araca dönüşme sürecinde olabileceğine işaret eder sonuçta.[40] Futbol gibi sporlar günden güne metalaşma süreçlerine tabi oldukça, oyuncu-sanatçıların yaratabildiği sanatsal ürünler ve estetik bir üretimi seyreylemek sayesinde seyircilerde oluşan neşe, futbolun esas amacının formalar gibi metaların satılması olduğu bir toplumsal bağlama hapsolma tehlikesine giriyor. Hal böyle olduğunda futboldaki her şeyin bir fiyatı oluyor. Hem de paha biçilemez ve tarifsiz yaratıcı oyun pahasına. Bu açıdan baktığımızda, günümüzdeki futbol "Hayat" ile "Sanat"ın kaynaştığını değil, gerek oyuncunun sanatçılığının gerekse de seyircilerin estetik duyarlılıklarının gitgide metanın boyunduruğuna sokulduğunu görebiliyoruz.

Fakat öte yandan, futbolun geç tüketim kapitalizminin metalaşmış ilişkilerine toptan hapsolmuş olmadığını da görebiliriz. Belki de gerçekten futbol gibi sporlara içkin olan proto-estetik olanaklar, reklamcıların, pazarlamacıların ve müteşebbislerin siren çağrılarına bir ölçüde direnilmesini sağlıyor. Futbol örneği, son yıllarda olağanüstü şeylerin birdenbire sıradanlaşmadığını çeşitli şekillerde ortaya koymuştur. Bu güzel spor, yağmurlu bir cumartesi gününde bile ve bütün aksiliklere rağmen, ilk bakışta çok renkli gibi görünen ama aslında metaya boyun eğmiş tek renkli düzende muhteşemliğin ışıl ışıl parıldayabildiğini göstermektedir.

İngilizceden çeviren: Erkal Ünal

40 Adorno, Theodor W., *Culture Industry: Selected Essays on Mass Culture*, Londra: Routledge, 1996.

Yeşil-Kırmızı, Şark'ın Yıldızı "Boş Kale, Qibrak!"

TANIL BORA

Diyarbakırspor'la ilk, 1977 yılının güneşli bir sonbahar günü karşılaştım. İstanbul'da, Dolmabahçe Stadında, Galatasaray karşısında. 1. Lige ilk kez çıkmışlardı. Takımdan çok, o zamana kadar hiçbir misafir tribününde görmediğim kadar kalabalık bir seyirci topluluğu gözümü aldı. Coşkun bir "Yeşil-Kırmızi-Şarkın yıldızı" tezahüratıyla karşıladılar takımlarını. Nadir atak girişimlerinde müthiş bir uğultu yükseliyor, sonra yine inişiyordu tribün. Hem enerji dolu gibiydiler, hem bilmediği bir yere gelmenin ürkekliği içinde gibi... Çocukluktan ergenliğe geçme yaşlarındaydım. Kürtler'den haberim yoktu.

Çok geçmeden öğrendim. Yaşıma başıma ve dönemin ruhuna uygun olarak, alakam futboldan 'başka şeylere' kaydıkça… İçinde, yoklukla (yok sayılmakla) malul Kürtler'in de olduğu başka şeylere… Sonra, 1990'larda, başka şeylerle, politikayla, Kürt Meselesi ile futbol – ve Diyarbakırspor, yeniden buluştular. Sadece benim nazarımda değil, bilfiil buluştular.

Ama 1990'lar ve sonrasının hararetli gelişmelerinden önce, Diyarbakırspor'un kendi çocukluk ve ergenlik dönemine bakalım. Kısa bir evveliyat hikâyesi…[1]

Diyarbakırspor, Türkiye Futbol Federasyonu'nun müteşebbis başkanı Orhan Şeref Apak'ın yürüttüğü, yurdu bir baştan bir başa futbol ligiyle örme

1 Bu hikâyedeki malumatı, gazeteci Faruk Arhan'ın *Geri Pas – Diyarbakırspor'un 33 Yılı* adlı zevkli kitabına borçluyum (Sî Yayınları, İstanbul 2001).

projesinin ürünlerindendi. (*Lig*, malum, İngilizcede "birlik" demek.) Her iri kıyım vilayette olduğu gibi Diyarbakır'da da mahallî amatör kulüpler toplanıp ilin adını taşıyacak bir kulüp ihdas ediyorlardı. Diyarbakır'da da, 1968 Haziranı'nda, Belediye Başkanı Nejat Cemiloğlu'nun başını çektiği bir heyetin girişimi ve Dicle Gençlik ile Yıldızspor'un evlendirilmesiyle, Diyarbakırspor kuruldu. Dicle'nin yeşil-beyazının yeşili, Yıldız'ın sarı-kırmızısının kırmızısıyla... Surlar, ağız sulandıran bir karpuz dilimi, Dicle, On Gözlü Köprü'nün sığıştırıldığı folklorik bir amblemle…

Lâkin şehrin Öz Dicle, Yeşilova, Ziya Gökalp Lisesi, Karacadağ, Ay, Kuyumcular, Güven gibi köklü amatör kulüpleri, Diyarbakırspor'la baştan itibaren gıcıklaşırlar. Diyarbakırspor'un kadrosunu uzun yıllar boyunca çevre vilayetlerden gelen oyuncular oluşturur, Diyarbakırlı amatör kulüplerle alış verişi olmaz. Bugün hâlâ muhabbet pek iyi değil galiba.

Ehemmiyetsizlik çukurunda geçen birkaç yıldan sonra, Diyarbakırspor'un ilk yükseliş devri başlar. Takım 1974/75 sezonunda 3. Ligde, ertesi sezon 2. Ligde şampiyon olarak, iki sene içinde 1. Lige terfi etmeyi başarır. Soluk soluğa çıktığı üst katta iki sezon geçirir. 1978/79'da 5. olarak, tarihinin en iyi derecesini yapar. Ne var ki ertesi yıl sonuncu olup düşer. 1980/81'de derhal çıkacak ama derhal geri düşecektir. O yıllarda "Federasyonun takımı" ithamlarıyla karşılaşmış, kayrılmakla itham edilmiştir Diyarbakırspor. (Bu ithama yirmi sene sonra yine rastlayacağız!) O yılların Diyarbakırspor'undan hatırladığı adam, Vehbi'dir. Erken dökülen saçları, hafif göbeği, hırpanî görüntüsü ile hiç sporcuya benzemeyen bu Karadeniz uşağı, Diyarbakırlı futbol meraklılarının hâlâ hürmetle andığı bir golcüydü.

1970'ler/80'ler dönümünde, Diyarbakırspor'un uzun sürecek çöküşü başlar. Tabii ki zamanın ruhuyla ilgili bu da. 12 Eylül öncesi politik kutuplaşma ve gerginlik ortamı, peşinden külçe ağırlığıyla 12 Eylül rejimi, derken 1983'ten sonra malum "Süreç"… İnsanlarda, pek futbolla ilgilenecek hal kalmamıştır.

Diyarbakırspor'a, gözden gönülden ırak olduğu bu on yıllık dönemde, Diyarbakır'da kendilerine bir tutamak bulmak isteyen bazı "dış mihrakların" el atma girişimleri olur. 1979'da başkanlığı üstlenen Çelebi Eser'in "ülkücü" olduğuna dair "duyumlar" vardır. Hatta maçlarda kulüp yönetimine hitaben "Kahrolsun faşizm" sloganları atıldığı olur. Bir gece, ülkücülerin toplantısına katıldığı tespit edilen Eser'in evi taşlanır. Söylenenlere göre, bunu yapanlar arasında futbolcular da vardır. Eser, şehri terk eder. 1990'da,

yönetim bir süre MHP'ye yakın "Elazığlılar Grubu"nun elinde kalır. Sonra başkanlığı devralan lokantacı Mehmet Sakin, anca kulübün tüzel kişiliğini ayakta tutmaya gayret eder. Diyarbakırspor 1991/92'de 3. Lige düşmekten, İskenderunspor'un cezalı oyuncu oynattığı için puanının silinmesi sayesinde kurtulur.

Evet, o esnada memlekette yer yerinden oynamaktadır, Diyarbakırspor pek kimsenin umrunda değildir. Ama birilerinin de umurundadır. Tenhalaşan tribünlerin nüfus profili değişmektedir. Futbolsever ve "futboldan anlayan" seyircilerin uzaklaştığı stada ayağı yeni alışanlar vardır: Köyden zorunlu göçle şehre akan kalabalıklar; kâh "siyasî" istimini boşaltmaya kâh "öylesine" deşarj olmaya gelenler…

Ve o esnada devlet, "Güneydoğu sorununda" futbolu kullanmaya yöneliyordur yavaş yavaş. "Yerli halkı" kazanmak, hiç yoksa "oyalamak" maksadıyla. Bu projenin ilk deneği, Vanspor'dur. Van Valisi Mahmut Yılbaş'ın organizatörlüğünde, yerel KİT'lerin gelirinden, sınır ticaretinden kesilen vergiden pay ayrılarak semirtilen Vanspor, 1994'te 1. Lige çıkar. "Terör yok, Vanspor var"dır. Doğu-Güneydoğu için, pozitif ayrımcılıkla 1. Ligde en azından üç takımlık "kota" konması önerileri dillendiriliyordur.[2]

Tabii herkes farkındadır ki, bu projede halay başı, Diyarbakırspor olmalıdır. "Bölge"nin en afili, en geniş taraftar potansiyeli olan takımı odur çünkü. Adı yeter.

Ne var ki Diyarbakırspor devletin "Doğu/Güneydoğu'yu futbolla yatıştırma" projesinin diğer ayaklarından farklıdır. Vanspor, stadıyla, her şeyiyle valisiyle bütünleşmiş, gayet devletlû bir takımdır. Elazığspor, Galatasaray'dan artan vakitlerinde Mehmet Ağar'ın yakından ilgilendiği bir camiadır. Erzurumspor zaten "Dadaşlar diyarı"nın, "Bozkurt ovası"nın takımıdır. Siirt Jetpa, zaten kelebek ömürlü bir "Jet Fadıl" aktivitesi. Diyarbakırspor ise, bir *halk takımı* damarına sahiptir. Sadece renkleriyle bile tehlikenin kıyısıdır. Gayrinizamî harp ve milliyetçiliğin hükmündeki 1990'larda, Diyarbakırspor'un bir "kimlik takımı" olduğu fikri, belki onun taraftarlarından bile fazla, rakiplerinin kafasında berraktır. Milliyetçi dolduruşa açık tribün kitleleri, Diyarbakırspor'un şahsında PKK'yı görmektedir. Diyarbakırspor maçları, "PKK=teröristler=bütün Kürtler" denkleminin tezahürüne en serbest fırsat veren vesilelerdir. 1990'ların başından itibaren Diyarbakırspor gittiği birçok deplasmanda, Kayseri'de,

2 Mustafa Sönmez, *Milliyet*, 30 Aralık 1994.

Mersin'de, Konya'da, Yozgat'ta "Kahrolsun PKK", "PKK dışarı!" tezahüratıyla karşılanmakta, otelde taciz edilmekte, tribünlerdeki taraftarları hakaret ve saldırıya uğramaktadır. 1997'de Gaziantep'teki Sankospor maçında Diyarbakırlı taraftarlar "teröristler dışarı!" tezahüratının ardından polislerce dövülerek staddan atılmıştı. Aynı yılın kasımında, bu kez üstelik Diyarbakır'da, Diyarbakırsporlu futbolcular, Ankara Büyükşehir Belediyespor maçından sonra stad çıkışında polis tarafından coplanmıştı! 18 Kasım tarihli *Milliyet*'in haberine göre, "anasını ettiğimin teröristleri" diye küfürler yiyerek… Takımın kaptanı (Trabzonspor'da da oynamış) Şeyhmus'tan, "Kürdüm diye beni millî takıma almıyorlar" diye demeç alınmışlığı vardır. Taraftarlar, maç öncesi seremonide ıslık korosuyla *Hernepeş* çalmaktadır.

1995-96 döneminde, bizzat Olağanüstü Hal Bölge Valisi Ünal Erkan'ın himayesinden "istifade eden" Diyarbakırspor, 1. Lige terfi maçlarının finaline kadar yükselir. Ne var ki Ankara'da yeşil-kırmızıya boyanmış finalde Zeytinburnuspor'a yenilir. Resmen üzülünür bu olaya. Emin Çölaşan "bile", Güneydoğu/terör sorununun nezaketine binaen, bir yolunun bulunup Diyarbakırspor'un 1. lige alınması gerektiğini yazar. Kimi Diyarbakırlılar ise Diyarbakırspor'un o gün istenen kıvamda olmadığı için 1. Lige çıkarttırılmadığı kanısındadırlar.

Zira o sıralarda kulübün yapısı azıcık "problemlidir". 90'ların ortalarında başkanlığı üstlenen, Güneydoğu Sanayici ve İşadamları Derneği kurucularından Mehmet İpek, Valilikle, Emniyetle ilişkileri resmî düzeyde tutmaktadır. 1998/99 sezonunda milletvekilleri ve bürokratların, Batman Petrolspor'la çekişmekte olan Adıyamanspor'a "yatması" için yapılan baskılara karşı koymuştur mesela. Hatta ilk devre sahiden de "yatan" takıma, soyunma odasına inip teknik direktörü kovmacasına müdahale ederek maçı çevirttiği söylenir! Sahibi olduğu Kervansaray Oteli'nde HADEP'li belediye başkanlarına yemek vermesi gibi "cürümleri" de vardır. Velhâsıl, gözü hep kulübün üzerinde olan asayiş bürokrasisi, kulübe daha "müsait" bir profil kazandırmak gerektiği fikrindedir. Mehmet İpek'in, otelde fuhuş yapıldığı, kulüp kayıtlarında usulsüzlük gibi suçlamalarla tutuklanmasıyla, bu yönde bir değişim başlar. Öncesinde apar topar yüzlerce polisin üye kaydedildiği söylenen bir kongreyle, Valilik ve Emniyet'le "uyumlu" bir yönetim oluşturulur. Emniyet Müdürü Gaffar Okkan, kulübün hâmisi olarak kolları sıvar.

Diyarbakırspor'un deplasmanlarda gördüğü "teröristler" muamelesi, belki azalsa da tamamen ortadan kalkmış değildir. Beri yandan, antipati yara-

tan başka bir özellik kazanmıştır yeşil-kırmızılılar: Devletin/Federasyonun himayesine mazhar olan, resmen torpilli takım olmanın kötü ününe sahip olmuşlardır. Diyarbakır'da oynanan maçlarda ev sahibinin kazanması için her türlü önlemin alınması, bu sevimsizliği artırıyordu. Örneğin Konya Endüstrispor müsabakasından önce tribünden atılan bir maytabın yedek kalecilerinin yüzüne gelmesi üzerine Endüstrisporlular isyan edip sahayı terkediyor, maça gelirken tehdit aldıklarını, küfür ve dayak yediklerini anlatıyorlardı. Kale arkasındaki top toplayıcı veletler, rakip kaleciye topu verirken tükürüveriyor veya topu adamcağızın böğrüne taş atar gibi savurabiliyordu. 2001 ilkbaharındaki Altay maçı, tarihe geçecek bir skandaldı. TRT maçı yayın programından kaldırmış, kamera sokulmayan stadda Altaylılar'ın soyunma odalarına tarım ilacı sıkılmış, futbolcular açıkça taciz ve darp edilmişti. "Kürt takımı" kimliği Diyarbakırspor'u milliyetçiler nazarında antipatikleştirmişken, bu 'resmen kayırılan takım' vasfı da futbolsever kamuoyu nezdinde sevimsizleştirdi.

Diyarbakır tribünlerindeki halk arasındaysa, gerçi bir yandan, "devletin özel müsaadeli takımı" statüsüne girmekten rahatsız olanlar yok değildi. Bazen bu rahatsızlık büyük tepkiler de yaratabiliyordu. Örneğin 2000 yılında, play-off grubunu garantilemiş olan Diyarbakırspor'un, yükselen ikinci takım olmak için Batman Petrolspor'la çekişen Elazığspor'la maçında bir tepki patlaması olmuştu. Taraftarlar, Elazığ'daki ilk maçta (yine!) ağır hakaret ve tacize uğramış olan Diyarbakırspor'un Elazığ'dan bunun acısını mutlaka "iyi" bir galibiyetle çıkartmasını istiyorlardı. Lakin valiler, emniyet müdürleri anlaşmış, maç Elazığ'a "verilmiş"; sonuca tepki gösteren seyirciler yönetimi yuhalamış, staddan çıkışta yürüyüş yapmış, futbolcuları tartaklayıp kulüp otobüsünü taşlamıştı. Ama netice itibarıyla, çoğunluk hoşnuttu 1. Lige ittirilmekten.

Gaffar Okkan'ın 24 Ocak 2001'de öldürülmesinden sonra, Diyarbakırspor'un lige çık(arıl)ması onun vasiyeti kabul edildi, hâcet yolları iyice açıldı. En nihayet Diyarbakırspor, 2000/2001 sezonunun sonunda Süper Lig'e terfi etti. Son maça "Kimsenin değil halkın takımıyız" pankartıyla çıktılar.

Diyarbakırspor'un kendine mahsus kimlik sorunu: *Halk takımı* kimliği ile resmî himayeye mazhar kulüp olmak arasındaki sıkışmışlık, onları 1. (Süper) Ligde de rahat bırakmayacaktı.

Beş sezon boyunca kaldıkları Süper Lig'de, ilk yıllar nispeten rahat geçti. Umumi durumun ılımanlığı içinde, yıllar sonra üst düzey futbol şebe-

kesine dahil olmanın da hevesiyle... Ama yine "bölge"de futbolu teşvik etmeye dönük birtakım "pozitif ayrımcılık" uygulamalarının 'konusu'ydular. 2002/03'ün son haftasında, evlerinde Elazığspor'a pek bir kolaylıkla yenilerek, kümede kalmasını sağladılar. Deniyordu ki, "hatırlı kişiler" devreye girmiş, hem böylece iki şehir arasındaki husumetin giderilmesine katkıda bulunulacağı söylenmişti. 2004/05 sezonunun sonunda bu kez Malatya'da ununu elemiş eleğini asmış Malatyaspor Sakaryaspor'u kararlılıkla yenerek Diyarbakırspor'un kümede kalmasına yardım etti. Ertesi sene, artık tutunamadı Diyarbakırspor. 2005/2006 sezonunun sonunda 2. ligi boyladı.

Diyarbakırspor düşüşe geçerken, "umumi durum" da nispeten ılıman olmaktan çıkmış, tekrar gerilmeye başlamıştı – silahlar patlıyordu yine. Bunun doğrudan yansıması, Diyarbakırspor'un yine deplasmanlarda "Kahrolsun PKK" tezahüratıyla karşılanması oldu. "Farklılığı" ve muhalifliği ile şöhret kazanmış Beşiktaş'ın "Çarşı" tribünü bile "PKK dışarı" diye bağırıyordu 2005 sonbaharında. 2006 Nisanında, Ankaraspor-Diyarbakırspor maçında, hiç böyle bir âdet yokken, boş kale arkası tribününe kocaman bir Türk bayrağı asılmıştı. Kimi futbol yorumcuları, Diyarbakırlı seyircilerin maçtan önce çalınan İstiklal Marşını söylemediğine veya "mırıldanarak söylediğine" dikkat çekerek çemkiriyorlardı.

Diyarbakır tribünlerinde de bir ufûnet dolaşıyordu doğrusu. Fenerbahçe'yle oynanan maçtan sonra, dışardan misafir tribününe çoluk-çocuk demeden taş yağdırılmıştı. Esas infilak 2006 Mart'ta Konyaspor maçında oldu. Kulübün futbol şube sorumlusu Felat Hevedanlı, gol sevinci yaşayan Konyaspor'un Afrikalı oyuncusu Bebbe'ye tekme attı. Diyarbakırspor'un 1-0 mağlup olduğu maçın 87. dakikasında taraftarlar sahaya girerek oyunculara saldırdı; nümayişler stad dışında da devam etti. AKP Diyarbakır milletvekili İrfan Rıza Yazıcıoğlu ve Spordan Sorumlu Devlet Bakanı Mehmet Ali Şahin, "bölücü örgütün provokasyonundan" söz ederek, "Bazıları Diyarbakırspor'un küme düşmesini, kentin Türkiye'yle bağlarının kopmasını istiyor" dediler.

Evet, o gün şehir cenazelerini kaldırmıştı ve stad bunun elektriğiyle de yüklüydü kuşkusuz. Ama futbol ortamına özgü sebepleri de vardı bu ufûnetin. "Halk takımı" olmak ile bir nevi "devlet takımı" olmak arasındaki kıskaçta kalmanın yorgunluğu, takımın etrafındaki ilginin azalmasına yol açmıştı. Devlet tarafında da bir miktar ilgisizleşme vardı sanki! Diyarbakırspor'un illa 1. Ligde durması artık o kadar önemsenmiyor gibiydi. Belki, genel olarak

asimilasyon politikalarından *disimilasyon* (kimliği tanıyarak dışlama!) politikalarına dönme eğiliminden söz edenlere hak verdirtecek işaretlerden biriydi bu da... İşte, yıllardır alışılan himayenin sona erip dımdızlak ortada kalmak, tribün ahalisini hayal kırıklığına uğratmış olabilirdi. Doğrusu, çok da asilce bulamayacağımız bir hayal kırıklığı!

İki arada bir derede kalan Diyarbakırspor'un "halk takımı" kimliğinin derinleşememesiyle ilgili şikâyetler de görmezden gelinemez. Uzun yıllardır kadroda hemen hiç "yerli" oyuncu olmaması, örneğin... Yerli oyuncu yetiştirecek altyapının bir türlü kurulamaması... Futbol gücüne katkının ötesinde, takımın ve şehrin kimliğini yansıtacak, diyelim "Baran" isimli bir futbolcunun çıkmaması... Oysa 1990'ların ortalarında kaptan Şeyhmus, önemli bir özdeşleşme figürü olmuştu. 1. Ligdeki beş sezon boyunca Diyarbakırlı bir Abdullah Çetin yetişmiş, o da Mardinspor'a kiralanmıştı. Küme düşen kadroda, ara sıra forma bulan Kulp doğumlu Barış Ataş, Lice doğumlu Burhan Eşer vardı, o kadar. Burhan Gençlerbirliği'ne geçti, bu yazı kez elden geçirilirken Eskişehirspor'a gitmişti. Barış ise, 2009/2010'daki bir sezonluk tatsız Süperlig misafirliğinde kadronun gediklisi haline geldi, neyse ki.

2005 Ocak ayında Diyarbakır'da "futbol ve kimlik" başlıklı bir söyleşiye katılmıştım. Diyarbakır Barosu Başkanı Sezgin Tanrıkulu, diyordu ki mealen; Diyarbakırspor'un, Bask kimliğini bayraklaştıran ve kadrosunda Basklı olmayan futbolcu oynatmayan Athletic de Bilbao gibi bir geleneği yok, tamam – ama bu kadar da özelliksiz, 'renksiz' mi olmalı?

Sadece "bildiğimiz" kimliği değil, futbol içre bir kimliği ve *kişiliği* de kastediyorum. Sözgelimi Altay Martı'nın, *qırıq*'ların mertlik terbiyesinden bahsederken anlattığı gibi...[3] Karşısına çıkan herkesi, kaleci dahil çalımlamış, önünde bomboş kale uzanırken, çalımı yemiş rakip oyuncular: "*Boş kale qıbrak, boş kale qıbrak*" diye tempo tuttuklarında donup kalır, topu o savunmasız kaleye iteleyemezmiş, bir qırıq. Zira boş kaleye gol atmaya tenezzül etmek, qıbraklık sayılırmış.

* * *

Buraya kadarkileri, Nisan'da kaybettiğimiz Evrim Alataş'ın bir derleme için istemesi üzerine, iki yıl kadar önce yazmıştım. O derleme akim kaldı. Bu ara-

3 Dicle Üniversitesi öğrencilerinin çıkardığı *Tigris* Dergisinin Aralık 2002 sayısında yayımlanan "Diyarbakır Kırıkları" yazısında.

da Diyarbakırspor tekrar Süperlige çıktı ve hemen tekrar düştü. 2009/2010 sezonundaki bu kısa misafirlikte, yazıda ele alınan meselelerin hızlandırılmış ve yoğunlaştırılmış bir yeni sürümüne tanık olduk.

Sezonun üçüncü haftasında, Diyarbakır'daki Fenerbahçe maçında, Diyarbakırspor öndeyken (sonunda 3-1 yenileceklerdi) sahaya taşlar ve başka şeyler atıldı, son düdüğün ardından stadın çevresinde taraftarlar her zamanki gibi orantısızca gaz ve cop kullanan polise taş yağmuruyla karşılık verdiler, olaylar saatlerce yatışmadı. Fenerbahçeli Gökhan Gönül, "Sanki Vietnam'a geldik" dedi şaşkınlıkla gazetecilere; Diyarbakır'ı Vietnam'a benzetmenin "işgal", "bağımsızlık mücadelesi" gibi çağrışımları beraberinde getirebileceğini hiç düşünmeden…

Gökhan Gönül gibi "şaşkın" olmayan bazı futbol ve siyaset yorumcuları ise Diyarbakır'daki bu patlamayı, 2009 yaz başından beri gündemde olan "Kürt açılımı" ile ilgili kuşkularını dile getirmek için vesile yapmaktan geri durmadılar. Onlara bakılırsa, hükümetin Kürt sorununda askeri çözüm dışında bir yol arayışına yönelmesi ve Kürt kimliğinin resmen tanınmasına yönelik adımların tasarlanması ters tepecek bir girişimdi. Görüldüğü gibi "Kürtler", takımları galipken bile taş fırlatacak kadar şiddete meyyal, en azından Süperlig'de oynamanın değerini bilemeyecek kadar "nankör"düler, bu bakış açısına göre. (Bu arada birkaç ay önce İstanbul'da bir basketbol maçının "nezih" ortamında Fenerbahçeli taraftarların sahaya dalıp Efes Pilsenli sporculara saldırdığını hatırlayan fazla gazeteci çıkmadı.) Hatta kimi yorumcular, futbolun sahiden bir entegrasyon aracı olabileceğinden çekinen PKK'nın, Diyarbakırspor'un küme düşmesini istediği için bu olayları provoke ettiğini iddia ettiler.

Sonra, 7. haftadaki meş'um Bursaspor-Diyarbakırspor maçı geldi. Sezon sonunda şampiyon olan Bursaspor Diyarbakırspor'a fark atarken, stada bir psikolojik harp operasyonunun atmosferi hâkimdi. Diyarbakırspor'u nefret yüklü bir 'bölücü hainler' ajitasyonunun nişan tahtası yapan saldırgan, ayrımcı, ırkçı ve bölücü dil iş başındaydı. "Kahrolsun PKK tezahüratını alkışlamadılar" gerekçesiyle başlayan ırkçı, düşmanca tezahüratlar maç boyu sürdü, bunlarla ilgili uyarı anonsu yapılmadı, Diyarbakırsporlu seyirciler taşlandı. Oysa yeşil-kırmızılılar ligin 2. haftasında, milliyetçi 'hassasiyetin' defalarca linçe bahane yapıldığı Trabzon'da 'bile', Avni Aker'den alkışlarla ve 'kardeşlik' tezahüratıyla uğurlanmışlardı. Bunu da düşününce, Bursaspor Başkanı İbrahim Yazıcı'nın "Bu sefer olaylar bi-

raz daha farklı bir şekilde, biraz provoke edilerek yapıldı" ifadesine mim koymak gerekti. Her ne kadar Bursaspor'un taraftar ortamında ülkücü-milliyetçi grupların ciddi bir etkinliği olsa da, büyük ihtimalle kulüp yönetiminin de taraftar örgütlenmesinin de dışında bir provokasyonun varlığını ima ediyordu bu açıklama. Siyasal yapıda da devlet içinde de "Kürt açılımına" (keza "Ermeni açılımına" da, "demokratik açılım"lara da) tepki duyan güçlü bir kanadın varlığı malum. Muhtemelen Bursaspor tribünleri, Diyarbakırspor maçında bu reaksiyonun bir sahnesini oynamaları için teşvik edilmişlerdi. Ne olursa olsun, insanlık namına utandırıcı bir sahneydi bu. Bütün bunlara "Netice itibarıyla Diyarbakırspor Türkiye'nin bir kulübüdür. Diyarbakırspor Uganda veya Ermenistan'dan gelen bir takım değil. Türkiye'nin bir parçası, Türkiye'nin bir mozaiği" diyerek (ve bu arada Afrikalıları ve Ermenileri gönül rahatlığıyla ötekileştirerek) tepki gösteren Diyarbakırspor Başkanı Çetin Sümer, bir ara "Bize devlet takımı diyorlar, biz devlet takımı değiliz, Diyarbakır'ın ve Kürt milletinin takımıyız" çıkışı da yaptı.

Ligin ikinci yarısındaki rövanşa, kelimenin tam anlamıyla "rövanş" (intikam) havasında gelindi. Federasyonun Bursa'daki maçtaki provokasyon ortamını ciddi bir sorun olarak önüne koymaması, Bursaspor sözcülerinin olayı yuvarlak sözlerle (en vahimi: "Irkçı değil milliyetçi sloganlar atıldı") geçiştirmesi, özürden geçtik, samimi, sıcak bir üzüntü beyanında bile bulunmaması, Diyarbakırsporlularda ve Diyarbakır'da büyük bir öfke biriktirmişti. Bu öfke, 6 Mart'taki Bursaspor maçında taş olup sahaya yağdı. Bursasporlu futbolcular sahadan çekildiler (basbayağı kaçtılar), maç tamamlanamadı. Bu olayın tartışması sürerken, ertesi hafta İstanbul'daki Büyükşehir Belediye maçının son dakikalarında gol yenip de taraftarlar sahaya dalınca Diyarbakırspor'un sicili iyice kabardı. Bu iki maç, onların ligden düşüşünü tescil etti. Geri kalan iç saha maçlarının bir kısmını başka stadlarda, bir kısmını evinde, seyircisiz oynamaya mahkûm edildiler. Zaten sezona büyük malî zorluklarla başlayan kulüp ve takımın takati kalmadı. Kalan sekiz maçlarının yedisini kaybedip düştüler.

Düşüş sürecinde, yıllardır süren ve bu sezon yeni bir boyut kazanan tartışmalar da sürdü. Futbolun bir entegrasyon faktörü olabileceğinden endişelenen PKK'nın, Diyarbakırspor'u ligden "çektiğini" düşünenler vardı. Dahası, Diyarbakır zaten manen Türkiye'den kopmuştu ve Diyarbakırspor'un düşmesine yol açan intiharî tepkiler bunun ifadesiydi, kimilerine bakılırsa.

Diyarbakırspor'un yazı boyunca tartıştığım ikili kimliği, kestirme yorumları engelliyor. Devletin entegrasyon maksatlı bir projesi olmakla "halkın takımı" olmak arasında salınan Diyarbakırspor'dan sıkılan bazı Kürt "yurtseverlerinin", öz be öz "yerli ve milli" bir kulüp olarak 2009 Eylülünde Amedspor'u kurduklarını biliyorum. Amedspor, yeşil-kırmızıyı amblemin-de sarı zeminle tamamlıyor. Kurucuları, amatörden başlayıp en yukarılara yükseltmeyi hayal ediyorlar Amedspor'u. Ama Diyarbakırspor'un bir kenara atıldığı anlamına gelmiyor bu. Evet, sallantılı, ikili bir kimliği var; ama hangi kimlik saftır ki? Diyarbakırspor, hangi kümede olursa olsun, her zaman "ilginç" olacak.

Futbol, Delinin Aşkı

SELÇUK CANDANSAYAR

Oyun

İnsan oynayarak insanlaşır. İnsanlaşma, ilişki kurma ve toplumsallaşma demektir. Oyun aracılığıyla insan hem kendisiyle hem de başkalarıyla ilişki kurar. Ben ve ben olmayanı oyunla ayrıştırır. *"Ce"*, insanın ilk oyunudur. Bebek, elleriyle yüzünü gizleyen annesinin, aniden yüzünü açarken "ce" demesiyle gülümser; bir an için kaybolan annenin yüzü geri gelmiştir, öyleyse *ben*de bir değişime –önce kaybolanın kaygısı, hemen ardından geri gelenin coşkusu– yol açan *benim dışımda* bir *"şey"* ve bir *"eylem"* var. *Benim dışımda bir şey ve eylem varsa o zaman bir de ben olmalıyım!* Çocuğun ikinci oyunundan Freud söz eder. Ucuna ip bağladığı bir makarayı karyolanın altına atan çocuk, gözden yiten makaranın ardından *"yok-gitti"* der. Ardından ipi çekerek makara karyolanın altından çıktığında ise, *"var- geldi"*. Var-yok / gitti-geldi oyunu aracılığıyla çocuk yalnızca var olmadığını aynı zamanda bu dünyada kendi eylemiyle bir değişim yarattığını, kendisinin de "bir gücü" olduğunu, kendi dışındaki dünyayı kendi gücüyle değiştirebileceğini de öğrenir. Böylece oyun insanın hem var olduğunun bilincine varmasına, bir benliği olduğunu bilmesine, hem de kendi eylemiyle kendisi dışında olanı değiştirebildiğini keşfetmesine aracılık eder. Bu yüzden Winnicott, oyunu insanın hem kendisiyle hem de başkalarıyla ilişki ve iletişim kurmasını sağlayan en temel etkinliklerden biri olarak tanımlamıştır.

Oyun, fantezinin gerçekmiş gibi yaşantılanmasını mümkün kılar. Oyun, bilinçdışının kendisini gerçekleştirebildiği, zaten olunanın değil olmak iste-

nilenin olunabildiği, eylemek istenilenin eyleme dökülebildiği, arzunun koşulsuzca hedefini bulup boşalabildiği *"sanki gerçek"*tir.

Demem o ki oyun, var olmanın, gücün ve eylemin bileşiminden oluşan en insani etkinliklerden biridir. Bu üç bileşen, var olma, güç ve eylem her türden oyunun yapısını kurar. Var olmak, benin ayırtında olmak kadar ben olmayanı da kurmak demektir. Güç, güçsüzlüğü ve eylem de karşı eylemi zorunlu kılar. Öyleyse oyun ben ve öteki, güç ve ötekinin gücü ve eylem ve ötekinin eylemini içermek durumundadır. Futbol oyunu tam da bu bileşenleri dolayısıyla *sadece futbol* değildir, kelimenin tam anlamıyla oyundur.

Kız oyunu, erkek oyunu

Oyunlar kız oyunu (kadın değil!), erkek oyunu diye ayrılır. Erkek oyunları saldırganlık ve şiddet üzerine inşa edilirken kız oyunları yumuşaklık, nezaket, evcimenlik, bağlılık üzerinden kurulur. Kız oyunu oynamaya-görsün oğlan çocuğu, en başta anababası paniğe kapılır, erkek oyunu oynayan kızlarla ise dalga geçilir. Ayrımcılık şiddetle örülür. *"Kız gibi"* deyiminde bir küçümseme, "e*rkek Fatma"*da ise istihza vardır.

Futbol bizatihi *erkek oyunu*'dur, kadınlara düşen bu erkek oyununa ya anlam verememek, ya da en çok seyirci olmaktır. Güç ve eylem erkeğe özgülenir, kadının kurgusal edilgenliği futbola uygun değildir.

Ayak

İnsanı hayvanlar dünyasından çıkarıp, bir kültür üreterek doğadan koparan elleri ise, ellerini kullanabilmesini sağlayan da ayaklarıdır. Doğrulup, iki ayağı üzerinde durabildiği için elleri özgürleşebilmiş ve elinin emeğiyle doğadan bir kültür üretebilmiştir insan. Bu ayağa kalkma, ayakları üzerinde durabilme ancak denge ile mümkün olmuştur. Bir süre emekledikten sonra ayakları üzerinde düşmeden durabilen bebek, bir sevinç dalgasına neden olur kendisinde ve seyircilerinde. *Kendi ayakları üzerinde durabilmek* özgürleşme ve güçlenme deyimi olmuştur. Yazık ki erkeklikle de özdeşleşir bu beceri, kendi ayakları üzerinde duran kadınlar pek istenmez erkeklerce. Kimi zaman kadınlar da kendi ayakları üzerinde duran hemcinslerine kötü gözle bakarlar; erkek rolü *oynuyor*, erkek gibi davranıyor diye hor görmeye, dışlamaya yeltenirler.

Ayak, belki de bu yanından dolayı erkek kabul edilmesiyle şiddet aracıdır da çoğu zaman. *Ayakları altına almak, tepelemek* deyimleri erkek şiddeti-

dir ve boyun eğdiricidir. "Kapı dışarı tekmeledi", "poposuna bir tekme attı", "gelirsem alırım seni ayağımın altına", sürer gider. Ayak aynı zamanda, ya da belki de bu yüzden, erkek cinsel organını imler; penis sakil bir sırıtışla "*üçüncü bacak*"tır, haşmetinden söz edilirken "*bacak*"la kıyaslanır.

Top

Argodan jargona, düz anlamdan metafora her dildeki anlamlarının üst üste binerek belirsizleştiği sözcüklerdendir. Top kafadır, silahtır, mermidir, füzedir, testistir; ama aynı zamanda gey demektir. Futbol topu bütün bunları içermesine karşın dişidir. Tümüyle erkek oyunu olan futbolda tek dişi olan toptur. Galeano, Brezilya'da topa dişi adlarının verildiğini yazar. Belki de biraz da bu yüzden futbolcular, hele de golü attılar mı ya da penaltı noktasına dikmeden önce ona bir öpücük kondururlar. Top en son toptur.

İnsan topla kendini bildi bileli oynamaktadır. Milattan binlerce yıl önceye ait Çin gravürlerinde ayağında top sektiren figürler vardır, ki futbolun ilk örnekleri sayılır. Aztekler de topla oynamışlardır, Meksika yerlileri de. Eski Yunan'da topla oynanan oyunlar vardır ve Roma İmparatorluğu'nda da öyle. İnsanların önce topla mı yoksa kestikleri düşman kelleleriyle mi oynadıkları tartışmalıdır. Kafa kesmek, kesilen kafayı süs olarak kullanmak tarih öncesinden günümüze azalmakla birlikte hep varolmuştur. Sanıldığı gibi *yabanıl*'lara, Avrupa dışı kültürlere özgü değildir. Modern futbolun beşiği sayılan Britanya adasında İrlandalılar ve İskoçlar da kafa kesmekle ünlüdürler. Kim bilir belki de kesilen düşman kafalarını birbirlerine atıp tekmelerken başlatmışlardır top oyunlarını.

Hakem

Tabu koruyucusu, düzenin garantisidir. Her denetleyen gibi babaya gönderme yapar. Kontrol eder, düzenler ve her baba gibi haksızdır aslında! Hem güç ondadır ve fakat o gücünü topa sahip olmak için kullanmaz, tersine topa hep mesafeli durur; hemen yakınlarındadır ama topun hareket alanına girmez. Hem yanı başındadır hem de ondan hep kaçar. Ama asıl sahibin ***O*** olduğu, maç başlamadan önce, devre arasında ve maç bittiğinde anlaşılır. Top aslında hep ondadır ama hiç vurmaz. Başlarken futbolcuya verir ve bittiğinde alır. Bu gücüyle hem topun hem de oyunun sahibi/patronudur. Sanki zaten onun olandan, kendisinin tek belirleyici olduğu bir süre için vazgeçer ve fakat sonunda hep, tabu nesnesini tekrar geri alır. Hiç dokunmadığını, ken-

disinin belirlediği bir süre için tekmelerin (penislerin) önüne atar. Tabu nesnesini geçici olarak dokunulur kılarak, arzunun geçici boşalımına izin verir ve sonra nesne / topu yeniden yasak olan haline getirir. Hakemin düdüğünden sonra topa vurmak doğrudan sarı kartla cezalandırılır.

Bu bağlamda oyuncular daha oyunun başından itibaren içten içe gerçek sahibinin kim olduğunu bildikleri topu, geçici ve sahibinin izin verdiği süre ve şekilde kullanma hakkını oynarlar. Bu hak bile oyun içinde bir oyundur. Maç bittiğinde bir türlü topu sahibine vermek istemezler, bitiş düdüğünden sonra hakemin alamayacağı kadar uzağa, kimi zaman da hakemin üstüne nişanlayarak tekmelerler topu.

Hakeme baba yetkesi verilir verilmesine ama bu hiçbir zaman gönüllü bir kabul değildir. Hakem hep yanlış gören, yanlış değerlendiren, yanlış cezalandırandır. Hakem erkek/babadır ama bir türlü tam bir erkek baba olarak da kabul edilemez. Futbolcu, sadece rakibiyle değil kuralı denetleyenle de savaşır. Arzusunu boşaltabilmesine izin verir gibi yaptıktan sonra, nasıl boşaltacağına da yine onun karar vermesini kabullenemez futbolcu. Üstelik bu savaşta kaybedeceği kesinken, oyun her zaman hakemin kazanması üzerine kuruluyken, yine de didişir durur onunla. Sık sık da onu adil olmamakla / erkek olmamakla suçlar. Kendisinin zararına düşmanına iltimas geçmekte ve asıl o korumakla mükellef olduğu tabuya, futbolun kuralına ihanet etmektedir. O halde "erkek gibi erkek olamaz", o ancak erkekliği beceremeyen "ibne hakem"dir, mutlak "satılmış" olmalıdır! Ama öyle ya da böyle, erkek gibi olmasa da, erkek gibi davranmasa da, hakem hep kazanır.

Futbol, oyuncuların; hakemin yetkesine itiraz etseler de, onunla didişseler de, sonunda onun buyruğunu kabul ettikleri, onun tarafından düzen içinde tutuldukları bir oyundur.

Takım olmak

Futbolun belki de en güzel yanı, hem tek tek oyuncuların bireysel yeteneklerine hem de o yetenekleri iğdiş eden takım olma zorunluluğuna dayanmasıdır. Oyuncunun becerisi takımın etkinliğini artırıyorsa değerlidir, tersi durumda en büyük yetenek, yenilginin de en büyük sorumlusu olabilir. Oyuncunun yeteneği, oynadığı mevkideki becerisinin takıma yararı olup olmamasınca değerlidir. Bir kaleci ve kopyalanmış 10 Maradona'dan kurulu bir takım olasılıkla yenilgiye mahkûmdur. Hem de sıradan takımlara bile. Çünkü Maradona, ancak kalan on kişiyle birlikte takım olabildiğinde Maradona'dır.

Şair

□airim
□im□ek □ekillerini □iirlerimin
caddelerde ıslık çalarak
kazırım
duvarlara..
100 metreden
çiftle□en iki sine□i seçebilen iki gözüm,
elbette gördü
iki ayaklıların
ikiye ayrıldı□ını..

Sen
benim
hangisinden oldu□umu anlamak istiyorsan
cebime sok
kafanı:
orda
aydınlı□ı okuyan kara ekmek
sana do□ruyu söyler..

□airim
□iirden anlarım,
en sevdi□im gazel
Anti Dühringidir Engelsin..
□airim
bir yıl ya□an ya□mur kadar □iir yazdım..

Öyleyse bireysel becerinin kaynaklık ettiği narsisistik büyüklenme ve sağlamayı vaat ettiği narsisistik doyuma karşın, takımı öncelemek ve takım için kendisinden vazgeçmek zorunda olmanın neden olduğu narsisistik engellenme arasında salınıp duracaktır oyuncu. Topa vurup, golü atıp takımına kazandıranın kendisi olma imkânı varken, daha iyi pozisyonda olan arkadaşına pas verip, onun kahraman olmasını sağlamak zorunda olmak; işte bireysel başarı ile takım başarısı arasındaki gerilim. Bu gerilimin oyuncu üzerinde yarattığı baskı, ***doyum ve vazgeçme*** arasında sıkışıp kalma hali, futbolun en güzel ve o kadar da zalim yanlarından biridir. Kazanmak için kendinden vazgeçip, başka bir büyüklüğün içinde erimeyi göze alabilmek takım ruhunun özüdür.

Takım olmanın bir diğer koşulu ise, her oyuncunun karşısındaki rakibine olan bireysel üstünlüğünü bilmesinin, iyi oynamasına yetmemesidir. Oyuncu, ayrıca takımının da rakip takımdan üstün olduğunu hissetmelidir. Sağ açığın, onu karşılayan rakip sol bekten iyi olduğunu bilmesinin tek başına bir değeri yoktur. Bu üstünlük, takımının üstünlüğüyle birleştiğinde bir anlam ifade eder. Futbol, topa oyuncuların vurduğu ama takımın oynadığı bir oyundur.

Bu o kadar böyledir ki, çoğu zaman golün atılmasını sağlayan, topsuz alandaki oyuncuların hareketleri olur. Topla ceza sahasına yaklaşmakta olan arkadaşının kendisine pas vermesini sağlamak istermiş gibi bir yöne doğru koşmaya başlayan oyuncuyu takip eden savunma oyuncuları, arkalarında bir boş alan yaratırlar, o sırada diğer bir oyuncu boş alana "deplase" olur ve pas ona verilir, o da durumu rahatlıkla gole çevirir. Golü, peşine savunma oyuncularını takıp arkadaşına boş alan yaratan ve fakat topa hiç dokunmayan oyuncu atmıştır aslında. O yüzden futboldan "anlayanlar" oyun-

cuyu, topsuz alandaki hünerine göre değerlendirirler.

Oyuncunun rüyası

İzleyenleri mest eden mükemmel bir golü nasıl anlattığı sorulan futbolcuların çoğu zaman "O bana topu verdi, biraz sürdüm ve vurdum" ya da "Ceza sahasına doğru geldiğini gördüğüm topa doğru yöneldim ve vurdum" gibi, sanki eylemi bilinçli ve farkında olarak değil de bir hayal âlemindeymiş gibi, hiçbir ayrıntısını hatırlamadan anlattığına çok tanık olunur. Futbolu çok bilmeyenler bu hiçbir şey ifade etmeyen anlatımı çoğunlukla futbolcunun eğitimsizliğine bağlar ve "Adam bu kadar süper bir gol atıyor ama attığı golü anlatmayı beceremiyor" diye küçümserler. Aslında olup biten bu değildir.

Fakat asıl
□aheserime
ba□lamak için
Hafızı Kapital olmayı bekliyorum.

Futbolda eski kurdum.
Fenerbahçenin forvetleri
mahallede kaydırak oynıyan birer piç kurusuyken
ben
en a□ır hafbekleri yere vururdum.
Futbolda eski kurdum.
Santıradan alınca pası
çakarım
Hooooooooooooooooop!
5 numro top
açık a□zından girer golkipin karnına.
Bana mahsustur bu vuru□
futbol potinlerim
kur□unkalemimden ö□rendi bu zanaatı!
O kur□unkalemim ki
9 deli□inizden vücudunuza her tıktı□ı mısra
i□kembenizde ta□.
□airiz be,
□airiz dedik ya be arkada□...

1923

Nâzım Hikmet, *Varan 3*, 1930

Seyredenleri büyüleyen bir golün kahramanı sahanın o noktasına ne amaçla ve nasıl geldiğinin, süzülerek gelen topa mükemmel bir zamanlamayla ve bir dans figürü estetiğiyle nasıl vurduğunun, topu kalecinin uzanamayacağı yere nasıl hedeflediğinin ve golü nasıl attığının ayırdında değil gibidir. Bu ruh hali, oyunun yapısı ve işleyişinden kaynaklanır. Futbol topu sürekli bir hareket halindedir, hem de hızla. Oyuncunun bir yandan topun hareketini izler ve nereye gideceğini kestirmeye çalışırken, diğer yandan rakip(ler)inin ve takım arkadaş(lar)ının da hareketlerini öngörebilmesi gerekir. Topu takip edeyim derken, rakibinin ani yön değiştirmesini, durması ya da hızlanmasını kestiremeyen oyuncu, geçilir. Rakibinin ne yöne nasıl gideceğine odaklanan futbolcu, topu takip etmekte zorlanır. Bir de takım arkadaşları vardır. Onların hareketlerini de, ne yöne gideceklerini, nasıl davranacaklarını öngörmesi gerekir. Üstelik bütün bunları büyük bir hızla yapmalıdır.

Bu hız futbolcunun tüm algılarını oyuna yoğunlaştırması ve sahanın içindeki herkesle (hem rakip hem kendi takımı) tek bir vücutmuş hissini geliştirmesini zorunlu kılar. Rakibiyle bütünleşebilirse onun hareketlerini düşünmeden kestirebilecektir. Futbol sanıldığı gibi akılla değil, algısal yoğunlaşma ile oynanabilen bir oyundur. Oyuncu kendisi ile rakibi arasındaki sınırları eritmeli ve her ikisinin (aslında sahadaki 22 kişinin) tek bir kişiymiş(ler) gibi hareket ettiğini hissetmelidir. Bu ancak bir tür psişik regresyonla, egonun sınırlarının çözülüp, diğer bilinçlere doğru genişlemesiyle mümkün olur. Ekkehard Gattig, bu fenomeni *kendiliğin genişlemesi* olarak tanımlamaktadır. Futbolcu kendisini tek bir kişiymiş gibi değil de bir bütünün parçası, daha büyük bir kendiliğin (takımın) bileşeni gibi hisseder. Benliğin bu genişleyip bütünleşmeyi becerebilmesi ancak bilinçöncesinin etkinliğinin artması, bir tür çözülmenin (dissosiasyon) yaşantılanmasıyla mümkündür. Futbolcu algılamayı bütün bedeni ve benliğiyle yapmalı ve karar verip eyleme geçmelidir. Futbol düşünüp taşınarak değil, hissedip bütünleşilerek oynanır.

"Raket gibi ayağı var, onu durdurmak imkânsız, rakibini yürür gibi geçiyor, ayaklarında gözleri var, onu geçmek imkânsız, sanki ne yöne hamle yapılacağını o belirliyor, topun oraya gideceğini nasıl hissetti, kaleci topu sektirdiğinde bir anda oradaydı" gibi ve daha da çoğaltılabilecek bu nitelemeler aynı olguyu tanımlar.

Demek ki sahada 22 kişi vardır ve fakat sanki bir kişiymiş gibi hissedip, hareket ederler. Böylece bilincin denetiminin azaldığı, algıların neredeyse refleks tepkilere yol açtığı bir devinim oluşur. Seyreden için sahanın içindeki 22 kişi sanki önceden kareografisi yazılmış, defalarca provası yapılmış bir dansı / ayini sergiliyorlarmış gibi görünür. Futbolcular kendilerini vererek, isteyerek oynadıkları bir maçta neler yaptıklarını, nasıl vurup, nasıl koştuklarını ayrıntılarıyla hatırlamakta güçlük çekerler.

Bu hal aynı zamanda egonun denetiminin azaldığı bir durumu tanımlar. Zaten bilinçöncesinin etkinleşebilmesi ancak, ego gücünün geçici olarak zayıflaması, bir tür gerilemesiyle (regresyon) mümkündür. Ego denetiminin azalması ise dürtülerin egemenliklerini güçlendirmelerini sağlar. Bir paradoks doğar. Dürtüler bireyseldir ve takım olmayı bilmezler; narsisistiktir, bireysel doyuma yöneliktir, golü atanın hep kendi olmasını bekler ve içinde oluştuğu bedeni bu türden bir eyleme zorlar. Oysa şut çekmek yerine pas verilmesi, golün atılmasını kesinleştirecek ve takımın kazanmasını sağlayacaktır. Tam da o anda, milisaniyeler içinde, topa vuracak ayağın yönü-

nün kaleye mi (bireysel narsisistik doyum arayışı) pası alacak arkadaşına mı (narsisistik engellenme) yönelmesi gerektiği sorgusu bir çatışma yaratır. Bu çatışma ego için kimi zaman çok zorlayıcıdır. Egonun denetleyici gücü zayıflamalıdır ki, eylem tam ve uygun olarak gerçekleşebilsin; ama denetleme gücünün zayıflaması bireysel narsisistik doyumun dizginlenmesini zorlaştırır ve pas değil şut zorlaması çıkar ortaya. Bu kargaşa bazen futbolcunun zihnini öyle dağıtır ki, yaptığı hareket ne şut ne pas olan bir eylemle sonuçlanır; ya da ıska geçilir, top değil kaleye gitmek, taca bile çıkabilir.

İyi futbolcu; bireysel narsisistik doyumunu erteleyebilen, ondan vazgeçebilen ve kendisinin ancak takım varsa var olduğuna inanabilendir. Messi'nin "Takım arkadaşlarım olmadan ben bir hiçim, onlar oynadığı için ben böyle oynayabiliyorum" demeye getirmesi, bu gerilimi nasıl çözdüğünü tanıtlar. Ben, ancak takım arkadaşlarımla biz olabildiğimde ben olabiliyorum, demektir bu. Takım ruhu denilen olgu, işte buradan doğar.

Öyleyse oyun boyunca yapıp ettiğini oyun sonunda doğru düzgün anlatamayan oyuncu, akıllı olmadığından değil, oyun boyunca aklını geçici olarak askıya alıp oyun sonunda tekrar aklı başına geldiğinde olup biteni tam olarak hatırlayamadığından anlatamamaktadır. Oynamayı seven, istekle oynayan, iyi futbolcu, her maçta bir tür deliliğe doğru muazzam bir doyum macerasına çıkıp sonunda yeniden aklın limanına döndüğünde bir rüyadan uyanır gibi gerçeğe dönen oyuncudur, diyebiliriz.

Seyirci / taraftar

Her oyun seyredildiğinde hayata dönüşür. Seyretmekse bizatihi yola çıkmaktır, yolculuktur. Futbolun seyirciyi çıkardığı yolculuk, diğer yolculuklardan hareketsizliğiyle ayrılır. Ama bu hareketsizlik görelidir. Eylem içinde bir hareketsizlik halidir. Bir başkası olmak için kendi olmaktan çıkma imkânıdır, bir oyunu seyretmek. Oyun, seyreden için kendisindeki başkasını keşfetmek için kendisinden vazgeçebilme, eylemeden eyleyebilme, tıpkı bir rüyada olduğu gibi, gerçekte duruyorken koştuğunu yaşantılama olanaklarını içerir. Bu yüzden oynayanlar kadar seyredenler de oyunun asli bileşenidirler.

Her oyun ikili yapılar halinde kurulur. Bu ikili yapılar çok sayıda çeşitlemeler olarak yayılır, çoğalırlar. Sahada oynayan rakipler ve onları seyreden taraftarlar, oyuncularla hakemler, hakemlerle seyirciler. Her seyirci sadece kendi oyuncusunu / takımını seyretmez, aynı anda rakip oyuncuyu / takımı da seyretmek ve hakemleri de göz önünde bulundurmak durumundadır.

Seyircili oyunun tutku yaratan gizemi, bu ikili yapılarda yatar. İnsan zihni, gerçekliği ikili zıtlıklar halinde algılamaya evrimleşmiştir; siyah beyaz, aşağı yukarı, iç dış, iyi kötü gibi. İşte seyirci oyunu seyrederken bir yandan bu ikili hali yaşantılarken (ben seyrediyorum, onlar oynuyor), aynı anda bir bütünleşme de yaşantılar (ben burada değil oyunun içindeyim). Bu deneyimin ortaya çıkabilmesi için, tıpkı oyuncununki gibi seyircinin de kendilik algısının çözünüp, genişleyip sahadaki takımın ruhuyla bütünleşmesi gerekir. Oyunu seyretmenin büyüsü bu çözülme, yer değiştirme, biteviye ben ve ben olmayan biz arasında yolculuğa çıkabilmeyi sağlamasından doğar.

Oyuncularla (takım) seyircilerin bir ve aynı olma hali, benliğin uzayıp, genişleyip bütünleşmesi demektir. Seyirci de sahanın ve oyuncuların tümünü gördüğünden, bir an sonraki pozisyonu bilinçöncesinde yaşantılar; "Top şuraya doğru gelecek, o bu tarafa doğru yönelecek" vb. Bu deneyim, seyircinin takımla özdeşleşip sanki sahanın içindeymiş gibi bir hisse kapılmasını sağlar. Oraya doğru koşması gereken ve koşan kendisidir!

Futbol seyircisi, bedeni tribünde oturan, ruhu sahada koşturan, "on ikinci adam"dır. Bir geçişlilik aracılığıyla tribünden sahaya, sahadan tribüne, ruhu bedeninden çözünür, hem seyreder hem oynamış olur. "Mış" gibi yapmaz "mış" gibi hisseder seyirci; futbolcuymuş gibi hisseder.

Bütünleşmek için çözülmenin gerekli olması, seyircinin bilinçdışı dürtülerinin de zayıflayan ego duvarlarındaki çatlaklardan sızma imkânı bulmasını sağlar. Sadece narsisistik doyum değil, yok edici, saldırgan dürtüler de ayaklanıp serbestleşir. Böylece seyirci tribünden uçup sahanın içine süzülür ve maça / oyuna dahil olur. Takım ve futbolcuyla özdeşleşip bütünleşir. Heyecanlı bir maçın o kırılma anlarında, sahaya değil de seyircilere dikkat eden bir gözlemci, tribündekilerin şut atmak için hareketlenen bacaklarını, sanki kafa topuna çıkacakmış gibi gerilen bedenlerini görebilir.

Taraftarı olduğu futbolcu bir hata yaptığında, seyirci narsisistik bir örselenme ile boğuşur ve saldırgan dürtüleri coşar. Aslında egosunun sahanın içindeki bölümü hatayı öngörmüş, ama eylemi, kendi egosunun bir parçası, denetleyemediği parçası olan oyuncu gerçekleştirdiğinden hataya engel olamamıştır. Taraftar maç boyunca en çok kendi takım oyuncularına kızar, küfür eder bu yüzden. Olağan koşullarda aklına bile getiremeyeceği "ayıp" sözler ağzından yağmur gibi dökülür. Nadiren de olsa tribünde en galiz küfürleri eden kadınlara rastlanması şaşırtıcı değildir. Seyircinin maç boyunca büründüğü ruh hali, tribün dışındaki haliyle çoğu zaman hiç örtüşmez. Aklı

başında, sakin, ağzından kötü söz çıkmayan bir adamdır ama ne zaman tribüne çıksa ya da ekranın başına geçse, maç boyunca "sanki başka biri oluyor" denmesi, bundandır.

Gerçek taraftar, maç boyunca, o büyülü 90 dakika süresince, kendi olmaktan bir delilik yolculuğuna çıkan ve bitiş düdüğüyle geri dönebilendir. Kıran kırana giden bir maçın sonunda sanki maç boyunca sahada koşan oymuş gibi tribüne yığılıp kalan, çevresine uykudan uyanmış gibi hafif sersem bir halde bakınanlar, gerçek futbol seyircileri, taraftarlarıdır.

Yenmek, kazanmak, ezmek, yapmak

Hiçbir takım, hiçbir oyuncu yenilmek için sahaya çıkmaz. Oynamanın amacı kazanmaktır. Burada da bir gerilim vardır. Tam da oynanan maçı kazanmak ile, o maçın bağlı olduğu ligi ya da elemeyi kazanabilmek, her zaman aynı anlamda değildir. İlk maçın kazanıldığı bir elemede ikinci maçta berabere kalmak, elemeyi kazanmak anlamına gelir. Böylesi maçlar gerilimin iki taraf için daha da arttığı maçlardır. Gol atmak zorunda olan, bunu gol yemeden başarmak zorundadır. Berabere kalmanın yettiği takım içinse son anda yenilecek bir golün telafisi olmayabileceğinden, gol yememek önemlidir, ama bir gol atılabilirse, her iki anlamda da kazanılacaktır. Elemenin ilk ayağında deplasmanda bir gol yiyen takım, rövanşta iki gol atarsa kazanacaktır, bu yüzden 1-0'lık yenilgi, kazanma vaadini içerir. Ama bir gol atmak rövanşı kolaylaştıracak ve maç 1-1 biterse, rövanş gol yemeden, gol atılamasa bile 0-0 skorla yine kazanılabilecektir. Ama bir gol atayım derken ikinci golü yemek, rövanşta iki yerine üç gol atmayı zorunlu kılacağından tehlikelidir.

Bu gerilimden futbolun estetik güzelliği çıkar. Her durumda kazanmak için her anlamda bütün performansı sergilemeye çabalamak ve mükemmeli bulmak gerekir. Mükemmeli arayış, sanatsal yaratıcılığın estetik boyutudur. Yenilmesine karşın tur atlamak, kaybedenin mükemmel performansını gösterir ki, ***güzelliği acıtır***.

Doyum ve vazgeçiş, kazanmanın hazzının kaybetmenin acısıyla yoğrulması. Kaybetmenin acısının, kaybetse bile elemiş olmanın hazzıyla karışması. Futbol, acının ve hazzın bir ve aynı olabildiği yaşantılardan biridir. Belli ki bu yüzden cinsellikle özdeşleşir.

Futbol hem savaşla hem cinsellikle anlamlandırılır ve alımlanır. Atak, saldırıdır ve kale savunulur. Kale namustur, file bekçisi başında bekler. Top

kaleye *sokulur*. Eze eze yenerler, "Nasıl yendik sizi" demez, "nasıl *.iktik* sizi" derler.

"Eze eze yendik", ayakların altında ezmek demektir ve futbolda rakip ayaklar altına alınır. Ancak bu ayak/penis bir tabuyu da içerir. Ayakla sadece topa vurulabilir, rakibe ayakla vurmak yasaktır. Sadece topa ayakla vurulabilir, hani hakemin bir süre için vurmaya izin verdiği tabu nesnesine. Rakibe çelme takmak, ayak tabanıyla mücadele etmek (*taban girmek*) sarı kartla cezalandırılır, kendisini kaybedip rakibine tekme atan futbolcu anında kırmızı kartla sahanın dışına atılır. Kırmızı kart gören oyuncunun oyunun geri kalanını sahada ya da tribünde seyretmesine izin verilmez. Olup bitene artık dahil edilmediği gibi, tanık olmasına da izin verilmez. Kırmızı kart gören futbolcuların sahayı terk etmemek için direnmesi cezanın gerçek etkisini gösterir. Oyunun tanığı bile olmasına izin verilmeyen futbolcu bir türlü saha dışına çıkamaz, hakem, o çıkış tünelinde kaybolmadan önce oyunu başlatmayarak, kutsal olana saldıranın yok olmasını bekler. Oyunun büyüsü, ancak tabu yeniden kurulunca başlayabilecektir.

"Futbol aşkına" denmesi boşuna değildir. Futbol aşkla oynandığında; tıpkı aşkla sevişmek gibi acı ve hazzın bir ve aynı olduğu, elde etmekle elde edilmenin birleştiği, girmek ve almak, tutmak ve bırakmak, sahip olmak ve vazgeçmek, yenmek ve yenilmek ikiliklerinin iç içe geçtiği hayatın kendisini bir oyun sahnesinde yinelemek, yinelerken de kendisini yenilemeye benzer.

Endüstriyel futbol

Endüstriyel futbol ve onun köle profesyonel oyuncuları, menajerleri, teknik direktör ve kulüp başkanları, sponsorları, spor malzemesi üreticileri, medyası, spor yorumcuları vs işte bu futbol aşkına ihanet eden pazar ekonomisinin dokunduğu her özneyi nesneye çeviren yabancılaştırmasının sonucudurlar. Endüstriyel futbol aşk sevişmesi değil, paralı pornografidir.

Endüstriyel futbol holiganizmin asli üreticisidir. Endüstriyel futbol kapitalizmi sahada yeniden üretir ve sınıf ilişkilerini tesis eder. Astronomik transfer ücretleri alan "yıldızlar" ile ekmek parasına top peşinde koşan işçi futbolcular, sezonluk kombine biletler ve kale arkası tribünleri, özel localar ve numaralı koltuklar, dev LCD ekranlarda şifreli kanalda verilen maçı evde düzenledikleri partilerde seyredenlerle, birahanelerde herkes görebilsin diye tavana yakın yerleştirilmiş ekranı görebilmek için kafasını geriye yaslamak zorunda kalanlar, vazgeçmenin yerine sahip olmanın, paylaşmanın yerine

bencilliğin, sevişmenin yerine kavga etmenin geçtiği bir "olmayan vahşi doğaya" dönme ayinine katılırlar.

O vakit, milliyetçilik ve ırkçılık fışkırır sahadan. Futbol oynamak yerine kendisini pazara sunan ve pazarın kurallarının kölesi, ama sahaların ve tükettirmenin efendileri olan yeni tip yıldızlar çıkar piyasaya. Yoksul mahallelerin çocukları topla hünerlerini gösterip sınıf atlamaya debelenirler. Uslu beyaz yakalı futbol yıldızlarıyla (Beckham ve C. Ronaldo), onları bir ömür sırtlarında taşıyan "holiganlar" ortalığı kaplar.

Endüstriyel futbolun bu bizatihi kendisi vahşi olan dünyasında yine de, futbol aşkına kapılanlar olur. Zidane, üstelik gol atarak başladığı, üstelik Dünya Kupası Finali olmasına karşın, kafayı Materazi'nin göğsüne "gömer" ve bir daha hiçbir sahaya dönmemek üzere çıkış tribününe yürür. Kimse İtalya'nın şampiyonluğuyla anamayacaktır artık 2006'yı... Zidane unutulmayacaktır.

Futbolda Freud*

NELSON RODRIGUES

Amerika Birleşik Devletlerine giden bir arkadaşımın anlattıklarına bakılırsa orada herkesin bir psikanalisti varmış. Psikanalistler insanların hayatlarında sevgililer kadar gerekli ve alışılmış bir hale gelmişler. Çeşitli sebeplerden dolayı psikanalistlerini görmeye, dinlemeye ve koklamaya ara verenlerin aşk, iş ve şaibe meselelerinde elleri ayaklarına dolanır olmuş. Uzun lafın kısası, erkekler ve kadınlar zina, rüşvet, cinayet veya en basitinden bir dolandırıcılığa girişmeden önce illa ki psikanalize başvuruyorlarmış.

Amerika Birleşik Devleti örneği aklıma hemen Brezilya'yı, daha doğrusu Brezilya futbolunu getirdi. Aslında Brezilya futbolunun tek eksiğinin bir psikanalist olduğu söylenebilir. Baldırların korunmasına gösterilen ilgiye rağmen iç huzura, yani futbolcunun hassas mı hassas duygusal dengesine gereken önemi bir türlü vermiyoruz. Dolayısıyla kapıldığımız gelgitten bir türlü kurtulamıyoruz. Yıldızlarımıza birer ruh bahşetmemizin vakti geldi de geçiyor. Her ne kadar kırılgan ve hassas olsa da bu ruhun gerekliği su götürmez.

Taraftar, basın ve radyo en cüzi ve gereksiz kazalara bile müthiş önem yüklüyor. Örneğin en ufak bir kas çekilmesi bile manşetlere taşınıyor. Oysa oyuncuları taç kullanmaktan bile aciz bırakan yürek burkulmalarına hiçbir gazetede veya radyoda değinilmiyor. Azimli ve gözü pek sağlık ekiplerimiz en sıradan solunum yolu rahatsızlıklarından çift taraflı tüberküloza kadar her şeyin üstesinden gelebiliyorlar. Ancak takımların ruhsal kırılganlıklarının üstesinden gelebilecek hiçbir uzmanımız yok. Bunun sonucunda Brezil-

* *Machete Esportiva*'da 7/4/1956 tarihinde yayımlanmıştır.

yalı oyuncular ebedi bir bunalıma mahkûm biçare hastalardan farksız hale geliyorlar.

Bizler futbolu teknik ve taktik değil tamamen duygusal gözlerle izliyoruz. Bunun bir örneği için İsviçre'deki Dünya Kupasında mağlup olduğumuz Brezilya – Macaristan maçını* hatırlamak yeterli. Peki, o maçta niçin "mağlup" olduk? Bence cevap bulmamız gereken soru bu. Mağlubiyetimizin sebebi rakibimizin teknik üstünlüğü müydü? Elbette öyleydi. Zihinsel çabukluk ve yaratıcılık açısından kimsenin bizimle baş edemeyeceğine inanmama rağmen böyle düşünüyorum. Eğri oturup doğru konuşalım: maçı henüz Macarlara karşı sahaya çıkmadan önce duygusal olarak kaybetmiştik. Tekrar ediyorum: Mağlubiyetimizin sebebi saçma, anlamsız ve temelsiz bir korkuydu. İyi de, avcılar tarafından kovalanan bir vahşi hayvan gibi korkmamızın, ürkek bir ceylan gibi paniğe kapılmamızın sebebi neydi? Bu soruya kimse yanıt bulamıyor.

Paniğe kapılan tek bir oyuncu da değildi; oyuncular, taraftarlar, federasyon başkanı, yöneticiler, teknik direktör, masör hep birlikte karar almışçasına havlu atmışlardı. Oysa böyle durumlarda kararlılığımızı kaybetmememiz lazım. Oyuncular, teknik direktör, masör, herkes görev yerinde olsa da kimsede ruh olmayınca en kazanılacak maçlar bile kaybediliyor. Macaristan karşısında perişan olmamızın sebebi ruhumuzdu. Uruguay karşısında perişan olmamızın sebebi ruhumuzdu. Durum böyleyken şöyle bir soru sormaktan kendimi alamıyorum: Teknik direktör ruhtan ne anlar? Teknik direktör dediğimiz kişi ne psikologdur, ne psikanalisttir, ne de papazdır. Brezilya – Uruguay maçını ele alalım. Bence o maçta soyunma odasında Flávio Costa,[1] Zezé Moreira[2] veya Martim Francisco[3] gibilerinin yerine Freud olsaydı sonuç çok daha farklı olabilirdi. Amerika Birleşik Devletlerinde zinadan önce psikanalistine danışmayan bir Bovary, bir Karenina yokmuş. Yani takımın yıldızları maçtan önceki beş yıl boyunca usluca psikanalistlerine gidip gelmiş olsalardı oracıkta dünya şampiyonu olacaktık.

1 Flávio Costa (1906-1999): 1950 Dünya Kupasında Brezilya milli takımının başında bulunan teknik direktör. (ç.n.)

2 Zezé Moreira (1917-1998): Botafogo, Fluminense, São Paulo ve Cruzeiro takımlarıyla birçok kupa kazanmış Brezilyalı teknik direktör. 1952-1955 yılları arasında Brezilya milli takımının başında görev almıştır. 1952'de Brezilya'ya kazandırdığı *Campeonato Pan-americano* kupası Brezilya'nın o güne dek yurtdışında kazandığı en önemli kupalardan biri olma özelliğini taşır. (ç.n.)

3 Martim Francisco (1928-1982): 4-2-4 taktiğinin mucidi olarak kabul edilen ve bu taktikle 1951'de Villa Nova takımına Minas Gerais eyalet şampiyonluğu kazandıran teknik direktör. (ç.n.)

* Macaristan 4 – 2 Brezilya, 27/6/1954, Bern. Uruguay 2 – 1 Brezilya, 16/7/1950, Maracanã.

Tüm bunlar aklıma bir tanıdığımın bahsettiği bir adamcağızı getirdi. Bir zamanlar Gizli Ajan X-9 okumaya meraklı, çizgi roman tiryakisi bir komiser varmış. Önüne hangi vaka getirilirse getirilsin adam bilmiş bir tavırla, "Bunu ancak Freud açıklayabilir!" dermiş. Falancanın köpeğine araba mı çarptı? Bunu ancak Freud açıklayabilir! Dama çıkan kedi miyav diye mi bağırdı? Bunu ancak Freud açıklayabilir! Falancanın tavuğu çitten atlayıp komşunun bahçesine mi kaçtı? Bunu ancak Freud açıklayabilir! Madem öyle, ben de bundan böyle insana yetkinlik bahşeden bu sözü düstur edineceğim: Brezilya'nın Macaristan karşısındaki mağlubiyetini, Uruguay karşısında uğradığı bozgunu, özetle Brezilyalıların futbol sahalarının içinde ve dışındaki tüm başarısızlıklarını ancak Freud açıklayabilir.

Portekizce aslından çeviren: Emrah İmre

Futbolun Psikopatolojisi

EMRE SARIKUŞ

O Meşhur Divana Uzanıp Çocukluğumuza Gidelim

"Çocukken balonla ya da kedinin yün yumağıyla oynaması gibi yetişkin bir insanı bir an için çocuk kılan davranışlar kimseyi ilgilendirmiyor artık. Balon kadar hafif bir topla dans eden balet ya da yuvarlanan yumak; oynandıklarının farkına varılmadan oynanan saatsiz, hakemsiz ve nedensiz oyunlarla ilgilenen artık yok."

Eduardo Galeano/ *Gölgede ve Güneşte Futbol*

En son ne zaman nedensiz bir oyuna dahil olduğumu hatırlamıyorum. Muhtemelen çocuktum ve bir mahalle maçının figüranlarından biriydim. Saatle ve hakemle pek işimiz yoktu –ki bu soruna nasıl çözüm bulunduğunu ilerleyen satırlarda açıklayacağım– ama davranışlarımızın çocukça olduğu da pek söylenemezdi ve bu oyun için fazlasıyla nedenimiz vardı. En başta "kazanmamız gerektiği" söylenmişti hepimize. Bunun için kendimize has bir "büyüklükle" ve kendi olanaklarımız dahilinde televizyonda ne görüyorsak bunu küçük dünyalarımıza uyarlamaya çalışıyor, provalarda nelere çalışacağımızı görmek için özellikle perşembe akşamlarını bekliyorduk. TRT, o akşamlar, Avrupa'dan Futbol isimli ödevle uyku arası bir program veriyor; İngiltere ve İtalya Ligi başta olmak üzere Avrupa Ligleri'nde o hafta atılan Türkiye'de bir eşi benzeri görülmemiş golleri ve onların sahibi futbolcuları ağzımız bir karış açık halde izliyorduk. Hiçbir çocuğun Andreas Brehme, Gary McAllis-

ter ya da Franco Baresi olma hayali kurduğunu hatırlamıyorum. Ama Diego Maradona, Marco Van Basten ya da Gary Lineker olmak isteyenlerimiz azımsanmayacak bir çoğunluktaydı. Öyle ya, gol atamazsak kazanamazdık. 80'lerin sonuydu. Annelerimiz "Yeter artık vurmayın adam öldü" repliğiyle öne çıkan filmlere ağlıyor, babalarımız milli takımın ya da üç büyüklerin fark yemeyi bırakıp şerefli mağlubiyetler almaya başladığı rüyalar görüyordu. Bizlerse çocuktuk, "boş zamanlarımızda" kitap okumayı aslında çok da sevmediğimiz zamanlardı ve okuldan sonraları kazanmayı keşfe çıkmıştık.

Aceleyle çorapsız giyilen spor ayakkabıların ve naylon formaların neden olduğu ter ve toz karışımı kokuların ve ancak bir düşüş sonrasına dek kabuk tutacak diz kapağı yaralarının bir süre sonra tanıdık hale geldiği, devre arasında sahibinin tanınmadığı bir evden istenen bir bardak ya da gürültülere tepkili başka tanınmadık evlerden kafalara bocalanan bir kova suyla ferahlanılan, arabanın altına kaçan topun bir tamirci edasıyla vücudu yarısına kadar arabanın altına sokup alınmasıyla övünülen, semt lokalinden sahaya dalıp ayağındaki kösele ayakkabılarla her birimizi çalıma dizen ve lastik topu zikzak çizecek şekilde uçurmasıyla böbürlenen mahallenin ağabeyleriyle, evlerden yükselen "Yemek hazır, eve gel artık" seslerine aldırış etmeksizin, fonda yeni çıkmış bir Sezen Aksu albümüne ait şarkıların açık pencerelerin ardından süzülerek dışarı geldiği, gol atan ya da atamayan birçoğumuzun Van Basten, esmer tenlilerimizin Gullit, kedi gibi sağa sola uçanlarımızınsa Van Breukelen ya da Dasaev olduğu mahalle maçlarıydı bu keşfin yapıldığı yer...

Topun sahibi çocuk, fabrika sahibi bir burjuva edasıyla sahaya gelir, mahallede kendine rakip olarak gördüğü diğer çocukla birlikte köle pazarını andıran tozlu bir ortamda adam seçmece denilen kendine has "ritüeli" başlatır. İyi oynayan ya da fiziği diğerlerine göre daha iri olan çocuklar ilk seçilenler olur. 6. ya da 7. seçilenlere, kaleci yoksa eğer kaleye geçmeleri ya da sahanın en hor görülen bir diğer mevkiinde yani defansta bir kazık gibi durmaları söylenir.* "Buradan hiç ayrılmayacaksın!" Oysa gece gördüğü rüyasında takımının bütün gollerini onlar atmıştır.

Kaleler birbirine bitişik atılan adımlarla ölçülür, ikişer tane yerden kaldırması zor taşla kurulurdu. Yazı tura merasimi için gerekli para olmadı-

* Statüsü en yüksek olan golü atandır. Golcü ve diğerleri gibi bir ayrım yapabileceğimiz gibi kaleci ya da defans ve diğerleri gibi de bir ayrım son derece mümkündür. Gol pasını veren bile önemsenmez çünkü pas genellikle olmazdı.

ğından bir çakıl taşına tükürülerek düşen taşın havaya bakan yüzeyinin ıslak ya da kuru kısmına göre top ve kale seçilirdi. Bu maçlarda bir hakem olmazdı. Televizyonlardan kulaklara çalınmış kuralları, bir sağduyu uygulardı. Bu sağduyu en çok kimin sesi çıkarsa ona aitti. Siz istediğiniz kadar topun çizgiyi geçmediğini söyleyin nafile... Devreyi süreler değil, sayılar belirlerdi. Oyun genellikle 5'te, devre 10'da biter fakat söz konusu büyük bir husumetin ya da rekabetin yer aldığı bir finalse eğer, bu, 10'da devre 20'de biten ve genellikle martıların havanın kararmasını haber veren çığlıklarına dek süren bir kapışma demekti. Maç başladığında iki ya da en fazla üç mecburi pastan sonra ilkçağı hatırlatan oyun başlar, top nerdeyse herkes oraya koşardı. Topu o mahşeri kalabalıktan söküp alan çocuk etrafına bakmaksızın herkesi çalımlayarak bağrışmalar arasında kaleye yönelir, defansta kazık gibi duran oyuncuysa karşısına yıldırım gibi çıkan bu oyuncunun ayağından açılan topa etraftan gelen "vur!" sesleriyle birlikte olanca gücüyle vururdu. Emrivaki bir nedenle yapılmış bile olsa o maçın oyun olmaya dair Azteklerden bu yana en amaçsız, en kendiliğinden hareketi genellikle bu vuruş olurdu. Bunu vuruşu yapan çocuk bile bilemezdi ve muhtemelen hâlâ da bilmiyor.

Çocukların toplumsallaşmayı en yoğun şekilde yaşadıkları bu "oyunlar" toplumsallaşma süreciyle birlikte oynayandan çok kazanan insanın nasıl toplumsallaştığı ya da tersten söylersek toplumsal olan kazanma düşüncesinin nasıl insani bir ihtiyaç boyutuna geldiği konusunda bize birtakım ipuçları veriyor. Futbolun endüstriyelleşmesi onu kapitalizmin temel bir ürünü olarak sunuyor izleyenlere... Bu üretimin yan ürünüyse çoğu kez nadir bir tesadüf olarak karşımıza çıkan "güzel oyun". Futbol artık diğer bütün popüler kültür nesneleri gibi tatminin olasılıksızlığı ve futbol maçlarında sıklıkla çıkan bir kart reklamının söylediği gibi paranın da satın alamayacağı mutluluklara odaklı şekilde insanların hayatına giriyor. Bu, onun hesaplanabilir boyutunu oluşturuyor. Hesaplanamaz boyutuysa mağdurlarını ilgilendiren kısmı... Bu oyundan eskisi kadar zevk alınabilir mi? Oyun, gerçek bir mutluluğa dair ne kadar vaatte bulunursa bulunsun ve bir ihtimal bu vaat gerçeğe dönüşsün, tedavi ancak bir maç sonrasına dek etkisini gösterebilecektir. Oysa birçok izleyici bu vaatler bütününün ve haftalara parçalanmış beklentilerin yarattığı huzursuzluğun etkisinden kurtulmak için bilerek de olsa plasebo almaya hazırdır.

Futbolun Kapitalist Yanılgısı: Aynılaştırma Ayinleri'nden Kaybetme Korkusuna

"Düzenlemeler tutku vericidir, bunlara arzu bileşikleri denir. Arzunun doğal veya kendiliğinden bir belirlenmeyle hiçbir ilgisi yoktur. Sadece makineleşmiş, düzenlenmiş, düzenlenmekte olan arzu vardır(.....)Tutkular, düzenlenmeye göre değişen arzu gerçekleştirmeleridir."

(Gilles Deleuze & Felix Guattari
Kapitalizm ve Şizofreni-1 Göçebebilimi İncelemesi: Savaş Makinası)

"Eğer selamet insanın elinde bulunsa ve oraya zahmetsizce ulaşılmış olsaydı, hemen herkes tarafından nasıl ihmale uğrayabilirdi? Fakat güzel olan her şey nadir olduğu kadar da güçtür."

(Spinoza/*Etika*)

Theodor Adorno ve Max Horkheimer 1947 yılında birlikte kaleme aldıkları *Aydınlanmanın Diyalektiği* adlı yapıtlarında kültürün bir insan ürünü olmadığına, tam tersine, kültürün insanı ürettiğine dikkat çekerken bu kültürün her şeyi birbirine benzettiğini anlatıyorlardı: "Günümüzde kültür her şeye benzerlik bulaştırır."[1]

Kapitalizm tek tip nesneyi her defasında yeniden tüketmek için estetize ederken, kültür endüstrisi de bu estetize edilmiş nesneyi bize empoze eder. Adorno ve Horkheimer kültür endüstrisinin ürünleri olan sonu önceden tahmin edilebilir hikâyelerin, filmlerin ve hatta şarkıların gözümüzü, kulağımızı, belleğimizi ve son kertede algımızı nasıl yeniden ürettiğini vurguluyor. Gözümüz, kulağımız, belleğimiz ve algımız kültür endüstrisinin bombardımanı sonucu artık bizim değildir. Biz her ne kadar bu ürünlerden zevk alırsak alalım... Kültür endüstrisi taklit olanı mutlak olanın yerine koyar.[2] Aslında kendimize ait olanı değil, toplumsala ait olanı içselleştirmişizdir. Gerçekleşen şey, kültür endüstrisinin çifte zaferidir: Dışarıda hakikat olarak sil-

1 Adorno, Theodor & Horkheimer Max, *Aydınlanmanın Diyalektiği,* Çev. Nihat Ülner & Elif Öztarhan Karadoğan, Kabalcı, 2010, s. 162.
2 *Age.*, s. 175.

diği her şey içeride keyfi bir şekilde yalan olarak yeniden üretiliyordur.[3] Bu yalana inanmayıp kendi gerçekliğine inananlarsa, toplum tarafından hiçbir zaman kabul görmediler. Ve çok geçmeden sistemin kendi araçları onları yeniden "gerçek gerçekliğe" yani içeri çekmeye çalıştı.

Sonu önceden belli filmlerden ve müziklerden sonra sonu önceden belli "oyunlar" da kültür endüstrisinin kervanına katıldı. Yıllardan beri süregelen sonuç odaklı futbol, bu oyunların en popüler öğelerinden biri... İçi, olan bitenin farkında olanı yakarken, dışı da sunulanı olduğu gibi tüketeni yakıyor. (Yangın demişken tam da bu noktada Nick Hornby'yi ve meşhur kitabı *Futbol Ateşi*'ni anmadan olmaz.) Sisteme adapte olabilmiş ve kültür endüstrisinin sunduğu standart gerçekliği kendi gerçekliği olarak kabul etmiş bireyin içinde asla tek seferde giderilemeyecek maddi bir eksiklik her daim var olacaktır. Bu eksiklik sürekli yenilenen ve kapitalizmi ayakta tutan arzuyla karşılaşırken, arzunun da hedeflediği, insanlara yaşattığı kısa süreli tatminin olasılıksızlığı olacaktır.

Bu olasılıksızlık içinde futbol, çok kimlikli modern insanın aksine giderek kimliksizleşti. Oyun tarzları yok oldu. Yaratıcılıklar köreldi ve robotlaşmış oyuncular çoğaldı. Kazanmaktan başka hiçbir çarenin olmadığı bir sistemde oynayana ve izleyene ilham veren estetiği, güzelliği artık hiç kimse düşünecek durumda değil... Taraftarlar sosyal hayattaki açmazlarının, kulüp başkanları ve CEO'lar yaptıkları yatırımların, futbolcularsa alacakları paranın derdinden en pragmatist yolu seçip sonuca odaklanıyorlar. Eskiden hücuma yönelik "açık" ya da savunmaya yönelik "ürkek" futbol anlayışları varken, karmakarışık sistemler yıllar içinde evrildi ve bir süre sonra hem kazanacaklar hem de kaybedecekler için tek bir oyun şekli ön görüldü: Ürkek futbol... Bu futbolun evrimi, sistem içinde oyuncu tercihlerini otomatik olarak belirler hale geldi.. Santrfor oyuncular partnerlerini kaybettiler ve onların gerisinde oynayan hücuma yönelik yaratıcı yıldız futbolcuların (10 numaraların) yerine, Soğuk Savaş sonrası kapitalizmle birlikte, savunma oyuncularına yardım eden, fizik gücü yüksek defansif oyuncular itibar görmeye başladı. (Alınacak minumum riskle maksimum kazanç hedeflendi.) Bu oyuncular İngilizler tarafından "defensive midfielder" olarak adlandırılırken, bizim futbol lügatımızda da "ön libero" olarak yer edindiler. Futbol evrilirken savunma yönü gelişmiş tek yönlü bu oyuncular bir süre sonra kulüplerin beklentilerini karşılayamadılar. Bu nedenle oyunun her iki yönünü oyna-

3 *Age.*, s. 183.

yan, yani savunmaya yardım ettiği kadar yaratıcı bir hücumcunun özellikleriyle gol atmaya da yardımcı olacak oyuncuların arayışına girildi. Afrika ülkelerine, Brezilya'ya futbol okulları kuruldu ve Avrupa'nın önde gelen kulüpleri daha 15-16 yaşında keşfettikleri, hayatta futboldan başka tutunacak bir dalı olmayan yetenekli genç oyuncuları kendi kıtalarına götürmek için çılgınlar gibi yarıştılar. Fakat bu oyuncuların da birçoğu gittikleri kulüplerde küresel futbol sistemi içinde köreldiler. Rio'nun ya da Abidjan'ın sahillerinde büyük bir zevkle sadece "oynayan" çocuklar artık kaybetmemek için kontrollü oynamak zorundalardı. Neyse ki, içlerinden bazıları siteme ayak uydurabildi. Çünkü başka şansları yoktu.

Eduardo Galeano *Gölgede ve Güneşte Futbol*'da, "oynamanın" Batı dillerinde şakaya denk geldiğini ve sıhhat kelimesinin de vücudun en özgür şekilde hareket etmesi demek olduğunu açıkladıktan sonra tekrarlanan mekanik hareketlerin sağladığı kontrollü bir başarının sağlıklı olmadığını, futbolu hasta ettiğini söylüyor ve bugün ancak bir romantiğin sorabileceği bir soru soruyordu: Sürprizden, güzellikten ve büyüden yoksun bir oyunla kazanmak kaybetmekten beter değil mi?[4]

Bu yazıyı hazırladığım sıralarda Hollanda Ligi Eredivisie'nin son haftası oynanıyordu. Maçlar bittiğinde her sezon başında en büyük favori olarak gösterilen Ajax Amsterdam tam 106 gol atmıştı ve sahip olduğu +86 averaja ve topladığı 85 puana rağmen ikincilikte kaldı. Tarihinde ilk defa şampiyonluğa ulaşan Twente Enschede'yse sadece 63 gol atarak 86 puanla ligi tamamlarken, bir arkadaşım "total futbolun* anavatanında bu olmamalıydı" diye serzenişte bulunuyordu. Oysa Twente'nin kontrollü oyunla kazandığı şampiyonluktan birkaç gün önce, Inter de, total futbolun en mükemmel örneklerinden birini sergileyen Barcelona'yla oynadığı Şampiyonlar Ligi yarı finalinde rakip yarı sahaya geçmeden sadece %16'lık topa sahip olma oranıyla finale çıkmıştı. Bu garip tablolar bizlere aslında gol atanın değil, yemeyenin kazandığı bir sistemin evrimini tamamlamak üzere olduğunu söylüyor.

4 Galeano, Eduardo, *Gölgede ve Güneşte Futbol*, Çev: Ertuğrul Önalp & M.Necati Kutlu, Can Yayınları, 2008, s. 240-241.

* Total Futbol (Totaal Voetbal): Savunmayla hücum hattı arasındaki mesafenin kısa olduğu, prese dayalı ve her oyuncunun takımındaki başka bir oyuncunun görevini yapabildiği yani kaleci hariç her oyuncunun sahanın her yerinde oynayabildiği bir futbol sistemi. Bunun ilk uygulayıcısı 1974'te Johan Cruyff'lu efsanevi Holanda Milli Takımı'nı Dünya Kupası'nda finale taşıyan teknik direktör Rinus Michels'tir. Michels FIFA tarafından 1999'da yüzyılın teknik direktörü unvanını aldı.

Johan Huizinga "oynayan insan"ı anlattığı *Homo Ludens* adlı yapıtında oyunu içten gelen bir olgu olarak tanımlıyordu: Huizinga'ya göre "her oyun her şeyden önce gönüllü bir eylemdir ve emirlere bağlı oyun oyun değildir. Bu olsa olsa bir oyunun zorunlu bir temsili olabilir. Ve oyun sadece bu özgür karakteriyle bile doğal evrim sürecini aşmaktadır."[5] Yani Huizinga'nın bakış açısına göre özgürlüğü barındırdığı için doğal evrim sürecinin dışında gelişmiş olan oyun, günümüzün evrim şartlarına ayak uydurarak özgürlüğü ciddiyet, kontrol ve kaybetme korkusuyla çoktan değiştirmiş durumda. Eduardo Galeano'ya göreyse bu, sayıların hiçbir şey ifade etmediği bir insan için bile 2-3-5'ten 5-4-1'e doğru, cesaretten korkuya, zevkten zorunluluğa uzanan hüzünlü bir öyküden başka bir şey değil.[6] Çünkü kazanmanın temel amaç haline dönüştüğü bir oyun, özgürlüğünden kaynaklı değerini yitirmeye başladı. Huizinga bunu ciddiyetin değerinin artmasıyla kıyaslıyor: *"Oyun ciddiyete döner, ciddiyet oyuna. Oyun güzelliğin ve kutsallığın zirvelerine çıkarak ciddi olanı arkasında bırakabilir."* Peki bu ne kadar mümkün?

Yeteneklerini oyundan aldığı hazla birlikte cömertçe sergileyen Lionel Messi, hemen herkes tarafından şu an tartışmasız dünyanın en iyi futbolcusu olarak gösteriliyor. Messi hem kazanma gerçekliğini hem de oyunu esas alanlar için bir şölen sunuyor her seferinde. Bugün birçok insan Messi'nin aslında insan olmadığı, onun aslında bir uzaylı olduğundan bahsediyorsa bu, insanların çok uzun zamandır gerçek bir yıldız görmemesinden olduğu kadar oyunun ciddiyete dönüşmesinden de kaynaklanıyor. Che Guevara'nın doğumundan tam 59 yıl sonra onunla aynı yerde, Arjantin'in Rosario kentinde doğan Messi'nin, bugünkü tek tipleştirilmiş küresel futbol sistemine inatla futbolda tek başına bir devrim gerçekleştirdiğini söylemek abartı olmayacaktır. Bunun niçin bir devrim olduğunu da Messi henüz 9 yaşındayken hayatını kaybeden Rusların eski futbolcularından Nikolay Starostin geçtiğimiz yüzyılda şu cümleyle açıkladı: "Artık futbolcuların hepsi birbirine benziyor. Eğer formalarını değiştirmiş olsalar hiçbirisini tanıyamazsınız. Hepsinin oyun tarzı aynı."[7]

5 Huizinga, Johan., *Homo Ludens: Oyunun Toplumsal İşlevi Üzerine Bir Deneme*, Çev: Mehmet Ali Kılıçbay, Ayrıntı Yayınları, 2006, s. 24.
6 Galeano, Eduardo, *Gölgede ve Güneşte Futbol*, Çev: Ertuğrul Önalp & M. Necati Kutlu, Can Yayınları, 2008, s. 15, 27.
7 *Age.*, s. 240.

Semptom Tedavisi ya da Yazı Tura Mevsimi

"Psikanaliz çıktığından beri hemen herkes az çok hastadır."

(Doktor Ramiz) *Saatleri Ayarlama Enstitüsü*/A. Hamdi Tanpınar

Bir gazeteci Alman dinbilimcisi Dorothee Sölle'ye şöyle bir soru sormuştu:
"Mutluluğun ne olduğunu bir çocuğa nasıl izah edersiniz?
-Bunu kelimelerle açıklayamayız", diye cevap verdi Sölle, "oynaması için ona bir top veririm."

Eduardo Galeano / *Gölgede ve Güneşte Futbol*

"Futbol Tanrı'ya ne yönüyle benzer?" diye soruyor Galeano... Birçok insanın ona inanmasıyla ve entelektüellerin ona kuşkuyla yaklaşmasıyla...[8] Uzunca bir zamandır entelektüeller de ona inanıyor. Proustvari bir söylemle, geçmiş zamanın izinde, bir yerlerde onu en saf haliyle yaşamış ve hasbelkader hayatının ileriki safhalarında onunla yeniden karşılaşmış herkes artık ona inanıyor. Dikkatli gözler, saniyenin yirmi dörtte birine dahi sıkışmış olsa estetiği fark edecek halde televizyon önünde ya da stadyumda hazır bekliyor ve her seferinde aç karnına bir sofraya oturup çoğu kez hiçbir şey yiyemeden kalkan birinden farksız hale geliyor. Şu anki gerçeğe bakıp geçmişi düşlüyor.

Kültür Endüstrisi aynı gündelik yaşamı cennet gibi sunarken,[9] hasta bu cennetin ardında sonu hayal kırıklığına neden olması muhtemel bir adrenalin salgılayıp daha büyük bir başka cennet vaadiyle düş kuruyor, yaralarını sarıp, huzursuzluğunu gideriyor. Dertlerini unutuyor. "N'apacaksın oyunu? Kazanalım yeter!" Onlar bu sistem içinde aldanmak zorunda kalarak bir sonraki seansa kadar tedavi edilebiliyor, tıpkı bir zamanlar diz kapağındaki kabuk bağlamış yaralar gibi. Descartes, "bile bile aldanmak isteyen bir kimse var olmadığı gibi, nitelikçe açıkça bilmediği şeylere inanmak istemeyen bir kimse de hemen hemen yok gibidir"[10] der. Oyunsuz futbola aldananların dışında birçoğumuz gerçekten bir yerlerde güzel oyun olup olmadığından emin olamadan bunu bekliyor ve ona inanmak istiyoruz ve tam da bu yüzden bundan sonra hem televizyondaki gerçekliği izlemeye hem de onu izler-

8 *Age.*, s. 55.
9 Adorno, Theodor W & Horkheimer Max, *Aydınlanmanın Diyalektiği*, Çev: Nihat Ülner & Elif Öztarhan Karadoğan, Kabalcı, 2010, s. 190.
10 Descartes, Rene, *Felsefenin İlkeleri*, Çev: Mesut Akın, Say Yayınları, 1983, s. 82.

ken başka gerçekliği görmeye devam edeceğiz. Kısacası, Deleuze ve Guattari gibi söylersek, çelişkilerinden kendini sürekli yenileyen kapitalizm var olduğu müddetçe bizler farklı gerçekliklere aynı anda inanıp sistemin terapist edasıyla ortalarda gezinen "kanaat önderleri" tarafından bir şizofren olarak damgalanmaya devam edeceğiz.

Futbol bugün sanayi devrimini yaşıyor. Zamana ve hâkim kapitalist ideolojiye uygun şekilde evriliyor. Tam da bu yüzden futbolun bugün reklamlarla *Joga Bonito* nam-ı diğer "güzel oyun" diye kafamıza kazınması tesadüf değil. Huizinga'nın oyuna atfettiği kendiliğindenlik ve eğlence barındıran tüm özel tanımlamalar artık sadece bir futbolcu jübilesinde, bir kuruma yardım toplanması için düzenlenmiş bir gösteri maçında ya da en sevimli ihtimal bir kedinin yumakla oynayışında görülebilir. Bir mahalle maçında bile tek esas kazanmak değil mi?

Futbol Neden En Yaygın Spordur? Resim Sergilerine Gidenlerin Sayısı Neden Az? Ve Dahası...

ULAŞ BAŞAR GEZGİN

1

Futbol/Ayaktopu Neden En Yaygın Spordur?

Bu yazının temel savı şudur: Spor, başarılı bir anlatıyla aynı özellikleri taşıyor. İnsanlar bir romanı neden okuyorlarsa ya da bir iziti (film) neden izliyorlarsa, spor karşılaşmalarını da benzer nedenlerle izliyorlar. Bu çalışma, ayaktopunun en sevilgen (popüler) spor oluşunu ise şöyle açıklamaktadır: Ayaktopu, bir yazınsal anlatıya en benzer spordur. Bu görüşleri temellendirmek için önce anlatının öğelerini inceleyelim:[1]

- *Hemen hemen tüm başarılı anlatılarda*

  temel olay örgüleri var: Örneğin, çekişme örgüsünde, iki taraf çekişir ama yenişemez. Bir taraf çok güçlü olursa, anlatı ilginç olmaz. Tarafların yaklaşık olarak eşit oranda güçlü olması ya da güçlerini bir kaybedip bir kazanmaları, anlatıyı ilginç kılar.

1 Burada spora uygulanan anlatı kuramı, şu çalışmada ilk kez ileri sürülmektedir: Gezgin, U.B., "Gezgin Yaratıcı Yazarlık ve İzit (film) Çözümleme Çalıştayı", (hazırlanıyor). Bu kuramın iki izit üstünde uygulanışı için bkz.: Gezgin, U.B., "Film Çözümlemeleri (1): Ölüm Emri (Death Sentence) (2007) üstüne...", http://ulas.teori.org/index.php?option=com_content&task=view&id=698&Itemid=29; Gezgin, U.B., "Film Çözümlemeleri (2): 21 (2008) üstüne..." http://ulas.teori.org/index.php?option=com_content&task=view&id=699&Itemid=29

- *Hemen hemen tüm başarılı anlatılarda*
ileti (mesaj) vermek amaçlanmadığında bile bir özdeyiş vardır. Örneğin, Rambo izitlerinde, altta, "bir Amerikalı dünyaya bedel" gibi özdeyişler yatmaktadır.

- *Hemen hemen tüm başarılı anlatılarda*
bu özdeyişle ilişkili olarak bir dünya görüşü ve yaşam felsefesi vardır.

- *Hemen hemen tüm başarılı anlatılarda*
3. sayfa haberi başlıklarıyla özetlenebilecek doruklar ve bir de ana doruk vardır.

- *Hemen hemen tüm başarılı anlatılarda*
bir çatışma vardır.

- *Hemen hemen tüm başarılı anlatılarda*
ortam, özyapı (kişilik) ve olay öğeleri vardır; bunlardan biri, diğerlerinden daha ağırlıklıdır.

- *Hemen hemen tüm başarılı anlatılarda*
aşırı özellikleri, ikilemleri ve iç çelişkileri olan başkişiler vardır.

- *Hemen hemen tüm başarılı anlatılarda*
başkişiyle özdeşlik kurabilecek bir izleyici/okuyucu kesiti vardır.

- *Hemen hemen tüm başarılı anlatılarda*
belli tür bir açılış ve okuru/izleyiciyi çekmek için bir kanca vardır.

- *Hemen hemen tüm başarılı anlatılarda*
erken ya da geç gelen sorular vardır.

- *Hemen hemen tüm başarılı anlatılarda*
tehdit/gerilim öğesi vardır.

- *Hemen hemen tüm başarılı anlatılarda*
şaşırtılı ya da şaşırtısız bir sonuç vardır.

- *Hemen hemen tüm başarılı anlatılarda*
doruklar dışında dikkat çekici sahneler vardır.

- *Hemen hemen tüm başarılı anlatılarda*
"Olsaydı ne olurdu?" tümceleri kurulabilir.

- *Hemen hemen tüm başarılı anlatılarda*
az da olsa gerçeklik vardır. Anlatıcı, bilim-kurguda bile, tümüyle yeni bir dünya yaratmaz; yarattığı dünya, yaşadığımız dünyayla yalnızca belli noktalarda farklılaşır.

- *Hemen hemen tüm başarılı anlatılarda*
gösterme ve anlatma öğeleri vardır. Önemsiz yerler özetlenir/anlatılır; önemli yerler ayrıntılandırılır/gösterilir.

- *Hemen hemen tüm başarılı anlatılarda*
belli öğelerin kapladığı yerin oranı, anlatının niteliğiyle ilgili önemli bilgiler verir. Betimlemelerin daha çok yer kapladığı bir anlatının, olay anlatımı ağırlıklı bir öyküye göre daha ilgi çekici olması beklenir.

- *Hemen hemen tüm başarılı anlatılar*
bütün bu öğelerin bir bireşimi ile yazmaya/okumaya/izlemeye/izletmeye değerlik ve değmezlik açısından değerlendirilebilir.

Şimdi, saydığımız anlatıbilim öğeleri açısından, ayaktopunu değerlendirip onun diğer sporlarla bir anlatı olarak farklarını inceleyelim:

Ayaktopunun olay örgüleri, çekişme, kovalama ve aşk (spor aşkı, taraftarın aşkı vb). Kovalama örgüsü, birçok sporu diğerlerinden ayırıyor. Örneğin, ağırlık kaldırmada ya da jimnastikte bir kovalama örgüsü yok. Oysa, araba kovalama izitlerinde de görüldüğü gibi, kovalamanın olduğu bir anlatı/spor, daha da heyecan verici oluyor. Kovalama örgüsünün başarılı kullanımında, kovalayan, kaçana tam yetişecekken kaçan, yeniden kaçar; "ha yakalandı ha yakalanacak" duygusu, heyecanı doruğa tırmandırır. Bunun için, araba yarışları, koşudan daha ilginçtir. Önde giden araba, birden bozulabilir; tam sona gelecekken, gerideki yetişebilir. Oysa koşuda, olasılıklar, daha

kısıtlıdır. Koşu, yalnızca, arkada kalan sporcu, birdenbire, beklenmedik bir biçimde hızlanırsa ilginç olabilir. Aynı biçimde, hemen hemen tüm sporlar, çekişme örgüsü taşır. Ortada bir yarış vardır; neredeyse tüm sporlar, kimin kazanacağı ya da kimin birinci olacağı üstüne kuruludur. Ek olarak, boğa güreşlerinin seviliyor olması da, benzer bir biçimde "ha öldü ha öldürecek" duygusundan ileri gelir. Boğanın ölüp ölmeyeceğini bilmeyiz; sürekli çekişme vardır. Öte yandan, boğa güreşinde ya da güreşte ya da dövüş sporlarında, ayaktopunda olduğu denli çok olasılık bulunmamakta. Ayrıca, az önce belirttiğimiz gibi, başarılı bir çekişme örgüsünde, iki tarafın yaklaşık olarak eşit ölçüde güçlü olması, o anlatıya/spora heyecan katar. Diğer bir yol da, tarafların, gücü bir kaybedip bir kazanmasıdır. *Karayip Korsanları* iziti, buna örnektir; Sparrow, bir kaçar, bir yakalanır; diğerleri, bir güçlenir bir güçten düşer. Ayaktopu, bu açıdan, başarılı bir çekişme örneği sunar. Top kimdeyse, onun gücü artar; saldırı sırası ondadır. Uçantop (voleybol) ve sepettopunda da (basketbol) benzer bir altyapı var; ancak, ayaktopunun neden bu ikisinden daha sevilgen olduğunu birazdan açıklayacağız.

Ayaktopunun özdeyişi, "Baskın basanındır" olabilir. Gerçi, bu, her karşılaşmada değişebilir. Örneğin, sürekli gol tehlikesi geçirmiş ama son dakikalarda attığı golle karşılaşmayı kazanmış bir takım için "Son gülen iyi güler" denebilir. Dünya görüşü açısından, takımlar, birkaç ulama bölünebilir: Taşra takımlarında, memleketi sahiplenme duygusu vardır. Darüşşafaka ve Galatasaray gibi takımlarda, genel taraftarın yanında okulu tutma duygusu vardır.

Heyecan verici bir karşılaşmada, gazete başlığı olabilecek birçok an vardır. Örneğin, "Röveşata direkten döndü"; "Ceza sahasından vurdu taca gitti"; "Panter gibi uçtu penaltıyı kurtardı"; "Degajla gole gitti". Bunlar içinden ana doruk, gol olduğu zamandır. Ayaktopu bu açıdan daha sevilgendir; çünkü sepettopunda sayı yapmak kolaydır; bir karşılaşmada 100-200 sayı olur; sepettopunda çok sayı olduğu için her bir sayının önemi azdır; ama ayaktopunda sayı kolay olmaz; o nedenle daha önemlidir. Dolayısıyla ayaktopunda az sayı olması, heyecanı arttıran bir diğer öğe.

Çatışma açısından ayaktopu, insana karşı insan, insan doğasına karşı insan (örneğin yorgunluk, bitkinlik) ve topluluğa karşı topluluk türü çatışma öğeleri taşıyor. Neredeyse tüm çatışma öğelerine sahip olduğundan (hatta ulusal karşılaşmalarda topluma karşı toplum da karşı karşıya geliyor), heyecan, dorukta. Topluluk olarak yapılan sporlar, jimnastik gibi sporların tersi-

ne, daha fazla çatışma olasılığı barındırıyor. Alantopunda (tenis) 22 kişi yerine 2 ya da 4 kişi olması, çatışma olasılıklarını azaltıyor. Bir spor karşılaşmasında ne kadar çok sporcu aynı anda alandaysa, heyecan o kadar yüksek oluyor.

Üçlü öğe (ortam, özyapı [kişilik], olay) açısından bakıldığında, ayaktopunda, izleyenlerin ortama etkisi büyük oluyor; karşılaşmanın yerli alanda mı yabancı alanda mı yapıldığı bir diğer ortam etmeni. Kişilik açısından, elbette oyuncuları incelemeli. Her takımda aynı oyuncuların bulunmaması, her hafta mutlaka aynı oyuncuların olmaması ve yabancı oyuncuların varlığı, ayaktopuna heyecan katıyor. Bu öğeler, elbette tüm topluluk sporları için geçerli. Olaylar ise çeşitlilik gösteriyor. Örneğin, ağırlık kaldırmada, temel olarak iki olasılık var: Sporcu, ağırlığı kaldırır ya da kaldıramaz; kaldırırsa, rekor kırar ya da kıramaz; rekor kırarsa şu kadar gramla kırar ya da kıramaz. Oysa ayaktopunda, karşılaşma hiç gol olmadan bitebilir; gol olsa bile kaç tane olduğunu bilemeyiz; kaç tane olduğunu bilsek bile

Hakem

Hakem, yaptığı işin tanımı itibariyle keyfîdir. Hiçbir muhalefete imkân vermeden dikta rejimini sürdüren aşağılık bir tirandır o. Bir aktörün hareketlerini andıran hareketlerle tartışmasız otoritesini konuşturan koskocaman bir cellattır aynı zamanda. Ağzında düdüğüyle kader rüzgârları üfleyerek, golleri kabul ya da iptal eder. Elindeki kartlarla mahkûm eder istediğini: Sarı, günahkârı cezalandırır ve pişman eder, kırmızı ise sürgün emridir.

Yardım eden ama karar vermeyen yan hakemler oyuna dışarıdan bakarlar. Oyun alanına yalnızca orta hakem girer. Sahaya girerken, yani kükreyen topluluğun arasına daldığı anda da haklı olarak salavat getirir. İşi, kendinden nefret ettirmektir. Futboldaki tek ortak nokta, herkesin ondan nefret etmesidir. Onu hiçbir zaman alkışlamazlar, o hep ıslıklanır.

Sahada en çok koşan odur. Tüm oyun boyunca koşmak zorundadır. Maç boyunca, yirmi iki oyuncunun arasında dörtnala giden bir at gibi koşuşturur. Bu denli büyük bir özverinin karşılığında gördüğü ödül ise, seyircilerin uluyarak kellesini istemesidir. Kan ter içinde kalan hakem her maçın başından sonuna dek, başkalarının ayakları arasında gelip giden beyaz topu izlemek zorundadır. Onun da zaman zaman bu topla oynamak isteyebileceği açıktır; ama bu fırsat asla verilmemiştir hakemlere. Top kazara bedenine çarptığında öbür seyirciler, annesini hatırlarlar. Yine de orada, o yeşil kutsal alanda olmak uğruna, tüm hakaretlere, yuhalamalara, atılan taşlara ve okunan belalara göğüs germeyi bilir.

Bazen, çok ender de olsa, hakemin kararlarının taraftarlarınkiyle aynı doğrultuda olduğu görülür, ama bu bile onun masum olduğunu kanıtlamaya yetmez. Yenilenler onun yüzünden yenilirler, yenenler ise ona karşın yenmişlerdir. Tüm yanlışların bahanesi, tüm felaketlerin nedeni odur. O olmasaydı taraftarlar onu icat etmek zorunda kalırlardı. Ondan ne kadar nefret ederlerse etsinler bir o kadar da ihtiyaç duyarlar ona.

Yüzyılı aşkın bir zaman, hakemler karalara büründüler. Tuttukları hiç kuşkusuz kendi yaslarıydı. Şimdilerde ise renkli giysilerin arkasına saklanıyorlar.

Eduardo Galeano, *Gölgede ve Güneşte Futbol,*
Çev. Ertuğrul Önalp / M. Necati Kutlu, Can Yayınları, 2008, s. 25-26.

kimin kazanacağını bilemeyiz. Bunlarla ilgili olarak, yalnızca öngörüde bulunabiliyoruz; zaten baştan sonucu bilebilseydik, totodan lotodan zengin olmuştuk. Bunun dışında, kırmızı kart, sarı kart, sakatlık, penaltı, direkten dönme, kale çizgisinden dönme, son anda kurtarma, çok elverişli durumda gol kaçırma, oyuncuların girip çıkması, haksız hakem kararları gibi olaylar gerçekleşebiliyor. Bunlar yine topluluk sporlarında, çeşitlemeleriyle birlikte, çoğunluğu ortak olan öğeler. Bir de, topluluk oyunlarında, kimi karşılaşmalarda, bir ya da birkaç oyuncunun öne çıktığını (örneğin kaleci, golcü, yedek oyuncu) görüyoruz. Bunlar, kişiliğin ağırlıklı olduğu öykülere benziyorlar. Çözümlemeyi kişiler üstünden sürdüreceksek, kimi oyuncuların dikkat çekici özellikleri oluyor; bu özellikler, karşılaşmayı daha da ilginçleştiriyor. Örneğin, kimi oyuncular, samba yapar gibi çalım atıyor; kimi uzun, kimi kısa saçlı; kimisi golden sonra dans ediyor; kimisi sertlikle ve baskı kurma gücüyle tanınıyor. Ayaktopçuların iç çelişkilerine gelirsek, temel ikilemin gol atmak ve gol yememek olduğunu görüyoruz. Herkes gol atmak istiyor ama bir yandan da kaleyi savunmak gerekli. Kaleci, gol yeme olasılığından gol yeme olasılığına anımsanan bir oyuncu; daha görünür olmak isteyen kaleci, ceza alanının dışına çıkarak takımı zor durumda bırakabiliyor. Benzeri bir çelişki, daha küçük ölçekte de olsa, topluluk sporlarında da görülüyor: Sepettopunda ve uçantopta, sayı yememekle sayı atma arasında bir ikilem var.

"Bir anlatı olarak spor" dediğimizde en önemli öğelerden biri, özdeşlik kuran ya da kuracak kitle. Yazarlar, bir anlatı kaleme aldıklarında, gözlerinin önünde bir okur düşlerler. Bu okur, anlatıya göre değişir. Kimi anlatılarda bu düşsel okur, öğrencilerdir; kimilerinde yaşamdan bezmiş evhanımları ya da memurlar; kimilerinde ise daha genel bir okuyucu kesiti hedeflenir. Yazınsal anlatıların hemen hemen tümünde, iyiler ve kötüler savaşır. En çok ilgi çeken anlatılar ise kimsenin kötü olmadığı ya da her kişinin kimi iyi kimi kötü yanlarının olduğu vb anlatılardır. Birçok dizi izit (dizi film), buna örnektir. İran'dan, Türkiye'den Doğu Asya'ya, dünyayı kasıp kavuran Kore yapımı *Denizler Hâkimi* (*Emperor of the Sea*) dizi iziti, buna bir diğer örnektir. Bu tür izitlerde, kimisi, bir kişiyi; öteki, bir başka kişiyi tutar. Özellikle soyak (aile) izitlerinde bu, çok yaygındır: Erkekler, babayı; kadınlar, anayı; çocuklar, çocukları tutar. Bunun için *Dünyanın Merkezine Yolculuk* (Journey to the Center of the Earth) gibi izitlerde, yalnızca bir erkekle kadının öyküsüne yer vermek yerine, bir biçimde onlarla gelen bir çocuk da anlatı-

ya dahil edilir; böylece çocukların da özdeşlik kurabilecekleri bir kişilik yaratılmış olur. Ayaktopuna dönersek, ayaktopunda iki takımın da taraftarları vardır. Taraftarı olmayan takım, yenildiğinde çok haz vermez. Büyükler arası karşılaşmalar, en heyecan verici olanlarıdır çünkü olay örgüsünde andığımız gibi, karşılaşma, iki başa baş giden gücün çekişmesidir ve ikincisi, taraftar, takımı yendiğinde, karşı takımın taraftarlarını da yenmiş sayılır. Yani bir tür "Almanya yenilince biz de yenilmiş sayıldık" durumu. Bu noktada, oldukça ilginç bir vargıya geliyoruz. Önce bir alıntı:

> "Halktan ise, Küçük Asya'da da olduğu gibi, iki kötüden bir iyi çıkarması bekleniyor; oysa iki yanlış, bir doğruyu götürüyor. Başta kral da olsa, anti-kral da olsa, halkın payına düşen, aynı. Halk, elini hep göğe açıyor; gökten üç elma tam düşecekken, uçakları ve helikopterleriyle gelen kral, anti-kral ve anti-anti-kral, hapur hupur götürüyor elmaları. Halktan ne isteniyor? Şöyle demesi: Ooo, ne güzel yediler elmaları, ben kendim yemiş kadar oldum."[2]

İşte bu alıntıyla, taraftarın kendisi oynamış kadar olması noktasına geliyoruz. Taraftar, karşılaşmayı izlerken; sözgelimi, halı sahada kendi oynadığı karşılaşmaya göre daha çok haz alıyor. Elbette işin topluluk etkisi boyutu var; topluca izlemek, heyecana heyecan katıyor. Buradan geleceğimiz nokta şu: İnsanlar, heyecan yaşamak istiyorlar ama yaşantılarının olumsuz sonuçlarıyla karşı karşıya kalmak da istemiyorlar. Bu nedenle, insanlar, bir savaşa katılıp çarpışmak yerine, bilgisayar oyununda kara fatma öldürür gibi insan taramaktan hoşlanıyor. Ayaktopunu sevilgen yapan bir diğer öğe, herkesin bu sporu yapabilmesi. Sepettopu için pota, uçantop için file ve alantopu için file ve vuraç (raket) gerekiyor. Ayaktopu için ise yalnızca top gerekiyor. Bu açıdan bakarsak, koşunun da sevilgen bir spor olması gerekirdi; çünkü koşu için topa bile gerek yok. Buradan çıkarabileceğimiz sonuç, bir sporun az araç gerektirmesinin ya da hiç araç gerektirmemesinin onun yaygınlaşmasında belirleyici olmadığı olabilir.

Yazınsal anlatıların çoğunda, açılışta, okuyucu/izleyici için kanca var: İlk bölümcede merak uyandıran sözlere yer verilir. İlk tümce örnekleri üretelim: "İnsan yiyen bitkilerin dünyanın dört bir yanına yayılmasıyla..." ya

2 Gezgin, U. B., "Küçük Asya Büyük Asya (1): Kore'den Tayland'a Bir Yolculuk", *Yeni Harman Dergisi*, s. 133, Eylül 2009.

da "Bu sıcak yaz gününde genç kızın ellerinin zangır zangır titremesi hepimizin dikkatini çekmişti" ya da "Her gün sabahtan akşama kadar oturduğu parkta bir gün hiç ummadığı biri yanına oturdu". Açılışlar, olayla, eşkonuşmayla (diyalog) ya da betimlemeyle olabiliyor. Benzer bir biçimde, ayaktopunda, ilk dakikalarda atılan/yenilen bir gol, heyecana heyecan katıyor. Oysa jimnastikte ya da çekiç atmada böyle bir heyecan öğesi bulunmuyor; çünkü karşılaşma süresi, açılışı ayrıksı kılacak kadar uzun değil. Ayrıca, ayaktopunun 45 dakikadan 2 devreyle toplam 1,5 saat olması dikkat çekici. Bu sürenin geçmişte nasıl belirlendiğini tarihçiler araştırsın; burada vurgulamak istediğimiz nokta, bu sürenin, ucuz Amerikan izitleriyle (Holivud) aşağı-yukarı aynı süreye karşılık gelmesi. Sinemada bu izitleri izlediğimizde devre arası gibi ara da veriliyor. Ayaktopunda uzatmaların oynanması gibi, ucuz Amerikan izitleri de, 1,5 saatten birazcık uzun olabiliyor. Bu ülküsel süre, ayaktopunun diğer sporlardan daha sevilgen olmasının bir ek nedeni olabilir.

Yazınsal anlatılar, okura çokça soru sorar; sonda bu sorular yanıtlanır. Ayaktopunda sorular, yukarıda belirttiğimiz gibi, diğer spor dallarındakilere göre daha çeşitlidir. Karşılaşma, 0-0 da bitebilir, 1-1 de 2-2 de vb. Ayaktopu karşılaşmaları, belirgin bir biçimde Giriş-Gelişme-Sonuç örüntüsünü izliyor. Karşılaşmanın sonucunu önceden bilmiyoruz, ama en az 1,5 saat sonra biteceğini biliyoruz.

Tehdit ve gerilim öğelerine gelirsek, yukarıda andığımız özdeşlik öğesi ile birlikte, durum, yansıbilimsel (psikolojik) ve toplumbilimsel bir nitelik kazanıyor. Takım yenince, taraftar, kendi yenmiş kadar oluyor; yenilince, kendi yenilmiş kadar. Taraftar için tehdit ve gerilim öğesi, diğer takım taraftarlarınca alay konusu edilmek oluyor. Taraftarlığın gücü, oldukça ilginç ve garip. Taraftarlar bu enerjilerini ve önemseyişlerini dünyayı değiştirmek için kullansalardı, bambaşka bir dünyada yaşayacaktık. Taraftarların bir grev kırılınca duydukları üzüntü, takımları yenilince duydukları üzüntüden büyük olduğunda, Şeyh Bedreddin'in avuçlarındaki Cennet, dünyaya inecek.

Yazınsal bir anlatıda, şaşırtıcı sonuçlar, anlatıyı daha ilgi çekici yapıyor. Bunun ayaktopu için de geçerli olduğunu söylemek doğru değil çünkü taraftar, şaşırtıcı bir sonuçtansa takımın kazanmasını yeğliyor. Ama 1-0 yerine 10-0 gibi şaşırtıcı bir sonuca hayır demezler herhalde. 10-0 kazanmak, 1-0 kazanmaktan daha heyecan verici. Alsatçı (ticari) anlatılarda, okur/izleyici, şaşırtıcı sonuç yerine, "iyi adam kazanır" ya da "beyaz oynar kazanır" gibi

bir mutlu son bekliyor. Bu nokta, ayaktopu karşılaşmalarıyla yazınsal anlatıların ortak noktalarından. Bu ortaklık, başkişilerle/takımla özdeşleşmekten ileri geliyor. Anlatının/karşılaşmanın mutlu bitmesi, okurun/izleyicinin/taraftarın yerinden mutlu kalkması anlamına geliyor.

Yazınsal anlatılarda, doruklar dışında dikkat çekici sahneler var. Bu, ayaktopu için geçerli görünmüyor; çünkü ayaktopunda bir sahne dikkat çekiciyse, o sahnenin zaten doruk olması beklenir. Oysa yazınsal anlatılarda, doruk olmamalarına karşın dikkat çekici olan sahneler olabiliyor. Öte yandan, gol olasılığı olan anlar dışındaki ilginç zamanları, doruk dışı ilginç sahneler olarak da adlandırabiliriz. Örneğin, gol olasılığıyla ilişkisiz olan bir sarı kart ya da sakatlanma ya da topun hakemin kafasına çarpması ya da kar nedeniyle topçuların kayıp düşmeleri, doruk olmayan ilgi çekici sahneler olarak değerlendirilebilir.

Yazınsal anlatılarda, "Olsaydı ne olurdu?" tümceleriyle kurguda çeşitleme yapılabilir. Örneğin, "Esas oğlanın babası, ilk bölümde ölmeseydi ne olurdu? (Esas oğlan, ormanda yaşamak zorunda kalmazdı, prens olurdu)" "Leyla ve Mecnun kavuşsalardı ne olurdu? (Kavuşsalar, öykü biterdi. Kavuşma, aşkı öldürür ama aynı zamanda, gözden ırak olan, gönülden de ırak olur)", "Ejderha, prensesi kurtarmaya gelen şövalyeye prensesin gerçekte travesti olduğunu söylese; şövalye buna inanmayıp ejderhayı Osmanlı tokadıyla yere serse; prenses 'travesti olduğum için beni kurtarmayacağını düşünmüştüm' dese ve şövalyeyi öpünce şövalye de travesti olsa ne olurdu?" vb. Ayaktopunda da benzeri tümceler kurulabilir: "Hakem haksızlık yapmasaydı sonuç ne olurdu?", "Bilmemkim sakatlanmasaydı ne olurdu?" "Bilmemkim çıkıp bilmemkim girseydi ne olurdu?" Bu ne olurdu soruları, başka seçenekleri de düşündürttüğü için heyecan uyandırıyor. Ayaktopu, tüm sporlar içinde, bu "olsaydı ne olurdu?" sorularını çoğaltmanın en çok olanaklı olduğu spor; çünkü 22 kişi arasındaki ilişkilenme olasılıkları çok sayıda.

Gerçeklik sorunsalına geçerken, ayaktopunun yazınsal anlatıdan ayrıldığı bir noktayla daha karşılaşmış oluyoruz: Karşılaşma, bir kez gerçekleşir; canlı yayın, bir kez olur; özet görüntüler, canlı yayının tadını vermez; çünkü sonucu bildikten sonra gollerin heyecanı da düşer. Sunucular, sonucu, özet görüntüleri gösterdikten sonra vererek daha çok heyecan uyandırabilirler (ama buradaki varsayım, özet görüntü izleyicilerinin, sonucu başkalarından duymamış olmaları- ki bu, genellikle geçerli değildir). Durum, izlemediğimiz bir izitin sonunu baştan bilmeye benzer. Sonunu bilince tadı

kaçar. Yazınsal anlatıda ise, iziti yıllar sonra da izleseniz, şimdi de izleseniz, aşağı-yukarı aynı tadı alırsınız. Bitmiş bir karşılaşma, tarih olur; ayaktopu karşılaşması, gazete yazısı gibidir. Eski karşılaşmalarla yalnızca tarihçiler ve tarihe ilgi duyanlar ilgilenir. Oysa bir izit ya da bir roman, günlük olaylara bol bol gönderme yapmadığı sürece, güncelliğini korur. Oyun, bir kez oynanır; kitap ve izit binlerce kere okunur/izlenir. Karşılaşmaları, yazınsal anlatılardan daha heyecan verici kılan önemli bir öğe de budur. Sanatsal kızaklama (artistik patinaj) gösterisi de, birçok spor karşılaşmasında olduğu gibi, yalnızca bir kez gerçekleştiği için, her bir oyun, bir sanat yapıtı olduğu için eşsiz görünse de, kızaklamanın hareketleri kısıtlı olduğundan, olasılıkları da azdır; bu nedenle, diğer spor dalları arasında öne çıkması olanaksızdır.

Özet görüntülere dönersek, yazınsal anlatıdaki gösterme ve anlatma ayrımına girmemiz gerekir. Yazınsal anlatılarda önemsiz yerler özetlenir, önemli yerler ayrıntılandırılır. Özet görüntülerde, gol olasılığı olan anlara yer verilir; gerisi kesilir. Bu "gerisi" dediklerimiz, bir karşılaşmada ne kadar azsa; o karşılaşma, o kadar heyecanlı olur. Buradan, öğelerin kapladığı yerin oranı konusuna geliyoruz: Bir yazınsal anlatıda ne kadar çok olay varsa, o anlatı o kadar ilgi çekici oluyor. Buna koşut olarak, ayaktopunda, top, ne oranda alanda kalıyorsa ve "gerisi" dediklerimiz ne kadar azsa, karşılaşma o kadar heyecanlı oluyor. Son olarak, bir karşılaşmanın izlemeye/anlatmaya değerliği, çoğunlukla, yukarıdaki öğelerin bir bireşiminden oluşuyor.

Özetlersek, ayaktopu, başarılı bir anlatının olay örgüsü, doruklar, çatışma, özdeşlik, açılış, kanca, tehdit ve gerilim öğesi ve "olsaydı ne olurdu?" tümceleri gibi özelliklerini taşıdığı için yaygın.[3]

2

Resim Sergilerine Gidenlerin Sayısı Neden Az ve Dahası

Bu bölümde, anlatı kuramından yola çıkarak, boş zaman etkinliklerini inceliyor ve bu etkinliklerin heyecanlı ya da heyecansız oluşunun altında yatan öğeleri masaya yatırıyoruz.

3 Bu arada, bu satırların yazarı, takım tutmayan; hatta kurumsal dine olduğu gibi kurumsal spora da karşı olan bir insan (burada dikkat: dine/spora karşı olmakla kurumsal dine/spora karşı olmak, farklı tutumlar). Ancak, geliştirdiği heyecan kuramı için, araştırmacının, kitleleri heyecanlandıran etkinlikleri çalışması bir zorunluluktu. Bu çözümleme, bir anlatı olarak din araştırması ile geliştirilebilir; ancak din, tek başına en az bir kitap alacak denli geniş bir konu olduğundan, din çözümlemesi burada yapılmıyor.

Resim Sergilerine Gidenlerin Sayısı Neden Az?

Çünkü bir resim sergisinde başarılı bir anlatının neredeyse hiçbir öğesi yok. Bir resim sergisinde olay örgüsü, doruklar, çatışma, özdeşlik, açılış, kanca, tehdit ve gerilim öğesi vb. yok. "Resim sergisinde ne olacak acaba?" diye bir merak öğesi yok. Resim sergisi için kanca, tanıtımda olabilir. Örneğin, "Deniz Gezmiş'in ünlü resmi bu sergide" türünden bir tanıtım, sanatseveri sergiye çekebilir. Sanatseveri sergiye çekse bile, sanatseveri başarılı bir anlatı kadar heyecanlandırmaz. Dahası, resim, anlatıların tersine, özdeşlik kurmaya kapalıdır: Bir okurun romandaki bir kişiyle ya da bir taraftarın bir takımla özdeşleşmesi gibi güçlü bir öğe, resimde bulunmaz. Resim sergisinin etkileşimli bir yönü de bulunmamaktadır. Bu etkileşimsizlik, yerleştirme (enstelasyon) çalışmalarıyla bir ölçüde aşılmaya çalışılsa da, bu, özdeşlik öğesinin oluşması için yetmez. Yukarıdaki Deniz Gezmiş örneği de, resmin kendisinin değil; taraftarlığın bir benzeri sayabileceğimiz siyasal bağlılıkların bir ürünüdür.

Dinletilere Gidenlerin Sayısı Neden Çoktur Ama Ayaktopu Karşılaşmalarındaki Denli Çok Değildir?

Çünkü dinleti, başarılı bir anlatının özellikleriyle açıklanamayacak ama ayaktopuyla ortak olan kimi özelliklere sahip. Bunların başlıcaları, topluluk etkisi ve "Oradaydım" etkisi. Ayaktopu taraftarlığının izitseverlikten daha yaygın olması, ayaktopunda, başarılı bir anlatının öğelerine ek olarak bu topluluk etkisi ve "oradaydım" etkisinden ileri gelmektedir. Bir izit izlemek ya da bir şarkı dinlemek, izleyeni/dinleyeni bir topluluğun üyesi yapmaz. İzit izleyen, bir hayran kulübüne katılmadıkça (örneğin Yılmaz Güney Sevenler Derneği); şarkı dinleyen, bir dinletiye ya da aynı biçimde bir hayran kulübüne katılmadıkça, kendini bir topluluğun bir parçası gibi duyumsamaz. "Oradaydım" etkisi ise dinletilerde küçük bir ölçekte, ayaktopu karşılaşmalarında büyük bir ölçekte görülür. Dinleti, başka bir zaman yeniden düzenlenebilir; daha önceki dinletiye katılmamak, kayıp değildir. Ayaktopu karşılaşması ise yalnızca bir kere yapılır. Her dinleti özel değildir ama her bir ayaktopu karşılaşması özeldir. Üstelik, dinletilerde olay örgüsü de çatışma da çekişme de yoktur. Bu nedenle, çok tanınan sanatçıların şarkı söyleyip oylara bağlı olarak birinci olmak için yarışacağı bir dinleti (bir benzeri, tanınmayan insanlarla yapılıyor) daha çok ilgi çekecektir. Üçüncüsü, spor karşılaşması, bir boşalma aracıdır; yazınsal anlatı da dinleti de bu etkili özelliği taşımamaktadır.

İnsanlar Korku İzitlerini Neden İzlerler ve Bilgisayar Oyunları Neden Yaygın?

Çünkü ayaktopu bölümünde belirtildiği gibi, insanlar, heyecanlanmak istiyorlar ama aynı zamanda, heyecan yaratan yaşantının olumsuz sonuçlarını yaşamak da istemiyorlar. Bilgisayar oyunları ve korku izitleri, bu ikiliğin en iyi araçları. Düşler de benzer bir işlev taşıyor: Düşler, evrimsel olarak varkalım değerine sahip. Düşlerde değişik olaylar yaşıyoruz ve beyin, böyle bir durumda yapabileceklerimize, bizi önceden hazırlıyor. Duru düşleri (*lucid dreams*) saymazsak, düş görürken, düşte olduğumuzu bilmiyoruz. Korku izitlerinin ve bilgisayar oyunlarının farkı, iziti izlerken ya da oyunu oynarken, karşımızdakinin gerçek olmadığını bilmemiz ama yine de heyecanlanmamız. İzitte ya da oyunda, başkası bizim için öl(dür)üyor, biz de böylece rahatlıyoruz. Öl(dür)müş kadar oluyoruz.

"İnsanlar korku izitlerini neden izlerler?" Bu soruyu, 8-10 yıl önce, canlı yayında, bir sinirbilim bilmeni (profesör), sinirsel kimyasallarla (örneğin adrenalinle) açıklamaya kalktı. Bu soru, kimyasallarla açıklanamaz; çünkü sorunun yanıtı, sinirsel kimyasallardan önce geliyor. Ancak, bir "yerine heyecan kuramı" bu soruya yanıt verebiliyor.

Heyecan, İnsansoyunda Temel Bir Eğilim mi?

Buraya kadar temel varsayımımız, heyecanın insansoyunda temel bir eğilim olduğu. Ancak, bunun bir varsayım olmaktan çıkıp bir denence (hipotez) olması ve sınanması gerekiyor. Bunun için, heyecanlı bir yaşamın öğeleri saptanmalı. Heyecanlı yaşamın öğeleri şunlar olabilir: Olay örgüsünde, heyecanı arttıran öğeler olmalı. Örneğin, bir asker kaçağı ya da firari için (olumsuz anlamda) heyecanlı yaşam, sürekli olarak, tam yakalanacakken kaçtığı bir olaylar zinciri olacaktır. Aşk örgüsünde, heyecanı arttıran, bir Livaneli şarkısında söylendiği gibi (*Gözlerin* şarkısı), "bulup yitirmek, yitirmek"tir. Bulup yitirmek yoksa ya da bulup yitirmek ve yeniden bulup yeniden yitirmek yoksa, bulunduğu gibi kavuşuluyorsa, oradan öykü de çıkmaz, heyecan da. Bir başarı öyküsünde ya da bir başarısızlık öyküsünde, heyecanı arttıran, zikzaklardır. Örneğin, başarıdan başarıya koşan adamımız, bir gün başarısız olur; yeniden başarılı olabilecek midir...

Heyecanlı yaşamın ikinci öğesi, haber başlıklarıyla özetlenebilecek doruklardır. Örneğin; "Everest'e tırmanan ilk kasap"; "Katmandu'da kurban keyfi"; "Ermeni ile Kürt'ün aşkına dağlar dayanmıyor"; "Ekmek kırıntıların-

dan makine yaptı". Elbette bunlar uç ve uydurma örnekler; ama tüm yaşamlarda, bir işe girme, okulu bitirme, evlenme vb. gibi doruklar vardır; bunlardan kimileri daha heyecanlıdır.

Çatışması büyük olan yaşamlar, daha heyecanlıdır. Devletle dövüşen bir öğrenci, komşuyla dövüşen bir kiracıdan daha heyecanlı bir yaşama sahiptir. Aynı biçimde, bir insanın yaşam koşulları ne kadar çok tehdit altındaysa, yaşamı da o kadar çok heyecanlı olur. Beklenmedik olaylar (şaşırtı [sürpriz] öğesi), heyecanı kat kat arttırır.

İnsan, özdeşlik kurduklarıyla heyecanlanır. Heyecansız bir yaşam bile, bize akrabamız denli yakın sayılan ünlülerin yaşamlarıyla, taraftarlıkla, "Bundan sonra ne olacak?" dedirten dizi izitlerle, Holivud'la ve benzeri özdeşlik düzenekleriyle heyecan kazanır. Başkası bizim için heyecanlanıyor; biz de heyecanlanmış gibi oluyoruz.

"Ama insanlar heyecansız yaşayamazlar mı? Hiç heyecan aramayan insanlar var" denebilir. İşte tam da bunun için, olası bir temel eğilim olarak heyecanın görgül (empirik) olarak sınanması gerekiyor. Bu sınama, ilk evrede, heyecanla çöküntü (depresyon) ilişkisi üzerinden kurulabilir. Örneğin, heyecansız yaşamları olan insanlar, çöküntüye daha mı yatkındır? Çöküntülü insanların heyecansız yaşamlar sürdüklerini; sevişme de dahil olmak üzere hiçbir etkinlikten haz almadıklarını biliyoruz en azından. Yani heyecan kuramı, tümüyle temelsiz sayılmaz. İnsanların eğlence gezeneğine (lunapark) gitmeleri de zaten heyecan yaşamak için.[4]

Heyecan öğesi, insansoyunda temel bir eğilimse, bunun çeşitli sonuçları olacaktır: Bir kere, resim sergisine gidenlerin sayısı, hiçbir zaman ayaktopu taraftarı sayısından fazla olamayacak; çünkü herkes resim eğitimi alsa bile, resim sergilerinde, temel heyecan öğeleri bulunmuyor. İkincisi, taraftarlık kaçınılmazsa, bunun dünyayı değiştirmek üzere açılan kanallara akıtılmasının yolları bulunmalıdır. Geniş anlamıyla taraftarlık, bir siyasetin izleyicisi ve oyuncusu olmak anlamına da gelmektedir. Üçüncüsü, heyecan temel bir eğilimse, bunu ortadan kaldırmanın ya da yerine başka bir eğilimi koymanın olanakları araştırılmalıdır.

4 "Evlilik aşkı öldürür" sözü de Gezgin'in Heyecan Kuramı'na eklemlenebilir: Evlilik öncesi dönem, gol olasılığına benziyor: "Kızı/erkeği ayarlayacak mıyım? Gol olacak mı?" Evlilik ise gole benziyor: "Gol yedik ya da gol attık, eee sonra?" Sonrası yok; yaşamın anlamını bulanın yaşamın anlamını bularak arama anlamındaki yaşamın anlamını yitirmesi gibi, evlilik de, gol sonrası durgunluğa benziyor. Gol olur, heyecan olur; ama ondan sonra taraftarlar yeniden yerlerine oturur.

Bu yazı, daha da uzatılabilir; boş zaman etkinlikleri uzun uzun işlenebilir. Ancak, buraya kadarki yorumlardan, boş zaman etkinliklerinin neden heyecan verici olup olmadığı netleşmiştir sanırız. Yine de ek yapalım: Kâğıt oyunları, bilgisayar oyunları ve "Hepsi Benim" gibi karton oyunları sevilgendir; çünkü başarılı bir anlatının öğelerini taşımak yanında, etkileşimlidirler. Önceden kestirilemezlik, oyunların temel özelliğidir. Herkesi kolaylıkla yenen bir satranç ustası, sıkılır; ancak karşısına dişli bir oyuncu çıktığında heyecan duyar. Bunun dışında, insana yaşama sevinci veren, çeşitli varlıklara duyduğu sevgi ve kendi heyecanı ve başkasının heyecanı yanında, gülmecedir.

Çıkardığımız sonuç, başarılı anlatıların heyecan doğurduğu; yazınsal anlatılarda heyecan doğuran öğelerin birçok spor dalında da ortak olduğu; ancak, özellikle ayaktopunun, yazınsal anlatıların ötesine geçip topluluk duygusu yanında "ben oradaydım" duygusu ve boşalma olanağı vermesi.[5] Bir yazı için bu kadarı yeter de artar bile...

5 Yeri gelmişken belirtelim: 2009'da yayımlanan bir çalışmaya göre, küfretmek, insanı rahatlatıyor ve zorluklara daha uzun süre dayanmasını sağlıyor. Bkz. "Swearing can make you feel better, lessen pain", *Reuters* 13 Temmuz 2009, http://www.reuters.com/article/newsOne/idUSTRE56C3WX20090713

Günümüzde Medeniyetler Çatışması Olarak Futbol: Rakip Tarafların İmgelerinin Yaratılışı

BARTOSZ WEISS

Dünyanın her yanındaki insan toplulukları üzerinde muazzam etkiye sahip tek bir spor vardır: futbol. İnsan davranışlarını fazlasıyla etkileyen bu spor dalındaki karşılaşmalar bu etkiyi, farklı duygu yüklerini bir araya getirerek sağlar. Futbol, kimilerinin hayatının anlamını teşkil ederken, bazen de en korkunç suçları işlemek için bir neden haline gelir veya bir başkası için ise yalnızca rahatlatıcı mükemmel bir sığınaktır.

Futbol nispeten yeni ve modern bir spor dalıdır; ancak ilk uygarlıklara kadar uzanan öğeleriyle yaygın kültür içine tamamıyla yerleşik durumdadır. Günümüz futbol stadyumları, oyuncuların seyircilerle etkileşim kurduğu yerler olan antik tiyatrolarla karşılaştırılabilir. Bununla beraber, futbol oyunları insanı vecde sokan mistik dini ritüellerin yerini almış durumdadır ve bu ayinler düzenli olarak tekrarlanmaktadır. Ayrıca, seyirciler artık savaş alanları yerine birbirleriyle mücadele eden takımları desteklemek için stadyumlara gidiyorlar. Kitle iletişim araçları sayesinde futbolun vermek istediği mesajlar, çağımızda, yaşayan milyonlarca insana ulaşabiliyor.

Futbol fenomeninin kilit noktası, muhtelif değerleri iletebiliyor oluşu. Bu nedenle, bu spor hem reklam sektörü için hem de ideolojik grupların vizyonlarını daha popülerleştirebilmeleri için güçlü bir alan. Bu oyunun bir diğer avantajı, izleyiciler tarafından kolaylıkla tüketiliyor olması. Futbolu bir iletişim kanalı olarak kullanmanın çok sayıda yolu var ve insanlar bu imkânları

İtalyan futbol yıldızlarının kullanıldığı bir Roma reklamı (Fotoğraf: Bartosz Weiss)

giderek artan şekilde kullanmak istiyorlar. Ancak bu yazıda ben, rakip tarafların futbol dünyasında yaratılan imajlarına odaklanmak istiyorum.

İlk olarak burada kullanılan anlamda taraftar imgelerini tanımlamak gerekiyor. İnsanların ulusal lig, milli takım, yerel kulüp ve benzeri futbol ortamlarını nasıl algıladıklarını yansıtan zihinlerdeki sembolik yansımalar esasen mutlak bir karmaşa teşkil ediyor. Kısacası, insanların belli bir takımın ya da takımların sergilediği futbolla ilişkilendirdiği her şey aslında onları diğerlerinden farklı kılan şeyler.

Açık olan şu ki futbol, kurallarla ve alınan skorlarla sınırlandırılan bir oyundan daha fazlası. Bu gösteri, yıllar boyunca taraftarların zihinlerinde yer etmiş derin anlamlı muhteviyatın aktarımını sağlıyor. "Futbol kültürel bir ürün; onun anlam ve önemi ise tamamen ekonomi politik ile belirlenmiyor denemez. Barlarda ya da restoranlarda insanlar canlı oyunlarda olduğu gibi, oyunun genel kültürü üzerinden belli bir kültürel kimliğin ifadesini tartışıyorlar."[1]

1 Sugden, J. ve Tomlinson, A., *FIFA and the Contest for World Football,* Cambridge: Polity Press, 1998, s. 92.

Tam da bu yüzden taraftarlar, futbol sahasında gördüklerine daha fazla anlam katar. Gördükleri onlar için safi fiziksel hareketler değil, duygular, sembolik anlamlar, değerler ya da estetik biçimler demektir. Bunların hepsi taraftarların algıladığı futbol imgelerini belirler.

Bu noktada akla şu soru geliyor: Bu imgeler, rasgele durumlar karşısında kendiliğinden mi oluşur, yoksa bu sürecin hızlandırılması ve yönlendirilmesinden, maksat güden birtakım güçler mi sorumlu? İleride de göreceğimiz gibi, yukarıda dile getirilen her iki açıklama da doğru ve birbirini tamamlar nitelikte. Aslında maksatlı güçlerin de ötesinde taraftarlar, kitle iletişim araçları, reklamcılar, futbol aktivistleri, menajerleri ve oyuncuların kendileri de sorumluluk taşıyor. Bahsi geçen grupların her birinin ise lider zümreleri bulunuyor. İmgeler üzerinde önemli etkiye sahip bu zümreler, özel futbol lobisi olarak adlandırılıyor. Örneğin başarılı ve karizmatik futbolcu ve teknik direktörler, ulusal lig ve takımların ortalama imajına bir uzmandan daha çok katkı sağlıyorlar.

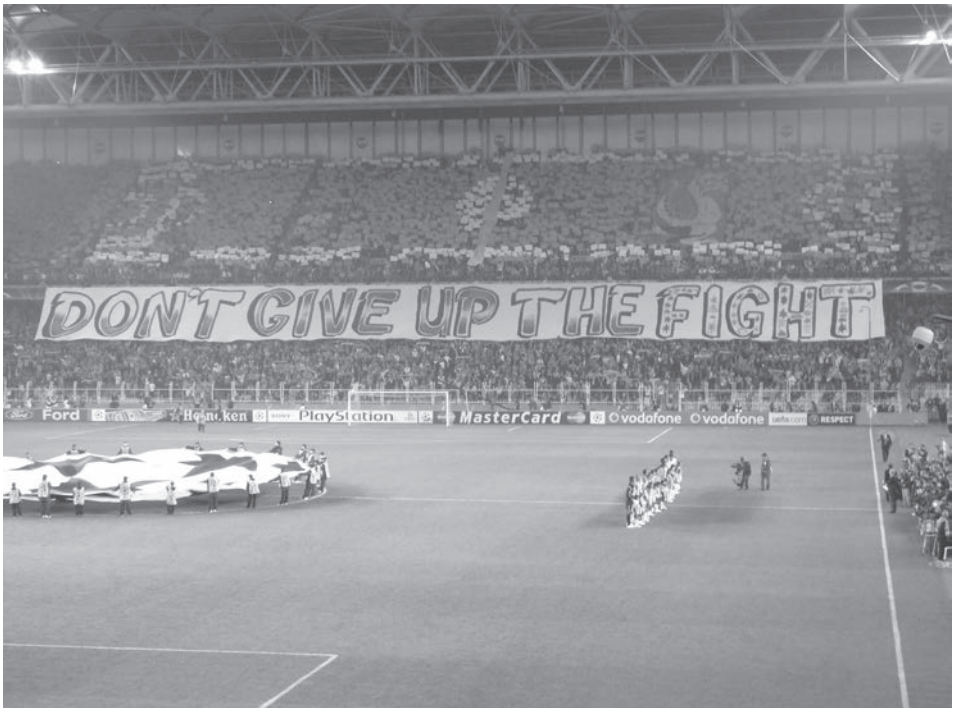
Eğitim, medya ya da din gibi futbol da gönderide bulunanların istedikleri içeriğin yayıldığı bir diğer kurum. Sosyalizasyonun etkili bir aracı olarak futbol, Pierre Bourdieu'nün sembolik şiddet kavramının ihtiva ettiği bir unsur olarak anlaşılabilir.[2] Peki farklı kültürleri, anlatıları temsil eden iki takım sahada karşılaştığında ne olur?

Hiç şüphesiz ki insanlar dahil oldukları kolektif kimliklere duydukları güçlü arzu nedeniyle de futbol takımlarını desteklerler. Dolayısıyla karşılaşmalar sırasında her iki taraf rakibi üzerinde hâkimiyet kurmayı hedefler. Sahadaki galibiyet, çokları için, kazanan takımın temsil ettiği millet, şehir, bölge ya da semt gibi kültürel çevrenin üstünlüğünün ispatı anlamına gelir.

Rakip tarafların müsabakaları, Samuel Huntington'ın medeniyetler çatışmasının minyatür arenalarına benzer. Bu jeopolitik teoriye göre, karşıt ideolojilere dayanan Soğuk Savaş'ın bitmesinin ardından dünyadaki çatışmaların yeni nedeni uygarlıklar arasındaki kültürel farklar olacaktır. Bu kehanet, çeşitli kültürlerin de kaçınılmaz biçimde yaşanacak çatışmaya öncülük etmek zorunda olduğunu varsaymaktadır.[3] Açıkçası futbol karşılaşmaları, Huntington'ın öngörüsünün alegorisi olmaktan ziyade bu hipotezin gerçek bir ispatı gibi duruyor.

2 Bourdieu, P. ve Wacquant L.J.D., *An Invitation to Reflexive Sociology,* Chicago ve Londra, University of Chicago Press, 1992.

3 Huntington, S., *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order,* New York: Simon & Schuster, 1996.

Fenerbahçe-FC Porto Şampiyonlar Ligi maçı, 2008 (Fotoğraf: Bartosz Weiss)

Futbol imgeleri arasındaki fark, milli takımların ve kulüplerin özellikle uluslararası düzeydeki müsabakalarında görünür hale geliyor. "Futbol biçimlerinin ulusal basmakalıp söylemleri taraftarlar arasında yayılır ve medya tarafından yaygınlaştırılır."[4]

Zıtlıklarla dolu bir dünyada yaşıyoruz. Bu yüzden güçlü ulusal kibirler, kolaylıkla başka ülkelere yönelik nefrete dönüşebilir. İnsanların olumsuz duygularını ifade etme ve bu duyguları şovenizm, yabancı düşmanlığı, milliyetçilik gibi düşmanca ideolojilere yönlendirme hevesleri, beraberinde savaşları getiriyor. Futbol müsabakaları, tam da bu noktada aynı işleve sahip.

Ortak ilişkilerden doğan zorlu bir geçmişe sahip iki ülkeyi temsil eden takımlar (özellikle komşular) bir araya geldiği zaman stadyumda yüksek bir gerilim hissedilebilir. Örneğin Türk ve Yunan takımlarının, savaşlar çıkaran toplumlarda hâkim olan duygularıyla futbol sahasındaki karşılaşma arasındaki bağını anlamak için özel bir açıklama gerekmez. Ev sahibi takımın ta-

4 Edensor, Tim, *National Identity, Popular Culture and Everyday Life*, Oxford: Berg, 2002, s. 108.

raftarları her zaman için konuk takıma dünya üzerinde bir cehennem yaratmaya çalışırlar. Elbette, neredeyse tüm kıtalar üzerinde futbol alanında benzer uluslararası çekişmeler yaşanır. Doğal olarak yukarıdaki düzen, yerel ve bölgesel nefret olarak da sürer. İngiltere'de FC Liverpool ile Manchester United arasındaki ezeli rekabet, klasik bir örnek olarak verilebilir. 70'lerdeki ekonomik kriz sırasında Manchester krizden Liverpool kadar etkilenmemişti. Liverpool Limanı'nın bölgeye gelen gemilerin hemen hepsini alan Manchester'a karşı etkili bir rekabet yürütemediği için kapandığı söylenir. Sonuçta bu durum Liverpool'da büyük bir işsizliğe yol açtı ve Liverpool'da yaşayanlar şehirlerindeki ekonomik felaket için Manchester'ı suçladı. Görüldüğü üzere, her iki şehirde de futbol stadyumları sosyal antipatinin gösterildiği sahneler oldular.

Holiganlar olarak bilinen statların en öfkeli grupları, İngiltere'de doğmuş agresif bir hareketin üyesi değiller sadece. Binlerce yıldır, belli bir kavga etme güdüsüne sahip aşırı öfkeli insanlar hep var olmuşlardır. Ancak 2. Dünya Savaşı'ndan beri büyük çapta bir askeri çatışma yaşanmadı ve bu öfkeli insanlar çatışmaların yerine koyabilecekleri bir şeylerin arayışında oldular. Muhtemelen kendini bir çeşit birliğin içindeymiş gibi örgütleyen birçok holigan, savaş çıkarsa silah altına alınmak isteyeceklerdir.

Öte yandan futbol dünyasındaki anlaşmazlıkların temelinde, yanlış ideolojiye sahip olmak yatmıyor. Çatışmacı teorilere göre toplumlar, zıtlıklar üzerine temellenir ve insanlık her zaman anlaşmazlıkları sürdürür. Ancak yine de çatışmanın, iyi sonuçlar getirecek olan gelişmenin lokomotifi olduğu söylenir.[5] Görünen o ki tarihten gelen çatışma ihtiyacının dışavurumunda, kanlı savaşların, devrimlerin, cinayetlerin yanında spor çekişmeleri (özellikle futbol) daha farklı –daha insancıl– bir noktada duruyor. Ünlü gazeteci Ryszard Kapuscinski, *Wojna Futbolowa* (Futbol Savaşları) isimli kitabında, El Salvador ile Honduras milli takımlarının iki ülke arasındaki 5 günlük savaşı dolaylı olarak başlatan futbol karşılaşmasını anlatır. "Latin Amerika'da yaşarken futbolun ne olduğunun farkına vardım. Bu sadece spor değil. Her şeyden önce bu Latin Amerika kültürü ve düşüncesinin bir parçası, savaşa yol açabilecek anlaşmazlıkları çözme ve biçimlendirmenin bir yolu. Latin Amerika'da futbolu anlamanın yolu delilik. Kaybedilen bir oyunun ardından insanlar intihar ediyor ve aynı nedenden ötürü insanlar hapse giriyorlar."[6]

5 Coser, L., *The Functions of Social Conflict*, New York: The Free Press, 1956; Dahrendorf, R., *Class and Class Conflict in Industrial Society,* Stanford: Stanford University Press, 1959.

6 http://kapuscinski.info/ksiazka/240,ryszard-kapuscinski-o-ksiazce-wojna-futbolawa.html, (Erişim tarihi 09.05.2010)

Anlaşmazlıkların tezahürünü savaşa doğru evrilten futbolun muhtemelen daha sansasyonel bir hikâyesi, 1990'da Zagreb'de yaşananlardır. Eski çok kültürlü Yugoslavya'da Hırvat Dinamo Zagreb ile Sırp Crvena Zvedza Belgrad arasındaki maçta yaşanan arbede sırasında Hırvat takımın yıldız oyuncusu Boban, Sırp taraftarlardan birini döven Sırp bir polisi sert bir şekilde tekmelemişti. Boban, çaresizce tepkisini göstermeye karar vermişti. Bu tutumuyla, polisin tribünlerde taşkınlık yapan Hırvat ve Sırp taraftarlara yönelik davranışının adaletsizliğine karşı durmuş oldu. Oyuncunun attığı karate tekmesi, ayrıcalıklı Sırplara karşı mücadele eden Hırvatların ulusal sembolü haline geldi. Kısa süre içinde iki ulus arasında sürekli devam eden çatışmalar ortaya çıktı.

Öte yandan, çatışmacı teoriler sürekli sorgulandığı ve yerine başka teoriler geliştirildiğinden beri futbol hakkındaki genel kanı değişmiş görünüyor. Futbolun, süren anlaşmazlıkların doğurduğu gerginliklerin sahasından başka bir şey olmadığını söylemek haksızlıklık olur. Zira bu spor, sıklıkla barışçı değerleri yaymak için de kullanılıyor. Aynı 2010 Dünya Kupası'na gitmeye hak kazanmak için Eylül 2008'de oynanan Ermenistan-Türkiye maçında olduğu gibi.

Erivan'daki karşılaşma, diplomatik ilişkilerin yeniden başlamasını sağlayarak iki ülke arasındaki diyaloğu güçlendirmek için önemli bir adım oldu. Bu hamle, FIFA tarafından Ermeni ve Türk milli futbol federasyonlarına Fair Play ödülü verilerek takdir edildi.

Bir başka husus ise, bugün artık kimsenin Avrupa'daki pek çok belediye futbol kulübünün yardım için para toplamasını olağandışı karşılamaması. Doğruyu söylemek gerekirse, bazı insanlar bunların halkla ilişkiler çalışmaları olduğunu düşünüyor. Buna rağmen en üst klasmandaki birçok futbol kulübünün olumlu davranışlar için ikna edici propaganda taşıyıcıları olmaları da ayrı bir konu. İyi ve güzel değerleri destekleme yönündeki olağandışı kampanyaları yıllardır yürüten FC Barcelona bu konuda örnek teşkil ediyor. Bu bağlamda, "Katalonya'nın Gururu" sportif yaşantılara ve ırkçılık, fakirlik ve hastalıklara karşı yürütülen çok sayıda girişime destek veriyor. Dünya çapındaki en dikkat çekici ve benzersiz hareketlerinden biri, Barcelona'lı oyuncuların formalarına ücretsiz UNICEF logosu yerleştirilmesiydi. Kulübün sloganı olan "Mes que un club" (Bir Kulüpten Fazlası) dünyanın her yanındaki insanlar için bunun önemini ortaya koyuyor.

FC Barcelona'nın stadyumu Camp Nou (Fotoğraf: Bartosz Weiss)

Futbolu, farklı içeriklerin herkesin anlayacağı bir dilde iletişimini sağlayabilmeye muktedir bir çeşit evrensel dile benzetebiliriz. Bazen bu oyun, tam anlamıyla konuşma dili haline gelir; örneğin bir turist ziyaret ettiği ülkenin dilini bilmiyorsa yerli halkla sohbet başlatabilmek için yerel futbol oyuncularının ya da takımlarının isimlerini telaffuz etmeye başlar. Hatta hediyelik eşya için pazarlık yapma gibi bazı durumlarda, bu çeşit bir davranış fiyat düşürmek için zekice bir strateji olabilir.

Çoğu kez futbol olayları, o ülke hakkında bilinen tek şey olur. Örneğin, Trinidad ve Tobago milli takımı, Almanya'daki 2006 Dünya Kupası'nda oynamaya hak kazanınca, dünyada çok sayıda insan bu küçük ülkenin varlığını ancak o zaman fark etti. Takımın Hollandalı teknik direktörü Leo Beenhakker'in ve futbolcularının çeşitli onursal ikramiyelerle ödüllendirilmelerinin de nedeni herhalde buydu.

Geçmişte, futbol kulüplerinin imajları; takımların tarihleri, camiasının geleneği ve sahalarda yaşadıkları olaylar temel alınarak yaratılırdı. Şimdilerdeyse ekonomik kurallara göre düzenlenen dünyada, futbol kulüplerinin mar-

kalarını ticari amaçlarla yaratma eğilimi var. Ama bu yeni trend, takımların kalbini oluşturan ultra taraftar grupları gibi engellerle karşılaşıyor. Taraftarlar, taptıkları takımlarının ruhunu meydana getiriyorlarken, şimdi kulübe gönülden bağlı, fakir ama sorunlu fanatikler yerine sadık zengin müşterilere öncelik veren kulüp yöneticileri tarafından marjinalleştiriliyorlar. Eğer 28 Mayıs 2010'da İtalya ya da Türkiye Euro 2016'yı düzenlemekle görevlendirilirse, muhtemelen bir başka ateşli taraftarlar çatışmasıyla (her iki ülkede de hangisi daha etkili konuma sahipse), futbol sektörünün, gereksiz ve tehlikeli unsurlarını ayıklama politikalarına tanıklık edeceğiz. Bugün her yerdeki futbol alt kültürleri sporun ticarileşmesi ile kendini tehlikede hissediyor olabilir.

Futbol, en azından 90 dakikalık oyun boyunca farklı bütün gruplarla ve çeşitli toplumlarla her kesimin kaynaşması için bir fırsat yaratır. Futbol müsabakasının ruhu, insan topluluklarına bütünleşmeleri için imkân sunmaktadır. Şüphesiz, Georg Simmel'in de dediği gibi hiçbir şey, bir düşmanın varlığı kadar bir zümreyi daha muhkem ve birbirine bağlı kılamaz. Ayrıca takımların sembolleri, renkleri, oyuncuları, tanrı rolündeki teknik direktörleri ve çoğalan futbol mitleri bütünleşme sürecine hız kazandırır ve taraftar kimliklerini kuvvetlendirir.

Nihayetinde futbol, belli bir grup insanın, paylaştıkları değerleri ifade edebilmeleri için ilgi çekici bir zemin sunar. Farklı değer ve kimliklerin karşılaştığı stadyumda yüksek gerilimlerin oluşması muhtemeldir. Buna rağmen futbol etkinlikleri, sosyal olarak güvenli bir alan inşa eder ve bazen tarafları birbirine yaklaştırır bile, özellikle ulusal tarafları. Bu muğlaklığa bakmaz isek, futbol, aslında dünyanın her yerindeki büyük izleyici kitlelerini heyecanlandıran olağanüstü bir şov bahşeder bizlere. Zaten futbolu icat edenler tam da bunu amaçlamamışlar mıydı?

İngilizceden çeviren: Ece Yıldız

Derrida Futbol Oynamış Olsaydı

ALLAN C. HUTCHINSON

"Futbol bir ölüm kalım meselesi mi?
Hayır, bundan çok daha önemli."
Bill Shankly

Jacques Derrida, 60 yaşında olduğu 1991 yılında verdiği samimi bir mülakatta ağzındaki baklayı çıkarmıştı. Akademik alanda birçok başarı elde etmiş ve pek çok kişi tarafından takdir ediliyor olmasına rağmen, gençliğindeki "profesyonel futbolcu" olma hayalinin oldum olası peşini bırakmadığını belirtmişti.[1] Tıpkı neredeyse yazdığı tüm makaleler, eleştiri yazıları, yaptığı konuşmalar ve verdiği mülakatlarda olduğu gibi, laf arasında söylediği bu sözle de kendini hem bir felsefeci hem bir insan olarak (ki bunlar herhalde birbirinden ayrı görülemez) ortaya koyuyordu. Dolayısıyla, bir an için söylenivermiş bu söz bizi tam da kâğıda dökülmüş kelimelerden bu düşünce adamının huzur bozucu yüreğine götürebilir ve onu hayal kırıklığına uğramış bir eylem adamı olarak gösterebilir; felsefi hayat, bir spor kahramanı olarak daha dolu dolu yaşanabilecek bir hayatın tesellisinden ibaretti. Fakat Derrida'ya, ömrünü sınıflıklar ve dünyadaki kütüphaneler yerine sahalarda tüketmiş bir futbolcu gözüyle bakarsak, pek çok açıdan, onun yazıp çizdiklerinden çok şey öğrenip anlayabiliriz. Derrida gerçekten de futbol oynamış olsaydı, felsefe de hayatın kendisi de bundan çok şey kazanırdı. Böyle yapmış olsa felsefi sorgulamalarını bir kenara bırakmış olmazdı. Bilakis, içinde yaşadığı zamanın hassasiyetleri ve hisleri üzerinde daha fazla etki yarat-

1 Bennington, Geoffrey, *Jacques Derrida* , University of Chicago Press, 1991, s. 71.

mış olabilirdi. Ben Derrida'yı daha ziyade, savunmacı bir mirasın entelektüeli olarak değil hücum becerisi olan bir futbolcu olarak hatırlayacağım. Kabul ediyorum ki hoş tavırlı, tatlı dilli Derrida'yı en sevdiği takımın, arkasında adının yazılı olduğu "7" numaralı cafcaflı sentetik forması içinde hayal etmek zor, ama onu kendi "güzel oyunu"yla rakip takım oyuncularını peşinden koşturup hallaç pamuğu gibi atabileceğini düşünürken sahiden heyecanlanıyorum. Futbol hakkında hiçbir şey bilmeyenlerin hayat hakkında hiçbir şey bilmediğini biliyordu Derrida.

I

Her insanın, karşısına alarak kendi yeteneklerini geliştirip sergileyebileceği bir kıyas örneği, bir kişi ya da bir tarza ihtiyacı vardır. Derrida'nın gözünde Platon ve takipçileri, futbolun sorun teşkil ettiği ne varsa hepsini cisimleştiriyordu. Platon oyunların oyunu olan kusursuz oyunu, oyunu oynamanın tek hakiki ve gerçek yolunu bulmayı, oyuna Tanrı'nın gözünden bakabilmeyi istiyordu. Kendine biçtiği vazife, zorunlu olanı zorunsuz olandan, evrensel olanı tikel olandan ve kavramsal olanı somut olandan ayırmaktı. Oyunların tek bir Oyunu ve o oyunu oynamanın tek bir yolu olduğuna inanıyordu Platon. "Hayret"ten bahsetmiş olsa da, böyle bir ideal olasılığın yokluğunda, gösterinin sona ereceğinden, her türlü oyun şeklinin birbirinden farkı olmayacağından ve bundan dolayı genel ya da nesnel bir anlamda herhangi bir oyun şeklini onaylama ya da eleştirme imkânının kalmayacağından korkuyordu. Platon oyuncuların çalıştırılmasına ve oyunun ortaya konma şekline korkunç bir gölge düşürmüştü. Derrida ise bütün bunları değiştirmeye kararlıydı.

Derrida'ya göre Platon'un yaklaşımındaki sorun, dünyayı kategorilere bölme cazibesinden uzak duramamasıydı. Platoncular dünyayı anlayıp denetimleri altında tutabilmek için, nesnel ile öznel, akıl ile duygu ve zihin ile beden gibi sorgusuz sualsiz kabul edilen bir dizi katı ayrımlara başvurur. "Doğal olan", kurulmuş ya da oluşturulmuş olanla karşılaştırma sürecinde bilhassa değer verilen bir kategoridir gerçekten. Bu şu anlama gelir: Sabit anlama ve temellendirilmiş bilgiye dair söylenecek her tutarlı ve ikna edici söz, bu karşıtlıklar arasındaki kati ve durağan ilişkileri açıklamak zorunda olduğu gibi, bunlar hakkında konuşmanın bir yolunu da bulmak zorundadır. Bu yolun kendisi de kati ve durağan olmak durumundadır. Felsefeciler, aslında Batı düşüncesinin temelini oluşturup odağını kaydırmış esaslı bir hamleyle bunu başardıklarını iddia eder ve bunu bir kutbun ötesinde diğer

kutba ayrıcalık tanıyıp ona metafizik bir yetki atfederek yaptıklarını söylerler: nesnel, öznelin önüne geçer; akıl duygunun, zihin de bedenin. Ve elbette, insanlara değer verme ve dünyayı düzenleme şeklimiz açısından bunun belirli etkileri olmuştur. Söz gelimi, nesnellik, rasyonellik ve entelektüelliği titiz düşünce ile özdeşleştirmeye meyilliyizdir; öznelliğe, duygulara ve fiziksel içgüdüye ise daha az değer veririz.

Bu Platoncu strateji futbola dair düşüncelerin ve futbol pratiklerinin önemli bir kısmını etkilemiş ve futbolun bundan ötürü daimi bir kaybı olmuştur. Fakat yirminci yüzyılda, sporun önemi ve sporların oyunla olan ilişkisi üzerine farklı yaklaşımlar ortaya çıkmaya başlamıştır. "Emeksiz ekmek olmaz" (no pain no gain) şiarını benimseyen Friedrich Nietzsche ve daha karmaşık ya da kapalı bir ifade olmadığı için böyle basit bir şiarı asla kullanmayan Martin Heidegger gibi Alman üstinsanlarının müthiş içgörülerinden etkilenen, en azından birkaçını saymak gerekirse, Ludwig Wittgenstein, Hans-Georg Gadamer ve Johan Huizinga gibi bazı Avrupalı teorisyenler, kıymet verilmemiş bir fikir olan "oyun"a itibarını iade etmeye ve futbolu bu fikrin yaratacağı anlamlı bir çerçevede yeniden tahayyül etmeye çalışmışlardır. Bunların temel düşüncesi, futbolun tıpkı tüm sporlar gibi bir oyun şekli olduğuydu; sporlar kurallara dayanıyordu, ama her sporun içinde oyun oynanabiliyor ve tercihlerde bulunulabiliyordu. Üstelik oyunun asla sadece oyun olmadığını, oyuna gereken önemin verilmesi gerektiğini söylemişlerdi; zira oyun, ister spor şeklinde isterse başka şekilde olsun, anlamanın tumturaklı değerleri ve rasyonel tarzlarına cidden meydan okuyordu. Hatta bu felsefi oyun-ustaları tüm insan etkinliklerini Büyük Spor Hayatı'nın ve Dünya-Oyunu'nun bir parçası olarak görmek istiyorlardı; kurallar ve amaçlar hiçbir zaman tam olarak belirli değildi ve aslında bizatihi sporun bir parçasıydı. Nietzscheci anlamda tarih, insanın içinde hem bir aktör hem de bir oyuncak olduğu, şiddetli, keyfi ve esrik bir güçler oyunundan ibaretti: Coşkulu bir futbol maçıydı hayat.

Derrida bu gelenekle uğraşmıştı. Çalışmalarının Friedrich Nietzsche'nin geleneğine çok şey borçlu olduğu doğrudur, ama külliyatı ne onunla başlar ne de onunla biter. Nietzsche doğru ağacı bulmuştu bulmasına ama havlaması derdine pek derman olmamıştı. Görünüşe bakılırsa, var olan her şeydeki aşırılığı yeğleyen Nietzsche mutlak hakikatin ters yüzü olan nihilizmi göklere çıkararak mutlak hakikatin egemenliğini neredeyse pekiştirmişti. Platon'u tersyüz etmiş ve ne iyinin ne de kötünün olduğu, sadece ve sadece güç istencinin hüküm sürdüğü Dionysosçu çılgınlığın önemini belirtmiş-

ti. Derrida, Platon'un düşündüğü gibi hayatın bir hac yolculuğu olmaktan ziyade, Nietzsche'nin öne sürdüğü gibi bir karnaval olduğu fikri üzerinde durmuştu. Fakat Derrida Nietzsche'nin bu içgörüsüne sağlamlık ve disiplin kazandırmıştı. Bilgiye ya da yaşamaya dair nesnel bir temelin olmadığı fikrini benimsese de, bu durumun tüm bilgileri yanılsama haline getirmediğini, tüm hakikatleri sahteliklere dönüştürmediğini, tüm düzeni kaosa çevirmediğini ve tüm nesnelliği yalan dolan kılmadığını ileri sürmüştü. Gönlünü açık ve akışkan oyuna bağlayan Derrida, umudunu da bilginin, hakikatin ve benzerlerinin sarsılmaz nihai temelini bulmaya değil, oyunun sürmesine ve böylelikle bilgiye, hakikate ve diğerlerine dair farklı fikirlerin denenip sınanabilmesine bağlamıştı. Futbolcuların, tıpkı felsefeciler gibi, akla olduğu gibi tutkuya da gereksinimi vardır; oyundan uzak olmamaları, oyunun bir parçası olmaları gerekir.

Cezayir'de doğmuş olan Derrida Fransa'nın entelektüel takımının haşarı çocuğu haline gelmişti. Görüşleriyle, tartışmayı oyun kavramı ile genel olarak hayat etrafında kutuplaştırıyordu. Bazıları tarafından bir spor dehası olarak görülüyor, bazıları ise (özellikle de İngiltere'de geleneksel felsefenin boğucu kalelerini tutmuş olanlar), onu en berbat atlet bozuntusu olarak görüp yerin dibine batırıyordu. 1992 yılında Derrida'ya Cambridge United tarafından (tesadüfe bakın ki Wittgenstein'in tuttuğu takımdı bu) bir onur ödülüne layık görüldüğü zaman, onu eleştirenler öyle örgütlenmiş ve öyle etki yaratmışlardı ki bu ödül geri çekilmişti:

> Sayın Derrida kendisini bir futbolcu olarak tanımlıyor ve icraatlarında sahiden de o disiplinin izleri bulunuyor... ama Sayın Derrida'nın çalışması geçerliliği kabul edilmiş anlaşılırlık ve titizlik ölçütlerini karşılamıyor; ... bize öyle geliyor ki, Dadacıların hile ve numaralarını spor alanına tercüme etmek olarak gördüğümüz bir işle kendisine neredeyse bir kariyer yaratıyor.[2]

Bu sözlerde, Derrida'nın hayatının önemli bir kısmını altını oymaya vakfettiği, kapsayıcı ile dışlayıcı, ciddi ile oyuncul ve sahici ile sahte gibi alışılmış motifleri görüyoruz. Bu reddiye Derrida'nın hayatı boyunca gayet usta bir şekilde anlatmaya çalıştığı şeylerin çoğunu ve işaret etmeye çalıştığı güvensizliği bir hayli ortaya seriyor aslında. Zorlu metinlerindeki bütün o ince hik-

2 Barry Smith v.d., "Letter", *The Times* (Londra), 9 Mayıs 1992.

Maradona'ya karşı Belçika savunması

metlerden abartarak anlattığı ufak tefek şeylere varıncaya kadar giden yolu hakkını vererek anlayabildiğimizi söyleyebilirsek eğer, Derrida'nın eşi benzeri olmayan teknik becerileri, ne yapacağı belli olmayan bir mizacı olan, kaleye yaklaşabileceği yolu keskin bir nişancı gibi görebilen, sağ gösterip sol, sol gösterip sağ vurarak rakip takımın gözlerini kamaştıran, yani bir nevi onların "yapısını söken", en nihayetinde de topu bir oraya bir buraya taşıyarak doksana takan Maradona'nın felsefi muadili olabileceğini de söyleyebiliriz herhalde. Maradona'yı maçtan çıkarmak ne kadar zorsa, Derrida'yı hareketsiz kılmak da bir o kadar zordur.

Derrida'ya göre, insan hayatı ve tarihe, tıpkı futbol gibi, içkin bir tasarımı ya da doğal amacı olmayan büyük bir oyun alanı gözüyle bakılmalıydı. Belirli türden faaliyetlere ve fikirlere ayrıcalık tanıyan bir dizi toplumsal oyunlar dayatılmıştır; bunlar, özgürce oynayarak etkileşime giren, inanan ve hareket eden insanları keyfi yapılara ve kalıplara yönlendirmiştir. Derrida'nın yapısökümcü eleştirisi ise, bu geleneksel düşünüşe karşıt olarak, nesnel ile öznel, akıl ile duygu, zihin ile beden gibi geleneksel ikiliklerin ötesine geçer ve bunların birer tarihi olduğu ve hiç de doğal ve apaçık olmadıklarını gösterir. Böyle bir yaklaşımda, oyuna irrasyonel bir şey değil, rasyonelliğin bir parçası olarak bakılır: kendileri akıl yürütme oyununun parçası olmayan, akıl hakkındaki tartışmaları çözecek bir Akıl yoktur. Söz konusu olan şey "ya o ya bu" meselesinden ziyade "hem o hem bu" meselesidir. Arzulanan şey, yapı pahasına oyuna ayrıcalık tanımak ya da nesnellikten çok öznelliğe değer vermek değildir; yalnızca bu ilişkiyi tersine çevirmek ve yapıdan çok oyuna öncelik vermek isteyenler tam da altını oyup reddettiklerini iddia ettikleri Platoncu sisteme hapsolurlar. Anlamlar, karşıtlar arasındaki temelsiz ve çoklu "farklılıklar oyunu"nda bulunur.[3] Bütün anlamalar yoruma ve dolayısıyla oyuna dayanır. Nesnel otorite taraf-

3 Derrida, Jacques, *Margins of Philosophy*, İng. Çev. A. Bass, University of Chicago Press, 1985, s. 1-28; *Positions*, İng. Çev. A. Bass, University of Chicago Press, 1982, s. 39-49.

sız ve yansız bir şekilde idrak edilemez. Dahası, oyun öğesi asla bütünüyle bastırılıp disiplin altına alınamaz: farklı oyunların oynanma tarzını bozup yeniden şekillendirmek üzere kendini sürekli olarak öne çıkarır. Kendini ifade etmenin yolunu arayan oyun nihai bir hedefin peşinde olmaktan ziyade, hayat oyununu açıp kenarlardan yeni oyuncuların dahil olabilmesini sağlar. Oyunun ötesinde hiçbir şey yoktur. Varsa da sadece daha fazla oyun vardır; bizi kurtaracak ya da tatmin edecek bir 'sporların sporu' yoktur; keza 'oyunlar oyunu' da yoktur. Oynanacak daha farklı sporlar vardır sadece.

İster oynasın isterse de oynamak hakkında konuşsun, Derrida'nın vurguladığı şey futbolun hayat oyununu oynama şekli hakkındaki her türden meseleyi sorguladığıydı. Ve elbette, her insanın yaşamındaki yasallık, etik, siyaset ve ahlaki yargı gibi konular ve günlük toplumsal pratikler futbolun oynanma ve anlaşılma tarzını belirler. Futbol, günümüzün akademik jargonuyla söylersek, başka toplumsal metinler ve deneyimlerden süzülen göstergelerin içine kaydedildiği bir "toplumsal metin"dir: Askeri muharebe, dini tören, sınıf savaşı, cinsel karşılaşma, katartik arınma ve başka pek çok şeyin iç içe geçtiği türüne ender rastlanan bir karışımdır futbol. Metinsel kurgular olarak anlaşılabilecek futbol maçları, ilk bakışta her ne kadar kurallarca belirlenen etkinlikler olsalar da aslında hiç de göründükleri gibi değildirler; görünenden daha fazlası söz konusudur ve görünenler, bir sürü yorum eleğinden geçer. Futbola toplumsal bir pratik ya da yorum gerektiren ve anlamını, bir kültürel kurgu olarak üretilmesi, konumlandırılması ve oynadığı rol sayesinde kazanan bir performans olarak bakabiliriz. Futbolun her ne kadar bir özü olmasa da, futbolseverler bu sporun içkin anlamını ve kendi ötesinde yarattığı manayı idrak edip değerlendirebilmek için sık sık kimi aşkın arketiplere başvurur ya da bu oyunun hayallerindeki hallerinden bahsederler. Bu oyunu oynamanın ne anlama geldiğine ilişkin fikirler devamlı olarak evrilmekte ve değişmektedir. Bir başka deyişle, futbolun kuvveti, oyunu oynamanın ne anlama geldiği üzerine oynanan sonucu belirsiz ve tutkulu bir oyun olmasıdır.

En önemlisi ise, Derrida, futbolun tıpkı diğer tüm sporlar gibi "oyun" olarak oyun ile kültürel derslerin ve daha geniş mesajların tecessümü olarak "oyun" arasındaki gerilimin belirlediği tarihsel-toplumsal mekânda oynanan bir spor olarak kavranması gerektiği konusunda ısrarcıydı. Futbol farklı zamanlarda ve farklı şekillerde, hem sonlu hem de sonsuz bir oyundur; başka bir şekilde söylemek gerekirse, futbolun sonlu parçaları Futbol'un sonsuz ola-

sılıkları dahilinde gerçekleşir. Her maçın bir sonucu vardır ve sezon sonunda bir yanda kazananlar diğer yanda kaybedenler olur: yerel ya da ulusal düzeyde yapılan müsabakalarda bir takım diğerlerini geçerek zafere ulaşır. Gelgelelim futbol oyunu ve hayat devam eder; en nihayetinde başlayıp bitecek olan bir maçtan çıkacak sonuç stratejik bir kesitten ibarettir. Ve futbol maçı sona erer ermez bu kesitin toplamda yarattığı etki değişime açık hale gelir. Buna bağlı olarak, bir kültürel drama olarak futbol köpüren bir şampanya olan hayatın ta kendisidir: futbol hayatın yumaklarıyla örülmüştür. Topa ayakla ya da kafayla her vuruluşunda, topun rakip oyuncunun ayağından her alınışında, her devre yarısında, her tekmede, her sakatlanmada, ağlara giden ya da kaçan her golde, hem "oyun"u hem de bütün karmaşıklığı ve olasılıklarıyla kendi hayatlarımızı bilebilir, görebilir, anlayabilir ve anlamlandırabiliriz.

Derrida'nın gösterdiği üzere futbol, tıpkı hayatın kendisi gibi, içinde asla nihai bir zaferin ya da performansın değil, sadece düzen ile kaos, özgürlük ile sınır, razı olma ile olasılık ve kalıcılık ile zorunsuzluk arasındaki mekânın mükerrer ve tekrar edilemez işleyişinin olduğu sonsuz değişken bir süreçtir. Sonsuz olasılıklardan oluşan bir spor olan futbolun şimdiki gibi bir şekli ve tarzı olmasının tek sebebi oyuncuların ve taraftarların futbolun mevcut halinden büyük ölçüde tatmin olması ya da bu durumu değiştirmeye gönülsüz olmasıdır. Fakat bugünkü futbolun, Olması Gerektiği Gibi Futbol olarak düşünülmesini gerektiren herhangi bir özelliği yoktur. En iyi ihtimalle, oyunu oynamanın anlamına dair olası bir anlayışa tekabül etmektedir. İnsanlar futbolun özünü mutlak olarak belirlemeye çalışmaktan kendilerini alıkoyamazlar belki ama bu çabaların varacağı bir yer yoktur.

Elbette, gelecekte güzel futbol ya da oyun olarak görülecek olan şeyin bugünkü ya da geçmişteki anlayışlarla çok az yakınlığı olacaktır; ya da belki de hiçbir yakınlığı olmayacaktır. "Her şey mübah" demek değildir bu; ama "her şey mübah olabilir". Zaten ileride güzel futbol olarak görülecek şey, insanların oyunu oynamanın doğru ya da düzgün yolu olarak neyi kabul etmeye ikna olacaklarına bağlı olacaktır: yani bu resmî bir emir ve teknik analiz değil, toplumsal bir olgu ve insanların ikna olmasıdır. Her zaman mutlak belirlenimin ötesinde olan ve asla tam anlamıyla tüketilemeyen bir etkinlik olarak futbol dönüştürücü bozucu eylemlere edilgen bir şekilde olanak tanıdığı gibi bu tür eylemleri bizatihi etkin bir şekilde teşvik eder; zira bu gibi eylemler olmasa, oyun felce girip manasızlaşabilir. Başka bir Fransız bilgenin biraz muğlakça belirttiği gibi, "beklenmeyen 'hamlenin' yenili-

ği ... sistemin her daim talep edip tükettiği artmış performatifliği sisteme kazandırır."[4] Söz konusu olan yenilik ve beklenmediklikse Derrida bu konularda bir ustaydı. En iyi futbolcular gibi, en tehlikeli ve etkili olduğu zamanlar en sıkı markaj altına alınmış gibi göründüğü zamanlardı. Aşinalıktan gizem ve gizemden aşinalık yaratma yeteneği alametifarikasıydı Derrida'nın. Fakat tahmin edilemez olanın fazlasının tahmin edilebilir olduğunu biliyor ve böylece, beklenileni tam anlamıyla istisnai bir şekilde başarabiliyordu.

II

İster futbolda ister felsefede olsun, büyüklüğün asla değişmez bir niteliği yoktur: sonucu belirsiz, yani üzerine mücadele verilen bir mefhumdur. Bütün büyük oyuncuların hem özel meziyetleri vardır hem de büyük addedilen şeylere kendi şahsi damgalarını vururlar. Büyük bir oyuncu olmanın anlamı, oyunu oynamanın anlamına dair oynanan sonsuz ve sonucu belirsiz oyunun bir parçasıdır. Büyük oyuncuların ayırıcı özelliği sadece karşılarındaki herkesi etkisiz bırakabilmeleri değil, farklı bir oyunu tahayyül edip sahaya koyabilmeleridir. Büyüklük, doğaçlama hamle yapmak, yasa'nın sonsuz oyununu oynamak için konulmuş geleneksel standartları sınayıp dönüştürmek gibi paha biçilemez bir dehada yatar. Böyle sanatçıların (böyle diyorum çünkü tam da sanatçıdırlar) en iyi ödülleri almalarının sebebi teknik maharetleri değil, futbol camiasının geri kalan kısmının henüz görmediği ya da mümkün olamayacağını düşündüğü olasılıkları ortaya çıkarabilmesidir. Yeni hareketler yaparak futbol ve hayat oyununu oynarlar: bir yandan maçın içinde oynarlar, diğer yandan da oyunun kendisiyle oynarlar. En cüretkâr haliyle bu tarz bir oyun, neredeyse gözüpek bir yaklaşım talep eder: yani hem görülmeye değer başarısızlıklar yaşama riskini göze almayı, hem de bizatihi oyunun daha büyük görkemi uğruna başarısızlığa yaranma cesaretini gerektirir. Sadece birkaç oyuncunun bırakın başarmayı ancak arzu edebileceği, riskli ama etkili bir büyüklük tarifidir bu. Kısacası, kendilerine has bir şekilde büyük oyunculardır bunlar; mevcut standartları aşarken onları dönüştürmüş de olurlar. Bana kalırsa Derrida sadece büyük bir oyuncu değil, büyüklüğü belirleme oyununun büyük bir oyuncusuydu aynı zamanda.

4 Lyotard, J. F., *The Postmodern Condition: A Report on Knowledge,* University of Minnesota Press, 1984, s. 15. Ayrıca bkz. J. F. Lyotard ve J. L. Thebaud, *Just Gaming*, University of Minnesota Press, 1985, s. 28, s. 43.

Kabul etmek gerekir ki Derrida, eserlerinin etrafındaki esrarı kısmen müphem, muğlak ve açık konuşmak gerekirse, çoğu zaman akıl ermez doğasına borçludur; hem muhafazakâr hem devrimci, hem geçmişe dönük hem de avangard olmayı becerebilen esrarengiz bir oyuncuydu. Fakat bütün bunlarla birlikte, oyun tarzında bir büyüklük vardı. Sahiden de Derrida'nın performansında Maradona'nın sanatçılığı ve meslek hayatıyla örtüşen pek çok şey vardı. Maradona gibi Derrida da kendi kendisinin oyuncusuydu, yani kendi oyununu oynuyordu ve nereye giderse gitsin tartışmalar da peşinden geliyordu. İyi maçları da oluyordu, kötü maçları da. Pek çok yeteneği vardı ve nispeten kısa sayılabilecek meslek hayatında dünyada yarattığı etki göz ardı edilemezdi. Gelgelelim, Derrida'nın tarzı ve başarısını en iyi örnekleyen belki de tek modern oyuncu memleketlisi Fransız Eric Cantona'ydı. En köklü takımlarda ve böyle takımlara karşı oynarken her ikisi de bir bakıma "yabancı" rolüne bürünüyordu. Bu açıdan, Derrida da Cantona da Camus'nün insanları boğup onları kendi haklı ve isyankâr kaderlerinden yoksun bırakan koşullara teslim olmayı reddeden Meursault karakterine benzer: "bir yerde, bir şekilde haklı olduğunuz hissi olmadan isyan olamaz."[5]

Kendi kendini yetiştirmiş bir âlim olan Cantona, hem ağır bir kimlik olan yabancı kimliğini hem de kötü çocuk kimliğini geliştirmişti. Felsefeci-kral Eric, kendisini futbol zekâsıyla olduğu kadar dayatılan sınırları ihlal etmesiyle de ortaya koyduğu kariyerinde futbolu hayatı oynadığı gibi oynamıştı: önceden kestirilemez bir şekilde yetenekliydi ve yetenekli bir şekilde önceden kestirilemezdi. Öyle gelgitli bir haleti-ruhiyesi vardı ki Cantona'nın bu dengesizliği gerek sahadaki savunma oyuncularıyla gerekse de saha dışında kendisinin aleyhinde konuşanlarla olan mücadelelerinde gayet işine yarıyordu. Yani kendini öyle bir gizem halesiyle sarabiliyordu ki, en basit ve düz hareketi yaptığında en beklenmedik ve en aldatıcı hareketlerden birini yapmış olduğunu sanabiliyordunuz. Bazılarına sorarsanız onun davranış biçimi felsefi olmaktan çok psikotik, ustalıkla sergilediği oyunlar samimi değil yapmacık, huysuzluğu ise ara sıra olan bir şey olmaktan ziyade karakterini belirleyen bir özellikti. Bununla birlikte, İngiltere'de futbol üzerinde tartışıl-

5 Camus, Albert, *The Outsider*, İng. Çev. J. Laredo, Penguin Classics, 1982, s. 19. Ne yazık ki Maradona eşsiz yetenekleriyle olduğu kadar, 1986'da Meksika'da düzenlenen Dünya Kupası'nda İngiltere'ye "Tanrı'nın Eli"yle attığı tartışmalı golle ve uyuşturucu kullanmasından ötürü sahalardan uzaklaştırılmasıyla da hatırlanacaktır. Derrida'nın da bazı kötü anları olmuştu, ama bunlar illegal değil düşüncesizlikten kaynaklanan anlardı.

maz bir etkisi olmuştur. Cantona İngiliz oyun tarzına Avrupai bir hava katmıştı. Zaten bu dönüşümün etkisi önümüzdeki yıllarda muhtemelen devam edecek. Fakat Derrida'da olduğu gibi, Cantona denince futbol hayatını hem iyi hem kötü etkilemiş olan mahut bir olay akıllardan hiç çıkmamıştı.

Eric Cantona, bir taraftara yanıt verirken...

Hatırlanacağı gibi, bir lig maçında kendisine ırkçı hakaretlerde bulunan bir taraftara tekmeyle saldırmıştı Cantona ve bunun neticesinde, sahalardan altı aylığına uzaklaştırılmış ve bu saldırıdan ötürü şartlı bir cezaya çarptırılmıştı. Hal böyle olunca kameralar, mikrofonlar Cantona'ya uzanmış ve kendisine "oyuncular gençlere örnek teşkil etmeli mi" şeklinde bir soru yöneltilmişti. Hiç duraklamadan verdiği cevap tartışmalara yol açmıştı:

> Gençlerin ruhunu ve bedenini istediğimiz gibi şekillendirebileceğimiz malzemeler olarak görmekten vazgeçmeliyiz artık. Benim sahadaki amacım kimseyi eğitmek filan değil; rolümün bu olmadığını düşünüyorum. Gençler kendi kararlarını kendileri vermeliler. Çocuklar samimiyet ve sahicilik buldukları yerlere giderler. Futbol hayatımda kimseye ihanet etmedim ve bunu biliyorlar. Kurulu düzenin çıkarları uğruna kendi duygularını inkâr etmelerini öğretmenin daha doğru olduğunu düşünmüyorum. İnsanlara itaatkâr olmalarını öğrettiğimizde mi yetişin vatandaş oluyorlar?[6]

Burada Derrida'nın tarzıyla düşünülebilecek çok şey vardır. En iyi açıdan bakıldığında, çocukların "kendi kararlarını kendileri vermeleri" ve "samimiyet ve sahicilik buldukları yerlere gitmeleri"ni düşünmek gayet iyimser

6 Cantona, Eric, "My Philosophy", *Not Just a Game: Best Football Writing of the Season,* (Yay. haz.) S. Kelly Headline Book Publishing, 1995 içinde s. 65.

bir görüş. Zira günümüzdeki futbol ünlülerinin kimliklerine ve sergiledikleri maskaralıklara bakarsak bu iddiayı destekleyebilecek çok az şey bulabiliriz. Fakat Cantona'nın görüşlerinin gayet iyi bir tarafı da vardır. Alışıldık görüşlerin tersine, eğitime çoğu zaman hâkim değerler ve fikirlerin aşılandığı bir faaliyet olarak bakılır; maksat genç insanların zihnini açmak değil sıkı sıkıya kapatmaktır eğitimde. Cantona biri size hoşunuza gitmeyen bir söz söylediğinde ona tekme tokat saldırın dememektedir elbette. Daha ziyade, vurgulamaya çalıştığı şey, "kurulu düzene" itaat etmenin her zaman en doğru vatandaşlık görevi olmadığıdır. Tabii ki yapıp ettiklerinizin ve uğruna inandıklarınızın sorumluluğunu üstlenmeniz gerekir; ama aslında tam da mevcut toplumu o toplumca kutsanan ideallerle kıyaslayıp her türlü kusura işaret ettiğinizde ve işler zorlaştığında kendi ilkelerinize bağlı kaldığınızda iyi bir vatandaş gibi davranmış olursunuz. Sahiciliği itaatten üstün gören Cantona erdemli ve dürüst bir tavır sergilemişti. Pek çokları Cantona'nın savunduğu bu ahlaki ilkeyi kabul etmese de, onun haysiyet anlayışına karşı çıkmamaları gerekir. Tıpkı Sokrates gibi Cantona da ne pahasına olursa olsun insanın kendisine karşı dürüst olmasını önemli addediyordu.

Keza Derrida da başına dert açacak bir olayda bir açıdan ilkeli bir şekilde ama bir açıdan da tedbirsizce bir müdahalede bulunmuş ve sözümona kendisini küçük düşürmeye çalışanların eline koz vermişti. 1980'lerin sonlarında, uzun zamandır arkadaş olduğu ve birlikte çalıştığı Paul de Man'ı savunmuştu. Edebiyat eleştirmeni olan Paul de Man, 1988 yılında, yani ölümünden beş yıl geçtikten sonra, bir Nazi yahut Nazi sempatizanı olarak yaftalanmıştı. Belçika'da olduğu 1940 yılında, Nazi taraftarı *Le Soir* gazetesi için sipariş üzerine bir yazı kaleme almıştı. Bu yazıda şöyle bir cümle yer alıyordu: "Dolayısıyla Yahudi sorununun Avrupa'dan yalıtılmış bir Yahudi kolonisinin oluşumuyla taçlanarak çözülmesinin, Batı'nın edebi yaşamı için pişman olunacak sonuçlar yaratmayacağı görülebilir." Yahudi Derrida, de Man'a arka çıkmış ve yapısökümeye dayanan savunmasıyla, de Man'ın Yahudiler hakkında aslında kötü sözler söylemediğini göstermeye çalışmıştır. Derrida'nın arkadaşını savunmak için cesurca müdahale etmesi takdire şayandı, ama siyasi sağduyudan da yoksundu Derrida. Bazılarına göre bu yaptığıyla, metinlerin anlamlarını anlamsız kılacak ve savunulamayacak olanları savunacak şekilde, yapısökümün yorum tekniklerinin neredeyse keyfi bir şekilde kullanılabileceğini göstermiş ve bu yolla ortaya konmuş pek çok çalışmanın iki yüzlü doğasını ifşa etmişti. Gelgelelim, daha az yargılayıcı

ve kötü niyetli olanlara göreyse, mevcut şöhretini önemli bir dostluk uğruna tehlikeye atma pahasına, dostuna olan sadakati adına yürekli bir eylemde bulunmuştu. Hermenötik saydamsızlığın ve kahramanca saflığın iç içe geçtiği bir efsaneydi sanki bu.

Teatral kabadayılıkları ve Fransızlara has omuz silkmelerinin ardında, gerek Cantona gerekse de Derrida, kendilerine imtiyazlı bir konum kazandıran ve belli çevrelerde taparcasına sevilmelerini sağlayan sistemin kendisine isyan etmek gibi sahici bir sorumluluğu üstlenmeye çalışıyordu. Kullanışlı değerlerin ve daha da çıkarcı gerekçelendirmelerin hüküm sürdüğü bir dünyada aldıkları konum, miraslarına baştan damga vurduğu gibi aynı zamanda gözdağı veriyordu: marifetli icracıların ötesinde birer şahsiyet olarak görülmeye ve daha iyi bir dünya için hak iddia etmeye hazırdılar. Adalet her daim ertelenebilir ve genel bir erdem olarak zor tarif edilebilirdi. Fakat boyun eğilen tiranlıklara vurulacak ateşli bir darbeyle, ne kadar zorunsuz ve koşullu bir şekilde olursa olsun, tesis edilebilirdi. Her ikisi de zaman zaman palas pandıras hareket etmiş olabilirdi, ama ikiyüzlü dünyaya namusluluğun ahlaki gücünü göstermişti. Ve korktuklarından ya da suç ortağı olduklarından değil, cesurca bir eylem olarak bir tekme atmışlardı bu dünyaya. Gerçekten de Cantona ile Derrida'da, Camus'nün biraz mesafeli de olsa hayranlık duyacağı bir sahicilik vardı. Gerek hayatta gerekse futbolda oyunu nasıl oynamak istediklerini biliyorlardı. Başkalarının kurallarına göre oynamaya amade değillerdi: dürüstlük, elde edilecek zaferlerden daha önemliydi. Cantona ile Derrida'nın gayet yorumlanabilir olan müdahaleleri, geveze sınıfların ödlek üyelerine yöneltilmiş yorumsal bir meydan okumaydı aynı zamanda. İçine dahil olmuş oldukları oyunu zenginleştirmiş ve kendisini yenileyebilmesi için oyunu kendi içindeki olanaklarla daha uyumlu hale getirmişlerdi. Vizyonları

Camus

1930'da Albert Camus, Cezayir Üniversitesi takımının kalesini koruyan melekti. Çocukluğundan beri kaleci olarak oynamaya alışmıştı, çünkü orada ayakkabıları daha az eskiyordu. Fakir bir ailenin çocuğu olan Camus için sahalarda koşmak bir lükstü. Her gece büyükannesi onun ayakkabılarının tabanını kontrol eder, eskimiş bulursa onu döverdi.

Kalecilik yılları boyunca Camus çok şeyler öğrendi.

"*Şunu öğrendim ki,*" diyordu Camus, "*top birine hiçbir zaman beklediği yönden gelmiyor. Bu bana hayatta çok yardımcı oldu, özellikle de büyük şehirlerde insanlar göründükleri gibi olmuyorlar.*"

Kazandığında çok sevinmemeyi, kaybettiğinde de çok yerinmemeyi öğrendi; futbol oynayarak insan ruhunun derinliklerine inmeyi başaran Camus, daha sonra kitapları vasıtasıyla, bu dünyanın labirentlerinde ilerlemeye devam etti, bazı sırlarını öğrendi ve bilgelik yolunda önemli bir yol katetti.

Eduardo Galeano,
Gölgede ve Güneşte Futbol,
Çev. Ertuğrul Önalp / M. Necati Kutlu,
Can Yayınları, 2008, s. 87.

ve yaratıcılıkları olan Cantona ile Derrida, büyüklüğün insanın kendisinde, özellikle de kendi görüşlerini ortaya koyabilme cesaretinde bulunduğunu anlamışlardı.

III

Derrida, sıkıntılarla geçen uzun hayatı boyunca, ne kadar harika bir şekilde oynanırsa oynansın futbolun olası etkenlerden azade olmak gibi aziz bir bağımsızlığa asla kavuşamayacağının hep farkında olmuştu; oyunu oynamanın anlamı tarihsel koşulların elinde doğup ölmeye, gelişip çürümeye yazgılıydı. Fakat Derrida kendisinden önceki (ya da kendisinden sonraki?) birkaç kişi gibi, bu duruma son derece değer vermiş ve başkalarının da bu durumun kaçınılmaz gücünü anlamasını sağlamaya çalışmıştı. Yapabileceği en önemli katkının, hayatın rekabet içindeki oyunlarını nihayete erdirmek ve böylelikle HAYAT oyununun her zamanda ve her yerde ne anlam ifade ettiğini mutlak bir şekilde belirleyebilmemizi sağlamak olmadığını pekâlâ biliyordu. Kendisiyle oynamış ya da kendisine vekâleten oyuna katılmış olanlara, oyunun en iyi şekilde kaygısızca ve adanmışlıkla oynanacağını yorulmak bilmeden anlatmaya çalışmıştı. Meslek hayatı boyunca yapıp ettiklerinin bir anlamı varsa o da şudur: hayatın meselesi oyunu sona erdirmek değil, oyunu mümkün olduğunca bütün o tazeliği ve çeşitliliğiyle sürdürmektir. Maçlar biter, sezonlar biter; bir oyuncu gelir bir oyuncu gider –tabii bazılarının sahalardan ayrılışı daha trajik olur–; ama oyunun kendisi, insanları sanki daha ilk kez üzüyor, heyecanlandırıyor, günahlarından arındırıyormuş gibi durmaksızın yaşamaya devam eder. Hayat olarak spor ve spor olarak hayatta, eski şiirde dendiği gibi, daima zafer ile felaket hüküm sürer.

1991'de, futbola tutkun biri bu güzel oyuna dair karamsar bir tablo çizmişti: "Futbol terimleriyle ifade etmek gerekirse, içinde yaşadığımız dünyada, karanlık taraf 3-0 önde ve ilk yarı sona erdi. İşlerin böyle gitmek zorunda olmasını içime sindiremiyorum." Fakat Derrida bize işlerin böyle gitmek zorunda olmadığını söylemişti. Genelde layık olduğumuz dünyada yaşadığımız kadar, arzu ettiğimiz dünyada da yaşadığımızı hatırlamamız gerekir. Ama bu dünyayı değiştirebileceğimizi de unutmamamız gerekir; dünyanın hal-i pürmelali kaderinden değil, onu değiştirecek bir yolu henüz bulamamış olmamızdan kaynaklanır. Her zaman zaten maçın yarısındayızdır; zira işler hep umduğumuz ya da beklediğimiz gibi gitmese bile, her şeyin

mümkün olduğu bir 45 dakika vardır daha. Fakat, en azından bazen, karanlık taraf yenilir. Aralık 1957'de soğuk bir cumartesi günü, Charlton Athletic ile Huddersfield Town arasında oynanan maçın bitmesine 20 dakika varken, maçı 10 kişi sürdürmekte olan Athletic 5-1 gerideydi. Ama yılmadılar ve geriden gelip maçı kazanarak tarihe geçtiler. Johnny Summers'ın attığı 5 golle 7-6 galip gelmişlerdi. Bu mütevazı Charlton takımı hepimize ümit vermelidir. Son düdük çalınana kadar maç bitmez zira. Sevsek de sevmesek de, yeğlesek de yeğlemesek de, oyunu oynamanın anlamına dair oynanan oyunun içindeyizdir. Jacques Derrida yıllardan beri felsefenin Johnny Summers'ıdır.

İngilizceden çeviren: Erkal Ünal

Gallardo Pérez, Hakem

OSVALDO SORIANO

Yirmi yıl önce, Patagonya'da futbol oynadığım zamanlarda maçların esas kahramanı hakemdi. Ev sahibi takım maçı kazanırsa hakeme hediye olarak koca bir damacana Río Negro şarabı verilir, kaybederse de hakem kodese tıkılırdı. Tabii hakemin de konuk takım oyuncularının da canı tatlı olduğundan maçlar çoğunlukla hakemin damacanayı eve götürmesiyle sonuçlanırdı.

O zamanlar Barda del Medio köyünün takımı kendi sahasında asla maç kaybetmemesiyle ünlenmişti. Köyün nüfusu taş çatlasa üç-dört yüzü geçmezdi. Kum tepelerinin arasına sıkışmış, ortasından yüz metrelik bir ana cadde geçen köy derme çatma kerpiç evleriyle vahşi batıyı andırıyordu. Köyün top sahası Limay nehrinin hemen kıyısındaydı. Etrafı telle çevrili sa-

Bizim taraftarlarımız gerçekten çok büyüktü. Bütün amaçları yalnızca takımımızı desteklemek idi. Maçı kaybettiğimiz zamanlarda rakip takımı alkışlarlardı. Hiçbir zaman taşkınlık yapmazlardı. Rakip taraftarlar için de aynı şeyleri söylemek mümkün. İstanbul'da Galatasaray'ı, Beşiktaş'ı, Fenerbahçe'yi yendiğimiz zamanlarda bile rakip taraftarlar bizi tribünlere çağırır, dakikalarca alkışlarlardı. Seyirciler stattan çıkarlarken birbirlerini kutlarlardı. Ali Sami Yen Stadı'nda bir maçı hatırlıyorum. Bizim Fenerbahçe ile çok önemli bir maçımız ve bizden önce de Beşiktaş-İstanbulspor karşılaşması vardı. Eskişehirli, Fenerbahçeli ve Beşiktaşlı taraftarlar stadı erken saatlerde doldurmuşlar ve 5-10 bin seyirci stada girememişti. Bu taraftarlar Ali Sami Yen Stadı'nın kapılarını kırmışlar ve sahanın içine yerleşmişlerdi. Kale arkalarında ve korner bayrağının etrafında binlerce seyirci vardı. Tabii bugün böyle bir olay olsa maç oynanamaz. Ama o gün hakem maçı yönetti. Top kornere veya taca çıktığında seyircilerin biraz açılmalarını rica eder ve atışı kullanırdık. Hemen sonra seyirciler eski yerlerini alırlardı. Maç 0-0 bitti. Maçın bitiş düdüğü ile birlikte seyirciler sahaya girdi ve her iki takım oyuncularını soyunma odalarının girişine kadar omuzlarda taşıdılar. Şimdi bazı maçları izliyorum ve seyircilerin taşkınlıklarını ve şiddetlerini görünce, o eski güzel seyircileri minnetle hatırlıyorum.

Prof. Dr. Fethi Heper, "Türk Futbolunda Devrim Yaratan Eskişehirspor Efsanesinin Başlangıcı",
Top Bir Dünyadır (sergi kataloğu), YKY, 2002, s. 22.

hanın ahşap tribününe elli kişi ancak sığardı. Bu tribün köyün "seçilmiş" kişilerine, yani tüccarlara, devlet memurlarına ve papazlara ayrılmıştı. Diğer seyirciler maçlara Ford Model A otomobillerin tepelerinde veya yakınlarda bir baraj inşa eden şirketin kamyonlarına doluşup giderlerdi.

Hepimiz son Dünya Şampiyonu Brezilya'nın büyüleyici oyun tarzının etkisinde olsak da aramızda Brezilya'yı izleyebilmiş tek bir kişi bile yoktu. Bizim oralara henüz televizyon gelmediğinden Brezilya'yı ya radyoda maç anlatanların uzak ama coşkulu sesleri aracılığıyla ya da bölgeye dört gün gecikmeli gelse de Pelé'nin fotoğraflarıyla, 4-2-4 taktiğini açıklayan şemalarla ve Arjantin'in İsveç'te uğradığı bozgunun haberleriyle süslü gazeteler sayesinde tanıyorduk.

Ben Cipoletti köyünün takımı olan Confluencia'da oynuyordum. Yüzyılın başlarında köyü kuran İtalyan mühendis Cipoletti'nin heykeli köyün ana caddesine dikilmişti. Sokaklara henüz taş döşenmediği için pazar günleri yağmur yağarsa maçlara ancak özel çamur lastikleriyle donanmış kamyonlarla gidebiliyorduk.

Futbol Eleştirisi

İstanbul, 13 Mart 1989

Hasta Fenerbahçeliyim. İlkokuldan beri. (İlkokulu Giresun'da okuduğumu, İstanbul'a liseyi bitirdikten sonra geldiğimi de eklemem gerek.) Fener'in maçlarını televizyonda seyretmek de yetmiyor bana, ertesi sabah ilk işim *Milliyet*'teki, *Cumhuriyet*'teki eleştirileri okumak oluyor.

Dün, Ankaragücü-Fenerbahçe maçını televizyon bölümler halinde verdi. Kitap satışlarındaki düşüşün verdiği üzüntü yetmiyormuş gibi bir de Fener'in beraberliğine üzülmek gerekti! Ve kaçan penaltıya!

Sabahleyin gazetelerin spor sayfalarını okuyorum.

Bir de ne göreyim! *Cumhuriyet*'te Tayfun Gönüllü imzasıyla (İlk kez rastladığım bir imza.) bir yazı: "Aykut, penaltıyı gole çeviremedi."

Pes! Aykut'un penaltı kaçırması üzerine Rıdvan'a penaltı attırıldığını, Rıdvan'ın da kaçırması üzerine penaltı atma görevinin K. Şenol'a verildiğini ve dün penaltıyı atanın K. Şenol olduğunu bilme ve otur futbol eleştirisi yaz...

Olacak şey değil!

Fethi Naci, *Gücünü Yitiren Edebiyat*, 1990

Confluencia o güne dek ligde altıncı sıranın üstüne çıkmamış olsa da şampiyonları arada bir mağlup ettiğimiz için konuk takımların yüreğine az da olsa korku salmayı başarmıştık.

O gün ise Barda del Medio'nun daha önce hiç galibiyet alamadığımız sahasında oynayacaktık. "Büyük" takımlar bu cehennemden bozma sahada kimsenin ev sahibini yenemediğini bildiklerinden maça puan kaybetmeye hazır olarak çıkarlardı. Yerlilerin ve kaçak Şilili ailelerin soyundan gelen Barda del Medio oyuncuları öylesine sert oynarlardı ki onları aklımızda canlandırdığımız Hollanda veya İsveç takımlarıyla bir tutardık. Maç başlayınca futbol mu oynuyoruz, savaş mı yapıyoruz ayırt edemezdik. Barda

del Medio oyuncuları konuk takımken daima fark yeseler de kendi evlerinde mağlup olabileceklerini akıllarının ucundan bile geçirmezlerdi.

Önceki sene onları kendi sahamızda dört-sıfır yenmiş, onların sahasındaysa iki-sıfır yenilmiştik. Yenildiğimiz yetmiyor gibi gollerden birini sağ bekimiz Gómez kendi kalemize atmıştı. Onlara Barda del Medio'da gol atma cüretini gösterenlerin başlarına gelenler hakkında anlatılan dehşetengiz hikâyeleri hatırladıkça sahada elimiz ayağımız birbirine dolaşırdı. Dolayısıyla Barda del Medio karşısına çıkan takımlar as oyuncularını dinlendirir ve altyapıda göze giren oyunculara fırsat verirlerdi. Kısacası rakipler Barda del Medio karşısına kaybetmek için çıkarlardı.

Hakem köye erkenden gelip beleş öğle yemeğini mideye indirir, maç daha ikinci yarının ortasına gelmeden ve tribünler telaşlanmaya başlamadan konuk ekibin bir oyuncusunu oyundan atar, üstüne de ev sahibi ekibin lehine bir penaltı verirdi. Maçtan sonraysa ya şarap damacanasını alıp evinin yolunu tutar ya da Barda del Medio rakibe fark attıysa köyde kalıp kutlamalara katılırdı.

İspanyolca aslından çeviren: Emrah İmre

Futbolun Cinsiyeti, Futbolun Cinselliği: Feminist Bir İmkân ve İmkânsızlık Olarak Futbol

HANDE BİRKALAN-GEDİK

Futbolu korumak çok zor. Feyyaz'a tevazusunu ve rasyonelliğini kazandıran şey, futbol ortamının da çığırından çıkmasına, seyircinin ve oyuncunun kudurmasına yol açan şeyin aynısı çünkü: Profesyonellik, para. Feyyaz gibi bazı oyunculara, saldırganlığın da kırgınlığın da denetim altına alınmasına katkıda bulunuyor profesyonellik. Ama bu katkının gerçekleşebilmesi için, paradan önce bazı psikolojik koşulların da yerleşmiş olması, sevinme yeteneğinin dumura uğramamış olması gerekir. Bu türden koşullar yoksa, para da aslında olduğu gibi sadece bir kızgınlık ve kıskançlık kaynağına dönüşür; küçücük zihinleri parçalayan, zaten fazla oturmamış dengeleri altüst eden bir yıkıcı güç haline gelir. "25 milyon, benim havsalamın alamayacağı bir şey," dememiş miydi Beşiktaşlı Sergen Yalçın. Ama sözleşmeyi imzaladıktan sonra, babasının dürtüklemesiyle huzursuzluk çıkaran da yine aynı Sergen değil miydi?

Daha yatışmış babalara ve Çetin Altan'ın dediği gibi daha duyarlı annelere ihtiyacımız var belki de.

Orhan Koçak, "Feyyaz'ın Tekmesi-Futbol Üzerine Psikanalitik Notlar", *Futbol ve Kültürü* içinde, derleyenler: Roman Horak/Wolfgang Reiter/Tanıl Bora, İletişim Yayınları, 2009, s. 322.

Giriş

Dünyada futbol son on yıllarda, gündelik yaşamın içinde olduğu kadar, akademik alanda da üzerinde konuşulan, araştırılan ve fikir üretilen bir alan oldu. Türkiye'de neredeyse "hayatın kendisi" olarak lanse edilmesine karşın, cinsiyetlendirilmiş bir yaklaşım sergilenmedi. Bu anlamda futbolun "erkekler için ve erkekler tarafından" oluşturulan ve tüketilen bir spor olarak algılandığı da tasdik edilmiş oldu. Yurt dışında yapılan çalışmalarda, özellikle futbol ve milliyetçilik,[1]

1 Archetti, Eduardo, "Masculinity and Football: The Formation of National Identity in Argentina", *Game Without Frontiers: Football, Identity and Modernity,* Richard Giulianotti ve John Williams (der.), s. 225-243, Aldershot: Arena, 1994; "Playing Styles and Masculine Virtues in Argentine Football", *Machos, Mistresses, Madonnas: Contesting the Power of Latin American Gender Imagery,* Marit Melhuus ve Kristi Anne Stolen (ed.), s. 34-55, Londra: Verso, 1996; *Masculinities: An Anthropology of Football, Polo and Tango*. Oxford: Berg, 1998; Bradley, Joseph M., "Football in Scotland: A History of Political and Ethnic Identity", *International Journal of the History of Sport*, 1995, C. 12, S. 1, s. 81-98.

ırkçılık,[2] holiganizm,[3] homofobi ve şiddet,[4] küreselleşme[5] ve erkeklik[6] gibi konular ön plana çıktı ve bunlar enine boyuna değerlendirildi.

Türkiye'de de futbolun çok çeşitli alanlarla ilişkisi kuruldu: özellikle medya,[7] taraftar kültürü,[8] milliyetçilik, tüketim kültürü, şiddet, spor etiği,[9] endüstriyelleşme,[10] Yeni Sağ ile ilişkisi[11] bu alanlardan birkaçı olarak karşımıza çıktı. Tanıl Bora'nın derlemesi, içinde yer alan taraftarlık holiganizm ve medyanın futbola etkileri gibi konuların zenginliğiyle göze çarptı.[12] Hürkan'ın Türk kulüplerinin tarihçeleri, futbolun politika, diplomasi, kültür ve sosyolojiyle ilişkilerini ele alan çalışması;[13] akademik olarak futbolun neden kitlelerin sporu olduğunu sorgulayan Sert'in çalışması;[14] edebiyatta

2 Garland, Jon ve Michael Rowe, "Selling the Game Short: An Examination of the Role of Antiracism in British Football", *Sociology of Sport Journal*, 1999, C. 16, S. 1, s. 35-53; Black, Les; Crabbe, Tim ve Solomos, John, "'Lions, Black Skins and Reggae Gyals', Race, Nation and Identity in Football", Goldsmiths College, University of London, 1998; Maguire, Joe A., "Race and Position Assignment in English Soccer: A Preliminary Analysis of Ethnicity and Sport in Britain", *Sociology of Sport Journal*, 1988, C. 5, S. 3, s. 257-269.

3 Armstrong, Gary, "False Leeds: The Construction of Hooligan Confrontations", *Game Without Frontiers: Football, Identity and Modernity,* Richard Giulianotti ve John Williams (der.), Aldershot: Arena, 1994, s. 299-325; Roversi, Antonio, "The Birth of the 'Ultras': The Rise of Football Hooliganism in Italy", *Game Without Frontiers: Football, Identity and Modernity,* Richard Giulianotti ve John Williams (der.), Aldershot: Arena, 1994, s. 359-381.

4 Dunning, Eric, Patrick Murphy ve John Williams, "Spectator Violence at Football Matches: Towards a Sociological Explanation", *Quest For Excitement: Sport and Leisure in the Civilizing Process,* Norbert Elias ve Eric Dunning (der.), Oxford: Basil Blackwell, 1986, s. 245-266; Dunning, Eric, Patrick Murphy ve John Williams, *The Roots of Football Hooliganism: An Historical and Sociological Study*. Londra: Routledge, 1988; Stott, Clifford ve Steve Reicher, "How Conflict Escalates: The Inter-Group Dynamics of Collective Football Crowd 'Violence'", *Sociology*, C. 32, S.2, 1998, s. 353-377; King, Anthony, "Outline of a Practical Theory of Football Violence", *Sociology*, C. 29, S.4, 1995, s. 635-652; Roadburg, Alan, "Factors Precipitating Fan Violence: A Comparison of Professional Soccer in Britain and North America", *Journal of Sociology*, 1980, C. 31, S. 2, s. 265-275; Roversi, Antonio, "The Birth of the 'Ultras': The Rise of Football Hooliganism in Italy", *Game Without Frontiers: Football, Identity and Modernity*. Richard Giulianotti ve John Williams (der.), Aldershot: Arena, 1994, s. 359-381.

5 Sandvoss, Cornel, *A Game of Two Halves: Football, Television, and Globalization*, New York: Routledge, 2003.

6 Hughson, John, "The Boys are Back in Town: Soccer Support and the Social Reproduction of Masculinity", *Journal of Sport and Social Issues* C. 24, S. 1, 2000, s. 8-23; Archetti, Eduardo P., *Masculinities: An Anthropology of Football, Polo and Tango*, Oxford: Berg, 1998.

7 Kıvanç, Ümit, *Kesin Ofsayt: Televizyon Futbolu ve Futbol Medyası*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2001.

8 Toklucu, Murat, *Taraftarın Senle...* İstanbul: İletişim Yayınları, 2001.

9 Gümüş, Semih, *Futbol ve Biz,* İstanbul: Can Yayınları, 2000.

10 Akşar, Tuğrul (der.), *Endüstriyel Futbol*. İstanbul: Literatür Yayıncılık, 2005.

11 Yarar, Betül, "Hegemonic Struggle, the State and Popular Culture: The Case of Football in Turkey", *European Journal of Cultural Studies*, S. 8, 2005, s. 197-216.

12 Bora, Tanıl, R. Horal, Wolfgang Rieter, *Futbol ve Kültürü*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2004.

13 Hürkan, Serhat, *Yıkılamayan İmparatorluk: Futbol,* Ankara: Ümit Yayıncılık, 2000.

14 Sert, Mahmut, *Futbola Sosyolojik Bir Bakış,* İstanbul: Bağlam Yayınları, 2000.

futbol gibi ilginç bir başlıkla yayınlanan Çeviker'in çalışmasının[15] yanı sıra akademi dışında da, kulüp tarihçelerine[16] kadar uzanan çalışmaları da kapsayan geniş bir literatür oluştu. Ayrıca, burada detaylarıyla ele alamayacağım ancak futbolcuların, gazetecilerin, futbol yorumcularının ve hakemlerin anılarını içeren yayınlar da raflarda yerlerini aldılar. Ayrıca farklı dillerden yapılan çeviriler Türkçeye kazandırıldı.[17],[18]

Bu çalışmaların ortak noktası sadece futbol değil. Geniş bir ufku kapsayan bir "cinsiyet körlüğü"nün bir başka ortak noktayı belirlediği görülüyor. Belki de popüler anlayış içinde oldukça geçerli olan "kadınlar futboldan anlamaz", "futbol erkek işidir, kadınlar oynayamaz", "futbol sadece erkekleri ilgilendirir" gibi yaklaşımlardan da beslenerek; kadınlar hem izleyici, hem taraftar olarak ele alınmadılar. Bunun da ötesinde, sadece kadınlık durumu değil, cinsellik ve cinsiyetçilik konuları da futbolun "eril" dünyası gibi deşifre edilmeyi bekledi. Tabii ki, kadınların bu dışlanmışlıklarına, bir de evde futbol seyretmekten "*hoşlaşmayan*" kadın imgesi de eklenince, burada dikkat çekmeye çalıştığım toplumsal cinsiyet ve cinsellik gibi konular gerektiği kadar ele alınmadı.[19]

15 Çeviker, Turgut (haz.), *Türk Edebiyatında Futbol*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2002.

16 Bora, Tanıl, *Ankara Rüzgarı: Gençlerbirliği Tarihi,* Ankara: Gençlerbirliği, 2003; Arhan, Faruk, *Geri Pas: Diyarbakırspor'un 33 Yılı*, Diyarbakır: Si Yayınları, 2001; İkizler, Can, *Efsanenin Dönüşü: Fenerbahçe'nin Şampiyonluk Öyküsü*, İstanbul: Alfa Yayınları, 2001.

17 Kuper, Simon, *Futbol Asla Sadece Futbol Değildir,* Çev. Sinan Gürtunca, İstanbul: İthaki, 2003; Authier, Christian, *Futbol A.Ş.*, Çev. Ali Berktay, İstanbul: Kitap, 2002; Boniface, Pascal, *Futbol ve Küreselleşme*, Çev. İsmail Yerguz, İstanbul: NTV Yayınları, 2007.

18 Burada kısaca belirtilen kaynaklara ek olarak, daha geniş bir literatür bulunmaktadır. Özellikle de göç çalışmalarının içinde bir alt çalışma alanı olarak ortaya çıkan entegrasyon konusu içinde ele alan çalışmalar bulunmaktadır. Göçmen derneklerinde futbol, futbolun entegrasyondaki yeri, kadın göçmenler ve futbol, çokkültürlülük, ırkçılığa karşı futbol gibi konular oldukça geniş bir çerçevede Almanca literatürde ele alınmıştır.

19 Feminist metodolojiye yer yer göndermeler yapsa da, tam olarak feminist odaklı bir çalışma olarak nitelendirmemin mümkün olmayacağı; ancak, en azından, kadınları da özne olarak çalışmasına katmaya çalışan ve kadın taraftarları özgül bir grup olarak ele almayı hedefleyen ve bu açıdan da önemli bulduğum Dr. Dirim Özkan'ın tezini burada anmak isterim. Özkan, araştırması sırasında, kadın kollarıyla odak grup görüşmeleri gerçekleştirmiş ve kadın taraftarlarla görüşmecilerin görüşmelerini ayarlamıştır. Özellikle şu saptaması ilginçtir: "Gruplar arası kavganın ve şiddetin yüceltildiği erkek taraftarların aksine kadın taraftarlarla yapılan odak grup toplantılarında daha sağlıklı bilgiler alabildiğimi düşünüyorum." (Özkan, Özgür Dirim, *Saraybosna'da Futbol Taraftarlılığı ve Kimlik Farklılaşması: Sarajevo ve Željezničar Taraftarları,* Yeditepe Üniversitesi Antropoloji Bölümü, yayımlanmamış Doktora Tezi, 2009, s. 125). Bu saptamalar sadece futbol ve toplumsal cinsiyet çalışmaları için değil, etnografik araştırmaların genelinde ortaya çıkan kadın bilgisinin değerlendirilmesi açısından da önemlidir. Bu araştırma, cinsiyet körlüğünün hüküm sürdüğü futbol araştırmaları için de önemli bir çaba olarak görülmelidir.

Futbola Feminist Yaklaşımlar ve Sınırları

Ben bu yazıda, futbolun feminist gözlüklerle çalışılabilmesi olanağından, bunun sonuçlarından ve kazanımlarından bahsedeceğim. Burada yaklaşımımı şekillendiren paradigma sadece toplumsal cinsiyet ile sınırlı kalmıyor. Aynı zamanda cinsiyetlerin ve cinselliklerin nasıl tezahür ettiği konusu da ön plana çıkıyor. Bir başka deyişle, futbol ve feminizm ilişkisine sadece eril agresyon ve rekabet bağlamında yaklaşmıyorum; yöneldiğim kuramsal çerçeveler, toplumsal cinsiyet kategorisinin de ötesine geçen ve postyapısalcı kuramları da analize dahil eden bir çerçeveden besleniyor. Bunlar arasında *queer* teori ve "hegemonik erkeklik" olgusu önemli bir kazanım sunuyor.

Sporla ilgili ilk dönem feminist araştırmalarda[20] spor araştırmalarında adı konmamış bir cinsiyet varsayımı ve ideolojisi olduğu; bunları sosyal yapı ile ilişkilendiren araştırmaların çok az olduğu; ve sporun mevcut ideolojik temellerine eleştirel tarihsel bir yaklaşımın gerekliliği üzerinde yoğunlaşmıştır. Sheila Scraton ve Anne Flintoff,[21] değerlendirmelerinde özellikle ilk dönem spor araştırmalarındaki feminist vurgunun daha çok kadınların spora katılımı konusu etrafında şekillendiğini belirtirler.

Ayrıca yine bu dönemde ana akım kuramlarının dışında kalan spor ve feminist analiz konusu gündeme gelmiştir. *Women's Studies International Forum*, feminizm ve spor üzerine bir sayı hazırlar. Bu sayıda yer alan makaleler farklı noktalardan feminizm ve spor ilişkisini ele alır. Spor ve cinsiyet üzerine yazılanlar spor ve kadınların güçlenmesi[22] konusunu "erkek egemen" bir alan olan futbol içinde nasıl geliştiğini ele alırken, makalenin Nancy Hartstock'un "güçlenme" kavramından beslenmekte olduğu görülür. Burada ortaya çıkan en önemli kavram ise "bedensel" güç konusudur. Öte yandan, yine aynı dergide yayımlanan makalelerden biri kadınların spor içinde cinselliğini tartışırken,[23] heteroseksüellik ve homoseksüellik konularını da ele almaktadır. Yine aynı sayıda yayımlanan "Changing the Ru-

20 Hall, Anne, "The Discourse of Gender and Sport: From Femininity to Feminism", *Gender and Sport: A Reader,* Sheila Scraton ve Anne Flintoff (der.), New York: Routledge, 2002 içinde s. 6-16.

21 Scraton, Sheila ve Anne Flintoff (der.), *Gender and Sport: A Reader,* New York: Routledge, 2002.

22 Theberge, Nancy, "Sport and Women's Empowerment", *Women's Studies International Forum,* C. 10, S. 4, 1987, s. 387-393.

23 Lenskyj, Helen, "Female Sexuality and Women's Sport", *Women's Studies International Forum,* C. 10, S. 4, 1987, s. 381-386.

les of the Game: Reflections Toward a Feminist Analysis of Sport" başlıklı makalede yazarlar sporun erkeklikle olan ilişkisine, partriarkanın gerçek bir sembol olarak kullanılmasına dikkat çekerken, yukarıda benim de eleştirdiğim –futbolu çalışanların eril bakışla çalışılması– durumun bir başka ucunu işaret ettiler: Spor –en azından o döneme kadar– feminist araştırmacıların yeteri kadar dikkatini çeken bir alan olmamıştı.[24] Yazarlara göre, bunun ötesinde de ayrıca homofobi ve lezbiyenlik korkusu da rol oynamaktadır. Ayrıca, spor, özellikle de hegemonik erkekliğin yeniden ve yeniden inşa edildiği bir alandır.[25] Sporun, özellikle de futbolun daha iyi anlaşılması ve verimli tartışmalar üretilmesi için, bence de, özellikle kadın odaklı ama bunun ötesinde de cinsiyet ve cinsellik odaklı –örneğin dil kullanımı, katılım biçimleri vb– sorular da sorulmalıdır. Ayrıca, analitik bir kategori olarak da toplumsal cinsiyet kavramı bağımsız olarak düşünülmelidir.

Bu noktada, Sheila Scraton ve Anne Flintoff, toplumsal cinsiyet ilişkilerinin statik değil, değişken olduğunu belirtirler. Örneğin liberal feministlerin soracağı soru, kadınların erkeklere oranla neden daha az futbola katıldığı iken, futbolda patriarkanın sorgulanması radikal bir yaklaşımı belirtmektedir.[26] Kadınların sporda olamaması durumunu biyolojik anlayış etrafında açıklayan görüşü reddeden feministler, "toplumsal cinsiyet"in sosyal olarak oluşturulduğunu belirterek, ilk imkânı yaratmaya çalışmışlardır. Bu anlayışın imkân sınırı ise, sporun değil de, kadınların dünyasına odaklanarak geliştirilen bir yaklaşımla, kadınları "homojen" bir grup olarak ele almaları olmuştur. Öte yanda radikal feminizm, var olan bütün patriarkal değerleri reddederek, yeni bir form ve anlayış yaratmayı savunmuştur. İşin Marksist tarafı ise, kapitale ve endüstriyelleşmeye yönelik eleştirileri toplumsal cinsiyet gözlükleriyle vermeye çalışmıştır.

2000'li yıllarda ortak soru ise ilk dönemde kadınların "baskılanması" sorusundan "farklılık" olgusunun tartışılmasına yöneliktir. Cinsiyetli olmak gibi bir terimle renklenen feminist spor araştırmaları, geleneksel kadınlık ve erkeklik olgularının da ötesine geçmiştir. Yani bir yanda, ortaya çıkan femi-

24 Bennet, Roberta S., K. Gail Whitaker, Nina Jo Wooley Smith, Anne Sablove, "Changing the Rules of the Game: Reflections Toward a Feminist Analysis of Sport", *Women's Studies International Forum,* C. 10, S. 4, 1987, s. 369-379.

25 Bryson, Lois, "Sport and the Maintenance of Masculine Hegemony", *Women's Studies International Forum,* C. 10, S. 4, 1987, s. 349-360.

26 Scraton, Sheila ve Anne Flintoff, "Sport Feminism: The Contribution of Feminist Thought to Our Understanding of Gender and Sport", *Gender and Sport: A Reader,* s. 30-46 içinde, s. 31.

nist imkân, sınırlarını oldukça esnetmiştir. Ancak "kadın" olgusundan "toplumsal cinsiyet" olgusuna geçişin de vurgusu "kadın" noktasında fazla esneklik göstermeyince, Robert Connel'in ortaya attığı "hegemonik erkeklik" sadece erkek ve erkeklik (*men and masculinity*) çalışmaları için değil, feminist çalışmalar için de yeni bir imkân sunmuştur. Üstelik bu kavramsal ile sadece kadın/kadınlık ya da erkek/erkeklik değil, çok daha karmaşık olan ve "cinsiyet/toplumsal cinsiyet" dikotomisinin de ötesine giden; cins ve cinselliği (dil, heteroseksüellik, homofobi, homososyallik, homoseksüellik gibi konuların da tartışılmasına olanak veren) kapsayan bir alan içinden çalışma imkânı ortaya çıkmıştır.

Feminizmden Hegemonik Erkeklik Kavramına:
Futbol İçin Yeni Bir Kavramsal

Futbol ve toplumsal cinsiyet araştırmalarında erken dönemdeki yazıların daha çok katılım, kadınların futboldaki yeri, izleyicilerin cinsiyeti konularına yöneldiği görülürken, özellikle feminist çalışmaların oluşturduğu bir alan olarak karşımıza çıkan erkeklik çalışmaları önemli bir imkân sağlamış; erkeklik çalışmaları, feminist yaklaşımların sınırlarını esnetmesinde önemli rol oynamıştır.

Futbolu anlayabilmek için en zengin çerçevelerden biri, Robert Connell'in "hegemonik erkeklik" kavramı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir fikir ve yapı olarak erkeklik, futbolun en görünen yüzünü temsil etmektedir. Hegemonik erkeklik, feminizmin sınırlarını hem zorlayan hem de feminist düşünceden beslenen bir alandır. Hegemonik erkeklik, küçük bir grubun erkeklik oluşumlarını, ideallerini ve pratiklerini nasıl yönettiği ve bunları dayattığıyla ilgilidir. Egemen erkeklik diğer erkek ve kadınları etkisi altına alsa da, onlar tarafından değiştirilebilir. Egemen erkeklik kavramı, Robert Connell tarafından ortaya konduğunda, erkekler, toplumsal cinsiyet ve sosyal hiyerarşiler üzerinden bir tanımlama getirmiş ve 1985 yılında da Carrigan, Connell ve Lee tarafından sistematize edilmiştir.[27] Örneğin, Batı toplumunda heteroseksüellik, evlenme, otorite ve fiziksel güç ile ilişkilendirilmektedir. Bu anlamda, antropolojinin egemen erkeklik konusundaki "kültürel" yaklaşımları, bir yandan farklı kültürlerin egemen erkeklik konusuna atıflarını gösterirken, diğer yandan da nitelendirmelerde "kültürel" olarak adlandırı-

27 Aktaran: Connell, Robert ve James W. Messerschmidt, "Hegemonic Masculinity: Rethinking the Concept", *Gender Society,* S. 19, 2005, s. 829-859 içinde s. 830

lan nesne ve durumların nasıl da esasen "eril" örgülerle kurgulandığını da göstermektedir.[28]

Örneğin, Matthew Gutmann, antropolojinin en başından beri, erkekler hakkında; ama onlar hakkında yazdığını söylemeden yazdığını belirtir.[29] Erkeklik olgusunun sorgulanması ise hem ataerkilliğin hem de heteroseksüelliğin sorgulanması anlamına gelmektedir. Bu bağlamda ele alınan konular sadece toplumsal cinsiyet çerçevesinde kalmamış, cinsellik konusuna da yönelmiştir. Gutman erkekler hakkında, antropolojinin şimdiye değin süregelen cinsiyetçi yaklaşımından farklı olarak "yeni" antropolojinin erkekleri de kadınlar gibi cinsiyetli bireyler olarak ele almaya başlandığını belirtir. Burada Gutman antropoloji içindeki "yeni" cinsiyet çalışmalarında "erkeklik" teriminin kullanımları üzerinde durur. Gutmann'ın "erkeklik" kavramının alanına erkek kimliği (*male identity*); erkeklik (*manhood*); erkeksi nitelikler (*manliness*) ve erkeklik rolleri (*men's roles*) girmektedir. Fakat, bu alanlar arasındaki geçişkenlikler ve terimler arasındaki kullanımın teorik olarak az çalışılması sebebiyle, yukarıdaki herhangi bir konudan bahseden antropologlar, başka bir konudan da bahsediyor olabilir; ya da bunlar arasında bulunan bir alandan da konuşuyor olabilirler.[30] Burada, aslında erkeklik çalışmalarında bir yanının toplumsal olan, edinilmiş cinsiyete vurgu yaparken, biyolojik cinsiyet vurgusunu bırakmamış olması ve

28 Antropoloji, belki de "erkeklik" konusunun çalışılmasını etnografik olarak ve böylece ilk elden mümkün kılan bir disiplin olarak önem taşıyor. Antropolojide "erkeklik" ve "egemen erkeklik" konusunun çalışılmasının hem antropolojinin "bölgesel" kültürel temsillerin eleştirisinde, hem de modern sonrası etnografinin modernizmi eleştiren vurgularının anlaşılmasında önemli katkılar sunduğunu belirtmekte fayda var. Erkeklik ayrıca milliyetçilik ile ilişkilendirilmektedir. Milliyetçilik, aynı kadınlık/kadınlar ve milliyetçilik kadar önemli ve zengin bir konudur. Üstelik bu durum sadece ulusların inşa süreciyle ilgili değildir (bkz.: Abhik, Roy, "Regenerating Masculinity in the Construction of Hindu Nationalist Identity: A Case Study of Shiv Sena", *Communication Studies*, C. 57, S. 2, 2006, s. 135–152; Nagel, Joane, "Masculinity and Nationalism: Gender and Sexuality in the Making of Nations", *Ethnic and Racial Studies*, C. 21, S. 2, 1998, s. 242 – 269) ve örneğin, *queer* açılımlar için de oldukça zengin bir alandır (Conrad, Kathryn, "Queer Treasons: Homosexuality and Irish National Identity", *Cultural Studies*, 2001, C. 15, S. 1, s. 24–137). Bundan başka, antropoloji içinde, yine feminist antropologların sorgulamaya başladıkları bir alan olan Üçüncü Dünya'nın analizinde de (örneğin sömürgeci erkeklerin ya da siyah erkeklerin erkeklikleri gibi konular da -klasik Malinowski tarzından farklı bir yaklaşımla– ele alınmıştır. Ayrıca akrabalık ilişkileri, arkadaşlık, beden, spor gibi, "gündelik" olan ile ilgilenen antropolojinin bu alanlarda "erkeklik" konusundaki çalışmaları 1990'lardan beri giderek artmaktadır. Özellikle Latin kültüründe maçoluk, ya da maçizmo gibi açılımlarla erkeklik alanı, en az kadın çalışmaları kadar zengin bir toprağa sahiptir.

29 Gutmann, Matthew C., "Trafficking in Men: The Anthropology of Masculinity", *Annual Review of Anthropology*, S. 26, 1997, s. 385-409.

30 Gutmann, agy., s. 386

bunları "ilişkiler" içinde çalışmış olması önemlidir ve böyle oluşuyla da queer teori ile ortak konulara yönelebilmektedir. Bunlardan hangileri çalışılıyor olursa olsun, ben erkeklik çalışmalarının dört önemli alana katkı yaptığı inancındayım:

1) Toplumsal cinsiyet kavramının sadece "kadın" kategorisini işaret etmekten çıkarılarak, toplumsal cinsiyet olgusunun sosyal olarak nasıl yaratıldığı,
2) Bu bağlam içinde erkeklik olgusunun nasıl yaratıldığı,
3) Erkekliğin bireylerin hayatlarında, gruplarda, organizasyonlarda ve kurumlarda ne anlama geldiği,
4) Kadınlık ve erkeklik kavramlarının daha geniş bir düzlemde "cinsiyet düzeni" içinde birbiriyle nasıl etkileşim içinde olduğu.[31]

İşte bu çerçeveler içinde de esasen feminist kuramın bir imkân sınırlarını ve özellikle de futbol içindeki yaklaşımlarda bazı imkânsızlıklarını görmek mümkün olabilmektedir. Feminist yaklaşımlardan yola çıkarak, hegemonik erkeklik çerçevesini de hesaba katarak, futbol araştırmaları ile ortaklık kurulabilecek birkaç alanı işaret etmek istiyorum. Özellikle, taraftar kültüründe dile gelmiş konulardan biri olan "cinsiyet körlüğü"dür.[32] Bunu söylerken de söz konusu olan durumun, cinsiyet körlüğünün de ötesinde, kadınların "cinsiyetsizleştirildiği"ni belirtmek isterim.

Kadınların Cinsiyetsizleştirilmesi Ya da "Cyborg"laştıran Seyircilere Cinsiyetli Yaklaşımlar

Antropolog Eduardo Archetti'nin futbol ve erkeklik –ve bunların açılımları– üzerinden oluşturduğu çalışmalarından beri[33] birçok futbol araştırma-

31 Ayrıntılar için bkz. Birkalan-Gedik, Hande, *Feminist Antropoloji,* İstanbul: Yapı Kredi Yayınları (2010'da yayımlanacak.)

32 Free, Marcus ve John Hughson, "Settling Accounts with Hooligans: Gender Blindness in Footbal Supporter Subculture Research", *Men and Masculinities,* S. 6, 2003, s. 136-155.

33 Archetti, Eduardo, "Masculinity and Football: The Formation of National Identity in Argentina", *Game Without Frontiers: Football, Identity and Modernity,* Richard Giulianotti ve John Williams. (der.), Aldershot: Arena, 1994, s. 225-243.
Archetti, Eduardo, 1996, "Playing Styles and Masculine Virtues in Argentine Football", *Machos, Mistresses, Madonnas: Contesting the Power of Latin American Gender Imagery,* Marit Melhuus ve Kristi Anne Stolen. (ed.), Londra: Verso, 1996, s. 34-55.
Archetti, Eduardo, *Masculinities: An Anthropology of Football*, Polo and Tango. Oxford: Berg, 1998.

cısı futbolun bir erkek arenası olduğuna dikkat çekmiştir.[34] Bu saptamalardan sonra kadın taraftarlar hakkında neler söylenebilir? Kadınların katılımcı olarak varlığı ne anlama gelmektedir? Cinsiyetlendirilmiş bir bakış açısı ile ele alındığında, bir açıdan kadınların "cinsiyetsizleştirilmesi" olarak değerlendirilebilen bir durum söz konusudur. Burada söz konusu olan durum bir tür "cyborg" izleyici yaratılmasıdır. Kadın, kadın olarak var olamamakta; kadın da, erkek de bir "cyborg" oluvermektedir. "Cyborg" olmak, bir kimlik olarak değil; bir benzerlik ya da yakınlık kavramı ile anlaşılabilir. Donna Harraway'den ödünç aldığım bu kavram, bir yönüyle kadının taraftarın tek bir "cins"e indirgenmesini beraberinde getirirken; "cinsiyetsizlik durumu"nun dil ve cinsellik ile ilişkisini de sorgulamaktadır. Acaba bu "cinsiyetsizleştirme" durumu cinsiyetçiliğin bir tezahürü müdür? Yoksa ortak bir "grup benzerliği" fikrinden mi beslenmektedir?

Bu durum daha belirgin olarak "küfür" konusunda karşımıza çıkar. Sahalarda çok sıkça duyulan küfürler sadece erkekler tarafından değil, kadınlar tarafından da üretilmektedir. Burada önem kazanan soru, öncelikle genel olarak kadınların ne şekilde ve nasıl küfür ettikleri, daha sonrasında ise stadyumda nerede ve nasıl küfür ettikleridir. Öte yandan, daha genel bir soru sorulabilir: Küfürün cinsiyeti var mıdır? Daha da özel bir soru ise futbol stadyumunda sorulabilir: Küfür ve futbol arasındaki ilişki nasıl bir ilişkidir? Kadınların küfür etmelerinde erkek dili kullandıkları görülmektedir. Dilin kendisinin erkek egemen bir alan olması, feministlerin aynı zamanda "erkek egemen" olmanın "patriyarkal" ya da "fallosantrik" olması anlamına geldiğinin altını çizmelerine yol açmıştır. Küfürün hedefleri bazı kadın organları olduğu halde, kadınlar da aynı şekilde küfür etmektedirler.[35] Bu dinamik "kadınların anlamsal olarak aşağılanmaları"

34 Örneğin, Sülzle, Almut, "Titten unterwegs: Weibliche Fankulturen im Männerfußball", *ZtG Bulletin 33 Texte: Fußball und Gender*, Johannes Verch (der.), Berlin: Humbold Universität, 1997 içinde s. 54-64; Wheaton, Belinda, "'New Lads'?: Masculinities and the 'New Sport' Participant", *Men and Masculinities,* C. 2, 2000, s. 434-456; Bairner, Alan, "Soccer, Masculinity, and Violence in Northern Ireland: Between Hooliganism and Terrorism", *Men and Masculinities*, C. 1, S. 3, 1999, s. 284-301.

35 Edmund Leach'in "kirli" olarak nitelendirdiği kelimeleri kategorize ettiğini; bunları öncelikle cinsellik ve dışkı ile (bok); daha sonra Hıristiyan isimleri ile (Jesus); ve son olarak hayvanlar ile ilişkilendirdiğini (bitch/dişi köpek ya da inek) hatırlatmakta fayda var. Ancak, Müslüman toplumlarda bunun ne şekilde kategorize edilebileceği konusunda bir sistematik bulunmuyor. ABD'li halkbilimci Alan Dundes'in önemli bir çalışması erkek çocuklarının üstünlük yarışlarında bir çeşit küfür atışmaları üzerine ışık tutmakta. Burada karşı tarafı kadın olarak, ya da annesine ya da bacısına küfrederek o kişiyi "pasif" bir nesne yerine koymak. Böyle bir yaklaşım, atışmalar dışında da bulunmaktadır.

olarak yorumlanmaktadır.[36] Bir başka önemli nokta da küfür eden kadın taraftara tribünde nasıl davranılmakta olduğu, kadın taraftarın ne şekilde algılandığıdır.[37] Son yıllardaki taraftar araştırmalarında toplumsal cinsiyetin inşası ve toplumsal cinsiyet ilişkileri yeteri kadar ele alınmadığı gibi[38] bu kavramların dil kullanımı ile olan ilişkisi de yeteri kadar tartışılmamıştır. Fakat stadyumda, küfür eden kadınlara "kötü gözle" bakılmamaktadır. Görüştüğüm birçok kişi bana bunun "stadyumun raconu" olduğunu belirtmiştir. Buradaki "racon" kadınlara saygıyı beraberinde getirmektedir ve bir tür "mahallemizin kızı" durumu söz konusudur. Böylelikle bir benimseme ve sahiplenme söz konusudur ve tribündeki kadınlara "yan bakmak" söz konusu olmamaktadır. Çünkü kadın ya da erkek, bir tür cinsiyetsizleşmiş olarak aynı "sosyal kimliği"[39] taşımakta, grup kimliklerini rekabet ve karşıtlık temelinde oluşturmaktadır.

Öte yandan, toplumsal cinsiyet kategorilerinin de ötesine geçer, küfür ve cinsellik konusunu ele alırsak, başka dinamikler karşımıza çıkabilmektedir. Uzun yıllardır pelesenk olmuş küfür "ibne hakem"dir. Bir küfür olarak kullanılmasının ötesinde, aynı zamanda bazı kesimlerce cinsel kimlik belirteci olarak kullanılan bu sözcük, esasında sadece geyleri değil hakemleri de hedef almaktadır. Hakemler neden "ibne" olmak zorundalar ve bu tanımlamaya neden hiç tepki verilmemiştir? Hakemlerin konuşma yasağı biliniyor; ama ya hakem kurulu? Geyler ve hakem (kurulu) neden bir cinsel kimliği,

36 http://encyclopedia.jrank.org/articles/pages/696/Gender-in-Swearing.html (Siteye giriş: 10 Mart 2010). Tabii ki küfür ve cinsiyet arasındaki karmaşık ilişkide kültürel faktörlerin de göz ardı edilmemesi gereklidir. Stadyumda küfür eden kadınlara tolerans gösterilmesi, küfürün bağlamsal bir olgu olduğunu da ortaya koymaktadır.

37 Burada Almanya'daki futbol karşılaşmalarında taraftarlık ve toplumsal cinsiyet olgusunu ele alan Bettina Fritzsche'nin önemli bir metodolojik saptamasını hatırlatmakta yarar var: Toplumsal cinsiyet temelli araştırmaların "tipik" olarak nitelendirilen toplumsal cinsiyet formlarını işaret ederek değil, toplumsal cinsiyetlerin farklılıklarına bakması gerektiğini belirtiyor. Taraftar kültüründe görülen "fazlalık" olgusu esasında, hegemonik erkeklik olgusuyla da yakından ilişkili görünürken, bir yandan da tipik toplumsal cinsiyet ilişkilerini ters yüz edebiliyor. Fritzsche'nin "subversion" olarak nitelendirdiği bu toplumsal cinsiyet tezahürünü, ben bir anlamda "cyborg" ile nitelendiriyorum.

38 Free, Marcus ve John Hughson, "Settling Accounts with Hooligans: Gender Blindness in Football Supporter Subculture Research", *Men and Masculinities* S. 6, 2003, s. 136-155. Ancak yazarlar, açık bir feminist yaklaşım sergilemekten çok, ortada bir yerlerde durmaktadırlar. Bir yanda erkek alt kültürü içinde kadınlarla görüşmeyi zor, hatta, tehlikeli bulmaktadırlar. Ancak kadınları etnografik araştırmalarda atlamak da istememektedirler. Bunun bir tür miyopluk olabileceğinin farkındadırlar. Ama tam bir çözümleri yoktur.

39 Armstrong, Gary ve Richard Giulianotti, *Fear and Loathing in World Football,* Oxford: Berg, 2001.

örtük olarak, argoda işaret eden bir terimi küfür olarak kullanmaktadır?[40] Yanlış olduğu düşünülen bir kararı veren hakem için neden böyle bir sözcük kullanılmaktadır? GLBT bireyler neden –açıkça aynı zamanda homofobik olan bu terime– tepki göstermemektedirler? Stadyum, olumlu ya da olumsuz duyguların boşaldığı bir alandır. Ama burada "erkek" gibi, erkek olmayana –ya da bir başka deyişle heteroseksüel erkek olamayana, bunun içinde de homoseksüel olsa dahi "pasif" olana– küfür etmek söz konusudur.[41] Heteroseksüel olmayanın dışlandığı, hatta yersiz yere aşağılandığı bir mekândır, artık stadyum. Futbolun "eril gramatiği"[42] iş başındadır ve hegemonik erkekliğin üretiminde erkekler kadar kadınlar da söz sahibidir. Ancak kadınlar eril ortamda var olurken, bu ortama sadece boyun eğmekte midirler? Burada kadın seyircilerin stratejilerinin ne olduğunun anlaşılması için detaylı etnografik çalışmalar gerekecektir.

Sonuç

Bu yazı futbol araştırmalarında gözden kaçan bazı noktaları işaret etmeyi amaçladı. Bunlardan ilki, erkekliğin bir "arenası" olarak görülen futbolun esasında cinsellik ve cinsiyet konularında çok zengin bir alan sunan bir alan olduğunun hatırlatılması oldu. Bu yazı, ikinci olarak, kadınları futbolun bir alanı gibi ele almak –ve daha çok toplumsal cinsiyet bağlamı içinde bakmak– yerine, futbol içindeki cinslerin ve cinselliklerin karmaşık ilişkilerini değerlendirmeye çalıştı. Bunu yaparken de, özellikle ikinci dalga feminist düşüncenin gösterdiklerinden hareket etti. Öne sürdüğüm, zaman zaman feminist imkânların sınırlı kaldığı, ama bir başka imkân olarak da hegemonik erkeklik kavramsalının özellikle de post-yapısalcı feminizmler bağlamında değerlendirilmesi gerektiği oldu. Özellikle de "cinsiyet ve seyirci" ve

40 Örneğin aynı sözcük, Türkçede henüz oturmamış bir kavram olan "queer" karşılığında "ibne, puşt" teorisi olarak ve oldukça yanlış ve *queer* sözcüğünün gerçek anlamı dışında kullanılmaktadır.

41 Alan Dundes, makalesinde erkek çocuklarının küfür atışmalarında, öncelikle çocukların karşı tarafı, Dundes'in "pasif" olarak nitelediği "kadınlık" rolüne zorlaması durumunu ele almaktadır. Bu pasiflik durumu, karşıdakinin annesi ya da kız kardeşini ahlaksız ya da iffetsiz olarak niteleyerek yapılır. Bunu yaparken de karşı tarafın itaatkâr bir anüsü olduğu ve bunun da küfür edenin penisini kabul edecek durumda olduğunun belirtilmesi söz konusudur. Daha dolaylı bir tehdit de erkeklik onurunun başka bir şekilde ayaklar altına alınması, küfredilen kişinin annesine ya da kız kardeşine küfredilmesidir. Küfredilen taraf ya pasif olarak kalacak ve fallik şiddeti kabul edecektir ya da pasif rolüne karşı çıkacaktır. Dundes, Alan, (Jerry W. Leach ve Bora Özkök ile), "The Strategy of Turkish Boys' Verbal Dueling Rhymes", *Journal of American Folklore,* S. 83, 1970, s. 325-349.

42 Sülzle, agy.

bunun bir uzantısı olan "küfür" sorunsalına yöneldim. Feminist yaklaşımlar spor, özellikle de futbol konusunda sınırlarını esneterek, erkeklik ve queer kuramlarından da faydalanarak, kendisine daha verimli bir alan yaratmaya doğru yönelmek durumundadır. Futbolda cinsiyetsizleştirme durumunun, cinsiyetli bir bakış anlaşılmasında, sadece kadın kategorisinin değil, erkek ve erkeklik kategorisinin de yapıbozumcu okunmasını gerektirecektir. Kadın/erkek; hetero/homo ayrımında da farklı olarak (toplumsal) cinsiyetin ilerisine geçmek durumundadır.

Yeni bir futbol kültürü için...

Ofsaytta yaşayanlar paslaşıyor

TUNCA ARSLAN

Sınır tanımayan güç gösterilerinin futbolun gerçek gücünü yok etmeye başladığı, milyon dolarların yeşil sahalardaki her türlü değerin önüne geçmeye çalıştığı, localardaki kaymak tabakanın tribünlerin ruhuyla rekabete girdiği, çok açık bir gerçek. Ancak gene de futbolun geleceği konusunda karamsarlığa kapılmak, endüstriyel futbolun katı gerçeklerinden hareketle "futbolun ölümü"nden söz etmek için acele etmemek gerektiği söylenebilir. Çünkü paranın kulüpler, formalar, futbolcular ve taraftarlar üzerindeki her türlü baskısına rağmen, bir yandan da başarının futbol dünyasındaki anlamını sorgulayan ve "ne olursa olsun başarı" anlayışını reddedip "karşılığı olmayan aşkın" örneklerini veren kültürel bir futbol anlayışı ve futbol kültürü de gelişmekte. Çimleri kaldırdığımızda altından genellikle yeşil dolarlar ve avrolar çıkıyor elbette ama kelleşmiş çim ya da zımpara kağıdı gibi sert toprak zeminlerde, yarı yarıya dolu ya da bomboş tribünlerde, soyunma odalarında, çıkış tünellerinde, deplasman yolculuklarında futbolun geleceği adına umutlarımızı yeşerten çok başka şeyler de oluyor, yeni bir futbolseverlik kültürü filizleniyor.

Evet, açık söylemek gerekirse dünyanın dört yanında pek çok maç adeta önceden oynanıyor, futbolun heyecanı neredeyse yalnızca "küçüğün büyüğü yenmesi umudu"na sıkışmış durumda ve üstelik sürprizler giderek azalıyor...

Simon Kuper: Vefa oyuncularının ve taraftarlarının para veya ün düşüncesi olmadan futbola bunca önem vermelerinde muazzam bir şey var. (Fotoğraf: Burcu Göknar)

Uluslararası bahis, futbolun baş belası haline gelmiş vaziyette. Ama Ken Loach'ın "Hayata Çalım At" (Looking For Eric) filminde Eric Cantona'nın dediği gibi, "Bazen her şeyi başlatan güzel pas"ların da sonu gelmiyor ve golle sonuçlanmasa bile güzel bir pasın kıymetini bilen futbolseverlerin sayısı artıyor.

İşte, belki de çok şey başlatacak top sürüşlerden ve o paslardan birisi...

Kişisel bir eylem türü

"Her türlü zeminin sürekli ayaklarımızın altından kaydığı, dünün ve bugünün 'değerli' addettiklerinin farklılaştığı bir devirde, aşina başarılardan uzak bir takımı sevmek –bilerek ya da bilmeden– bu kara düzene teslim olmamak için yapılan kişisel bir eylem türüdür. Bir umudun peşinde, her maça koşturarak giden bir avuç taraftar, adeta yasak bir aşkın tarafıdırlar. Onlardan 'büyük' takım taraftarlarından farklı olarak, tüm 'günahlarının' bedelini ödemeleri, sevinç ve acılarını vakur bir edayla içlerine sindirmeleri beklenir. Herkes şehrin sokaklarında bağırıp çağırırken, onlar bu âlemin dilsizleridir. Onları, ancak gizli aşklarının parıldadığı gözlerinden tanıyabilirsiniz."

Bu satırlar, genç bir fotoğraf sanatçısı olan Burcu Göknar'ın 22 Mayıs-15 Haziran tarihleri arasında İstanbul Fotografevi'nde düzenlenen "Vefa" sergisinin kataloguna yazdığı "Yasak Bir Aşkın Hikâyesi" başlıklı önsözden. Halen amatör kümede yaşam mücadelesi vermekle birlikte Türkiye'nin en köklü kulüplerinden biri olan, zamanında Üç Büyükler'e kök söktüren, benim futbol anılarımda da 1970'lerin başında ülkemizde forma giyen ilk Arjantinli futbolcu olan Montemerani'yle derin bir iz bırakan yeşil-beyazlı Vefa'yı 2008-2009 sezonlarında tam 15 ay boyunca izlemiş Burcu Göknar ve futbolun ruhunu fotoğraflamış.

Vefa'lı futbolcuların kamp yemeği. "Vefa hep temiz kalabilsin diye, hani neredeyse 'hep yokluk çeksin' diyeceğimiz tutar." (Fotoğraf: Burcu Göknar)

Kendi adıma son aylarda futbol adına en heyecan duyduğum faaliyetin, Göknar'ın fotoğraflarına bakmak olduğunu söyleyebilirim. Ne yıl içinde Fenerbahçe'nin iki karşılaşmada da Galatasaray'ı yenmesi, ne Türkiye Süper Ligi'nde beşinci bir takımın şampiyon olması, ne Şampiyonlar Ligi finali, ne Altay'ın bir kez daha play-off'ta kaybetmesi, ne de dünya kupasının başlaması, beni bu denli etkileyebildi. Çünkü, tümüyle olmasa bile büyük çoğunluğuyla günümüzde geçerli olan futbol kültürünün sınırları içinde kalan sonuçlardı bunlar. Derbi heyecanları ve zafer sarhoşlukları kendini tekrar eder, yeni bir şampiyon barbarları ya da Godot'yu bekler gibi beklenir, Altay hep aynı şekilde kaybeder, dünya kupası hep aynı şekilde başlar... (Gerçi 2010 Dünya Futbol Şampiyonası'na Afrika'nın dipten gelen uğultusunun sembolü vuvuzela damga vuracakmış gibi görünüyor ama sahada olan biten her şey, eleme turları oynanırken fazlasıyla tanıdık.)

Vefa hep temiz kalabilsin diye...

Öte yandan, örneğin Manchester United'ın Genel Müdürü Peter Kenyon'ın buz gibi soğuk bir açık sözlülükle "Sorun, bir futbol kulübü olarak mı, yoksa artık küreselleşmiş bir sporda dünya çapında tanınan uluslararası bir marka olarak mı algılandığımızı bilmektir" dediği dünya futbol ikliminde başka sonuçlar da alınıyor. Kıvanç Koçak'ın serginin katalog yazısında vurguladığı üzere, "Futbol âlemini ayakta tutan bir vefa hikâyesi"nin peşine düşmüş, Vefa'lı futbolcu ve taraftarların gözlerindeki gizli aşkı yakalayabilmiş Burcu Göknar. Futbol sahalarına, "kumarbazın gözündeki kısık ışıkla" bakmaya alışmış olanlar için çok farklı, benzersiz bir bakış bu.

"Ve mevcut ekonomik sistemi –her şeyi yalayıp yutmak isteyen o koca canavarı– iyi tanıdığımızdan olsa gerek, Vefa hep temiz kalabilsin diye, hani neredeyse 'hep yokluk çeksin' diyeceğimiz tutar. Takımın 'patronların' eline geçmesini istemeyiz içten içe..." diyen sanatçı, futbolun alt katlarına, deyim yerindeyse yeraltına inmiş, belki somut olarak Vefa'da top koşturan futbolculara değil ama biz futbol dilencilerine ferahlık veren, yürekleri ısıtan "yokluk çekme" karelerine imza atmış. Futbolun geleceğine dair, yazının ba-

"Bir umudun peşinde, her maça koşturarak giden bir avuç taraftar, adeta yasak bir aşkın tarafıdırlar." (Fotoğraf: Burcu Göknar)

şında söz ettiğim umudun boş laftan ibaret olmadığını kanıtlayan bir hikâye Vefa'nınki. Burcu Göknar'ın bu hikâyeyi yorumlayış ve bize sunuşu da öyle...

Ekonomik sıkıntılar nedeniyle, alabildiğine mütevazı ölçülerdeki 100. kuruluş yıldönümünü bile ancak bir yıl sonra kutlayabilen bir futbol takımı düşünün... Aynı nedenlerle uzun yıllardır bakım yapılamayan, yıkıldı-yıkılacak söylentilerinin kesilmediği, zemini toprak bir stat... Antreman öncesinde karları temizleyen bir kaleci ya da soyunma odasında taktik tahtası niyetine duvardaki fayansları kullanmak zorunda olan bir teknik direktör... Top toplayıcılık da yapan küçük bir Vefa taraftarının yalnızlığı... Ne yazık ki artık aramızda olmayan, 65 yıllık taraftar Nejdet Örs'ün hiçbir kötü havadan etkilenmeyen sevdası ya da 100. yıl kutlamalarının yapılacağı salonun önünde tek başına beklemesi... Terfi maçlarında elenmenin hüznünü ve yorgunluğunu yaşayan bir futbolcu... İstanbul dışı bir deplasmanda maç öncesi kamp yapılan otelin bir odasında, binanın bakımsızlığıyla dalga geçen ya da çatıda çamaşır asan futbolcular... İstanbul Süper Amatör Lig'de (hiçbir işe yaramayan, teselli de etmeyen) ikincilik kupasıyla başı önde yürüyen bir kaptan... Bir maç dönüşünde Fatih'in dar sokaklarında yürüyen Vefa'lılar... "Zengin takımların 'maç yemeği' varsa, bizim de 'maç kahvaltımız' vardır" dedirten, serili gazetelerin üzerinde peynir-ekmekli bir sofra...

Onca yoksulluk varken...

Vefa'nın ve benzer durumdaki takımların gerçeği, örneğin peynir-ekmekten ibaret o yoksul sofra ve daha önemlisi bu gerçeklerin alabildiğine yalın ama son derece estetik bir bakış açısıyla dile getirilmesi, yalnızca havyarla yaşanmayacağı kuralının futbolda da geçerli olduğunu gösteren bir bütünlük oluşturuyor karşımızda. Gerçek bir futbol düşünürü ve araştırmacısı olan Simon Kuper'ın sergi için yazdığı "UEFA yerine Vefa'nın peşinde" başlıklı yazısında dediği gibi, "Büyük Futbol görüntüleri"nin zihinlerimizde yarattığı tabuyu kıran fotoğraflar bunlar. Kuper'in tanımlamasıyla Büyük Futbol'un çok ötesinde heyecanlar veren, hazlar yaratan, "Cristiano Ronaldo'nun eylem halindeki bin fotoğrafından daha az zarif ama çok daha güzel" futbol anları söz konusu. Tam da bu hazzın ve güzelliğin yeni futbol kültürünün başlayıp geliştiği nokta olduğu rahatlıkla iddia edilebilir ki endüstriyel futboldan bıkmış entelektüel bir Türk futbolseverin, St. Pauli ya da Livorno sevdasına tutulmasından da çok daha başka bir alan burası.

Para veya ün düşüncesi olmadan

"Bu insanları küçümsemek yanlış olur. Vefa oyuncularının ve taraftarlarının para veya ün düşüncesi olmadan futbola bunca önem vermelerinde muazzam bir şey var. Bir saflık söz konusu: Bu fotoğraflar yalnızca futbol, kazanmak ve kaybetmek ve sabah uyandığınızda kendinizi başarısız hissetmenizle ilgili. Başkalarını sevmek anlamında da futbolla ilgili..." Simon Kuper'in "adını bile duymamıştım" itirafında bulunduğu Vefa Spor Kulübü özelinde bir kez daha vurguladığı, futbola para veya ün (ve mutlak başarı) düşüncesi olmadan da önem veren tavrın, tıpkı Yannis Ritsos'un "Görülmemiş Bir Çiçek Açma"sındaki gibi sonuçlar doğuracağına eminim. Evet, "onca yoksulluk varken", hatta tam da bu nedenle, yepyeni bir futbol kültürünün yeşereceğinden hiç kuşkum yok.

Kuşkusuz, futbolda naif duyguların yansımalarıyla, futbolun değerlerine sahip çıkan ve yaşatan tavırlarla, en alttakilere yönelik karşılıksız aşklarla, futbolun anlamını yansıtan kitaplar, filmler, sergilerle ilk kez karşılaşmıyoruz; dün de vardılar, bugün de varlar, yarın da olacaklar. Ama tıpkı Kuper'e "muazzam bir şey var" dedirten, Michel Platini'yi bile "Üstünlüğün parayla kazanılmadığı bir sistem bulmak gerek. Yoksa bütün yoksullar yok olup gidecek ve zenginler baş başa kalacak. Ben bu amansız kapitalizmi istemiyorum" demeye zorlayan bir saflık ve yeni bir futbol kültürü arayışı da kendini hiç olmadığı kadar hissettiriyor artık.

Tuhaf bir futbol atmosferi

Alın size Simon Kuper'in "küçümsemek yanlış olur" dediği insanlardan, yeryüzündeki milyonlarca meçhul futbolseverden, sabahları kalktığında kendisini başarısız hissetmek konusunda hiç sıkıntı çekmeyen, sıradışı tutkusunun peşine takılmış, para ya da ün peşinde olmadan, üzüntüsüyle sevinciyle takımına gönül vermiş, yoksul futbolkoliklerden biri daha: Mehmet Şen.

Onu 24 Şubat 2008'de, karlı ve çok soğuk bir İstanbul gününde tanıdım. Öğle saatlerinde oynanacak İBB-Ankaragücü maçını seyretmek için zorlu bir yolculuktan sonra Atatürk Olimpiyat Stadı'na gitmiş, tribüne çıkmış, sahayı en uygun yerden görebileceğim bir yer bulmak için gezinirken –önümde neredeyse sonsuz seçenek vardı– başlama vuruşunu bekliyordum. Açık söylemem gerekirse, öncelikle seyretmek istediğim şey stadın kendisiydi. Yapılışı, açılışı, ulaşımı vb. hakkında çok şey duyup okuduğum bu stada hayli gecikmiş olarak ilk kez gidiyordum ve merakımı gidermem için maç öncesinde yaklaşık bir saat zamanım vardı.

Olimpiyat Stadı'nın turnikelerinden geçip tribünlere adım atar atmaz devasa bir boşlukla karşılaştım. Hem düşünsel hem de estetik açıdan "boşluk"un çok önem taşıdığı ve "doluluk" karşısında muazzam bir denge oluşturduğu klasik Çin resminden bir tablonun içindeydim sanki. Bu resimdeki fırça izleri niyetine ortalıkta gezinen beş on görevli ve çimlerde ısınan futbolcular dışında, neredeyse hiç kimse yoktu koca statta. Bariz bir yapım hatasından –meşhur "rüzgâr panelleri" meselesi– kaynaklanan hava akımı nedeniyle, stadın içi ile dışı arasındaki, en azından dört beş derecelik ısı farkını da hemen hissettim. Olimpiyat Stadı'nın tribünleri, İstanbul'dan da şehrin bir ucundaki o dağ başından da çok daha soğuktu. Ne de olsa, daha önce televizyonda yayınlanan bazı maçlarda gördüğüm üzere, kalecinin degaj yaptığı topun rüzgâr nedeniyle gerisin geri süzülerek çizginin dışına çıktığı ve karşı takımın korner atışı kullandığı stattı burası.

Boşlukta bir taraftar

Maç saati yaklaştıkça, tribünler de "dolmaya" başladı; kapalı tribündeki sessiz sakin 25-30 kadar İBB taraftarı ile numaralı tribüne göre sağ kale arkasındaki 70-80 kadar Ankaragücü destekçisi, 80 bin kişilik stadyumda trajikomik bir görüntü oluşturuyordu. Türkiye Süper Ligi'nin en az taraftara sahip olan takımı, daha doğrusu belediye çalışanları ve futbolcuların yakınları dışında hemen hiç taraftarı bulunmayan takımı İBB (İstanbul Büyükşehir Belediyespor), rakiplerini Türkiye'nin en büyük stadyumunda ev sahibi olarak ağırlıyordu.

Maçın başlamasına beş on dakika kala, küçük bir davula vura vura gelen 15-16 yaşlarındaki üç İBB taraftarının, tribünü biraz olsun "hareketlendirdiğini" söyleyebilirim. İşin şaşırtıcı yanı, üçünün de üzerinde gömlek bile değil, yalnızca fanila olmasıydı. Soğukla aram gayet iyidir ama atkımı beremi sarınmış, parkamın içinde büzülmüş halde donmamaya çalışırken, –ikisi sonradan fanilalarını da çıkardı, belden yukarıları tümüyle çıplak kaldı– bu delikanlıların içlerini ısıtıp soğuğa meydan okuma cesareti veren şeyin "takım aşkı" olmadığına kesinlikle emindim. Her neyse...

Çin resim sanatındaki 1/3'lük boşluk oranının yüzde 99'a vardığı, bomboş ve hiç de renkli sayılmayacak bir tribün atmosferindeki sıradan bir figür sıfatıyla, nedensizce birkaç kez yer değiştirdim. Gözüm bir ara, elinde bazı kâğıtlar bulunan, defterine notlar alan birisine takıldıysa da üzerinde fazla durmadım. Basın tribünü çok yukarıdaydı ama zihnimden "Not alıyorsa en azından küçük çaplı bir gazetecidir" diye geçirdiğimi anımsıyorum.

Türkiye'nin en büyük stadyumunun bomboş tribünleri önünde, İstanbul Büyükşehir Belediyespor-Ankaragücü maçından bir hava topu mücadelesi. (Fotoğraf: Erol Demirkol)

Karşılaşma 2-1 Ankaragücü'nün galibiyetiyle sona erdi. Deplasman zaferinin mutluluğunu yaşayan, belli ki adet yerini bulsun diye bağırıp çağırmayı sürdüren Ankaragücü taraftarları geldikleri iki otobüse doluşup gitti. Otoparktaki beş on özel araç da uzaklaştıktan sonra stadın çevresinde benim de dâhil olduğum küçük bir gruptan başka kimse kalmamıştı.

"Bana göre fark atarsınız"

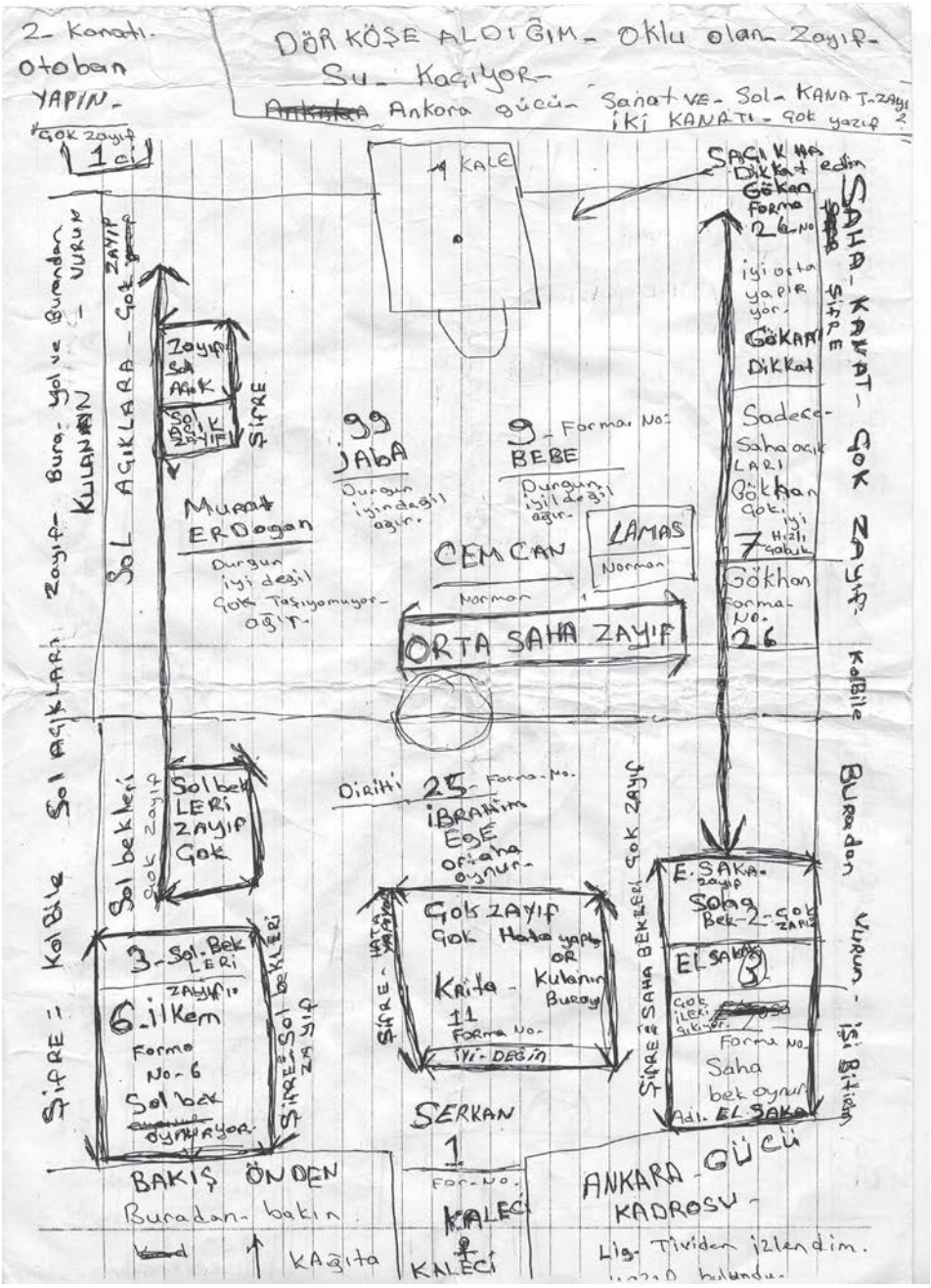
Tribünde not alan, adının Mehmet Şen olduğunu öğreneceğim adamla o sırada yeniden karşılaştım. Gözle görülür biçimde üzgündü. Doğrudan doğruya bana hitaben, "Olacak şey mi abi, fark atacağımız takıma yenildik" di-

yerek, az önce biten maça dair muhabbet etmek istediğini tüm samimiyetiyle belli etti. Olimpiyat Stadı'na en yakın "medeniyet merkezine" yaklaşık 40 dakika süren yürüyüşümüz boyunca da çoğunlukla o anlattı ben dinledim.

33 yaşında, doğma büyüme İstanbullu olduğunu, Çukurambar'da tavukçuluk yaptığını söyleyen, yol boyunca süren sohbetimiz sırasında evli ve 12 yaşında bir kızı olduğunu da belirten Mehmet Şen, büyükşehir belediyesiyle falan hiçbir ilgisi olmamasına rağmen, sıkı bir İBB taraftarıydı. Bu bağlılığın nereden kaynaklandığını tam anlamıyla öğrenmem mümkün olmadı ama Mehmet Şen'in yoğun üzüntüsünün nedenini gecikmeden anladım: İBB'ye, daha doğrusu teknik direktör Abdullah Avcı'ya ve yardımcı antrenör Arif Erdem'e verdiği maç taktiği hiçbir işe yaramamıştı!

Bu ilginç taraftar, bu yazıyı okuma ihtimali sıfıra yakın olduğu için daha açıkça söylemem gerekirse bir "tatlı ve zararsız bir futbol delisi" olarak niteleyebileceğim Mehmet Şen, bir hafta öncesinden İBB'nin rakiplerini kendince mercek altına alıyor, maçlarını izliyor ve hafta içi antremanlar sırasında Avcı'ya ya da yardımcılarına taktikler sunuyordu. Bir hafta önceki Ankaragücü-Trabzonspor maçını da "Lig Tivi"den seyretmiş, Trabzon'un 2-0 kazandığı o maçtan sonra İBB'nin Ankaragücü karşısına nasıl bir dizilişle sahaya çıkıp hangi sisteme göre oynaması konusunda önerilerde bulunmuş, bu önerileri de bir şema halinde kayda geçmişti. Cebinden çıkarıp gösterdiği, ricam üzerine de bende kalmasına razı olduğu kâğıdın iki tarafına notlar almış, kafasına göre bir sistem belirlemiş ve İBB'nin maçı kazanacağı konusunda garanti vermişti. Şöyle şeyler yazıyordu Mehmet Şen'in notlarında: "Bunlara, bana göre çok fark atarsınız", "Necati Ateş, hertirik yapar, yıldızlaşır", "İki kanat çok zayıf", "Buradan vurun", "Sağ kanatı otoban yaparsınız, çok zayıf", "Murat Erdoğan durgun, iyi değil, top taşıyamıyor, ağır", "Sadece saha açıkları Gökhan çok iyi, hızlı, çabuk."

Neticede, yenilgiden kendisini sorumlu tutuyordu Mehmet Şen; karşılığında tek kuruş para almadığı, "Bazen eşofman veriyorlar, onları giyiyorum" dediği gönüllü uğraşını, o hafta için gereğince yapamadığı kanaatindeydi. "O yüzden soyunma odasına bile uğramadım maçtan sonra, hemen çıktım" diyor; o güne dek çoğunlukla işe yaramış olan taktiklerinin bu kez tutmamasının kabahatini teknik direktör ya da futbolcularda aramıyor, faturayı doğrudan kendisine kesiyordu.

Mehmet Şen her hafta dersini çalışıyor, İBB'nin rakiplerini analiz ediyor ve teknik heyete sunuyor.

Bedel: Sokaklarda bağırıp çağıramamak!

Mehmet Şen'i bir daha görmedim ama İBB'nin maçlarını hep "onun gözünden" seyretmeye, maç skorlarını onun sevinci ve üzüntüsü, gururlanması ya da mahcubiyet duyması üzerinden takip etmeye çalıştım. Tam bir yıl sonra, 21 Şubat 2009'da gene Olimpiyat Stadı'nda Ankaragücü'yle oynadı İBB. Kaderin cilvesi mi demeli, o maç da 2-1 Ankaragücü'nün galibiyetiyle sonuçlandı. Bu kez ben yoktum tribünde ama Mehmet Şen'in orada olduğunu, ceplerinin kâğıtlarla dolu bulunduğunu ve sonuçtan kendisini sorumlu tuttuğunu çok iyi biliyorum.

Yaşam çok karmaşık ama futbol ve futbolseverlik çok basit... "Bir futbol kulübü taraftarı olduğunuzda, kendinizi de belli bir yere bağlamış olursunuz" diyor Simon Kuper. Maçlarını ülkemizdeki en büyük stadyumda yapan bir takımın parmakla sayılabilecek kadar az sayıdaki taraftarından biri olan Mehmet Şen de "bu âlemin dilsizlerinden" ve kendisini bağladığı yerde her hafta büyük bir heyecan duyuyor. Bedelini, galibiyetler sonrası şehrin sokaklarında bağırıp çağıramamakla ödüyor ve futbolun kremasından uzakta durup peynir-ekmekle idare ediyor. Evet, gerçekten de bu insanları küçümsememek gerek.

Ken Loach'umuz yok

Geçelim İngiltere'ye ve bir başka kendini bağlama öyküsüne... Dünya çapında bir yönetmenin elinden çıkmasına, yakın zaman öncesine kadar futbol sahalarında sıradışı bir yıldız olarak parlarken, aynı başarıyı bir süredir kamera karşısında da gösterebilen Eric Cantona gibi bir oyuncuya yer vermesine karşın adını "sezonun kaybedenlerinden" olarak yazdıran "Hayata Çalım At" filminden söz ediyorum. Toplam 1852 seyirciyle 2010'un Türkiye'de en az seyirci toplayan filmi olmaya aday bu Ken Loach yapıtı da yaşamın karmaşıklığı ve karşımıza çıkardığı zorluklar, buna karşın futbolun ve futbolseverliğin yalınlığı üzerine unutulmaz bir örnek sunuyordu. Belki yazının başından beri altını çizmeye çalıştığım futbol atmosferinin hayli uzağındaydı Ken Loach imzalı film. En alttakilerden biri yerine Manchester United gibi bir dünya markasına ve onun yıldız oyuncusuna bağlanmayı anlatıyordu ama ne yalan söyleyeyim, "Hayata Çalım At" başka bir futbol ve başka bir sinema ikliminde yaşamadığıma ilk kez hayıflanmama, hatta belli ölçüde kıskançlık duymama neden oldu.

"Cristiano Ronaldo'nun eylem halindeki bin fotoğrafından daha az zarif ama çok daha güzel."

Eğer, benim nefes alıp verdiğim futbol ve sinema atmosferinde de, diyelim ki Yusuf Tuna ya da Metin Kurt, bugünlere doğru gelirsek örneğin Sergen Yalçın ya da Feyyaz Uçar, birer film kahramanı haline getirilebilselerdi böyle düşünmezdim. Ve aslında çok daha önemlisi, bu saydığım isimler (ve benzerleri), kendilerini aynı zamanda birer film kahramanı gibi de hissedebilselerdi, ben de bugün Eric Cantona'lı bir futbol filmini kıskanmaz, hayıflanmazdım.

Bir Fransız olarak Cantona'nın İngiltere'de yaşadıklarını ve yaşattıklarını düşündüğümde ise Romanyalı Hagi'nin, Hollandalı Pierre van Hooijdonk'un, Fransız Pascal Nouma'nın ya da Brezilyalı Alex'in, "Hayata Çalım At"ın Türkiye versiyonuna şimdiye kadar damga vurmamış olmalarını, "kaçırılmış bir tren" olarak gördüğümü de belirteyim. Düşünsenize, elinizde Nouma gibi birisi var ve siz onu "Dünyayı Kurtaran Adam"ın oğlu gibi saçma bir filmde figüran olarak kullanmaktan başka bir şey yapmıyorsunuz...

Adlarını saydığım yerli-yabancı futbolcuların, ayrı ayrı nedenlerle bi-

rer Eric Cantona olmadıklarını da biliyorum elbet. Ya da şöyle söyleyeyim, Cantona'nın gerçekten benzersiz bir futbolcu ve benzersiz bir kişilik olduğunu, "Hayata Çalım At"ı seyrettikten sonra iyice anlamış durumdayım ama bununla birlikte bir kitap dolusu yerli malı futbol filmine karşılık bizim bir Ken Loach'umuz da yok!

Masalsı geçişler

Son yıllarda tribünlerdeki sanatçı-sinemacı sayısında belirgin bir artış olsa da futbolu ve takım tutkusunu genel toplumsal yapı ve alt sınıfların evrensel sorunları çerçevesinde böylesi dört dörtlük bir anlatımla dile getirebilecek ne bir edebiyatçımız, ne de bir sinemacımız var açıkça söylemek gerekirse.

Eric Cantona'mız ve Ken Loach'umuz olmayınca da her şey güzel bir pasla başlamıyor ne yazık ki.

Seyredenler bilir, "Hayata Çalım At", tipik bir Loach karakteri olan, dibe vurmuş yaşamını "yağan taşlar altında" sürdürmeye çalışan Manchester United taraftarı-Eric Cantona hastası postacı Eric Bishop'un gerçekler ve düşler dünyasında geçiyor. Karısı tarafından terk edilen, akılları başlarında olmayan üvey oğullarıyla geçinemeyen, panik atak krizleri ve kadınlarla ilişkisinden başlayarak hayatta neredeyse hiçbir işi yolunda gitmeyen Eric, masalsı bir geçişle, hayranı olduğu Eric Cantona'yı karşısında buluveriyor birden. Kahramanından medet umuyor, Cantona da çökkün postacının yaşam koçu-psikiyatrı oluyor.

Unutulmasın, futbol, doğası gereği bu tür masalsı geçişlere, mucizelere, geriden gelip öne geçmelere ve her şeyin yeniden başlamasına çok müsait bir oyundur!

Başka bir futbol kültürü mümkün

Futbol stadyumlarının oteller, lüks restoranlar ve alışveriş merkezleriyle devasa birer tüketim komleksine dönüştürüldüğü, "Futbol A.Ş" kitabının yazarı Christian Authier'nin deyimiyle "Disneylandlaştırma"nın gündemde olduğu ve "Tarifelendirilmiş eğlence tüketimine süreklilik kazandırmanın hedeflendiği" günümüzde, Nejdet Örs'ler, Mehmet Şen'ler, Eric Bishop'lar da giderek daha çok birbirlerine benzemeye başlıyorlar. Futbolun piyasaya bağlı yüzü, Adam Smith'in "görünmez elleri" tarafından daha çok gayriinsanileştirilirken, bu meçhul taraftarların sayısı ve kendi aralarındaki güzel pas alışverişleri de kaçınılmaz olarak artacak.

Pascal Boniface'in "Futbol ve Küreselleşme"nin sonunda dediği gibi, "Her imparatorluk çökmeye mahkûmdur" ve "Futbola yatırılan paralar onun ölümünün habercileri de olabilir."

Öyleyse, bir başka futbol kültürü mümkün demektir.

Futboldan, "Açık havada oynanan yüce ve insani oyun krallığı" olarak övgüyle söz eden sosyalist İtalyan düşünür Antonio Gramsci'den bugüne uzanan, futbol adına her türlü "vefa" örneğine saygıyla yaklaşan, hiç kimseyi küçümsemeyen, her türlü kişisel eylemi benimseyen bir kültür arayışıdır bu. Kuşkunuz olmasın, futbol bu yeni kültürün gelişmesi için yeterince geniş ve bereketli alanlara sahiptir.

Kaynaklar:

Burcu Göknar, *Vefa*, Sergi Katalogu, Fotografevi Yay., 2010.

Christian Authier, *Futbol A.Ş.*, Çev. Ali Berktay, Kitap Yayınevi, 2002.

Pascal Boniface, *Futbol ve Küreselleşme*, Çev. İsmail Yerguz, NTV Yayınları, 2007.

Milan, Kesinlikle!

ANTONIO NEGRI

Rebibbia Cezaevi, 1 Mayıs 1998

Afallamış ve şaşkın bir haldeyim. On beş yıllık siyasi sürgün döneminin ardından, Paris'ten Roma'ya döndüm. Benimle İtalyan adaleti arasında kapatılmamış bazı eski hesaplardan dolayı tatilimi orada, hapiste geçiriyorum. Ama beni afallatan ve şaşkınlığa düşüren bu değil: hapishane sürgüne gitmeden öncekinin tıpkı aynısı. Öte taraftan, İtalyan toplumunda son on beş yıl boyunca çok daha önemli bir şey değişime uğramış: o da futbol; o kadar ki, hiçbir şey anlayamaz haldeyim artık. İçine düşmüş olduğum bunalım çok derin ve sakın dalga geçtiğimi ya da abarttığımı sanmayın. İyi bilinir ki İtalya'da, yaşayabilmek için futbolun havasını solumayı bilmek gerekiyor. Bu ideal bir havadır, özgül bir jestle kurulur, Calcio'nun bir takımının taraftarı (*tifoso*) olmaya dayanır. Bir kulübün böylece taraftarı olmaktan bir hayat anlayışı ve bir değerler dünyası türeyecektir. Paris-VIII Üniversitesi'nde ders verdiğim sıralarda Olympique Marseille'in veya Paris Saint-Germain'in durumunu bölüm sekreteri Hélène dışında kimseyle tartışamıyordum, öteki hocaların hiç ipledikleri yoktu... Burada Roma'da, hapishanede, bütün tutuklular, gardiyanlar, memurlar ve ziyaretçiler, lig maçlarını takip eden her pazartesi ya da Kupa maçlarını takip eden her perşembe günü konuşmaya kaçınılmaz olarak futboldan başlıyorlar. Hapishanenin dışında da durum aynı. Dünyanın başka herhangi bir yerinde bir café'nin müşterileri havaların

nasıl gittiğinden de bahsedebilecek haldeyken, burada Juventus, Inter, Napoli hakkında tartışıp, tarihi yeniden yazıp, yeni sıralamalar uydurup duruyorlar... İtalyanlar gırtlaklarına kadar futbola batmış durumdalar. Afallamam ve şaşkınlığım işte bu bataklıktan geliyor: hüzünlü de olsa her şeyin değiştiğini kabul etmek zorundayım. Sorun Calcio'nun artık en üstün değere sahip olmaması değil, kesinliklerin epeydir yıkıma uğramış olması. Bu uygarlığın gerçek bir bunalımı. Bu değerler bunalımının, kesinliklerin bu altüst oluşunun üç örneğini vereceğim: Eskiden, hangi kulübün taraftarı olacağını seçerken (ya da aileden devralırken) insanlar neye göre karar alacaklarını bilirlerdi. Milan AC, Torino ve Roma kent proletaryasının "kızıl" takımlarıydılar. Öte taraftan Inter Milan, Juventus ve Lazio patronların takımıydı: Milan'ın büyük finans burjuvazisinin, Agnelli ailesinin ve Torino'daki Fiat grubunun, Roma'nın mülk sahibi aristokrasisinin... Maça gitmek hangi sınıfa ait olduğunun bilincine varmaktı, "tifo"yla özgül bir kent kültürünü ifade etmekti, bir kimlik kavgası vermekti. Bu iman kuşaktan kuşağa geçiyordu. Kızıl-siyah giysiler içinde çocukken babamla birlikte Milan AC'nin maçlarına giderdik ve yetmişli yıllarda (ama bunu yargıçlarıma söylemeyin sakın!) Milan kopunun, "Kızıl-Kara Tugayların" kurucuları arasındaydım...

Oğlumla iki kızımı, birinin erkek arkadaşının Inter'i tutuyor olmasından şüphelenmeme rağmen aynı gelenekte yetiştirdim... Artık bütün bunların hiçbir anlamı kalmadı. Milan AC'yi Berlusconi satın aldı ve eskiden olduğu gibi artık Van Basten'in, Gullitt'in veya Rijkaard'ın Sovyetik profillerini taşıyan tişörtlerini vermiyor, komünizmin Kara Kitabını armağan ediyor. "Kızıl-Kara Tugaylar" artık Milano hinterlandının Milanolu olmaktan çok Alman küçük patronlarından oluşuyor. Öte yandan Alfa Romeo'nun işçileri (işten atılmamış olan pek azı) petrol patronu Moratti'nin Inter'ini tutuyorlar. Kalbim sökülüyormuş gibi geliyor bana. Ve bu hal her yerde aynı. Burada, yani Roma'da Vatikan prenslerini, Roma banliyölerinde yaşayanları ve Mağrip göçmenlerini buluyorsunuz Lazio'da. FC Roma ise bakanlık üst düzey memurlarının, çokuluslu şirketlerin ve sivil toplum örgütlerinin (NGO'ların) takımı haline gelmiş. Torino'dan bahsetmeye bile gerek yok: demokrat ve kızıl eski Torino ikinci kümede ve Juventus artık kalbi olmayan, sosyologların deyişiyle bir "hizmetler" kenti haline dönüşmüş, yalnızca her yerde çalıp duran çanlarıyla ayırdedilebilen Torino'yu neredeyse tümüyle kolonileştirmiş...

Ve "tifo"nun başkalaşımına dair ikinci örneğimle göstereceğim gibi bu da yeterli olmamış. Eskiden Kuzey'in büyük kulüplerinin karşısında Güney'in

kulüpleri vardı: Palermo, Cagliari, Bari, Lecce, Avellino ... özellikle de Napoli. Yalnızca yerel büyük kulüpler değildi bunlar, Güney'in bütünleşmesinin en önemli sembolleriydiler. İtalya'nın birliği için futbol Garibaldi'den fazlasını yapmıştır! Ve iç göç yoğunlaştıkça Güney'in taraftarları Kuzey'in büyük takımlarının müttefikleri oldular. Maradona'nın üç Juventus'lu oyuncu arasından attığı muhteşem bir gol, ardından kalecinin üstünden aşırtma harika bir kafa golü... Napoli kazandı ve aynı zamanda Güney'in modernleştiğini kanıtlayıverdi... Bugün her şey bitti.

> Federico Fellini'nin *Amarcord*'unu hatırlar mısınız? Hani o unutulmaz dev gemi sahnesini? Bütün bir köy halkı, teknelerle, sandallarla denize açılır da, gecenin karanlığında saatlerce bekler ya geminin oradan geçmesini... Ve o olağanüstü 'ışıltı' simsiyah denizi usulca yararak ve gökyüzündeki yıldızları bile soluk bırakarak birkaç dakika içinde bir masal gibi geçip gider ya önlerinden... İşte Dünya Kupası, o gemi gibiydi bizim için... Yıldızlarla donanmış, dört yılda bir kapımızı çalan, anılarımızda her zaman en müstesna yeri işgal eden bir rüya...
>
> O rüya, renklerini, sayısız ülkenin bayrağından alıyordu. Şimdi bayraklar, tarihin en zorlu maçlarından birine çıkıyor logolarla... Ve başarıya iman edilen, en başarılının da kazandığı parayla ölçüldüğü bu çağda, bayrakların logolar önünde favori olmadığını tahmin edebiliriz. Fakat en azından, maçı uzatmalara götürebilmek için oynayacaklar.
>
> Yiğiter Uluğ, "Renkler, Bayraklar, Amblemler", *Top Bir Dünyadır* (sergi kataloğu), YKY, 2002, s. 71.

Birinci ligde artık Güney yok ve bu yıl Napoli ikinci kümeye düştü. Niye şaşalım ki? Güney tümden göçmüş bir halde; aktif nüfusun % 30'u işsiz durumda ve Avrupa hiçbir zaman şimdiki kadar uzakta olmadı. (Bu durumun bana biraz yardım ettiğini itiraf etmeliyim. Bu Rebibbia Cezaevine gelirken, "Milancı" imanımı ilan etmemin pek faydası olmayacağını, hatta kötü sonuçlara bile varabileceğini söyleyerek beni uyarmışlardı. Kuzey'in büyük takımlarını hiç sevmeyen mahkumlarla ve gardiyanlarla birlikte olacaktım. Bir süre, şu sefil futbol dünyasının çok üstünde kalan bir entelektüel edasıyla rengimi belli etmemeye çalıştım. Ama sürekli olarak gözlendiğimi hissediyordum; sık sık tuzak sorularla karşılaşıyor, ne cevap vereceğimi bilemiyordum. Bir gün aklıma harika bir fikir gelene kadar sürdü bu durum. Bu cezaevinde Lazio ve Roma taraftarlarının yanında, önemli sayıda Napolili de var: Bu aralar kaderi tam bir sefalete dönüşmüş Napoli'nin taraftarıymışım gibi davranırsam ne kaybederdim ki? Üstelik bu yıl Milan AC'nin durumu da o kadar parlak değilken.)

Son örneğim ise bu yoksul ülkedeki dehşet verici değerler bunalımının asla sona ermediğini gösteriyor. İnsanlar, müthiş bir düşüş içinde olan İtalyan milli takımıyla gittikçe daha az ilgileniyorlar. Kuşkusuz İtalyanlar milliyetçilikte pek ilerde insanlar değiller ve milli maçlar söylenirken birkaç cümleden fazlasını hatırlayabilecekler gerçekten çok fazla değil. Ama milli

takım karşısındaki kayıtsızlığın bu dereceye varabileceğini asla düşünmüyordum. Henüz 1982 yılında, sürgüne gitmeden önce, işler şimdikinden çok farklıydı. O yaz İtalya Madrid'de Dünya Kupasını kazanmıştı. Yoldaşlarımla birlikte, gardiyanlarla ilişkilerin "sana küfredeyim, sen de beni patakla" türünden olduğu özel bir Cumhuriyet cezaevindeydim o sıralarda. İşte, zaferin yaşandığı gece hücrelerin kapılarını açtılar (bir sene önceki depremde bunu yapmamışlardı) ve tutuklularla gardiyanlar kucaklaşıp birlikte kadeh tokuşturdular. Ama bugün hepimiz dünya pazarında yaşıyoruz. Eğer bir Inter taraftarına Squadra Azzurra'yı mı yoksa Ronaldo'nun Brezilya'sını mı, bir Juventus taraftarına İtalya'yı mı yoksa Zidane'ın Fransa'sını mı tercih ettiğini sorar, aynı şeyi Batistuta'nın Arjantin'i, Boksiç'in Hırvatistan'ı için yaparsanız hangi cevabı alırsınız? Gerçekten afallamış ve şaşkın bir haldeyim. Çünkü ben de kendimi postmodern belirsizliğin girdabına kapılmış, futbolun globalleşmesinden büyülenmiş ve bunun sonucu olan değerler bunalımının içine gırtlağıma kadar batmış hissediyorum. Ama hayır, şeytana uymayacağım; evet, Dünya Kupasında Squadra Azzurra'yı tutacağım (ve bunu yapmamın nedeninin, takımın temel direkleri Maldini, Costacurta ve Albertini'nin Milan AC oyuncuları olmaları olduğunu kimseye söylemeyeceğim.)

Çeviren: Ulus Baker

Futbol ‘ilahi’ bir tombaladır

Futbol; sevabı, günahı, mabedi, ibadeti, bayramı ile afyonla vicdan arasında gidip gelen dramatik bir oyundur, ömür boyu sürecek, ışığı hiç sönmeyecek...

Tan Morgül & Turgut Yüksel

"Kafası iyi" Futbol

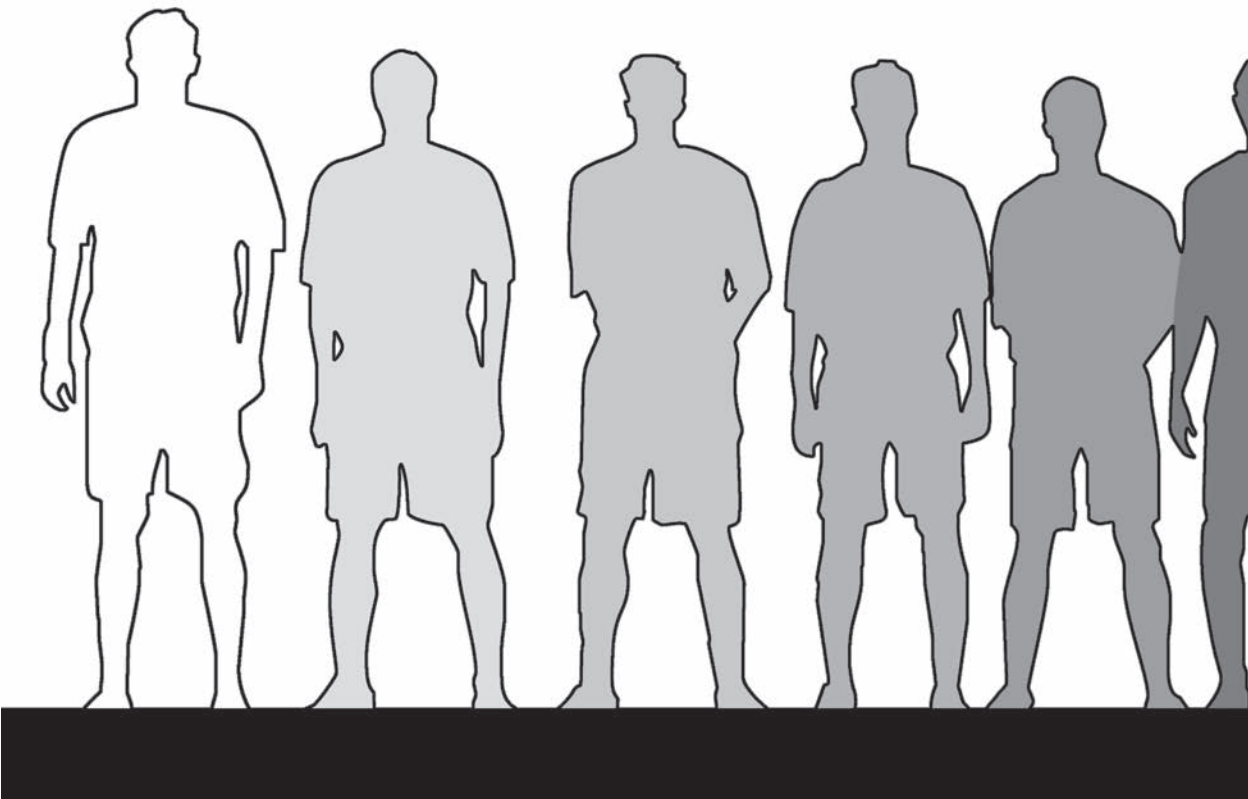
Futbolun gölgede ve güneşte kalan tarafları olduğu kadar, bir de arafta kalan tarafları vardır. Öyle bir an gelir ki, takıma, oyuna, oyuncuya duyduğunuz sevgiyi testten geçirirsiniz, temize çekmek zorunda kalırsınız. Geriye dönüp baktığınızda, ol sevginize katık yaptığınız artistik hareketleri, kelamları, kimlikleri ve dahi mimikleri çeyiz sandığından çıkarıp tekrar kurcalarsınız. Maradona eliyle gol atar, Henry eliyle turu getirir, Zidane final maçında Materazzi'ye kafayı çakar... Hadise şık değildir, sonuçları berbattır, olmamıştır, yakışmamıştır. Ama... Evet, koca bir ama, mecburen, cümlenin geri kalanına ve dolayısıyla bireysel futbol hafızasına eşlik eder ve yerleşir. Kolay değildir, sevdiklerinizi yaban ellere vermek, kolay değildir pireyi görünce yorgana dalmak... Hem pire aslında pire midir? Mevzu "kurtlar sofrası" olduğu zaman, kurtların "kerameti kendinden menkul" kaidelerine rıza göstermek elzem midir? Mahallede öğrenmedik mi biz bu oyunu? E, hal böyle olunca, FIFA'nın türlü "ayak oyun"larından mütevellit tarihi ve performansları, endüstriyel futbol sahnesinin türlü türlü tertipleri mahallemizden daha adil ve namuslu olduğunu kim iddia edebilir? Velhasıl, "kafayı kullanmak" lazım, ne yorganı ne de Zinadine Zidane'ı (Zizu'yu) yakmamak, musibetten nasihat çıkarmak lazım! Öyle de yaptık!

Kalp rahatsızlığından dolayı, futbol hocalığını da bırakmak zorunda kalan Johan Cruyff bir demecinde, modern futboldan ziyade Barcelona'nın, Rio'nun arka sokaklarında oynanan futbolla daha çok ilgilendiğini söylemişti. Velhasıl, tüm informalitesi ve estetiğiyle "sokak" hâlâ daha futbolun "asi, canlı ve temiz" yayınıdır. Bu nedendendir ki, "sokak"tan yadigâr afili hareketler her daim mühimdir. 2006 finalinde, Zidane futbol hayatının jübilesinde, "efendilerin sofrası"ndan kalkmakta bir an bile tereddüt etmedi, Materazzi'ye "tos"ladı ve kupanın yanından, ona hiç yüz vermeyerek çekti gitti. Jean P. Sartre'ın bir kelamı vardır: "Şiddette çekici bir yan vardır!" diye... Elbet şiddete karşıyız, lakin mühim bir tespittir. Bu vesileyle, bağlamı bir yana, Zizu'nun yaptığı o hareket akla olmasa da yüreğe dairdir. Hani bir düşünün, hiç içinizden mahallede top oynarken, babanız ne kadar tembihlese de, oyun içinde her türlü pisliği, ahlaksızlığı yapan, fırsat buldukça onu bunu tekmeleyen birine vurmak geçmedi mi? Materazzi'nin muhtemel bilinçli bir provokasyonla, Zizu'yu oyundan attırmasıyla, bir abinin gelip sizin topunuzu alıp gitmesi arasında ne fark var? Materazzi, o gün Berlin Olimpiyat stadyumunda topumuzu çalmıştır. Zizu da, hepimiz adına, ona "tos"lamıştır! Mevzu biraz da budur!

turgut

Hüzün ve sevinç

Yıl 1950, stat Maracana, ülke Brezilya... Dördüncüsü düzenlenen dünya kupası, ev sahibi Brezilya ile komşusu Uruguay arasında yapılacak final sonrasında sahibini buluyordu. Uruguay, sonrasında dünya futbolunun tartışmasız devlerinden olacak Brezilya'ya göre daha afiliydi; ilk üç turnuva sonucunda müzesine götürdüğü bir kupası bulunuyordu - diğer ikisi de İtalya'nın müzesindeydi. O kadar ki, gezegenin her noktasına futbolcu servisi yapan "seleçao"nun (Brezilya futbol takımı) tamamı ülke liglerinde koşturan oyunculardan oluşuyordu. Öte yandan, 1950'ye kadar Brezilya'nın sadece kupası değil, bir "final"i bile yoktu. Dolayısıyla, iki yüz bin kişinin hıncahınç doldurduğu Maracana'nın tribünlerinde kesif bir "zafer" havası, daha maç başlamadan genizleri yakıyordu. İlk gol 47. dakikada Brezilyalı futbolcu Friaça'dan geldi. Festivale hazır seyirciler için bu gol, zaferin ilk düdüğü gibiydi. Binlerce insan, futbol sahalarında o güne dek çıkarılmış en yüksek sesi çıkardılar. Daha sonra 66. ve 79. dakikalarda Schiaffino ve Ghiggia ile gelen Uruguay golleri ise, büyük bir trajedinin habercisi oldu. Maçı Uruguay 2-1 kazandı ve dünya kupasını ikinci kere müzesine götürdü. Futbol namına yayımlanmış en muhteşem kitaplardan biri olan *Gölgede ve Güneşte Futbol*'un yazarı Eduardo Galeano, bu maça dair aktardıklarında, maçın bitmiş olmasına rağmen kolektif "inmeye" maruz kalmış kala-

balığın, stadı saatlerce terk edemediğini yazar: Ona göre bu an, "futbol tarihinin en muhteşem suskunluğu"dur. Brezilya, hem stadda hem de tüm ülkede, yüzyılın tam ortasında kitlesel bir şekilde donup kalmıştır...

Yıl 1998, stat Stade de France, ülke Fransa. On altıncısı düzenlenen dünya kupası, kupasız ve dahi finalsiz ev sahibi Fransa ile, dört kupalı Brezilya arasında oynanacak. Tarihi poz itibari ile son derece fiyakalı poz veren seleçao'nun karşısında bu sefer "kültürel ve etnik" kimliğiyle devrimin üç sloganından biri olan "kardeşlik"i en azından sahada oluşturmuş Fransa vardır. Ermeni'sinden Arjantin Yahudisine, Cezayirlisinden Basklısına, farklı etnik kökenlerden Fransız oyuncular, ırkçı Le Pen'in her türlü hezeyanına karşı Brezilya'yı 3-0 yeniyor ve kupayı tarihlerinde ilk defa müzelerine götürüyorlardı. Onbinlerce insanın katıldığı şampiyonluk kutlamalarında, Charles De Gaulle Meydanı'nın ortasındaki Zafer Takı'na yansıtılan görüntülerde poz veren göçmen çocukları, ulusal bir zaferin katı renklerini seyrekleştirip, "kardeşliğin" tek bir tenle, tek bir bayrakla, tek bi marşla açıklanamayacağını gösteriyordu. Yüzyıl kapanırken Fransa, kendi topraklarında, tarihi zaferini melez çocuklarıyla kutluyordu.

İki final vesilesiyle, iki doksan dakikadan sarkan hüzün ve sevinç... Kitlelerin "afyonu", akıllarda, yüreklerde ve zihinlerde patlamaya devam ediyor...

Tanrı'nın eli ve Santa Maradona

Falkland (Malvinas) savaşından tam dört yıl sonra, 1986'da Meksika'da düzenlenen Dünya Kupası'nda İngiltere ve Arjantin ulusal takımları karşı karşıya geliyordu. Futbolun asla futbol olmadığını bir kez daha hatırlatan bir atmosfer, maç öncesi 114.580 kişinin doldurduğu Azteka stadından tüm dünyaya yayılıyordu. Arjantinliler için hadise futbol maçından daha çok sivil bir "haysiyet" mücadelesiydi. Sahada da "ordu"dan daha çok güvendikleri bir "commandante" vardı: Diego Armando Maradona. Maçın 51. dakikasında top İngiltere ceza sahasına doğru havalandı. İngiliz milli takım kalecisi Peter Shilton, topa doğru hamle yaptı. Top hâlâ havadaydı; 1.85'lik Shilton'la beraber, topa doğru hareketlenen Arjantinli oyuncu ise 1.63'lük Maradona'ydı. Muhtemel, İngiliz kaleci yeşil sahalardaki en rahat çıkışını yaptı. Haklıydı! Ve zıpladılar; biri yumruğu diğeri kafasıyla... Top kaledeydi; her şey bir anda olup bitti. Stadın bir kısmı sevinçten çıldırırken, Shilton, hakeme (topa elle müdahale edildiğini belirterek) gol kararına isyan ediyordu. Yine haklıydı! Gol verildi. Maradona, bu trajik ânı, "Tanrı'nın eli"yle açıkladı. 86'da Azteka sıcağında, maçın 51. dakikasında, "Tanrı topa dokundu". Bu "müdahele"den tam dört dakika sonra, seyirciler yine Maradona aracılığıyla başka bir müdaheleye tanık oldu. Bu sefer, Tanrı'nın bizzat kendisi sahaya indi. Ve, insanlık tüm zamanların en fantastik gollerinden birine şahit oldu.

Dünya kupaları sahnesinde ilk bireysel resitalini, 1982'de İspanya'da Brezilya ile oynadıkları maçta kırmızı kartla kapatan Maradona, 86 gösterisinde, hediyesi dünya kupası olan, gelmiş geçmiş en iyi futbol performanslarından birini ortaya koydu. Tanrıyla olan bu "yakın muhabbet" Maradona'nın yaşamını sonrasında da dehşetengiz şekilde etkiledi. Kimi zaman acı ve ıstırapla, kimi zaman da arınmayla test edildi. Bazen hayırlı evlat, bazen sorunlu evlat oldu. Her şeye rağmen, hayatına (topla arasına) ne başka bir tanrı soktu ne de futbolun ruhbanlarını... Pele, FIFA'nın elinde oyuncak olurken, o efendilerin ellerine batmaya devam etti. Hep süslü resimlerin dışına atıldı ve kapıdan bacadan girmek yerine, kendi resimlerini yaptı. Localardan ziyade tribünlere, salonlardan ziyade sokağa meyletti. Hem futbol yaşamında hem de siyasi yaşamında, yoksulların ve futbol dilencilerinin gönüllerini fethetmeyi sürdürdü. Bir püriten saflığından ziyade, sevabı ve günahıyla "ölümlü" bir hayat yaşadı ve yaşıyor. Bu yüzden de Maradona dünyanın en iyi futbolcusu, Pele ise ikinci...

"(...) eğer Maradona olsaydım/ onun gibi yaşardım/ çünkü dünya bir toptur/ tenimize çiçekler nüfuz eden yer (...)" *Manu Chao, La Vida Tómbola (Tombala Hayat)*

Yaşam ve ölüm

1958'de İsveç'te düzenlenen dünya kupasına, Brezilya, "sıfır kupalı" ama favori takım olarak katılmıştı. Seleçao (Brezilya futbol takımı), o yıllar hâlâ futbolun nesir kısmından çok nazım kısmıyla ilgileniyor, bu nedenle tüm futbol camiası nezdinde, "şair" muamelesi görüyordu. Yeşil sahaların fiyakalı "delikanlıları"nın 58 finallerinde sundukları resitale, 17 yaşında bir "genç" de eşlik etmişti: Edison Arantes do Nascimento, yani Pele. Final maçında, Vava ve Zagallo ile birlikte İsveç'e atılan 5 golden 2'sini "o" atıyor ve başrolü kaptığı "peri masalı"nda arkadaşlarının arasında göz yaşlarını tutamıyordu... Pele, kupada 6 golle, 13 gol atan Fransız Fontaine'nin ardından Helmut Rahn ile birlikte gol krallığında ikinci sırada yer aldı. Dünyanın gelmiş geçmiş en iyi futbolcularından olacağını daha 17 yaşında ilan eden Pele, daha sonra Brezilya ile beraber 3 şampiyonluğa daha tanıklık ederken, tüm bu "masallar"ın jönü olmayı sürdürdü. Bir futbol yaşamının, inanç, yetenek ve estetikle harmanlanıp, sahada "dövülerek" nasıl bir şeye dönüşeceğinin uzun ve keyif dolu hikâyesidir, Pele'nin yaşamı; hem kendisi hem de futbol seyircileri için... Lakin, tamamını kendi ülkesinde sürdürdüğü futbol yaşamının devamını FIFA'nın ellerine emanet etmesi, basit futbol dilencilerini yaralamıştır. Yine de, bu yüzyıla atılmış en keyifli topçu imzalarından biridir, Pele.

1994'te ABD'de düzenlenen Dünya Kupası finalinin (ve dahi kupanın), 1990 finaliyle beraber (Almanya-Arjantin arasında oynanan ve penaltı golüyle 1-0 biten) kupa tarihinin en sıkıcı finallerinden biri olduğu söylenebilir. Top, sanki kendisine en yabancı topraklarda oynandığını fark etmişti ve tavır koydu. Final maçı, uzatmalarla beraber, golsüz bitti (golsüz biten tek kupa finali); son vuruşu Baggio'nun yaptığı ve kaçırdığı penaltılar dizisini takiben kupayı Brezilya aldı. Sıkıcılığı yetmezmiş gibi, 94 kupası bir de trajediye konu oldu. Kolombiyalı futbolcu Andres Escobar, ABD ile oynanan grup karşılamasında kendi kalesine gol attı, maç 2-1 bitti ve Kolombiya takımı kupaya veda etti. Daha oyuncuların yası ve kupa devam ederken Escobar, 2 Temmuz'da, düzenlenen silahlı saldırı sonucu hayatını kaybetti. Saliselerle ölçülen bir karar anı, topa doğru bir hamle ve dokunuş, kendi kalesi ile katile giden "mesaj" oldu. 27 yaşında, futbol yaşamının ortasında bir genç, insani bir hatanın bedelini çok ağır ödedi, sahada olan sahada kalmadı. Futbola atfedilen "hayrî" anlam ile "şerrî" anlam arasındaki çizgi bazen çok incedir. Kimi zaman, yoksulların ayaklarında keyfe dokunuş, kedere şut olan bu hamleler bazen de diktatörlerin, katillerin ve uğursuzların elinde eziyete dokunuş, insanlığa şut olmuştur, olmaktadır ve olacaktır.

Çamur futbol

"Bir ülkede futboldan 'çok' bahsediliyorsa bu demokrasi açısından kötüye işarettir!" der 98 Fransa on birinin fiyakalı topçularından Lilian Thuram... Hele o ülkede futboldan bahsedenler tiranlar, diktatörler ise demokrasinin beti benzi atar. Aşırılıklar çağı yirminci yüzyıl, her durumda olduğu gibi futbolla olan muhabbeti de abartmış, işi çokça da çığrından çıkarmıştır. Sayısız örnek arasında, artık dillere pelesenk olan Portekiz diktatörü Salazar'ın ülkesini yönetirken pişkinlikle "faydalandığını" söylediği 3F'den birinin "futbol" olduğunu tekrar belirtelim; diğer ikisi de fado ve 'fatima'ydı (din). 1934 İtalya ve 1938 Fransa dünya kupaları da, Hitler'in 36 olimpiyatları gibi faşizmin "kitle iletişim"ine malzeme oldu. Birkaç yıl sonra, dünyanın kanını akıtacak bir savaşa imza atan taraflardan biri olacak Benito Mussolini (Duce) için ülkesinde düzenlenen kupayı almak, "kolektif manyaklık" inşası için mühim bir temel olacaktı. Keza aldı da... 38'deki ikinci kupa ise artık savaşa hazırlığın kuluçka evresi gibiydi. Duce kupayı o kadar istiyordu ki, Fransa'daki İtalyan oyunculara haber gönderdi: "*Vincere o morire!*" (Kazan ya da öl!). Final maçının sonunda Macar kaleci Antal Szabo, kendi deyimiyle, rakiplerine "yaşamlarını" bahşetmiş oldu. İtalyan futbolcular da bu zaferi, dört sene öncesindeki gibi, faşist selamıyla Duce'lerine hediye ettiler.

Sonraki yıllarda da futbol kirli tezgâhların manivelası olmaya devam etti. Kanlı darbeden iki yıl sonra, 1978'de diktatör Jorge Videla'nın başında bulunduğu Arjantin'de dünya kupası düzenlenmesinde hiçbir beis görülmedi. Yetinilmedi, dönemin FIFA başkanı Joao Havelange, açıklamaları ile yeni rejimi yıkamayağlama işlevini de bir güzel yerine getirdi. Ki, maçların oynandığı sırada dahi kışlalarda muhaliflere yönelik işkence ve kırım devam ediyordu. Havelange, Videla ile sırıtarak kameralara poz verirken, kupaya üst düzey davet edilen Henry Kissinger ile birlikte bermuda şeytan üçgeni tastamam oluverdi. Beklendiği gibi de oldu: Finale kalmak için bir sepet gol atması gereken Arjantin, Peru'ya 6 gol attı, peşi sıra finalde de Hollanda'yı uzatmalarda yenerek kupayı aldı. Bir kez daha diktatörler sevindi, futbol kaybetti. FIFA, her daim statükoyu ne olursa olsun korumaya devam etti: İşgal yüzünden sürgünde kurulan takımları tanımadı, direnişçi futbolcuları top oynamaktan men etti. 1974 Dünya Kupası elemelerinde Sovyetler Birliği, Şili ile diktatörlüğün işkencehaneye çevirdiği (Victor Jara'nın da öldürüldüğü) Nacional Stadı'nda karşılaşmayı red ettiği için, yani futbola "inayet" kazandırdığı için FIFA tarafından diskalifiye edildi. Şili maça çıkıp, ağzına kadar dolu statta kalecisi olmayan boş kaleye goller atarak maçı "kazandı" ve kupaya katıldı. Neyse ki kupada bir maç dahi kazanamadı.

turgut

Görkemli kaybedenler

Malum; tarih, kazananların bağrış çağrışları arasında yazılan, yazdırılan bir fenomendir. Her sonraki sayfa, kazananın girişiyle açılır ve onun noktasıyla kapanır. Lakin, başka türlü bir tarih de vardır; okumasını, izlemesini ve hissetmesini bilene... "1954 yılında dünya kupasını kim kazandı?" indirgemeci ve sadeleştirici bir tarih okumasında, cevabı Federal Almanya olan basit bir sualdir. "1954 yılında dünya kupasında ne oldu?" sorusu ise, içinde tüm komedisi, trajedisi ve realitesi ile karmaşık bir şekilde poz verir ve ancak bir değil birden fazla şekilde cevaplanabilir. Aynı soru diğer tüm tarihsel olaylar –konumuz futbol olduğu için– tüm dünya kupaları için de sorulabilir. Hatta konumuz "görkemli kaybedenler" olduğu için; sorulmalıdır da... Çokça subjektif olmayacak bir kıvamda belirtelim: 1954'ü andık, peşi sıra 1974 ve 1978'i de "galiptir bu yolda mağlup" parantezinde analım. Dönemin Macaristan ve Hollanda kadroları önünde, hem futbol tarihine attıkları keyif dolu çentik, hem de kupanın da göz yaşları olacağını bize hatırlattıkları için saygıyla eğilelim. Bu reveransa eşlik etmeleri için de sahneye, takımlarını temsilen, iki futbol "filozofu"nu davet edelim: Ferenc Puşkaş ve Johan Cruyff...

Macaristan, 54'teki finallere gelirken, takım ve oyun kalitesi açısından istim üstündeydi. Sadece oynadığı maçlarda değil, kupanın da en önemli favorilerinden biri olarak gösteriliyordu. Ki, grup maçlarında ve sonrasında da bunu ispat ettiler. Finalde 3-2 yenildikleri F. Almanya'yı grup maçlarında 8-3'le darmadağın etmişlerdi. Final maçı hakkında çok konuşuldu, lakin tabela son sözü söyledi, Macaristan kaybetti.

Hollanda; namı "güzel" portakallar, tarihin garip bir cilvesi olarak 74 finalinde, (yine) evsahibi F. Almanya ile karşılaştılar. Cruyff 28 yaşındaydı ve Barcelona'da oynuyordu. Takımın başında Rinus Michel vardı ve Michel nezdinde dünya futbolu, sonrasında kendisine basamak atlatacak yeni bir futbol sistemiyle tanışıyordu. Hollanda 2-1 yenildi ve kupa F. Almanya'da kaldı. 20 yıl arayla gerçekleşen bu F. Almanya "sunumu" vesilesiyle, daha sonra sıklıkla yinelenecek, İngiliz futbolcu Garry Lineker'in "Futbol 90 dakika süren ve sonunda Almanların kazandığı basit bir oyundur!" kelamının da kökleri atılmış oluyordu. Aradan 4 yıl geçti, Portakallar bu sefer diğer bir evsahibi ile oynuyorlardı: Arjantin. Hollanda takımında ne (aktif futbol hayatı devam etse de...) Cruyff ne de Rinus Michel vardı. Arjantin ise diktatör Videla'nın demir yumruğu altında inim inim inliyordu. Arjantin futbol takımı şaibeli bir yarı final maçı (Peru'yu 6-0 yenmişlerdi) sonunda finale yükseldi ve Hollanda ile karşılaştı. Portakallar uzatmada 3-1 yenildi ve kaybetti.

Denediler ve yenildiler. Sonra bir daha denediler, bir daha yenildiler. Ama daha iyi yenildiler!

YİNE DENE, YİNE KAYBET; AMA DAHA GÜZEL KAYBET
SAMUEL BECKETT
turgut

turgut

Topun krallığı

Dünyanın en bilindik objesi "Coca-Cola" şişesiymiş. İtirazın kralını yapmak elzemdir! Futbol topu dururken, daha başka objenin haddine midir, objelerin efendisi olmak... Olabilecek en erken yaşta, önce üstümüze atılarak, atılana dokunarak, sonra ona buna atarak, peşi sıra da atanları/tepenleri izleyerek bir ömür boyu muhabbet sürer gider, bu şişirilmiş yuvarlak nesne ile... Sevmeyeni bile uzak kalamaz; evde, ofiste, sokakta, ekran başında bir şekilde ya bacağına, ya kafasına, ya kulağına, ya gözüne ya da sinirine dokunup durur "meşin yuvarlak". Kurtuluş yoktur! Ama pozun kralı yeşil sahalarda verilendir. Futbolun jönü diye futbolcunun, antrenörün, taraftarın, vs'nin bahsi geçer; geçtiğiyle kalır. Hepsi gelip geçicidir, tek gerçek "o"dur. Tekerlekten sonra dünya tarihinin en "fantastik" icadıdır; top "can"dır, "canan" ise insan evladıdır. Cemi cümle tüm gezegen oturur stada, ekran başına gözünü kırpamdan onu izler. Sahneden hiç inmeyen artist gibidir. Maradona sahadayken bile ondan rol çalamamıştır; Cruyff o konuşurken sözünü kesememiştir; Pele kadrajda ancak onun arkasında kameraya zafer işareti yapmıştır. Doksan dakika boyunca nereye gitse milyarlarca göz onun peşinde gitmiştir. O ise hiç strese girmemiştir. Yeri gelmiştir, ağlarla flört etmiş, yeri gelmiş direklere dalmıştır. Ama 1966 Dünya Kupası finalinde öyle bir poz vermiştir ki, o poz, kupanın bile ötesine geçmiştir. E sonuçta kale çizgisi ile gereğinden fazla kırıştırırken enselenmiştir... Hiç gereği yokken magazin kurbanı olmuştur.

İşin bir de tarihi, teknolojisi ve endüstrisi vardır. Yüzyılın ortalarında, derinin içini şişirek evrildiği asri zamanlar halini bugünlerde poliüretan elbisesiyle çok daha konforlu olarak sürdürüyor. Yanık tenliyken, iyice beyazlaşmıştır. Lakin en çok Latin ayaklarına yakıştığı için, esmere hâlâ niyettedir. Vaktinde, su yiyince ağırlaşırken, uzun zamandır su falan takmaz olmuştur. Artık modern zamanlara iyiden iyiye ayak uydurmuştur: Gece vakti rahat rahat gözüküyor, kolay kolay yamulmuyor, kale arkasına kaçınca patlamıyor. 1970'ten beri de Dünya Kupası'nda, Adidas'ın nüfusuna geçmiş halde, her turnuvada başka isimlerle poz vermiştir: Meksika 1970- *Telstar*, Batı Almanya 1974- *Telstar Durlast*, Arjantin 1978- *Tango Durlast*, İspanya 1982- *Tango Espana*, Meksika 1986- *Azteca*, İtalya 1990- *Etrvsco Unico*, Amerika Birleşik Devletleri 1994- *Questra*, Fransa 1998 *Tricolore*, Güney Kore&Japonya 2002- *Fevernova*, Almanya 2006- *Teamgeist* ve Güney Afrika 2010- *Jabulani* (Zulu dilinde "kutlamak"). Final topunun ismi de Jo'bulani olacak...

Ez cümle: Sevgi, nefret karışık, libidosu yüksek bir ilişki sürüp gidiyor onunla aramızda. Kimi zaman dövüyor kimi zaman okşuyoruz, kimi zaman tepiyor kimi zaman öpüyoruz. Ama asla onsuz yapamıyoruz!

Futbol Kime Ait?
Futbolun Popülerliği ve Dünya Kupası

ÖZGÜR DİRİM ÖZKAN

11 Haziran günü saat 16:00'da yaklaşık 90.000 futbolseveri Johannesburg Soccer City Stadyumu'na toplayacak, milyarlarca insanı da ekran başına çekecek olan Güney Afrika – Meksika maçıyla dört senede bir düzenlenen karnaval başlayacak. Bu kadar insanın ilgisini çeken futbolun çekiciliğinin sırrı nedir? Oyunun kolaylığı ve herkes tarafından kolayca öğrenilebilmesi mi? Gündelik yaşama, siyasete, toplumsal ilişkilere çok kolay uyum sağlayabilmesi mi? Vaat ettiği kimlikler mi? Fakat, öncesinde futbola olan entelekütel ilgiden bahsetmekte fayda var.

Futbol ve Entelektüeller

Tanıl Bora Dünya Kupası'nı futbol müminlerinin Ramazan'ı olarak tanımlarken, bu benzetmenin abartı olmadığını söyleyebiliriz.[1] Futbol müminlerinin Ramazan'ı, kuşku götürmez bir biçimde, aslından daha büyük bir kitleyi etkilmektedir. Bora'nın futbol ve din karşılaştırması yazında ilk değildir. Marx'ın "Din kitlelerin afyonudur" önerisine benzer bir şekilde, özellikle otoriter rejimlerin futbolu kitleleri "uyutmak" için başvurduğu önemli araçlardan biri olarak kullandıklarını ifade eden entelektüellerin oranı, futbolun entelektüeller arasında bu kadar yaygın bir ilgi alanı olduğu günümüzde bile genel geçer bir söylemdir.

1 Bora, Tanıl, *Kârhanede Romantizm: Futbol Yazıları*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2006, s. 35.

> Futbol, Tanrı'ya ne yönüyle benzer? Hemen söyleyeyim. Birçok insanın ona inanmasıyla ve entelektüellerin ona kuşkuyla yaklaşmasıyla.[2]

Belki entelektüeller dine hâlâ kuşkuyla yaklaşabilmektedir, fakat 20-30 yıl öncesiyle bir karşılaştırma yaparsak, entelektüellerin futbola gün geçtikçe daha çok ilgi gösterdiği de bir gerçektir. Can Kozanoğlu'nun ilk baskısı 1990 yılında yapılan *Bu Maçı Alıcaz! Türkiye'de Futbol* başlıklı çalışması, Türkiye'de futbola ilişkin entelektüel ilginin başlangıç miladı olarak kabul edilebilir.[3] 1970'li yıllarda futbolun beşiği olarak anılan İngiltere'de başlayan "futbol üzerine çalışmalar" Misak-ı Millî sınırları içinde 20 sene sonra yansımasını bulabilmiştir. Fakat Türkiye'deki akademik-entelektüel ilginin kaynaklarıyla, İngiltere'deki araştırmaların odağı birbirinden farklıdır. İngiliz sosyal bilimciler "holiganizm" kavramında soyutlanan, refah devletinin kalbinde ortaya çıkan futbol kaynaklı şiddet olaylarına odaklanmıştı. Türkiye'de ise farklı bir bakış açısı oluşmaktaydı. Koyu bir Fenerbahçe taraftarı olduğunu gizlemeyen Kozanoğlu'nun çalışması ise futbol taraftarı ve entelektüeller arasındaki uçurumu doldurmaktaydı. Kozanoğlu İngiliz akademisyenlerden farklı olarak, ilgi odağını şiddet ya da holiganizm benzeri başka bir kavrama oturtmadan, sadece Türkiye'deki futbolu ve futbol taraftarlarını anlamaya yönelik bir çalışma ortaya çıkarmıştı.

Doksanlı yıllar "Türk'ün Avrupa Kupaları'ndaki makûs talihini" de yenmeye başladığı bir dönemdir. Galatasaray'ın Avrupa Kupaları'ndaki zaferleri Türkleri her maç sonrasında sokaklara döküyor, bunun gündelik siyasetteki yansıması da sağ muhafazakâr çizgide vücut buluyordu. Tam da entelektüellerin futbola yakınlaşmaya başladığı bu dönemde, tribünlerin aşırı sağcı simgeleri yoğun bir biçimde kullanması ürkünçtü. Milliyetçilik ve futbol taraftarları arasındaki bu ilişki doksanlı yıllarda muhafazakârlık ve milliyetçilik kavramlarını tartışmaya açmasıyla bilinen "Birikim" çevresinin de ilgisini çekmişti. 1993 yılında Galatasaray'ın Avrupa kupalarındaki başarıları ertesinde ortaya çıkan toplumsal nümayiş sonucunda Tanıl Bora ve Necmi Erdoğan'ın konuyu ayrı ayrı ele aldıkları iki makele *Birikim* dergisinin 55. sayısında yayımlanmıştı. Tanıl Bora "Tanrı Türkü Korusun ve Şampiyon Yapsın" başlıklı makalesinde futbol ve milliyetçilik arasındaki bağlan-

2 Galeano, Eduardo, *Gölgede ve Güneşte Futbol,* Çev. Ertuğrul Önalp ve Mehmet Necati Kutlu, 2. Baskı, İstanbul: Can Yayınları, 1998, s. 44.

3 Kozanoğlu, Can, *Bu Maçı Alıcaz! Türkiye'de Futbol,* 2. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 1996.

tıyı irdelerken, Necmi Erdoğan'ın aynı sayıda yayımlanan "Yaşasın Futbol: Galatasaray'ın Avrupa'yı Fethi" başlıklı makalesi, sol akademisyenler arasında tartışmalara neden oluyordu.

Erdoğan, özellikle Manchester United – Galatasaray maçı sonrası sokaklara taşan sevinç gösterilerinde kullanılan aşırı sağcı siyasi sembollere gönderimde bulunarak, bu "katarsis ayin"in sol çevreleri irkilttiğinden bahseder.[4] Tanıl Bora'nın da üzerinde durduğu, ülkücü hareketin "tribünlerdeki mevcudiyetiyle, stadlardaki milliyetçi tezahürat modasından ve toplumda futbola giderek artan ilgiden istifade etmeye..."[5] çalışması sonucunda kimi sol çevrelerin futbol yerine diğer alanlarda "sevinmemizi" telkin eden görüşleri Erdoğan'a göre; "ayini dışarıdan (futbolsever alt-kültürü dışından) gözleyenlerin futbol âleminde 'yapısal/içkin faşizm' keşfeden bakışının tipik örneğiydi".[6] Fakat, Erdoğan'ın asıl üzerinde durduğu nokta kendisini sol çizgide tanımlamaya çalışanların, memleket sathında yaşanan bu sevinç gösterileri sırasında kendilerini topluma yabancılaşmış hissetmeleri ve bundan dolayı da vicdanî huzursuzluktan mustarip olmalarıydı.[7] Erdoğan bu durumda "sol"a genelde popülerle, özelde ise tribünlerle barışmayı öneriyordu:

> Takımlar, tribünler ve maçlar da bir kültürel mücadele alanı oluşturuyorsa, bu alanın anlamını sabitleştirmeye ve tek dilli ("monoglossic") bir hale getirmeye çalışan "merkezcil" toplumsal-semiyotik pratiklere karşı, merkezkaç bir semboliği savunmak ve çokdilliği ("heteroglassia"yı) hatırlamak elzemdir. Kısacası, popüler ile barışmanın kendimizle barışmak olduğunun bilinciyle ve futbol kültürüne Bakhtinci anlamıyla karnavelsk bir boyut katma arzusuyla, "*sahadaki yerimizi almalıyız*".[8]

Tanıl Bora, Necmi Erdoğan'ın "sahada yerimizi almalıyız" formülünü üretmenin ilk adımı olarak "tribünde yerimizi almak"ı öneriyor.[9] *Birikim*'in bir sonraki 56. sayısında Ümit Kıvanç konuya farklı bir yaklaşım getiriyordu. Aslında yazdığı yazının başlığı da ne anlatmak istediğini özetler gibi:

4 Erdoğan, Necmi, "Yaşasın Futbol – Galatasaray'ın Avrupa'yı Fethi", *Birikim Aylık Sosyalist Kültür Dergisi* S. 55 (Kasım 1993), s. 21–25 içinde s. 22.
5 Bora, Tanıl, "Tanrı Türkü Korusun ve Şampiyon Yapsın", *Birikim Aylık Sosyalist Kültür Dergisi*, S. 55 (Kasım 1993), s. 25-30 içinde s. 29.
6 Erdoğan, Necmi, agy., s. 22.
7 Agy., s. 24.
8 Agy., s. 24; vurgu bu makalenin yazarına ait.
9 Bora, Tanıl, agy., s. 30.

"Aşka Bahane Aramasak?"[10] Ümit Kıvanç'ın yazısına seçtiği bu başlık, Can Kozanoğlu'nun ifadesi ile de bir anlamda örtüşüyor: "Takım sevgisini rasyonel biçimde açıklamanız gerekmez."[11] Kıvanç yazısında "solcu"ların futbolla ilgilenmeye başlamasını şu şekilde açıklıyor:

> Yıllarca tarihin zorunlu akışı ve insanlığın kurtuluşunun Türkiye temsilciliğini yürütmüştük. Aza razı olamazdık. İçinde globalliğin, kitlelerin bulunmadığı sınırlı çerçevelere sığamazdık.
>
> Futbola işte böyle bir durumdayken sardırdık. Çok kolaydı, çünkü yeni hiçbir şey yapmamız gerekmediği gibi, futbol hem bizler için bir ortak (pseudo-) "etkinlik" alanı olabiliyor hem de birarada yaşamakta her zaman zorlandığımız "halkımız"la kendimizi birden aynı yerde buluvermemizi sağlıyordu.[12]

Futbol ve Modernite

Futbola ilişkin entelektüel ilginin artışıyla futbolun tarihi arasında ilişki olduğu iddia edilebilir. Futbol aslen moderniteye ait olan bir mefhumdur. Modernite öncesinde de farklı toplumlarda "top"lu oyunların var olduğu bilinmektedir. Çin kaynaklarına göre, Çinlilerin İÖ üçüncü binyılda oynadıkları *ts'u kü* günümüzdeki modern futbola en çok benzeyen "top"lu oyun olarak bilinmektedir. Yaklaşık onar kişiden oluşan iki takımın dört köşeli bir oyun sahasında fileyle örülmüş yaklaşık beş metre yüksekliğindeki bir kaleye topu sokma amacıyla oynadıkları *ts'u kü* günümüz futboluyla benzerlikler taşır.[13] *Ts'u kü*, Çincede "topu (*kü*) ayakla oynamak (*ts'u*)" anlamına gelmektedir. Fakat, futbolun beşiğinin Çin olduğunu söylememiz oldukça güçtür. Futbol, günümüzdeki formasyonuna İngiltere'de kavuşmuş ve bu haliyle dünyaya da İngilizler tarafından yayılmıştır. Futbolun beşiğinin aynı zamanda Sanayi Devrimi'ni gerçekleştiren ülke olması bir rastlantı değildir.

Futbol tarihçileri, on ikinci yüzyılda Kuzey Fransa'da oynanan *soule* oyununun Kıta Avrupasından İngiltere'ye geçmiş olabileceğinden bahsederler.[14] Kırsal kesimde oldukça popülerleşen bu oyuna ilk önceleri Kilise ve siyasi

10 Kıvanç, Ümit. "Aşka Bahane Aramasak?", *Birikim Aylık Sosyalist Kültür Dergisi,* S. 56 (Aralık 1993), s. 19–32 içinde, s. 19.
11 Kozanoğlu, Can, *age*., s.112.
12 *Age.,* s. 21.
13 Stemmler, Theo, *Futbolun Kısa Tarihi*, Çev. Necati Açа, Ankara: Dost Kitabevi, 2000, s. 13.
14 *Age.,* s. 26.

otorite pek de sıcak yaklaşmıyordu. Pazar ayininden sonra oynanan oyun, köylüleri ayinden daha çok cezbediyor ve "avam"ın bu şekilde bir araya gelip bir topun peşinden çılgınca koşturması feodal hükümdarları tedirgin ediyordu. Fakat sanılanın aksine, futbola en büyük darbeyi feodal hükümdarlar değil Sanayi Devrimi vurdu. Sanayileşme sadece futbolun oynandığı arazilerin özel mülkiyete geçmesiyle mekânı kuşatmakla kalmıyor, aynı zamanda yeni iş disiplini anlayışıyla zamanı da büyük ölçüde ele geçirmeye başlıyordu. Kırdan kente göç, uzun çalışma saatleri ve çarpık kentleşme futbolun ölüm fermanını imzalamıştı. Bu sefer de futbolu daha önce futbola en çok karşı olan sınıfın, aristokratların çocukları dirilttiler.

Stemmler, futbolun hayatta kalmasında en büyük etkenin üniversitelerde okuyan mülk sahibi burjuvaların evlatlarının oyuna olan ilgisi olduğunu belirtir.[15] Futbolun öğrenciler arasında gittikçe yaygınlaşmasının önüne geçemeyen okul müdürleri çareyi bu vahşi sporu ıslah etmekte görmüşlerdi. Okul müdürleri bu sayede boş vakitlerini batakhanalerde ya da "yıkıcı" siyasi etkinliklerde geçiren gençleri de yeniden kazanmaya çalışacaklardı. Bu süreç sonunda 8 Aralık 1863 tarihinde Londra'da bir mason lokalinde bir araya gelen özel lise temsilcileri Futbol Federasyonu'nu (*Football Association*) kurdular.[16]

Zygmunt Bauman modernitenin kurallarla ilişkisine dikkat çeker.[17] Sanayileşmeyle birlikte her şeyin kurallara bağlanması kuşkusuz futbolu da etkileyecektir. Pierre Bourdieu sporun başlı başına bir oyun olarak kurallara bağlanmasının arkasında yatan etmenin "rasyonelleştirme" olduğundan bahseder.[18] Modern dönemde hayatın her alanı gibi boş zaman etkinlikleri de düzenlenerek rasyonel bir zemine çekiliyordu ve futbol da bu düzenlemelere dahil edilmekteydi. Bu amaçla belli kurallara bağlanan futbol oyunundan şiddet içeren öğelerin de mümkün oldukça çıkarılmasıyla, ulus-devlet şiddetin devlet tekelinde olduğunu vatandaşlarına bu alanda da göstermiş oluyordu. Fakat, yıllar geçtikten sonra, üstelik de refah devleti döneminde, futbolda şiddet yeniden ortaya çıkacaktı. Yalnız, bu sefer şiddet sahalarda değil, tribünlerde kendini gösterecekti. Bu durum birçok sosyal bilimcinin de ilgisini çekmişti.

15 *Age.*, s. 77.
16 *Age.*, s. 91.
17 Bauman, Z., *Postmodernity and its Discontents*, Oxford: Polity Press, 1997, s. 71.
18 Bourdieu, Pierre, "How Can One Be a Sports Fan?", *Cultural Studies Reader*, Der: S. During, New York: Routledge, 2000, s. 427–440 içinde s. 430.

Futbol ve Sosyal Bilimler

Futbolla ilgili ilk sosyolojik araştırmaların inceleme alanı esas olarak *holiganizm*di.[19] Temelini taraftarlıkla ilintili şiddetin oluşturduğu futbolla ilgili sosyolojik araştırmalar sosyal bilimcilerin spor seyircilerine olan ilgisini de arttırmıştı.[20] Tribündeki şiddet sadece psikologların değil, kültürel (sosyal) antropologların, kültürel çalışmaların, kent etnograflarının da ilgisini çekmeye başlamıştı.[21]

Bora entelektüellerin, özellikle de sosyal bilimcilerin futbola ilgisini, futbolun sosyolojik düzleme uygunluğuyla da bağıntılandırmaktadır.[22] *Futbol Ateşi* isimli kitabıyla futbol ve edebiyat alanında çığır açan Nick Hornby, futbol taraftarlığının kendi kişisel gelişimine yaptığı iki yönlü katkıdan bahseder:

> Futboldan öğrendiğim şeyler oldu. İngiltere ve Avrupa'daki yer isimlerinin çoğunu okuldan değil, deplasman maçlarından veya gazetelerin spor sayfalarından öğrendim; holigancılık ise bana hem sosyolojiden hem de alan çalışmasından zevk almayı öğretti.[23]

Her ne kadar daha öncesinde spor kültürü alanında incelemeler yapılsa da, sosyal bilimlerin özel olarak futbola ilgisi görece daha yeni bir olgudur. Tylor'un "Oyunların Tarihi" (*The History of the Games*) isimli çalışması, Robert Bush'un "Kültür İçinde Oyunlar" ("Games in Culture") başlıklı makalesi ve Clifford Geertz'in Bali'deki horoz dövüşüyle ilgili çalışmaları bu alanda yapılan ilk sosyal bilim araştırmalarıdır.[24] Geertz söz konusu araştırması hakkında nasıl ki İspanya'da boğa güreşleri İspanyol toplumsal yaşamının tamamını anlayabilmemizi sağlamıyorsa, Bali'deki horoz dövüşünün de Bali'deki hayatla ilgili temel ipuçlarını vermediğini belirtmektedir.[25] Fakat kuşkusuz ki, bu araştırma horozlar ve onların dövüşünden daha fazla şeyler anlatmaktadır.

19 Yurdesin, Doruk, "Futbol, Kamusal Alan ve Demokrasi", *Toplum ve Bilim,* S. 103 (Bahar 2005), s. 107-121 içinde, s. 107.
20 Voigt, Dieter, *Spor Sosyolojisi,* Çev: Ayşe Atalay, İstanbul: Alkım Yayınları, 1998, s. 204.
21 Giulianotti, Richard Social Identity and Public Order, s. 9.
22 Bora, Tanıl, *Kârhanede Romantizm: Futbol Yazıları*, s. 35.
23 Hornby, Nick, *Futbol Ateşi*, Çev: Bağış Erten, İstanbul: Sel Yayıncılık, 2006, s. 69.
24 Blanchard, Kenneth, *The Anthropology of Sport*, Westport: Bergin & Garvey, 1995, s. 9-10, 133.
25 Geertz, Clifford, "Thick Description: Toward an Interpretive Theory of Culture", *Interpretion of Cultures,* New York: Basic Books, 1973 içinde s. 451-452.

Sosyal bilimler ve spor arasındaki ilişkinin en önemli kilometretaşı Huizinga'nın *Homo Ludens* başlıklı incelemesidir.[26] Kültür tarihçisi Johan Huizinga "oyun"u inceleyen eserinde, "oyun oynayan insan"ı betimlemek için *homo ludens* kavramını kullanmaktadır. Başta Huizinga olmak üzere, spor üzerine araştırma yapan sosyal bilimciler ve kültür tarihçileri de daha çok "oynayan insan" üzerine yoğunlaşmaktadırlar. Öte yandan, takım oyunları ve özellikle seyir zevki taşıyan ve izleyen insanların da kültürel birtakım kodlar ve normlar vasıtasıyla oyunun içine dahil olduğu oyunlar ayrıca incelenmeyi gerektirmektedir. Öymen, futbolun ekip sporu olmasından dolayı toplumsal bir zekâ gerektiren, bireysel ve toplumsal zekânın, ekip koordinasyonunun ve dayanışmanın, bedensel güçle birleştiği bir spor dalı olduğunu ileri sürer.[27] Seyircilerin interaktif bir biçimde oyuna müdahil olmasından dolayı, futbolun kültürel ve sosyal anlamda diğer spor dallarından daha farklı bir konumlandırmaya ihtiyacı vardır.

Sporun Simgeselliği ve Futbolda Siyaset

Futbolu diğer spor dallarından ayıran ve bu kadar popüler kılan olgulardan en önemlisi, futbolun simgesel yüküdür. Huizinga'nın *homo ludens* kavramına atıfta bulunan Erdemli, spor yapan insanın sadece "oynayan insan – homo ludens" kavramıyla sınırlandırılamayacağını, spor yapan insanın *homo symbolicus* olarak da tanımlanabileceğini belirtmektedir.[28] Bundan kasıt, toplumsal bir eylemi gerçekleştiren "spor yapan insan"ın kültürel simgelerle bağlantısının önemine dikkat çekmektir.

Sporun simgelerle yüklü olduğu en önemli alanlardan birisi de siyasettir. Hoberman 1980'li yıllarda spor ve siyaset arasındaki ilişkinin artışına dikkat çekmektedir.[29] Sporun özellikle uluslararası siyasette öne çıkmasına dair birçok örnek vardır. 1979 yılında Sovyetler Birliği'nin Afganistan'a müdahalesiyle ertesi sene Moskova'da düzenlenen olimpiyatları ABD'nin boykot etmesi, daha öncesinde Sovyetler Birliği'ne ait Kızılordu tanklarının Macaristan'a girişi ile İngiliz ve Fransız askerî birliklerinin Mısır'a ait Süveyş Kanalı'nı işgal etmeleri sonucu bazı ülkelerin 1956 Sydney Olimpiyatları'ndan çekilmesi

26 Huizinga, Johan, *Homo Ludens: Oyunun Toplumsal İşlevi Üzerine Bir Deneme*, Çev: Mehmet Ali Kılıçbay, 2. Baskı, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2006.

27 Öymen, Örsan, "Trabzon ve Futbol", Kulaçoğlu, H. (der.) *Fırtına, İhtilal, Efsane Trabzonspor*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2004 içinde, s.16.

28 Erdemli, Attila, *Temel Sorunlarıyla Spor Felsefesi*, İstanbul, E Yayınları, 2002, s. 173.

29 Hoberman, John M., *Sport and Political Ideology*, University of Texas Press, St. Austin, 1984, s. 1.

sporun uluslararası siyasetteki yerini gösteren önemli örneklerdir.[30] Sporun popüler kültür üzerindeki etkisini inceleyen Rowe, uluslararası camia tarafından Güney Afrika'daki ırk ayrımcı rejimin (*apartheid*) uluslararası spor etkinliklerinden men edilmiş olmasını sporun boykot politikasındaki önemine örnek olarak verir.[31] Kimi zaman futbolun uluslararası siyasette göründüğünden daha etkili olduğu ifade edilir. Birleşmiş Milletlerin 191 üyesi olmasına karşın Uluslararası Futbol Federasyonları Birliği FIFA'ya üye olan ülke sayısı 204'tür.[32] Kimi zaman FIFA'nın yaptırım gücünün BM'nin yaptırım gücünden daha etkili olduğu bile iddia edilebilir.[33] Houlihan, spor ve uluslararası siyaset arasındaki ilişkinin en uç örneği olarak 1969'da El Salvador ile Honduras arasındaki "Futbol Savaşı" adıyla tarihe geçen, yaklaşık 100 saat süren, arkasında 4.000 ölü ve 12.000 yaralı bırakan olayı göstermektedir.[34]

Spor, uluslararası siyaset tarafından sadece çatışmalarda kullanılan bir alan değildir. İlk olimpiyat oyunları sırasında süregiden savaşlarda ateşkes ilan edilmiş, Yunan site devletleri arasındaki bütün savaşlar askıya alınmıştı.[35] 1970'li yıllarda ABD-Çin ilişkilerinin iyileştirilmesi için düzenlenen masa tenisi maçları, ya da 1990'da iki Almanya'nın birleşmesi sürecine katkı sağlayan Doğu-Batı Maratonu sporun uluslararası siyasette sadece çatışma değil birleştirici ve barışçı etkisine de örneklerdir.[36] Aykanat, Afganistan'da savaş sonrası futbolun barış siyaseti açısından oynadığı role dikkat çekmektedir. Afganistan'da önce Sovyet birliklerine karşı, daha sonra da Taliban rejimine karşı savaşan Şah Mesud'un futbol oynarken çekilmiş bir fotoğrafının yer aldığı makalede daha önce toplu idamların yapıldığı "Kâbil Olimpiyat Stadı"ndan izlenimlerini aktaran Aykanat, futbolun barış dönemindeki işlevini anlatmaktadır.[37] Irak Olimpik Milli Futbol Takımının da 2004 olimpiyatlarında benzer bir barışçı işlev yüklendiği dikkatlerden kaçmamıştır.

30 Houlihan, Barrie, *The Government and Politics of Sport*, Londra: Routledge, 1991, s. 1-6.
31 Rowe, David, *Popüler Kültürler: Rock ve Sporda Haz Politikası*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1996, s. 205-207.
32 Wahl, Alfred, *Ayaktopu: Futbolun Öyküsü,* Çev: Cem İleri, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2005, s. 100.
33 Yılmaz, Elif, "Futbol ve Yaşam: Türk Futboluna Sosyolojik Bir Bakış", *Toplumbilim Futbol Özel Sayısı*, S. 16 (Ekim 2002): 15-23 içinde, s. 15.
34 Houlihan, *age.,* s. 7; Kapucsynski, Ryczard, *Futbol Savaşı,* Çev: Gül Çağalı Güven, İstanbul: Om Yayınevi, 2000, s. 176).
35 Sagan, Carl, *Milyarlarca ve Milyarlarca: Milenyumun Eşiğinde Yaşam ve Ölüm Üzerine Düşünceler*, Çev: Füsun Baytok, Ankara: TÜBİTAK. 2006, s. 28.
36 Houlihan, *age.,* s. 8.
37 Aykanat, Aykut, "Savaş Bitti, Artık Gol Atmalıyız", *Four Four Two* 2 (Nisan 2006): 100–104 içinde s. 101-104.

Spor sadece uluslararası siyasette değil, iç siyasette de önemli bir etkiye sahiptir. İtalya Başbakanı Silvio Berlusconi'nin futbol kulübü başkanlığı sadece futbolseverler tarafından değil, siyasetçiler tarafından da bilinir ve çoğu zaman Berlusconi'nin futbol camiasındaki saygınlığını siyasette kullandığı öne sürülür. Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan da sık sık stadyumlarda görülmekte, hatta siyasetçiler arasında düzenlenen futbol turnuvalarında da bizzat oyuna katılmaktadır. Türkiye'de siyaset ile kulüp başkanları arasındaki ilişkilere dair birçok örnek vardır. Kültürel kimliklerin yerel ve etnik kimliklere indirgendiği günümüzde, sosyal bilimciler de kültürel kimliklerin siyasi kimliklere dönüşümünde çoğunlukla, hatta kimi zaman sadece "etnik" farklılıklardan kaynaklanan farklılaşmalara dikkat çekmektedirler. İskoçya'da taraftar gruplarının siyasi parti tercihlerini inceleyen Bradley, farklı takımları tutan taraftarlar arasında siyasi parti tercihlerinde de farklılıklar olduğunu tespit etmiştir.[38] Bu farklılıkların kökeninin ise etnik farklılaşmadan kaynaklandığı savunulmaktadır. Ünsal ise Ekim 2001 tarihinde Paris'te oynanan Fransa-Cezayir futbol karşılaşmasında tribünlerdeki Cezayir kökenli Fransız vatandaşların Fran-

38 Bradley, Joseph. M., "'Ethnicity': The Irish in Scotland-Football, Politics and Identity", *The European Journal of Social Sciences* 7-4, (2206): 35–44 içinde s. 44.

sa devleti aleyhine ve Usame Bin Ladin lehine sloganlar atması ve daha sonra seyircilerin sahaya inmesi üzerine maçın yarıda kalmasını sömürgecilik döneminin yaralarının hâlâ kapanmadığının kanıtı olarak sunmaktadır.[39]

Futbol ve Kimlik Vaadi

Huizinga "oyun"un gündelik veya asıl hayat olmadığını, aksine; bu hayattan kaçarak kendine özgü eğilimleri olan geçici bir faaliyet alanına girme bahanesi olduğundan bahseder.[40] Bu doğrultuda, siyasetin ve kültürün bir parçası olmasından dolayı sporun artık sadece bir oyun değil, kültürün başlı başına bir parçası olduğunu iddia edebiliriz. Diğer sporlardan farklı olarak siyasal ve kültürel kimliklerle daha sıkı bir ilişki içerisinde olan futbol ise bu durumun daha da yoğun yaşandığı bir alandır. Kozanoğlu futbolun popülaritesinin asıl kaynağının "kimlik vaadi" olduğunun altını çizer.[41]

Kimlik kelimesinin Latince karşılığı olan *identitas* terimi "aynı" anlamına gelen Latince *idem*'den türemiştir. Buna dayanarak, Jenkins de "kimlik"in iki temel anlamından bahseder: Birincisi mutlak (*absolute*) benzerlik, ikincisi de farklılıktır.[42] Kimliğin önemli özelliklerinden birisi de, durağan birşey olmasından ziyade sürekli değişen bir özellik göstermesidir.[43] Jenkins'e göre kimliğin dinamik/değişken niteliğinin ardında yatan sebep, insanların kimliklere sahip olmadıkları, bilakis onları ürettiklerine dair olan gerçekliktir. Kimlikler "orada hazır bulunan" bir şey değildir, daimi olarak üretilmesi, kurgulanması gerekir.[44] Zygmunt Bauman da kimliğin nesnel gerçekliğe tabi olarak değişebileceğini belirtmektedir, nitekim hem kişileri hem de nesneleri ima eden kimlik, üzerimizdeki giysileri değiştirir gibi değiştirebileceğimiz bir şeydir.[45]

Postmodern dönemde en çok tartışılan konulardan biri de, bu özelliğinden dolayı "kimlik sorunu"dur. Kellner, "kimlik"i modernite ve postmodernitede ayrı ayrı ele alır. Modernitede "kimlik"i incelemeden önce geleneksel toplumlarda kimliklerin katı, durağan olduğundan bahseder.[46] Gelenek-

39 Ünsal, Artun, *Tribün Cemaatinin Öfkesi: Ticarileşen Türkiye Futbolunda Şiddet*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2005, s. 18.
40 Huizinga, *age.*, s. 25.
41 Kozanoğlu, Can, *Bu Maçı Alıcaz! Türkiye'de Futbol*, 2. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 1996, s. 109-110.
42 Jenkins, Richard, *Social Identity*, Londra: Routledge, 1996, s. 3.
43 *Age.*, s. 4.
44 Agy.
45 Bauman, Zygmunt, *Postmodernity and its Discontents*, Oxford: Polity Press, 1997, s. 88.
46 Kellner, Douglas, "Television, Advertising, and the Construction of Postmodern Identities in

sel toplumlarda, kimlik daha önceden belirlenmiş toplumsal rollerin işleyişiyle belirlenir. Modernitede ise kimlikler çok yönlüdür, hareketlidir ve daha da önemlisi anlamları kişiden kişiye de farklılık gösterir.[47] Modernitede kimlik bireysel kimlikle örtüşür. Kendimizi ve "öteki"ni nasıl tanımladığımız kimliklerin tanımlanmasında önemlidir. Postmodernitede ise kimlikler durağan değildirler ve değişimleri moderniteye göre daha çabuk ve sıklıkla gerçekleşir.[48]

Günümüz koşullarında taraftarların "taraftarlık ölçüsü", takımının maçlarını hangi sıklıkla takip ettiği, takımın kendi evindeki maçların ne kadarlık kısmını takip ettiği, bu maçları izlemek için sezonluk kombine bilet alıp almadığı, bu kombine biletin hangi tribün için geçerli olduğu –ki tribünler için belirlenen fiyatlar farklı farklıdır, deplasmandaki maçlara ne kadar sıklıkla gittiği, takımın lisanslı formasına sahip olup olmadığı, tarzı birçok kriterle belirlenebilir. Billig günümüzdeki kimliklerin tüketici kalıplarıyla belirlendiğini belirtmektedir.[49] Nitekim Garnham da metaya sahip olma ile kimlik arasındaki kültürel bağlantıdan bahseder ve bu kültürel kimliğin tüketim ve "hayat tarzı" (*life-style*) çalışmalarında merkezi bir önem teşkil ettiğini belirtir.[50]

Jameson'ın bahsettiği "geç kapitalizmin kültür mantığı" homojenleşmiş bir kültür yapısını dayatmaktadır. Billig'e göre dayatılan bu kültür tüketim yoluyla kendini sağlamaktadır.[51] Futbol da küresel olarak dayatılan bu tarz bir kültürden nasibini almaktadır. En basit anlamıyla, yukarıdaki örneklerde gösterilmeye çalışıldığı gibi, modernite döneminde varolan futbol oyun tarzı yerini tekdüze bir tarza bırakmıştır. Bu tekdüzelik, Jameson'ın da vurguladığı bugünkü (postmodern dönemdeki) estetik üretimin meta üretimiyle bütünleşmiş olmasından kaynaklanabilir.[52] Stadyumlarda izlediğimiz maçlar, futbol olgusunun amacı olmaktan çıkıp, aracı olmaya dönüşmektedir.

Yerel-Küresel Rekabetler

Futbolun yeni küresel kültürel ekonomisinin farkında olan Batı Avrupalı bü-

Media Culture", *Cultural Studies, Identity and Politics between the Modern and the Postmodern*, Londra: Routledge, 2000, s. 231–262 içinde s. 231.

47 Agy.

48 Agy., s. 233.

49 Billig, Michael, *Banal Nationalism*, Londra: Sage Publications, 1999, s.132.

50 Garnham, Nicholas (2000[1993]), *"Political Economy and Cultural Sudies"*, During, S. (der.), *Cultural Studies Reader*, New York: Routledge, 2000 (1993), s. 492-503 içinde, s. 497.

51 Billig, M., *age.*, s.133.

52 Jameson, Frederic, "Postmodernizm: Ya da Geç Kapitalizmin Kültürel Mantığı", *Postmodernizm*, Der. Necmi Zekâ. (2. Baskı), İstanbul: Kıyı Yayınları, 1994, s. 59–116 içinde s. 63.

yük kulüpler bu potansiyelin farkına varmış ve başarının esas püf noktasının bu başarının imajını uluslararası ölçekte pazarlamaktan geçtiğini fark etmişlerdir. Bu anlamda, özgün kimliklerin kurgulanışını ustalıkla becerebilen kulüplerin bu potansiyelini ticari gelire dönüştürmesi daha kolay olmuştur. Günümüzde, küresel ölçekte popüler olan futbol takımlarının merkez ülkelerin kültürel ve iktisadî nüfuzlarını kullanarak, yerel ve özgün kimliklerini pazarlamakta başarılı oldukları görülmektedir. Barcelona'nın popülerliği sadece oynadığı futbolla değil, özgün bir Katalan ulusal kimliğe sahip olmasında yatmaktadır. Benzer bir durumda Glasgow Celtic ve Atletico Bilbao gibi etnik unsurların ön plana çıktığı kültürel kimliklere sahip olan kulüplerin de küresel ölçekte birçok futbolseverin sempatisini kazandığı bilinmektedir. Hatta öyle ki, liman işçileriyle özdeşleşen Liverpool veya maden işçileriyle özdeşleşen Schalke 04 gibi "işçi sınıfı" kulüplerinin bile bu küresel

> Avrupa futbolunu "böceksi" terimiyle tanımlarsak, Latin Amerika ve özellikle Brezilya futboluna "bitkisel" sıfatını yakıştırmamız gerekir. Ama "bitkisel yaşama girdi" sözünün içerdiği bitkisellik değildir buradaki: *Tropik* bir bitkiselliktir. Daha zengin, hatta "lüks" bir futbol tarzı: Amaca ulaşmak için mutlaka gerekli olmayan ama oyuna zarafet katan düzen ve hareketlerden oluşan bir üslup. Brezilya'nın bugün bile tam fakirleştirilemeyen cömert bitki örtüsünün insan zihnindeki besleyici izdüşümünden mi kaynaklanıyordur bu? Siyahların kaslarının daha esnek olmasından, zarif ve kıvrak hareketlere daha uygun düşmesinden mi? Yoksa Latin Amerikan toplumunun Taylorist bir rasyonalizasyondan geçmemiş olmasından mı? Hepsinin etkisi olabilir, ama olgunun nedenlerinden çok kendisi önemlidir burada: Latin Amerikalı futbolcu, seyircinin sertlik ve kızgınlığına karşın kendi zarif oyununu sürdürebilmiş, dahası bu zarif oyunla o kızgınlığı da zaman zaman neşeye ve dansa dönüştürmeyi başarmıştır. Bu zarafette bir tür dağınıklığın da payı olduğunu görmek gerekir: Ergenlik-öncesi (pre-genital) cinselliğin dağınıklığını andıran bir başıboşluk: Bütün hareketlerin tek bir amaca (gol atmak, "delmek") bağlanmadığı, amacın kendisi kadar oraya giden yolların (oynaşma, "ön-haz") da zevk kaynağı olduğu bir serbestlik... Böyle bir serbestlik ve çeşitlilik yoksa, oyun da sadece hesaba ve yarışmaya dönüşür. Gülümseyebilen, üzülebilen, hatta oyuna bir mizah çeşnisi katabilen oyuncuların yerini gergin, donuk, kızgın ya da sıkıntılı yarışmacılar alır: Pele, Platini, hattâ Maradona bazen hınzırca bazen de hüzünle gülümseyebiliyorlardı; Rijkaard'ın, Mattheus'un ya da Baresi'nin güldüğünü hiç gördünüz mü siz? Metin Oktay çoğu zaman gülümserdi, Can Bartu ile Yusuf Tunaoğlu'nun yüzleri değilse bile oyunları gülümserdi... Trabzon kaptanı Ünal Karaman'ın, Fenerbahçeli Semih Yuvakuran'ın, Galatasaraylı Yusuf Altuntaş'ın ve Beşiktaşlı Recep Çetin'in yüzünde ve oyununda öfkeden, sertlikten ve en iyi ihtimalle donukluktan başka bir şey görebildik mi?
>
> Latin Amerikan futbolunun "bireysel" olduğu, Avrupa futbolunun "takım ruhuna" dayandığı ileri sürülür... Biraz abartılı bile olsa büsbütün yanlış sayılmaz bu iddia. Ama bu takım oyunu, *oyuncular arasında* gerçek bir *dayanışmadan* beslenmez; daha çok, bir karınca yuvasında olduğu gibi, *işlevlerin bütünleştirilmesidir* sözkonusu olan. Oyuncular arasında güvenli ve içten bir özdeşleşmenin işaretlerine Latin Amerika futbolunda daha çok rastlanır: Zico gol atmıştır, Socrates samba yapar. Ya Van Basten gol atınca ötekiler ne yapar? Kucaklaşır, yüzlerin görünmediği bir yumak oluştururlar: Sevinçsiz, çünkü sevinemeyen yüzlerini mi gizliyorlardır böylece?
>
> Orhan Koçak, "Feyyaz'ın Tekmesi-Futbol Üzerine Psikanalitik Notlar", *Futbol ve Kültürü*, der. Roman Horak/Wolfgang Reiter/Tanıl Bora, İletişim, 2009, s. 318-319.

pazarlamadan nimetlendiği bilinmektedir. Öte yandan, yerel "kent içi" rekabetlerin küresel ölçekte "taraf" bulduğu görülmektedir. Dünyanın her yerinde Roma-Lazio, Torino-Juventus, İnter-Milan ve benzeri yerel rekabetlerin, küresel ölçekte simgeleştiği görülebilir.

Yukarıda bahsi geçen küreselleşen yerel rekabetlerin, farklı coğrafyalardaki "yerel" etkilerine birçok örnek verilebilir. Sadece etnik kimliğin yansıması olarak değil, iki ayrı kentin çekişme alanı olarak da ön plana çıkan en önemli rekabetlerden birisi, yukarıda da bahsi geçen Real Madrid – Barcelona takımları arasındakidir. Bugün hemen hemen her ülkede hem Real Madrid'in hem de Barcelona'nın lisanslı ürünleri satılmaktadır. Türkiye'de sokakta da rastlayabileceğiniz bu formalar her ne kadar "moda" olarak algılansa da arkasında en azından sempatizanlık düzeyinde bir taraftarlık bilinci yatmaktadır. Kimi zaman Türk Real Madrid taraftarları ile Türk Barcelona taraftarları arasında hararetli tartışmalar olabilmektedir. Yerellikle küreselliğin birleştiği noktada Galatasaray'ın Avrupa kupalarında oynadığı maçlar sonrasında Fenerbahçe taraftarının verdiği tepki ilgi çekicidir. 2001 Mart ayında Galatasaray'ın Barcelona karşısında mağlup olup UEFA Şampiyonlar Ligi'nden elenmesi üzerine, bir grup Fenerbahçe taraftarı sokaklara çıkıp zafer turu atmıştı. Nitekim bu maçtan önce Fenerbahçe Stadyumunda oynanan Fenerbahçe-Galatasaray maçı sırasında Fenerbahçeli taraftarlar "Barcelona sen çok yaşa, canım feda olsun sana" tezahüratıyla stadı inletecekti.[53] Başka bir örnek de olaylı Roma-Galatasaray maçı sonrasında gerçekleşmiştir. Roma ve Galatasaray arasında İtalya'daki maçta futbolcuların kendi aralarında çıkan kavga sonucunda Roma Polisi'nin olaya müdahale etmesiyle bazı Galatasaraylı futbolcularla Roma Polisi arasında itişme yaşanmış ve bu da Türk kamuoyu tarafından protesto edilmişti. Fakat müteakip haftaların birinde Fenerbahçe tribünlerindeki pankart anlamlıydı: "Roma Polisine Kalkan Eller Kırılsın".

Bu Ortamda Dünya Kupası Neyi İfade Ediyor?

Elleri güçlenen Batı Avrupalı futbol kulüplerinin özellikle 90'lı yılların sonlarında UEFA'nın başını ağrıtmaya başlaması, hatta yer yer Avrupa'daki turnuvalardan paylarına düşen hakkın arttırılmaması durumunda UEFA'nın organizasyonlarına katılmayıp, kendi aralarında bir Avrupa Ligi oluşturacakları tehdidini savurması FIFA'yı yeni önlemler almaya itti. FIFA'nın yeni

53 Kozanoğlu, Can, *age*., s. 170.

genel sekreteri eski futbolcu Michel Platini göreve geldiğinde "Futbolu içinde bulunduğu durumdan kurtarmaktan" bahsederken, kulüplerin ağırlığını azaltıp ulusal federasyonların yeniden baskın olacağının sinyallerini veriyordu. Zaten yeni milenyumla beraber sınırların ortadan kalktığı, ulus-devletin bittiği, tarihin sona erdiği iddiaları da eskisi kadar rağbet görmüyordu, ve FIFA'nın yeni patronu da ulusal federasyonların mali denetleme yollarını açarak futboldaki patronun kim olduğunu yeniden gösteriyordu. Zengin kulüpler çok sıkı bir denetimden geçmeye başladılar. Avrupa'da birçok ünlü kulüp bu denetimden geçemeyip ligden düşürüldüler.

Buna rağmen FIFA/UEFA ve zengin kulüpler arasında bir çatışmanın olduğunu söylemek büyük bir hata olur. Aslen varolan şey, 90'lı yıllarla zengin kulüpler lehine bozulan dengenin yeniden sağlanmasıdır. İki senede bir düzenlenen uluslararası turnuvalar dışında futbolda paranın önemli bir kısmı hâlâ kulüpler düzeyinde dönmektedir. Batı Avrupa ülkelerinde bir futbol takımı bir sezonda elli maç bile yapabilmektedir ve bu durumun iktisadi potansiyeli çok büyüktür.

Otuz iki takımın mücadele edeceği dünya kupası ise bu iktisadi potansiyelin devamını sağlayan büyük bir panayır! Panayırda en büyük pavyonlara sahip olan zengin ülkeler ürünlerinin kalitesiyle gururlanırken, daha küçük pavyonlarda eğreti oturan "çevre" ülkeler de ürünlerini en iyi fiyata bu zengin ülkelerden gelen alıcılara pazarlamaya çalışıyor.

Dikkatli okuyucu, bu yazının dünya kupası ile ilgili olmasına rağmen Avrupa merkezli bir bakış açısıyla yazıldığını fark edecektir. Bu durum yazarın duruşundan ziyade, "Dünya Futbolu" diye adlandırdığımız mefhumun "merkezi"nin neresi olduğunu göstermektedir. Popüler kültür öğesi olarak futbolun, küresel bir kültürel ürün olarak hangi coğrafyada anlamlandırıldığı, çeşitli yerelliklerde hangi süreçlerle şekillendirildiği ve bu yerelliklerin küresel olanla nasıl eklemlenebildiği sorunları da bu gösterge doğrultusunda anlaşılabilecektir.

18. Yüzyıldaki Arsa İşgallerinden 21. Yüzyıldaki Evsizleştirme Hareketine

Değişen Çağ, Değişen Yöntemler ve Futbol

DORUK YURDESİN

"Bir evsiz için gayet iyi olabilir ama uluslararası bir golcü için değil."
(Pierre van Hooijdonk, Celtic FC'nin haftalık 7.000 poundluk ücret artışını geri çevirirken, 1996)

Futbol, dünya tarihindeki kısacık bir zaman diliminde kitlesel bir tepki aracından, şiddetin kanalize edildiği ve sahada efendiliğin yüceltildiği profesyonel bir spora dönüştü. Bugünse gelir adaletsizliğinin en ayyuka çıktığı işkollarından biri olmasının yanında, mega organizasyonlarla çok sayıda insanın evinden olmasına, yerinden edilmesine aracılık ediyor.

Toprak işgaline tepki hareketi

Futbol, on dokuzuncu yüzyılda kuralları netleştirilinceye kadar, bir oyun olmanın yanı sıra bir hesaplaşma ve kavga etme yöntemiydi. Bu nedenle, bilhassa Avrupa'da futbol karşılaşmalarına dair en eski belgeler bu oyun sırasında gerçekleşen ölümler, yaralanmalar, mahkeme tutanakları ve kaçınılmaz olarak da oyunu yasaklayan kraliyet fermanlarıydı.[1] Britanya'da 1314-1667 yılları arasında otuzdan fazla kraliyet ve belediye kanunu bu oyunu yasaklamıştır.[2] Meseleyse sadece o dönemde yüzlerce hatta zaman zaman binden fazla kişinin sokaklarda, bazen 500 metreyi bulan alanlarda bir top

1 Stemmler, T., *Futbolun Kısa Tarihi*, Çev. Necati Açа, Dost Yayınları, 2000., s. 27.
2 Dunning, E., Sheard, K., *Barbarians, Gentlemen and Players*, Routledge, 2005., s. 20.

peşinde koşturması şeklinde dağınık oynanan oyunun içerdiği şiddet ve toplumsal patlama potansiyeli değil, halkın ilgisinin dağılmasıydı da aynı zamanda. Nitekim Londra'da 1314'te II. Edward adına uygulanan yasağın nedeni şehrin huzursuzluğu iken, halefi III. Edward'ın uyguladığı 1365 tarihli yasağın sebebi, o sıralarda İskoçya'ya sefer hazırlığında olan ülke erkeklerinin okçuluk yerine değersiz oyunlara rağbet etmesiydi.[3] Pazar günleri ortalığı birbirine katan top peşindeki kalabalıkların, insanların çarşıya çıkmasına engel olup ticarete zarar vermesiyse bir başka önlem sebebiydi.

Gelgelelim, on sekizinci yüzyılda Britanya'da azmanlaşan ve ülkenin kuzeydoğusu ile doğusundaki geniş tarım alanlarını ilgilendiren arazi kapatma (*enclosure*) hadisesi, halkın alt kesiminde ve arazi sahibi olmayan işçilerdeki geçim sıkıntısını derinleştirdi. Arazilerin özel mülke geçerek kapa-

3 Stemmler, T., *age.,* s. 30-31.

Bazı şehirlerde, polis, deplasmana gelen taraftarlardan "koruma parası" adı altında "sakal" alır. Büyük olaylar çıktığında polisten de hesap sorulacağı için, sizi belki biraz daha dikkatli belki biraz daha dikkatsiz, mecburen korurlar. Yani aslında bu "dövmeme parası"dır. Deplasmana giden taraftar polisten dayak yese, kim dövülene hak verecek ki?

"Kimbilir ne itlikler yaptılar" denir, polis dostu gazeteciler sağolsun... Polis tribünü coptan geçirebilir ama herkesi "tam" dövemez. Ne yapacak? Amigoları, tanınmış taraftarlardan birkaçını götürüp dövecek. Herkesten para isteyemez, kimden isteyecek? Amigolardan, tanınmış birkaç taraftardan isteyecek. Doğrudur, kulüpten, "başkan"dan geçinen taraftarlar var. Ama amigoluğun bazı masrafları da var. Âlem buysa, masrafları kulüp yönetimi karşılayacak tabii. Ya da kulüpler "âlem"e karşı duracak, "ne demek koruma parası" denecek. İkinci yol, en kibar ifadeyle biraz "uymaz" galiba, değil mi?

Zaten uysa da uymasa da olanlar oluyor her zaman. Polisin deplasmancıları dikkatle koruduğu yerlerde bile, Anadolu insanı misafirlerini taşlıyor; uysa da uymasa da, ortada bir gerilim olsa da olmasa da. Evet, çoğu yerde taşla karşılanır taşla uğurlanırsınız, âdettendir, gelenektir, misafir ağırlamanın raconundandır. Turiste kılıç kalkan, deplasmancıya taş, sopa... Deplasmancıların içinde de misafirliğe eli boş gitmemeye özen gösterenler bolca bulunduğu için kimi zaman çok sıkı düellolar olur.

Örneğin, unutulmaz bir Sakaryaspor-Fenerbahçe maçı vardır. Kaleci Yaşar oyundan atılmıştı, kaleye Müjdat geçmişti, Fener 2-0 yenilmişti, hafızalarda yer etmiş maçlardandır. İşte o maçın sabahında Sakaryalılar sıkı bir karşılama töreni düzenlediler, yağmur gibi taş yağdı. Sonra Fenerliler "iade-i taş"da bulundular. Derken bir karşılıklı taşlaşma daha. Stada girildi, Sakaryalılardan bir atak, Fener tribününden kontraatak. Maçın bitmesine birkaç dakika kala polis bizim tribünü boşaltıyor, tam çıkarken arkamızdan bir sağanak. Kaçışıldı ve Fenerliler stadın dışından içeriyi taşlamaya başladılar. Polis biraz cop salladı, ortalık durulur gibi oldu, ama bitmedi. Stattan istasyona uzanan caddede toplu halde yürüyoruz ve "aile tipi taşlama"ya hedef oluyoruz. Taşları nereden bulmuşlarsa, evlerin camlarından başımıza taş atıyorlar. Bu arada birkaç evin de camı gitti ve istasyona varılıp trene doluşuldu. "Sürtüşmeler" devam ederken tren kalktı, bu sefer vagonların camlarından dışarıya taş yağıyor. İnsanlara, evlere, boşluğa. Dışarıdan da karşılık veriyorlar... Yani o gün Adapazarı'nda yerinden kımıldayan taşların sayısı onbinlerle ölçülebilirdi herhalde, taş gibi deplasmandı...

Can Kozanoğlu, "Gençler Deplase Olunuz! - 'Tribünden' Birinin Deplasman Anıları", *Futbol ve Kültürü*, Der. Roman Horak/Wolfgang Reiter/Tanıl Bora, İletişim, 2009, s. 104-106.

tılmaları krallıkta on üçüncü yüzyıldan itibaren uygulanmaya başlamıştı ama o dönemde bu faaliyet, malikanelerin etrafının çitle örülmesinden ibaretti. Bu hareket on beşinci yüzyılda ekili arazilerin hayvancılıkta kullanılmak üzere toprak sahiplerince çiftçilikten geçinenlerin elinden alınmasına dönüştü. Ancak on sekizinci yüzyılın ikinci yarısından itibaren, arazi sahibi zenginlerin etkisi altındaki parlamento kararıyla uygulanan arazi kapatmalarının sarsıcı sonuçları oldu. Ortaçağ'dan kalma köylü hayatını tamamıyla yıkan bu hareket, yaklaşık 2,4 milyon hektar ekili arazinin köylülerin elinden alınmasına aracılık etti.[4] O zamana kadar ortak hak sayılan hayvan otlatma, domuz avlama, meyve ve yakacak toplama gibi faaliyetler engellendi. Tarım işçisi sayısı azalmadı ama nüfus artışının karşısında yeterli istihdam sağlanamadı. Sonunda büyük kitleler şehirlere göçerek Endüstri Devrimi işçisi oldular. Kırsal alandaki nüfusun düşük ücretle çalışması ya da işsiz kalmasıyla sonuçlanan bu kararların başta kundakçılık olmak üzere provoke ettiği protesto eylemlerinden bir tanesi de futboldu.

Arsa kapatmaları futbol oynayacak ortak alanların da azalmasına sebep olduğu için, bu maçlar hem bir protesto oluyor; hem de halk kendine oyun oynamak için alan açıveriyordu. Örneğin 1740'ta Kettering'de bir toprak sahibinin değirmenlerini yıkmak için futbol maçı düzenlendi. 1764'teyse, Northampton yakınlarında 800 hektarlık arazinin kapatılmasından sonra yapılan resmî başvurular bir sonuç vermeyince halk çareyi kapalı alanda futbol oynamakta bulmuş, "maçın başlaması üzerinden birkaç dakika geçmeden futbol maçı araziyi çevreleyen çitlerin sökülüp yakıldığı alenî bir politik saldırıya dönüşmüştü. Northampton'dan özel olarak getirilen süvariler bu direniş karşısında hiçbir şey yapamamışlar ve zarar 1,500 poundu [bugünün parasıyla yaklaşık 128.000 pound] bulmuştu." Bundan dört yıl sonra Lincolnshire'daki arazi kapatmaları bir ay içinde üç politik futbol maçını tetikledi. "1 Temmuz'da yaklaşık iki yüz kişilik asiler topluluğu çayırlığa bir top atıp iki saatten uzun oynadılar. Bir süvari birliği, Boston'dan birkaç centilmen ve dört memur, dört veya beş asiyi yakalayıp Spalding cezaevine götürdü. Wyberton'dan Dr. Shaw üç kadın asiyi serbest bıraktı, erkeklerse kefaletle serbest kaldılar. 15'inde araziye yine bir top atıldı, kimse müdahale etmedi... 29'unda atılan bir top daha yine müdahale görmedi."[5]

4 Archer, J. E., *Social Unrest and Popular Protest in England 1780-1840*, Cambridge University Press, 2000, s. 10 .

5 Bushaway, B. *By Rite: Custom, Ceremony and Community in England 1700-1880* kitabından alıntı: http://www.eco-action.org/dod/no9/football.htm

Futbolun hızla soylulaşması ve profesyonellik

Karşı mücadeleler her ne kadar çeşitli yerlerde sürdüyse de, Endüstri Devrimi, nihayetinde bu savaşı kazandı. Köylerden göçen geniş kitlelerin haftada altı gün, çoğunlukla 12 saat çalışan, boş zamandan yoksun düşük ücretli işçilere dönüşmesinin yanı sıra, 1829'da polis teşkilatının kurulmasıyla beraber sokaklarda kalabalıklar halinde oynanan halk futbolu tarihe karıştı. Buna bir de halk futbolunun sertliğinin "uygarlaşmış" halkta giderek antipati oluşturması eklenince,[6] sokaktan kaybolan futbolun yerini Kraliçe Victoria döneminde (1837-1901) saldırganlığın *sağlıklı* faaliyetlere kanalize edilmesine yarayan, takım sporlarının disiplininden alınacak derslerin önemini vurgulayan, Hıristiyan maskulenliğine uygun öğrenciler yetişmesini sağlaması planlanan okul futbolu aldı. Yüzyıllar boyunca yazılı kurallardan yoksun oynanan bu oyuna dair ilk kitabın 1846'da *The Laws of Football as Played at Rugby School* (Rugby Okulu'nda Oynanan Futbolun Kanunları) adıyla yayımlanmasının ardından, 1856'dan *Cambridge rules* (Cambridge Kuralları) olarak bilinen ve elle oynamayı sınırlayarak günümüz futbolunun rugby'den ayrışmış temellerinin atılmasına ve 1863'te Association Football adı altında dünyanın ilk futbol federasyonunun kurulmasına kadar geçen süre pek kısadır. 1872 yılında oynanmaya başlayan Federasyon Kupası'nı (FA Cup) 1882 yılında oyuncularına açıktan gizlice ödeme yapılan işçi takımı Blackburn Rovers'ı yenerek kazanan Old Etonians'ın, böyle bir başarıyı kazanan son amatör seçkinler kulübü olmasına kadar geçen süre de öyle...

1885 yılında ücretli oyunculara resmen izin verilmesi, futbolu tekrar halka, ama bu sefer işçi sınıfına geri verdi. Çok değil, yüz yıl önce sermaye hareketinin kamusal alanları işgalini protesto etme yöntemlerinden biri olan futbol, on dokuzuncu yüzyılın sonunda bir işçi sınıfı boş zaman eğlencesi oldu. Maçlarda bu kez sahada olmasa da tribünlerde hır gür çıkıyordu ama bunların temel nedeni hakem kararları ve rakip oyuncuların davranışlarına, karşı takım tribünleriyle olan sürtüşmelere ya da kulüp kararlarına ve tribündeki sıkışıklıklara verilen seyirci tepkilerinden ibaretti.[7] Bu dönemde Avrupa ve Güney Amerika'da da birbiri ardına futbol kulüpleri kurulmaya başladı ve futbol süratle global bir eğlence ve bir işkolu halini aldı. Dünyadaki futbol federasyonu sayısı 1904'te 7'ye, 1914'te 20'ye, 1938'de 51'e, 1984'te 150'ye, 1994'te 190'a yükseldi. Bugünse FIFA'ya üye 208 ülke federasyonu var. Uruguay'daki

6 Dunning, E., *Sport Matters*, Routledge, 1999, s. 90.
7 Murphy, P., Williams, J. & Dunning, E., *Football on Trial*, Routledge 1990, s. 42.

FIFA 1930 Dünya Kupası'ndaki 18 maçı stadyumlarda toplam 434.500 kişi izlerken,[8] bu rakam Almanya'da 2006'daki 64 maçta 3.353.655 (maç başına ortalama 52.401 kişi)[9] oldu. 2006'daki finalleri 214 ülkede 376 TV kanalı yayınlarken, sadece final maçını tahminen 715,1 milyon kişi seyretti.[10]

Futbolun bu gelişimi oyuncu ücretlerini ve futbolun ekonomisini de radikal biçimde değiştirdi. 1884 ve 1885'te FA Cup'ı kazanan Blackburn Rovers takımının yıldız oyuncuları James Forrest ve Joseph Lofthouse'un haftalık ücretleri 1 pounddu (bugünün parasıyla yaklaşık 48 pound, yani 109 lira). 1890'lara gelindiğinde Aston Villa ve Newcastle United gibi takımların yıldız futbolcularının haftalık ücreti 5 pounda (yaklaşık 300 pound) çıkmıştı.[11] 1906'da West Ham United kulübü oyuncularına verdiği en düşük ücreti 2 pound 10 şilin (143 pound) olarak belirlediğinde, sıradan bir liman işçisinin alabileceği en yüksek haftalık bugünün parasıyla 64 pounddu.[12] Futbol federasyonu İngiltere'de 1901 yılından itibaren maksimum ücret kısıtlaması uygulamasına gittiğindeyse en yüksek ücret bugünün parasıyla haftalık 228 pounddu. 1961'de oyuncuların grev tehdidiyle uygulama kaldırıldığında haftalık maksimum ücret 20 pound (306 pound) olmuştu. Tavan ücret uygulaması kaldırılır kaldırılmaz İngiltere Milli Takımı kaptanı Johnny Hayes'in haftalığı 100 pounda (1.500 pound) sıçradı.[13] Bu sıçrayış bir daha hiç yavaşlamadı ve 1997'de takımı Celtic FC ile ücret pazarlığı yaparken haftalık 7.000 poundluk *artışı* beğenmeyip "Bir evsiz için gayet iyi olabilir ama uluslararası bir golcü için değil"[14] diyen Pierre van Hooijdonk'lardan geçip, 2006'da haftalık *ortalama* 13.000 poundluk ücretlere gelindi.[15] 2009-2010 sezonu başladığında Premier League'in en yüksek ücretli oyuncusu Robinho, kulübü Manchester City'den 160.000 pound alıyordu[16] (sezon ortasında kiralık olarak Brezilya'ya, Santos'a gitti), dünyanın en pahalı futbolcusu Ronaldo ise 2009 yazında Real Madrid'le sonraki beş yılda her yıl yüzde 25 artmak kaydıyla haftada 183.000 pounda anlaşmıştı.[17]

8 Dunning, E., *age.*, s. 104.
9 http://en.wikipedia.org/wiki/2006_FIFA_World_Cup
10 http://www.fifa.com/aboutfifa/marketing/factsfigures/tvdata.html
11 http://www.spartacus.schoolnet.co.uk/Fwages.htm
12 Agy., Korr, C., *West Ham United: The Making of a Football Club* kitabından alıntı.
13 Agy.
14 Wagg, S., *British Football and Social Exclusion*, Routledge, 2004, s. 1.
15 Harris, N., "£676,000: The average salary of a Premiership footballer in 2006", *The Independent*, 11 Nisan 2006.
16 "Top 10 Premier League wage earners", http://www.telegraph.co.uk/sport/picturegalleries/5984133/Top-10-Premier-League-wage-earners-in-pictures.html
17 Ogden, M., "Cristiano Ronaldo transfer: Real Madrid agree £80 million fee with Manchester United", *The Telegraph*, 11 Haziran 2009.

Parlatılan imajlar, ortadan kaldırılan yoksullar

Oyuncuların yaşam standartlarındaki bu gelişme seyircilere bilet fiyatı olarak yansıyadursun (örneğin İngiltere'de Chelsea'nin biletleri on yılda yüzde 132, Tottenham'ın biletleri yüzde 115 pahalandı; Arsenal'ın en lüks koltuk fiyatları 28 pounddan 94 pounda çıktı)[18], futbolun bu global gelişimi kulüplerin gelir gider dengesinin sadece futbolla sağlanamayacağı boyutlara ulaştı. Bugün bir kulübün bu derece büyük paraları biletlerle, hediyelik eşya ve forma satışıyla, yayın gelirleriyle karşılaması imkânsız. Yayın gelirleri katlanarak artıyor ama bu sadece transfer ücretlerinin ve pervasız harcamaların futbol kalitesine oransız olarak şişirilmesine yarıyor. Sonunda örneğin Türkiye'de Beşiktaş gelecek hayallerini tarihî eser kabul edilen İnönü Stadyumu'nun altına yapılacak bir alışveriş merkezine, Galatasaray ise İstanbul'un ormanlarının üçte birini yok edecek üçüncü köprünün[19] Riva arazisini değerlendirmesine bağladı; Fenerbahçe'yse hiçbir UEFA kriterine uymayan stat genişletmesi sırasında alışveriş merkezini hemen stadın yanına dikiverdi.[20] Yani iş sadece kulüplerle ilgili değil; şehirlerde, özellikle de merkezlerde yaşayan insanlar bundan direkt etkilenen kurbanlar. Futbolun bu büyük ekonomisinin nelere alet edildiğini, bir zamanlar serbestçe dolaştıkları kamusal alanların işgaline karşı bir tepki olarak da oynanan oyunda rollerin bugün nasıl değiştiğini, Güney Afrika'da düzenlenecek son 2010 Dünya Kupası'ndan önce orada yaşanan gelişmeler hayli acıklı biçimde yansıtıyor.

Bundan 32 yıl önce 1978'de Arjantin'de cunta hükümeti, Dünya Kupası düzenlemeyi rejim için bir reklam fırsatı olarak görmüştü. Kupanın düzenlenmesi aşamasında 11 bin muhalif "kayboldu", dışarıdan alınan 700 milyon dolarlık kredilerle yeni yollar ve dev statlar inşa edildi, gecekondu mahalleleri buldozerlerle yok edilip sakinleri Catamarca Çölü'ne sürüldü; süremediklerinin önüne, havaalanından Rosario'ya giden yolda üzerinde güzel ev resimlerinin olduğu duvarlar yükselttiler (sonraki yıllarda gecekondu sakinleri o duvarı söküp kendilerine ev yaptılar).[21] Bugün bir özgürlük sembolü olan Mandela'nın Güney Afrika'sında muhalifler toparlanıp çöllere atılmıyor belki ama uygulamaların gaddarlığı rahatlıkla diktatörlük Arjantin'iyle kıyaslanabilir.

18 http://www.thisismoney.co.uk
19 Ocak, S., "170 Milyarlık Rant", *Radikal*, 28 Mayıs 2010.
20 Demirdizen, E., "Üç Büyüklerden Ofsayt Goller", *Express*, 1 Mayıs 2010, S. 110, s. 12-15.
21 Kuper, S., *Futbol Asla Futbol Değildir*, Çev. Sinan Gürtunca, Sabah Kitapları, 1996, s. 165-168.

Cenevre'deki The Centre On Housing Rights and Evictions (COHRE) isimli kuruluşun raporlarına göre, dünya kupasının düzenleneceği şehirlerden Durban'daki AbM (Shack Dwellers – Gecekondu Sakinleri) Hareketi'ne karşı Eylül 2009'dan beri düzenli olarak saldırılar gerçekleştirildi, iki üyesi öldürülüp yüzlercesi yaralandı ve evleri yıkıldı. Bunu izleyen duruşmalarda da hareketin üyeleri ölümle tehdit edildi.[22] Muhalefet hareketinin en büyük itiraz noktası, 16 yıldır sürdürdüğü iktidarına rağmen konut sorununa çözüm bulamayan Afrika Ulusal Kongresi'nin (ANC) milyonlarca doları dünya kupasında iyi bir imaj vermek için yeni stadyumlara, yollara harcaması. Sadece güvenlik önlemleri için 113 milyon pound harcandı.[23] Güney Afrika hükümetinin ve FIFA'nın toplam harcamasınınsa 4 milyar poundu bulacağı hesaplandı.[24] Örneğin Nelspurit kentindeki 43.500 kişilik yeni Mbombela Stadyumu 74 milyon pounda mal olurken, Mastefani kabilesine ait atalarından kalma 118 hektarlık toprakların üzerine kondurulduğu ve arazi kamulaştırılırken kabile göçe zorlandı.[25] Altyapı çalışmalarında, fütürist demiryolu inşaatlarında işçiler 60 ile 200 pound arasında değişen aylık ücretlerle çalıştırıldılar.[26],[27] Bütün bunlar olurken hükümetin kalıcı iş bulma, temiz su sağlama, ucuz yerleşim yerleri yaratma gibi vaatleri havada kaldı. Johannesburg'da evlerinden çıkartılan kent sakinleri, Blikkiesdorp (Teneke Kent) denilen geçici ikametlere taşındılar; 650 kişi için 2008'de inşa edilen yerleşime zorla taşınan nüfus 15 bini buldu. Bu insanların evlere giriş çıkış saatleri bile kontrol altında tutuluyor, gece saat 10'dan sonra dışarı çıkanlar polis şiddetine, bazen gaz bombalarına maruz kalıyor. Bunlar bazı yerleşimcilere göre Apartheid rejimi döneminden daha acımasız uygulamalar.[28]

Bütün bunlar, 50 milyon nüfusun dörtte birinin işsiz olduğu, 18 milyonunun günde 2 doların altında kazandığı, gelir uçurumunun dünyada en büyük olduğu ülkede yaşanıyor. Fakir halkın sürüldüğü temiz kentte kalıp, lüks otellerde antrenman yapıp son teknolojinin kullanıldığı stadyumlarda

22 http://www.cohre.org, "South Africa: Attacks on Housing Rights Activists Must Stop", 12 Mayıs 2010.
23 *The Telegraph*, "World Cup could be disrupted by violent housing protests", 10 Mart 2010.
24 Herald Scotland, http://www.heraldscotland.com, "The real winners and losers: of the beautiful game", 9 Ağustos 2010.
25 Agy.
26 Agy.
27 http://www.bbc.co.uk, "S Africa strike hits stadium work", 8 Temmuz 2009.
28 http://www.guardian.co.uk, "Life in 'Tin Can Town' for the South Africans evicted ahead of World Cup", 1 Nisan 2010.

oynayacak takımlar ise sadece bu kupaya katılmakla 6 milyon avro kazanacaklar. İkinci tura çıkanlar 9 milyon avro kazanırken, her turda katlanarak artan ödül, kazanan için 30 milyon avro olacak. Bunun dışında, 26 milyon avroluk bir mablağ, kupaya katılan ülke oyuncularının sözleşmeli olduğu kulüplere verilecek.[29]

Endüstri Devrimi'nin başından beri sermayenin kamuya saldırı yöntemleri değişti ama sonuç değişmedi. Tarihinin büyük kısmında, yüzyıllarca sokaklarda, arsalarda kitlesel eğlence olarak oynanan futbolun yüz elli yıl içindeki hızlı dönüşümü, değişen yöntemlerin açık bir yansıtıcısı. Spor kılığındaki bu saldırılar futbolla da sınırlı değil elbet. Son yirmi yılda, 1988 Seul Olimpiyatları'yla başlayan bu süreçte "mega olaylar" olarak adlandırılan organizasyonlarda yerinden edilen insanların sayısı birkaç milyonu buldu, şehirler pahalandı, kiralar arttı. En son 2008 Pekin Olimpiyatları'nda şehrin modernizasyonu bahanesiyle kent merkezinden sürülen insanların sayısı 1,25 milyondu.[30] Şimdi milyarlarca insan dünya kupasını seyredecek, kuşkusuz bu şölenden zevk de alacak. Ama ekranda bu keyfi yaşarken dönüp arkasına bakmayı unutmamak, milyonlarca insanın hayatını nasıl etkilediğini bilmek ve bu gözlüğü bir kenara koymamak da bir vicdan borcu olacak.

29 http://www.irishtimes.com, "World Cup finalists guaranteed at least €6m", 4 Aralık 2009.
30 http://www.cohre.org, "UN Human Rights Council Adopts Resolution on Housing Rights and 'Mega Events'", 24 Mart 2010.

29 Mayıs 1985'te Brüksel'de oynanacak Juventus-Liverpool Avrupa Şampiyon Kulüpler Kupası final maçından önce çıkan arbedede tribünler çöktü ve 39 kişi hayatını kaybetti.

Futbol Şarkılarının Dünü ve Müzikli, Resmi, Kısa Dünya Kupası Tarihi

BARIŞ KARACASU

Uzun yıllardır futbol şarkıları biriktiririm. Mütevazı olmaya gerek yok, azımsanmayacak bir koleksiyonum olduğunu söylemem gerek. Daha önceden başlamıştım toplama işine ama zamanında Kıvanç Koçak ile RadyoODTÜ'ye futbol programı yaparken yoğun olarak ilgilendiğim bir konu idi. Sohbet ediyor, aralarda da sevdiğimiz şarkılar ile konuyla ilgili futbol şarkıları çalıyorduk. O zamanlar, çoğunlukla dükkânda olmak üzere "Bir gün radyoya bir futbol şarkıları programı yaparım belki" diyerek kendim çalıp kendim dinliyordum. Şimdilerde o düş gerçek oldu, TRT Radyo 1'e Mustafa Büyükışık ve Yüce Er ile Sporun Ezgisi adıyla bir program yapıyoruz. Adından da anlaşılacağı üzere yalnızca futbol şarkıları değil, pek çok başka spor dalına ait şarkılar çalıyoruz. Bir de fırsat buldukça Tan Morgül'le sağda solda, bize katlanabilecek olanlara canlı performans yapıyoruz. Bu kadar lafı söylememin gerekçesi kendimi övmek değil, öyle göründüğünü biliyorum. Daha çok elimizdeki külliyatın büyüklüğüne biraz kendi yaptığım işler üzerinden dikkat çekmeye çalışıyorum. Evet, radyo programı yapacak, sağda solda çalacak, saatlerce dinlenecek kadar çoklar. Sayılarını bilmiyorum ama binlerle değil on binlerle ifade edilecek kadar çok olmalılar. http://www.fc45.de sitesinde verilen rakama bakılırsa yalnızca Almanya'da piyasaya sürülmüş futbol şarkılarının sayısı üç bine yakın. Filmi biraz geriye alalım, sonra konumuza döneriz...

Vakti zamanında sanal neşredilen güzel dergi Hayatım Futbol'un Ekim 2005 sayısı çıkmadan önce derginin editörlerinden Tuncay Yavuz ile kişisel sohbetlerimizde futbol şarkılarından, müziklerinden söz etmiştik. Daha doğrusu Tuncay, dergiye bir şeyler yazmayı düşünüp düşünmeyeceğimi sormuştu, ben de bu konuda bir şeyler karalayabilirim demiştim. Aldığım yanıt, Fırat Topal'ın bu konuda bir yazı hazırladığı olmuştu. Ben de küstahlık edip futbol şarkıları yazısı yazılamayacağını, yazılırsa "turnuva şarkıları", "futbolcu şarkıları", "İskoçya takımları şarkıları", "Alianza Lima şarkıları", "Maradona şarkıları" gibi yazılar yazılabileceğini söylemiştim. Sayı çıktığında da görmüştüm ki Fırat da böyle bir şey yapmış, daha çok turnuva şarkılarını odağa alan bir yazı yayımlamıştı. Anlayacağınız benim de yazmamı engelleyen bir durum yoktu ortada. Ben de o zamanlar futbol tangoları üzerine bir yazı karalamıştım. Bu yazıda ise Fırat Topal'ın yazısı ile paralellikleri olsa da futbol şarkılarının kökeninden, ilk örneklerinden başlayıp dünya kupaları için yapılmış resmi şarkılar / albümler üzerinden bir tür "resmi tarih" yazmayı deneyeceğim. Başka türlüsü pek mümkün değil çünkü. Dünya kupaları için yazılmış resmi / gayriresmi tüm şarkıları bilmemin olanaksız olması bir yana hepsine değinen bir yazı yazmak da olanaksızdır. Ya da şöyle ifade edeyim: Bu yıl İngiltere futbol federasyonu the FA'in dünya kupası için resmi şarkı yaptırmama kararına karşın –ki bence şampiyon olduklarında pişman olacaklar– şimdiden İngiltere futbol takımı için 15 kadar gayri resmi şarkı hazırlanmış durumda.[1]

Futbol ve müzik ilişkisi oyunun kitleselleşmesi ile yaşıttır diyebiliriz. Oynayanların, izleyenlerin değişik gerekçelerle şarkılar terennüm ettiklerini biliyoruz. Her ne kadar ilk futbol şarkısı ya da futbolla ilgili ilk şarkı ne zaman yapılmıştır bilemesek de eldeki verilerden yola çıkarak az biraz kestirimde bulunmamız mümkün. Bugün için –en azından biri çıkıp da aksini ispat edene kadar– bilinen en eski futbol şarkısı "The Dooley Fitba' Club" adında bir şarkıdır.[2] Dundee kentinde Dundee Poet's Box tarafından bastı-

1 Elbette buradaki temel sorun herkesin beğenisini kazanan, üstelik piyasa/liste başarısı da elde eden Baddiel, Skinner & Lightning Seeds'in İngiltere'de düzenlenen 1996 Avrupa Futbol Şampiyonası için hazırladıkları Three Lions / Football's coming home şarkısının temcit pilavı gibi her uluslararası futbol turnuvası için yeniden yeniden kullanılmasının da sıkıcılığının payı vardır mutlaka.

2 fc45.de'nin hazırlayıcılarından ve futbol şarkıları biriktiricisi Trevor Wilson mektuplaşmalarımızda, elinde daha eskiye tarihlenebilecek kayıtlar olduğunu söyledi. Ne var ki bana örneklerini vermesini istediğimde eşelenmek için zaman istedi. Sonrasında bizim bağımız koptu, ben de pek üstelemedim.

rılan bu tek yapraklık yayın, bugün İskoçya Milli Kütüphanesi'nde bulunmaktadır. Dundee Poets' Box 1880'den 1945'e kadar Dundee'de faaliyet göstermiştir. Şirket erken dönemlerinde pek çok şarkıyı kayıt altına almakta ve sözlerini yayımlamaktaydı. 1880'lerden kaldığı düşünülen bu belgeye göre, şarkıyı Glasgowlu ünlü şarkı yazarı ve parodist James Currin yazmıştır, J. C. McDonald tarafından da seslendirildiğini öğreniyoruz.[3] Bir sonraki yüzyılda "Fitba Crazy" ya da "Football Crazy" adıyla pek çok kereler yeniden seslendirilecek söz konusu eğlenceli şarkı Robin Hall ve Jimmie Macgregor tarafından 1960'lı yıllarda çok bilinen bir futbol şarkısı haline getirilmiştir.

"The Dooley Fitba' Club" şimdilik bilinen, kayıt altına alınmış en eski şarkı olsa da kaydedilmiş ilk futbol şarkısı konusunda yapılmış önemli bir çalışma yok. Elbette her zaman olduğu gibi İngilizler onu da ilk yaptıklarını ileri sürmekteler. Zamanından BBC radyolarından birine de konu olan iddiaya göre dönemin ünlü kadın yorumcularından Gracie Fields'in 1932 yılında kaydettiği "Pass, Shoot, Goal" şarkısı dünyada kaydedilmiş ilk futbol şarkısıdır.[4] Oysa bu topraklarda bile bunun doğru olmadığını kanıtlayan örnek vardır. Bildiğimiz kadarı ile memlekette yapılan ilk kayıt 1931 yılına aittir. Mehmet Ö. Alkan'ın verdiği bilgilere göre 1929-30 sezonunda gösterdiği başarılar için hazırlanan, güfte ve bestesi Muallim Kâzım Bey'e ait "Fener Bağçe Şampiyonluk Hâtırası" plağı Odeon tarafından piyasaya sürülmüştür. Alkan'ın aktardığına göre 26 Mayıs 1931 tarihinde Cumhuriyet gazetesinde çıkan ilanda plakla ilgili şu bilgiler yer almaktadır:

Fenerbahçe
Şampiyon takımın büyük muvaffakiyeti şerefine maruf bestekârlarımızdan MUALLİM KÂZIM Beyin bestelediği methiye bir hatıra olmak üzere Odeon plâklarına okunmuştur.
202850 No.
Fenerbahçe Şampiyonluk Hatırası

3 http://www.nls.uk/broadsides/broadside.cfm/id/15078

4 Şarkı ile ilgili şu yazıya bakılabilir:
http://www.document-records.com/show_news.asp?articleID=314
http://menmedia.co.uk/rochdaleobserver/news/s/513/513792_soccer_anthems_theyre_just_copying_our_gracie.html
BBC Radyo 4'te yayımlanan konuyla ilgili programı ise şu adresten dinleyebilirsiniz:
http://www.bbc.co.uk/radio4/womanshour/04/2006_25_tue.shtml

(Koro ile)
Şayanı tavsiye olan mezkûr plâkı arayınız.[5]

Ancak suyun öteki tarafında, Arjantin'de daha eski kayıtlar olma olasılığı da vardır.[6]

Memlekette futbolla ilgilenenlerin futbol ile tango ilişkisine dair karşılaşabilecekleri –benim görebildiğim– tek bir kaynak var. Eduardo Galeano, *Gölgede ve Güneşte Futbol*'un erken bölümlerinden birinde, "Gizli Güçler" bölümünde Carlos Gardel'i anar. Gardel 10'lu, 20'li ve 30'lu yılların en ünlü, tüm zamanların en iyi tango yorumcularından biridir. 1928 Amsterdam Olimpiyat Oyunları'nın futbol finalinden bir önceki gece geçer olay, finali Arjantin'i yenen Uruguay kazanacaktır:
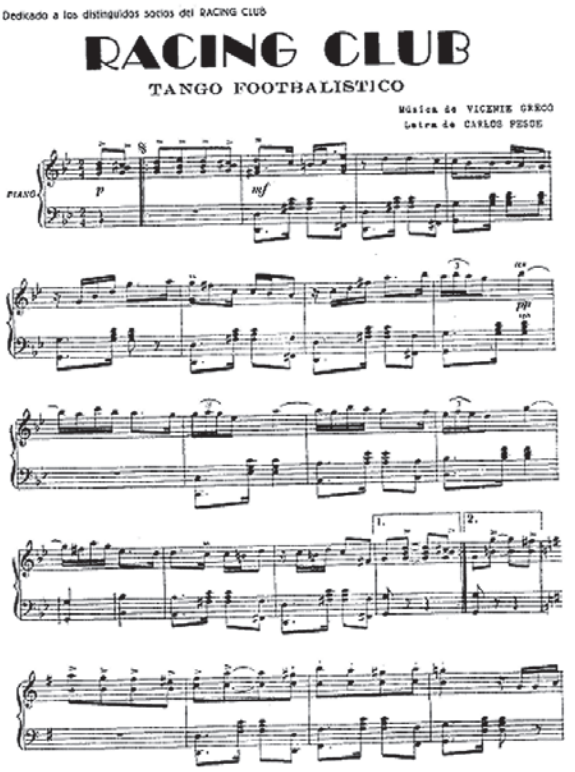
> Bir gün önce, Carlos Gardel, kaldıkları otelde Arjantinli futbolcular için şarkı söylemişti. Onlara şans getirmesi amacıyla Dandy adlı bir tangoyu ilk kez söylemişti. İki yıl sonra tarih tekerrür etti. Gardel, Arjantin takımına şans dilemek için "Dandy"i tekrar söyledi. Bu kez, 1930 Dünya Kupası finalinin arifesiydi, sonuçta Uruguay yine kazandı.
>
> Birçokları Gardel'in davranışının iyi niyetli olduğunu savunuyorlar, bazıları da Gardel'in Uruguay yurttaşı olmasının altını çiziyorlar. Kim bilir!..[7]

Bu tango, kuşkusuz bir futbol tangosu değildi. Ancak her ikisi de ayaklarla ilgili olan futbol ile tango arasındaki tarihsel bağı göstermesi bakımından önemli. Şöyle diyelim; sonradan başka bir yere evrilecek olsa da İngiltere'de

5 Plağı görmedim, dinlemedim. Tafsilatı için:
Alkan, Mehmet Ö., "Fenerbahçe'nin Sesli Şampiyonluk Tarihi-1: Fenerbahçe'nin Şampiyonluk Hatırası-1931..." *Fenerbahçe 25* (1 Mart 2005): 44-46.
Alkan, Mehmet Ö., "Plaklarla Fenerbahçe'nin Şampiyonluk Tarihi: Yaşa Fenerbahçe..." *Toplumsal Tarih 126* (Haziran 2004): 46-49.
Ayrıca:
Mutlu, Barış, "75 Yıllık 'Fener Bağçe' Marşı" *Pazar Vatan* (6 Şubat 2005): 5.
Memlekette çıkarılan futbol plaklarına dair daha geniş bilgi için –başka yayınlar da olmak üzere öncelikle– Ercan İmre'nin recordturk.com'da paylaştığı değişik yayın organlarında çıkmış yazılarına ya da Murat Meriç külliyatına başvurulabilir [hayatimfutbol.com, polifoni.net, Birgün gazetesi, Pop dedik, Radikal gazetesi ve son olarak pisburun.net].

6 Arjantin'de Ernesto Zipperstein tarafından yazılmış *Futbol y Tango* adında bir kitap bulunmakla beraber, bugün için kitaba erişemediğimi ve okuyamadığımı belirtmeliyim. İhtimaldir ki kitapta daha ayrıntılı bilgiler mevcuttur.

7 Galeano, Eduardo, *Gölgede ve Güneşte Futbol*, Çev. Ertuğrul Önalp ve M. Necati Kutlu, Can Yayınları, 4. Basım, 2008, s. 81.

Dedicado a los distinguidos socios del RACING CLUB

RACING CLUB

TANGO FOOTBALISTICO

Música de VICENTE GRECO

Letra de CARLOS PESOE

az biraz seçkinler, yüksekokul öğrencileri arasında kurumsallaşan bu oyun Güney Amerika'nın bu en uzak ülkesine geldiğinde hiç de seçkinler arasında oynanan bir oyun değildi artık. Daha çok düşkünler, işçiler ve tutunamayanlar arasında oynanıyordu. Bu bakımdan tango ile yakın ilişkisi olduğunu söylemek yanlış olmaz. Top peşinde koşanlar ile tango yapanlar arasında ortak pek çok kişi vardı. Ne de olsa tangonun mucitleri de öncelikle batakhanelerin bıçkın delikanlıları sonra da orospulardı. Birbirlerine gövde gösterisi yapan bu bıçkın delikanlıların benzer bir mücadeleyi top peşinde göstermiş olmaları hiç şaşırtıcı olmasa gerek. Dolayısıyla en erken dönemlerden başlanarak futbol konulu tangolar da yapıldı. O günden bu yana da pek çok tango bestecisi futbol tangosu yaptı, söz yazarları şiir düzdü, yorumcular da söyledi. Tangolar, milongalar, valsler yapıldı. Düşünün bir kere, 1978 yılında Arjantin'de düzenlenen kupanın topunun adı bile "Tango" idi.

Arjantin'de bulunan hemen her futbol takımı için bestelenmiş en az bir tane tango olduğunu söylemek belki aşırıya kaçmış bir yargı olacaktır ama bütün bütün de yanlış değildir. Gerçekten de pek çok kulüp için en az bir tane tango vardır. Üstelik bu tangolar, öyle böyle değil, tango tarihi bakımından değerlendirecek olursak hatırı sayılır, namlı tangocuların elinden çıkmıştır. Önünde sonunda bu kişiler de taraftardırlar, taraftırlar!

Bulabildiğim en eski futbol tangosu Vicento Greco'nun 1911 civarında Racing Club için bestelediği ve aynı adı taşıyan sözsüz "Racing Club - Tango Futbolistico" tangosu. Dönem Racing'in dönemi olacaktır, 1913'ten başlayarak 5 yıl üst üste şampiyon olmuşlardır. Tango için sözsüz dedim ama bu konuda

kuşkularım yok değil. Çünkü notaların tepesinde sözlerin Carlos Pesue tarafından yazıldığı notu var: "Letra de Carlos Pesue". Ancak ben bu tangonun sözlü bir varyantını dinlemedim. Söz konusu tango bir ilk olmanın ötesinde pek çok kereler yeniden düzenlenmiş, yorumlanmış bir tangodur. Elimizdeki yorumların tamamı da sözsüzdür. Zaten notaların üzerinde de söz yoktur. Sorulması gereken soru ise Pesue'nin sözlerinin ne ve nerede olduğudur.

Yakın bir dönemde, Greco'nun orkestrasında da çalmış olan Francisco Canaro tarafından 1915 yılında bu sefer River Plate için bir tango bestelenir: "Himno a River Plate". Bu sefer tango sözlüdür ve sözler Arturo Antelo'ya aittir. 1931 yılında Domingo Conte'nin seslendirdiği tango bugün hâlâ kulübün resmi marşlarından biridir.

Konumuz dünya kupası olduğundan az biraz milli takımlar için yapılmış tangolar üzerinden giderek mevzua girebiliriz: 1924 Olimpiyat Oyunları vesilesi ile Uruguay için bestelenmiş bir tango vals bulunuyor. Juan Rodriguez ile Francisco Brancatti "Campeones Olímpicos" adını taşıyan valslerini ulusal takıma adamışlardır. Dört yıl sonra ise bu sefer Arjantin ulusal takımı için bir tango bestelenir. Alberto González ile Porfirio Zárate tangosunun adı bildiğim kadarı ile "Olímpicos" adını taşıyordu. Ancak bizim için en önemlisi ise 1930 Dünya Kupası'nın ardından Uruguay takımı için yapılmış tangodur ve bu tango ilk dünya kupası şarkısı olma özelliği taşımaktadır.

Futbol tangoları ile ilk tanışmam, en azından böyle bir külliyatın varlığından haberdar oluşum 2000'li yılların başına denk gelir ve bu tango vesilesiyle olmuştur. Uruguay'da düzenlenen 1930 Dünya Kupası için Montevideo'da açılmış bir müzenin şimdilerde yayında olmayan internet sitesi "1930worldcupmuseum.com" şampiyon olan Uruguay için yapılmış bir de tangodan söz ediyordu: "El Once Glorioso", Türçesi ile "Görkemli On Bir!" Sözü ile müziği Carlos Enrique ile Luis Cesar'a ait olan, Edgardo Donato'nun "Orquesta Tipica"sı tarafından çalınan ve Luis Diaz tarafından söylenen bu tango, şampiyonanın hemen ardından doldurulmuştu. Donato, tangoyla ilgilenen hemen herkesin bildiği ve uluslararası düzeyde en çok kaydedilen tangolardan biri olan "A media luz"un da bestekârıdır. Brunswick plak şirketinin 1042 B numara ile piyasaya çıkardığı tango, şampiyonanın hemen ardından hazırlanmış olmalı; çünkü Donato'nun biyografisini yazan Oscar Zucchi, Donato'nun "Orquesta Tipica"sının 1930 yılında dağıldığını bildiriyor. Rio de Janeiro'da doldurulan bu plağın diğer yüzünde de R. Marotti'nin seslen-

dirdiği "Uruguay - Himno Olimpico" bulunuyor.[8] "El Once Glorioso", Edgardo Donato'nun toplama albümlerinde yer alıyor bugün.

Böylece gayri resmi bir şarkı da olsa ilk turnuva için bile bir şarkı yapıldığı bilgisini kayıt altına almış olduk. Bundan sonra İngiltere'de düzenlenecek 1966 dünya kupasına kadar FİFA'nın sahiplendiği ya da çıkartılmasına ön ayak olduğu resmi şarkılar olmayacak. Turnuvayı düzenleyen ülkeler kendileri birer şarkı hazırlayacak olsa da resmi şarkıların ve dolayısıyla müzikli resmi dünya kupası tarihinin başlangıcı 1966 yılıdır. Aralarda atlamalarla, ufak tefek karışıklıklarla yavaş yavaş fikrî olgunluğa ulaşacaktır resmi marş, resmi şarkı, resmi albüm düşüncesi...

1966 İngiltere: *World Cup Willie*

60'lı yıllar dünya futbolu için önemli kırılma dönemlerinden biridir. Artık futbolun her bakımından satılabilir, pazarlanabilir bir nesneye dönüştüğü dönemdir. Daha bilindik tabirlerle ifade edecek olursam endüstriyel futbolun doğduğu zamanlardır. George Best gibi ilk popüler futbol ikonunun da bu dönemde ortaya çıkmış olması şaşırtıcı değildir. Konumuz bakımından ele alacak olursak 1966 Dünya Kupası bir maskotun kullanıldığı ve bu maskottan hareketle hazırlanıp piyasaya sürülen hediyeliklerin satıldığı ilk dünya kupasıdır. İlk olarak bir futbol topu tedarikçisiyle reklam anlaşması yapılan turnuva da budur. 1966'da tedarikçi firma Slazenger idi, daha sonra Adidas bu işe el atacak ve bir daha başkasına bu fırsatı vermeyecek. Kişisel çekincelerim olmakla birlikte, FIFA'nın verdiği bilgilere göre ilk resmi turnuva şarkısı da 1966 yılında İngiltere'de piyasaya sürülmüştür.[9] Ne var ki bu biraz da muhayyel bir tarih gibi görünüyor. Çünkü daha önceden 1990 yılına kadar resmi şarkı yapılmadığına inanılırdı. Zaten 1990 Dünya Kupasına kadar resmi şarkılardan çok turnuva için evsahibi ülkenin yaptığı şarkıların öne çıkması da bu durumu açıklıyor.

Dünya kupasının maskotu Willie adında bir aslandır. Turnuva için hazırlanan ve Lonnie Donnegan tarafından söylenen şarkının adı da maskottan esinlenilerek konmuştur: "World Cup Willie". Listelerde istenilen ya da beklenilen başarıyı yakalayamayan şarkı bugün bile özellikle İngiletere'de hemen herkesin bildiği bir şarkıdır. Bunda şüphesiz İngiltere'nin o yıl şampiyon olmasının da payı vardır. Plağın diğer yüzünde ise "Where In This World are We Going" şarkısı yer alıyor.

8 Bu yazıyı hazırlarken yaptığım son araştırmada, plağın bir kopyasının bir açık artırma sitesinde 2200 dolara gittiğini gördüm. Meraklısına duyurulur.

9 http://www.fifa.com/aboutfifa/marketing/marketing/sponsorship/fwc2002.html

1970 Meksika & 1974 Batı Almanya

1970 Dünya Kupası oyuncu değişikliğine izin verilen, sarı ve kırmızı kartların ilk olarak kullanıldığı dünya kupasıdır. 1974 Dünya Kupası ise Jules Rimet Kupası'nı Brezilya'nın sonsuza kadar alması nedeniyle İtalyan heykeltraş Silvio Gazzaniga tarafından yapılan ve bugün de kullanılan kupanın görücüye çıktığı kupadır. Ayrıca bu turnuvada Gerd Müller, Just Fontaine'in 13 gollük rekorunu 14 gol atarak geçmiştir. Bu rekor hâlâ kırılamadı.

İki kupanın bu özelliklerine karşın müzik bakımından pek kayda değer bir tarafı yoktur. En azından FIFA tarafından hazırlatılmış, kabul edilmiş resmi şarkıları olmadığını söyleyebiliriz. Bu da yukarıda dile getirdiğimiz sorunun bir başka görünümüne işaret ediyor.

Ancak iki kupa için de yerel federasyonlar şarkılar hazırlattılar. Özellikle Batı Almanya'da düzenlenen turnuva için Batı Almanya futbol takımının kaydettiği "Fussball ist unser Leben" şarkısını anmak gerek. 1973 yılında kaydedilen şarkının pek çok değişik varyantı mevcuttur.

1978 Arjantin: *Marcha Oficial Del Mundial '78*

Arjantin'de düzenenen 1978 Dünya Kupası için iki albümden söz etmemiz gerek. Videla cuntası döneminde düzenlenen, futbol bakımından pek çok sıkıntılı durumun yaşandığı bu turnuva için biri resmi sayılabilecek iki albüm hazırlanmıştır. Resmi albüm sayılan albümde on parça vardır: "El Equipo Del Mundial", "Ver Tambien Argentina Te Queremos Ver Campeon", "Vamos Vamos Argentina", "Los Chicos Del Mundial", "Argentina Te Llevo Dentro De Mi", "La Copa Tiene Dueño", "Sinceramente", "Marcha Oficial Del Mundial '78", "La Copa Es De Argentina" ve "El Hit De Viva El Mundial". Öteki albüm ise Astor Piazzola tarafından 1978 yılında doldurulumuştur ve zaten adı da Mundial 78 ya da Piazzola 78'dir, daha sonradan parçalara yeni adlar verilerek Chador adıyla yeniden piyasaya sürülmüştür. Tipik Piazzola tangoları diyebileceğimiz sekiz futbol tangosu içermektedir: "Mundial 78 (Thriller), "Marcación" (Panic), "Penal" (Tango Fever), "Gambeta" (Chador), "Golazo" (Goooal), "Wing" (Baires Promenade), "Corner" (Milonga Trip), "Campeón" (Tango Blues). Hemen şunu eklemeliyim ki Piazzola bu albüm nedeniyle az biraz ayıplanmıştır. Cuntaya ve eylemlerine ortak olmuştur bir bakıma. En azından meşrulaştırılmasına katkıda bulunmuştur. Başka pek çok tangocu amiyane tabiriyle "karizmayı çizdirdiği"ni bile söylemiştir.

Bu albümlerden ilkinde yer alan "Marcha Oficial Del Mundial '78" ise turnuvanın resmi şarkısıdır, ayrıca 45lik olarak da piyasaya sürülmüştür. Şarkı pek çok spagetti westernin unutulmaz müziklerini yapan Ennio Morricone ve orkestrası tarafından çalınmıştır.

1982 İspanya: *Himno del Mundial*

Resmi şarkı yoksunu dünya kupalarından biri de 1982 yılında İspanya'da düzenlenen turnuvadır. Turnuva için yapılmış genel bir şarkı olmasa da İspanya kendisi için bir şarkı hazırlamıştır: "Mundial 82" ya da yalnızca "el Mundial". Turnuvanın tema müziği olan parçayı Placido Domingo hazırlamıştır. Malum, sonradan "üç tenor"dan biri olarak karşımıza çıkacak ve daha popüler bir figür olacaktır Domingo. İspanyollar ayrıca "Himno del Mundial" adıyla turnuva için ikinci bir şarkı daha hazırlamışlardır.

1986 Meksika: *A Special Kind of Hero*

Maradona'nın damgasını vurduğu 1986 Dünya Kupası kendi şarkısını da üretmiştir. 1986 Dünya Kupasının televizyon yayınlarında da giriş bölümü kullanılan "A Special Kind of Hero" bu kupanın resmi şarkısı olarak kabul edilse de turnuva için Meksika tarafından hazırlanan bir şarkı daha vardır.[10] Bazı kaynaklara göre dünya kupasının resmi şarkıları, "A Special Kind of Hero" ile başlar.

Enstrümental bir varyantı daha bulunan "A Special Kind of Hero"yu Stephanie Lawrence söylemiştir. Aileden sanatçı olan Stephanie Lawrence, şarkıcılığın yanı sıra oyuncluk da yapmaktadır.

1990 İtalya: *Un'estate Italiana*

Müzikli resmi dünya kupası tarihi asıl 1990 yılında başlar. İtalya'da düzenlenen 1990 Dünya Kupası için yine bu ülkeden iki sanatçı Edoardo Bennato ve Gianna Nannini "Un'estate italiana" adındaki şarkıyı hazırladılar. "Notti magiche" adıyla da bilinen Giorgio Moroder tarafından bestelenen şarkı, turnuva için İtalyanca kaydedilmiş olsa da sözlerini Tom Whitlock'un yazdığı "To Be Number One" adında bir de İngilizce varyantı vardır.

İtalya'nın pek de başarılı olamayıp Napoli'de Maradonalı Arjantin'e yenilip elendiği turnuvada, şarkı çok daha fazla başarı elde etti ve pek çok Avrupa ülkesinde listelerin üst sıralarını zorladı. İtalya ve İsviçre'de bir numaraya kadar yükseldi.

10 Nedense bir tek Kıvanç Koçak ve Şener Yelkenci'nin anımsadığı bir şarkı daha varmış.

Bu şarkının önemli özelliklerinden biri de –bildiğim kadarı ile– turnuvanın açılışında gerçekleştirilen törende seslendirilen ilk resmi şarkı oluşudur. Bu gözlerin izlediği en keyifli açılış maçlarından olan Arjantin-Kamerun maçından önce Milano'da canlı seslendirilmiştir. O zamanlar turnuvanın açılış maçını son şampiyon yapardı. Şimdilerde şampiyonun doğrudan katılma hakkı elinden alındığından açılış maçını da katılması garanti olan evsahibi ülke yapıyor.

Resmi şarkının enstrümental bir varyantının piyasaya sürüldüğü ilk turnuva da bu olmuştur.

1994 Birleşik Devletler: *Gloryland & We Are the Champions*

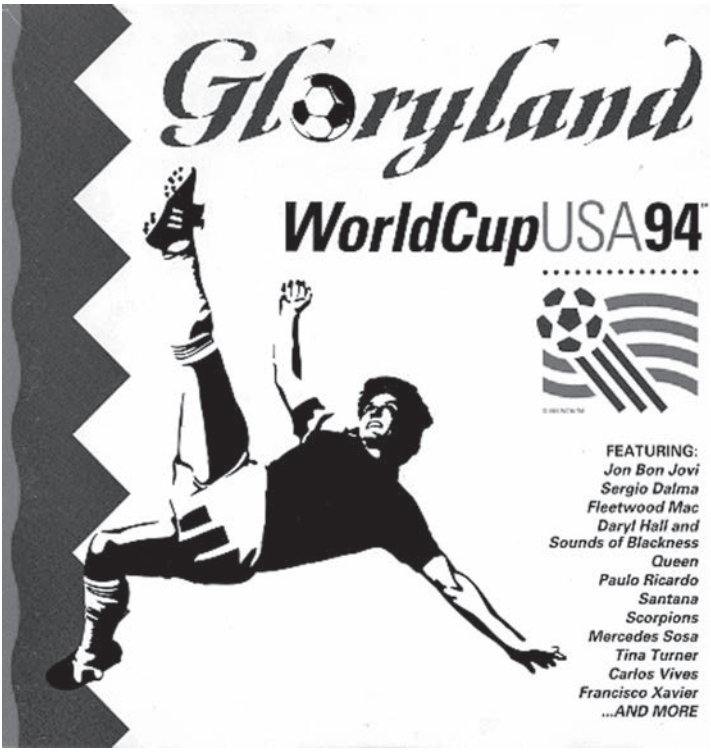
1994 Dünya Kupası şarkılar bakımından pek çok ilkin yaşandığı bir dünya kupası olmuştur. Birleşik Devletler'de düzenlenen bu turnuvaya kadar –çoğunlukla evsahibi ülke tarafından– tek bir şarkı yapılan turnuva için bu sefer iki şarkı seçilmiştir: İlki resmi marş kabul edilen "Gloryland" diğeri ise hepimizin aşina olduğu ve resmi şarkı denilen Queen'in meşhur "We Are the Champions" şarkısıdır. Bu yaklaşım bundan sonraki turnuvalarda da sürecektir: Turnuva için bir tane resmi marş yapılacaktır ve daha çok törenlerde, geçişlerde çalınacaktır. Bir de resmi şarkı hazırlanıp tanıtımlarda, konserlerde çalınacaktır.

Soccer Rocks the Globe: World Cup USA 94

1. "We Are the Champions" - Queen
2. "Gloryland" - Daryl Hall with Sounds of Blackness
3. "Goal, Goal, Goal" - James
4. "New Star" - Tears For Fears
5. "This Is the Moment" - The Moody Blues
6. "Blow by Blow" - Fleetwood Mac
7. "Blaze of Glory" - Jon Bon Jovi
8. "The Best" - Tina Turner
9. "Rock & Roll '94" - Gary Glitter
10. "Under the Same Sun" - Scorpions
11. "Celebration '94" (Remix)- Kool & the Gang
12. "Luz, Amor Y Vida" - Santana
13. "Anthem (Alé, Alé, Alé, Alé)" - The Crowd
14. "Gloryland [Instrumental]"

Şarkılar bakımından bir başka ilk ise yeni bir şarkının değil de turnuvanın ruhunu yansıtacağı düşünülen, çoğunlukla ünlü bir grup ya da şarkıcı tarafından söylenen, turnuvanın yapılmasına yakın bir zamanda popüler olmuş şarkıların seçilmesidir.

Son bir ilk ise artık turnuva için bir albümün çıkarılıyor olmasıdır. Albümde pek çok ünlü şarkıcı turnuvayı şarkılarıyla selamlamaktadırlar. Albümün adı da "Soccer Rocks the Globe: World Cup USA 94" ya da "Glory-

land WorldCup USA 94". Bütün bunları toplayınca söyleyebileceğimiz artık FIFA'nın bu işi iyiden iyiye ticarete döktüğü olabilir.

Turnuvanın şarkılarına dönecek olursak önce resmi marştan başlayabiliriz. "Gloryland", Daryl Hall and Sounds of Blackness tarafından seslendirilmiştir. Artık âdet olduğu üzere turnuvanın açılış töreninde de canlı söylenmiştir.

Resmi şarkıya dönecek olursak her halde fazla söze gerek yoktur: Queen'den "We Are the Champions".

1998 Fransa: *The Cup of Life & Do You Mind If I Play*

Fransa'da düzenlenen 1998 Dünya Kupası için hazırlanan albüm belki de bugüne kadar yapılmış en iyi dünya kupası albümüdür. Bunun nedeni yalnızca şarkıların iyi olması değil, aynı zamanda turnuvaya katılan pek çok ülkenin şarkılarla temsil ediliyor oluşudur. Bunun bir benzeri 2002 yılında Japonya ve Güney Kore'de düzenlenen dünya kupası sırasında gerçekleştirilecektir.

Music of the World Cup: Allez! Ola! Ole!

1. "La Cour De Grands" - Youssou N'Dour & Axelle Red
2. "Cup Of Life" (Official Song Of France 98) - Ricky Martin
3. "Midiwa Boi (I love football)" - Wes (Cameroon)
4. "Rendez-Vous 98" - Jean Michel Jarre & Apollo 440 (France & England)
5. "Oh Eh Oh Eh" - Gipsy Kings (France)
6. "Pais Tropical" - Daniela Mercury (Brazil)
7. "Top Of The World (Ole Ole Ole)" - Chumbawamba (England)
8. "Tamborada" - Fey (Mexico)
9. "Kick Off Slagerij" - Van Kampen
10. "Les Suenos De Todo El Mundo" - Soledad (Argentina)
11. "MaWe" - M'du (South Africa)
12. "Colours Of The World" - Coco Lee (R.O.C.)
13. "Don't Come Home Too Soon" - Del Amitri (Scotland)
14. "Hot legs" - M.A.T.C.H.
15. "Il Bello Della Vita" - Spanga (Italy)
16. "Samba E Gol" - Bellini (Germany)
17. "Rise Up" - Jamaica United (Jamaica)
18. "E Uma Partida de Futebol" - Skank (Brazil)
19. "It's Only A Game" - Jam & Spoon (Germany)
20. "Together Now" - Jean Michel Jarre & Tetsuya TK Komuro (France & Japan)

Turnuva için seçilen resmi şarkı ise yine popüler bir yorumcudan, popüler bir şarkıdır. Puerto Ricolu şarkıcı Ricky Martin'in o yıl listeleri alt üst eden şarkısı "The Cup of Life" ya da İspanyolca adı ile "La Copa de la Vida" şarkısı resmi şarkı olarak seçilmiştir.

Turnuvanın resmi marşı ise futbol düşkünü olan, çocukluğu Dakar sokaklarında top peşinde koşturarak geçen Senegal asıllı Fransız Youssou N'Dour ile Belçikalı Axelle Red'in birlikte seslendirdiği "La Cour De Grands"dır. Şarkı Music of the World Cup: Allez! Ola! Ole! adı verilen albümün ilk parçasıdır, eski deyişle A1. Youssou N'Dour, daha önce de Senagal futbol takımı için "The Lion" şarkısını yapmıştı.

2002 Güney Kore ve Japonya: *2002 FIFA World Cup Official Anthem & Boom*

Asya'da düzenlenen ilk dünya kupasının evsahipliğini Güney Kore ile Japonya yaptı. Bizim için de yıllar sonra katıldığımız ilk kupa olması ile özel bir önem kazanan kupa için hazırlanan albümde yine popüler isimlere yönelindi. Bizde de benzer bir yöntem izlenip Tarkan'a bir parça yaptırıldı. Ama bu satırların yazarının favorisi Ankaralı Turgut'un "Döşeyelim Türkiyem" şarkısıdır: "At güzel Türkiye'm benim / Benzerin yoktur senin / On birin muhteşem senin / Abov napcaz şimdi / Hiçbir şey olmaz döşeyelim abi".

Turnuvanın resmi şarkısı olarak Amerikalı pop şarkıcısı Anastacia'nın "Boom" şarkısı seçildi. Anastacia and Glen Ballard'ın yazdığı şarkının epeyce popüler olduğunu söyleyebiliriz.

Resmi marş ise tüm zamanların en iyi elektronik müzk yapan sanatçılarından sayılan Vangelis'e yaptırıldı. Yunan asıllı Vengelis'in Takkyu Ishino ile birlikte hazırladığı marş, albümün son parçası olarak yerini aldı.

Daha önce de söylediğim gibi bu albümde de turnuvaya katılan pek çok ülke için temsili şarkılar yer aldı. Hemen ekleyelim resmi albümde bizim memleket temsil edilmiyor.

The Official Album of the 2002 FIFA World Cup

1. "Boom" - Anastacia (Official Song) (World)
2. "Live For Love United" - Pascal Obispo (France/ World)
3. "Something Going On, (Crack It)" - Bomfunk MC's (Sweden)
4. "Let's Get Loud" - Jennifer Lopez (US)
5. "Sunrise" - Safri Duo (Denmark)
6. "World at Your Feet" - Lara Fabian (Belgium)
7. "Let It Out" - A1 (England)
8. "Party" - Nelly Furtado (Portugal)
9. "True East Side" - g.o.d. (Korea)
10. "We Will Be Heroes" - Die Toten Hosen (Germany)
11. "Anthem" - Vangelis (World)
12. "Fever" - Elisa (Italy)
13. "Bringing the World Back Home" - OV7 (Mexico)
14. "BLZ" - Mondo Grosso (Japan)
15. "Shake the House" - Monica Naranjo (Spain)
16. "The Way" - Galeon (France)
17. "Brave, Strong and True" - Bongo Maffin (South Africa)
18. "Three Lions" - Baddiel, Skinner & Lightning Seeds (England)
19. "Gol" - Communion (Brasil)
20. "Official Anthem of the 2002 FIFA World Cup" - Vangelis (World)

2006 Almanya: *Celebrate the Day & The Time of Our Lives*

2006 Dünya Kupası'nın müzikler bakımından ilk olma özelliği bu sefer turnuva için çıkarılan albümün çift CD olmasıdır. Albümde pek çok ünlü yorumcudan şarkılar yer almaktadır.

Almanya'da düzenlenen turnuvanın resmi şarkısını yapma işi bu sefer Almanya'nın önemli müzisyenlerinden Herbert Grönemeyer'e düşmüştür. İngilizce ve Almanca olmak üzere iki varyantı bulunan şarkı İngilizce "Celebrate the Day", Almanca ise "Zeit, dass sich was dreht" adını taşıyordu. Aslında giriş bölümü daha çok marş olabilecek bu şarkı, sonradan hızlanan oldukça hareketli bir şarkıydı. Ne var ki istenilen başarıyı gösteremedi ve kitlelerin pek de ilgisini çekmedi. Nasıl diyelim, futbolseverleri yakalayamadı. Ama turnuvayı izleyen herkesin kulaklarında kaldı.

Voices from the FIFA World Cup

Disc 1

1. "The Time of Our Lives" - Il Divo and Toni Braxton
2. "Hips Don't Lie" (Bamboo) (2006 Fifa World Cup Mix) - Shakira featuring Wyclef Jean
3. "Your Song" - Elton John
4. "Thank You" - Dido
5. "Woman in Love" - Barbra Streisand
6. "Because Of You" - Kelly Clarkson
7. "Truly Madly Deeply" - Savage Garden
8. "Why" - Annie Lennox
9. "Just the Way You Are" - Billy Joel
10. "Hero" - Mariah Carey
11. "I'll Stand By You" - The Pretenders
12. "Reach" - Gloria Estefan

Disc 2

1. "Will You Be There" - Michael Jackson
2. "Free Your Mind" - En Vogue
3. "By Your Side" - Sade
4. "I Believe In You" - Il Divo and Celine Dion
5. "Bridge Over Troubled Water" - Simon & Garfunkel
6. "Un-Break My Heart" - Toni Braxton
7. "Ev'ry Time We Say Goodbye" - Rod Stewart
8. "Bad Day" - Daniel Powter
9. "Wind Beneath My Wings" - Bette Midler
10. "One Moment in Time" - Whitney Houston
11. "Always on My Mind" - Elvis Presley
12. "Celebrate The Day (Zeit, Dass Sich Was Dreht) Fifa World Cup 2006 Anthem" - Herbert Grönemeyer and Amadou et Mariam

Turnuvanın resmi marşı "The Time of Our Lives", ki albümün açılış parçasıydı, bir dörtlü olan Il Divo ve Amerikalı R&B / soul şarkıcısı Toni Braxton tarafından seslendirildi. Jörgen Elofsson tarafından yazılan şarkı Toni Braxton'un beşinci stüdyo albümü Libra'da da ter aldı.

Il Divo ve Braxton "The Time of Our Lives"ı Münih Olimpiyat Stadı'nda gerçekleştirilen açılış töreninde de canlı olarak söylediler. Single olarak da piyasaya sürülen şarkı pek çok Avrupa ülkesinde listelerde ilk elliye girmeyi başardı.

2010 Güney Afrika: *Sign of a Victory & Waka Waka (This Time for Africa)*

Bu yıl ilk olarak bir Afrika ülkesinde düzenlenen –ki aslında her şey yolunda gitse ve Bayern München futbol mafyası araya girmese idi 2006 yılında düzenlenecekti– dünya kupası için Listen Up! The Official 2010 FIFA World Cup Album adıyla bir albüm çıkarıldı. Mayıs ayının son günü piyasaya sürülen albümle ilgili fırtınalar da hemen koptu. Temel kaygı şuydu: Güney Afiraka'da düzenlenen bu yıl turnuvanın

resmi şarkısını söylemesi için neden "hot Latin chick" seçilmişti. Evet, 2010 Dünya Kupası'nın resmi şarkısı "Waka Waka"yı Ortadoğu - Latin Amerika melezi Shakira seslendiriyor. Shakira, 2006 yılında Almanya'da düzenlenen dünya kupası için hazırlanan albümde de bir şarkı söylemişti. Wyclef Jean ile seslendirdiği "Hips don't lie" doğrusunu söylemek gerekirse o zaman turnuvanın resmi şarkısından da marşından da daha popüler olmuştu. Muhtemelen bunun da Shakira'nın seçilmesinde etkisi olmuştur.

Listen Up!
The Official 2010 FIFA World Cup Album

1. "Sign of a Victory" (The Official 2010 FIFA World Cup Anthem) - R. Kelly featuring Soweto Spiritual Singers
2. "Waka Waka (This Time for Africa)" (The Official 2010 FIFA World Cup Song) - Shakira featuring Freshlyground
3. "Viva Africa" - Nneka
4. "One Day" - Matisyahu featuring Nameless
5. "Shosholoza 2010" - Ternielle Nelson, Jason Hartman, UJU, Louise Carver, Aya & Deep Level
6. "Ke Nako" - J pre, Wyclef Jean, Jazmine Sullivan, B. Howard
7. "Move On Up" - Angélique Kidjo and John Legend
8. "Spirit of Freedom" - Uju and Judy Bailey
9. "Game On" (The Official 2010 FIFA World Cup Mascot Song) - Pitbull, TKZee and Dario G
10. "Maware Maware" - Misia featuring M2J + Francis Jocky
11. "As Mascaras" (South Africa '10 to Brasil '14) - Claudia Leitte and Lira
12. "Hope" (w/Nelson Mandela) - Siphiwo Featuring Message of Hope from Nelson Mandela

Şarkının sözleri John Hill ve Shakira'ya ait; hem İngilizce hem de İspanyolca olarak hazırlandı, aralarda Güney Afrika dillerinden birinde bölümler de var. Aslında eleştirenleri az biraz rahatlatacak tarafları da yok değil şarkının. Şarkı, eski Afrika kökenli popüler bir şarkıdan esinlenilerek hazırlandı: 1986 yılında meşhur olan "Zangaléwa"nın özellikle nakarat bölümü resmi şarkıda kullanıldı. Üstelik Güney Afrikalı Freshlyground da Shakira'ya eşlik ediyor. Şarkıyla ilgili olarak FIFA Başkanı Joseph S. Blatter, konuyla ilgili yaptığı açıklamada dedi ki futbolun keyfini müzikten daha iyi yansıtabilecek bir şey yoktur, hele ki söz konusu şarkı "Waka Waka" gibi enerji ve dinamizm ile yüklüyse.

Turnuvanın resmi marşı ise R. Kelly'nin Soweto Spiritual Singers ile birlikte seslendirdiği "Sign of a Victory" şarkısı. Albümün de ilk şarkısı. Albümün önemli özelliklerinden biri de Zakumi adındaki maskot için de bir şarkının yer alıyor olması. "ZA" Güney Afrika'nın simgesi, "kumi" ise pek çok

Afrika dilinde "10" demek. Zakumi için hazırlanan şarkı ise Pitbull, TKZee ve Dario G'nin ortak şarkısı "Game On".

Albümde Nelson Mandela'nın da umut mesajı bir şarkının içinde yer alıyor. Kupanın Güney Afrika'da yapılacağı kesinleştikten sonra kampanyanın başlangıcı için düzenlenen törene Mandela'nın Charlize Theron ile katıldığını ve Theron'ın gözleri ışıldayarak Mandela'ya "Seni seviyorum" dediğini anımsatmak isterim. Mandela'nın ve başka pek çoklarının hapisanede hayata futbol ile tutunduklarını biliyoruz. Onlar için kupanın ayrı bir önemi olacak. Bakarsınız 1995 yılında Rugby Dünya Kupası'ndan gerçekleştirdikleri mucizeyi bir kere daha gerçekleştirirler.[11]

"Waka Waka" single olarak 11 Mayıs'ta piyasaya sürüldü. Resmi albüm ise Listen Up! The Official 2010 FIFA World Cup Album 31 Mayıs günü dinleyici ile buluştu. Shakira ve Freshlyground "Waka Waka"yı 11 Haziran'daki açılış maçından önce ve 11 Temmuz'daki kapanış töreninde canlı olarak seslendirecekler. Her iki etkinlik de Johannesburg'daki Soccer City stadyumunda gerçekleşecek.

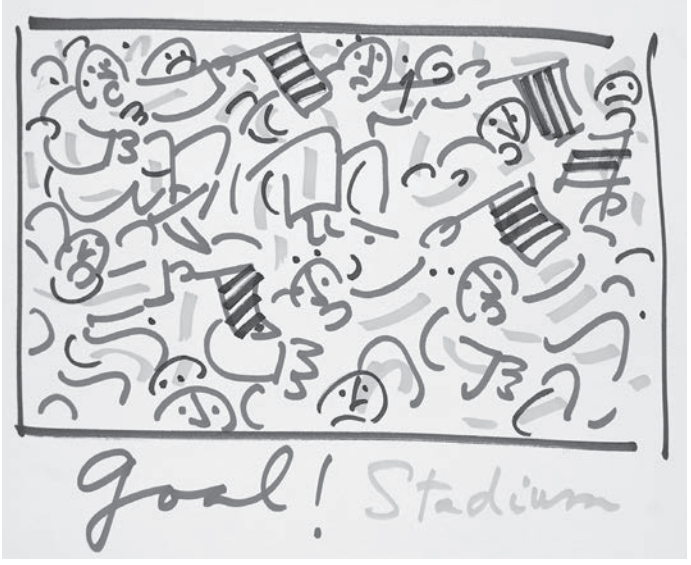
11 Her ikisinin de filmi var: Robben adasındaki futbol direnişi için *More Than A Game: Football v. Apartheid*, 1995 Rugby Dünya Kupası mucizesi içinse *Invictus* önerilir.

DİKKAT!!!!

Abidin Dino Mutluluğun Filmini Çekiyor*

CEVAT ÇAPAN

1998 Dünya Futbol Kupası maçlarının henüz belleklerden silinmediği şu günlerde fırsat buldukça videodan Abidin Dino'nun 1966 Dünya Futbol Kupası'nı belgeleyen *Gol* filmini seyrediyorum. Bu film beni yalnızca Londra'daki Carnaby Street'in o günlerde dünya modasını belirleyen çılgınlıklarına, Beatles'ın dünyanın dört bir yanındaki gençlerce ezberlenip tekrarla-

* Daha önce *P* dergisi, S. 10, 1998'de ve *Türk Edebiyatı'nda Futbol*, Haz. Turgut Çeviker, YKY, 2002'de yayımlanmış bu yazı, Cevat Çapan'ın izniyle, *Cogito*'nun Futbol sayısında da Abidin Dino'nun 1966 Dünya Kupası belgeseli için çizdiği taslaklara eşlik ediyor. Desenler, *Abidin Londra'da Dünya Kupası Maçlarını Filme Alırken*, YKY, 2002'den alınmıştır.

nan melodilerine, Garcia Marquez'in *Yüz Yıllık Yalnızlık* romanına, Mao'nun kültür devrimine değil, ayrıntılarını bir türlü unutamadığım daha birçok anılar zincirine götürüyor. Bunun başlıca nedeni de *Gol* filmini yöneten kişinin Abidin Dino olması.

Abidin Dino'nun adına ilk kez kırklı yılların sonunda, onun desenlerini ve yazılarını yayımlayan birtakım dergilerde rastlamıştım. Adana'daki zorunlu sürgün yıllarından sonra 50'li yılların başında Fransa'daki gönüllü sürgün yılları başlamıştı. Bizim kuşak için bir efsane kahramanıydı Abidin Dino. Picasso'yla, Tristan Tzara'yla, Gertrude Stein'la, Prévert'le, Vercors'la, Aragon'la, Lurçat'yla ve daha nice ünlü sanatçıyla yakın dostluklar kurmuş, dünyanın birçok önemli sanat merkezinde resimlerini sergilemiş, önemli dergilerde yazılar yayımlamıştı.

Gol filmini 1966'da (belki de 1967'de) Atlas Sineması'nda seyrederken bir yandan da bunları düşünüyordum. Filmde birden havalanan uçakların görüntülerini, 1966 yazının başında binlerce futbol meraklısının dünyanın dört bir yanından Dünya Kupası maçlarının seyretmek için akın akın İngiltere'ye gelişleri izliyor. Havalimanları, rıhtıma yanaşan vapurlar, insanlarla dolup taşan garlar. Derken başka bir gar canlanıyor gözümde. Aralık 1962. Paris'te Gare du Nord'da bir pazartesi günü Londra'dan gelecek olan Yaşar Kemal'i bekliyorum. Birden bana hiç de yabancı gelmeyen orta yaşlı bir çifte takılıyor gözüm. Evet, bunlar Güzin ve Abidin Dino olmalı. Önce çekiniyorum on-

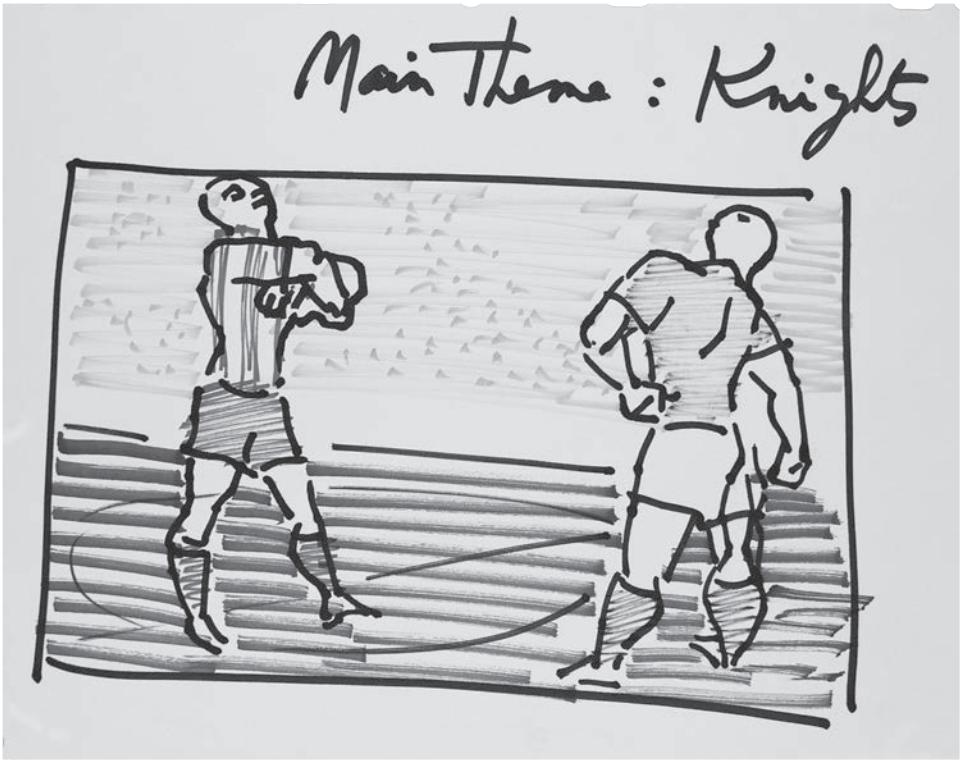

larla konuşmaya. Ürkütmek istemiyorum. Ama az sonra gelip garın kahvesinde tek boş yer olan benim masamdaki sandalyelere oturunca, "Siz de Yaşar'ı bekliyorsunuz, değil mi?" diye sormadan edemiyorum. Hemen arkasından da herhangi bir kuşkuya kapılmasınlar diye, yakın arkadaşları Profesör Mîna Urgan'ın asistanı olduğumu ekliyorum. Az sonra Yaşar'la Tilda'yı karşılıyoruz ve böyle başlayan bu tanışıklık kısa zamanda benim için hayatımın en değerli dostluklarından birine dönüşüyor. Ama asıl konumuz *Gol* filmi:

İşte kupaya katılacak on altı takımı ağırlayacak değişik kentler ve onların aralarındaki maçları heyecanla bekleyen meraklı kalabalık. En önemli maçlara sahne olacak Londra'nın Wembley Stadı ve Londra'daki bu büyük olaya kayıtsız, gündelik hayatını sürdüren insanlar: Hyde Park köşesinde din propagandası yapan papaz, çimenlere uzanmış güneşlenen sevgililer, "pub"ların gedikli müşterileri.

Abidin Dino'nun filmle ilgili açıklamalarına bakılırsa, kendisi filmi çekişinden önce yüzlerce resim çizerek maçların hangi anlayışla çekileceğini, kameraların ne zaman, hangi açıdan, hangi irilikte, nasıl yaklaşmalar ve

uzaklaşmalarla konuyu deşeceklerini kararlaştırmış. Bu çizimlere baktığımızda Dino'nun ne demek istediği daha iyi anlaşılıyor. Ona göre bir futbol karşılaşmasında ana tema şövalyelik, bir çeşit efendilik mücadelesi. Hakemin iki yanında el sıkışan takım kaptanları. Bu görüntü aynı zamanda ortaçağda karşı karşıya gelen iki zırhlı şövalyenin teke tek bir onur savaşına girişmelerini çağrıştırıyor. Öbür çizimler de başka sahanlıklara yerleştirilen kameraların oyuncuların hangi futbol inceliklerini görüntüleyeceklerinin ipuçlarını veriyor:

İşte dramatik bir serbest vuruşun nereden yapılacağını sağ kolunu uzatarak gösteren hakem...

Ya da bir korner atışından gelen topu kafayla kaleye gönderen oyuncu ile sağ yumruğuyla topun kaleye girmesini önleyen kalecinin sıçrayışı...

Çizimlerde Dino'nun korner atışlarına özel bir önem verdiğini de görüyoruz. Bunun dışında bir oyuncunun kırmızı kart görerek oyun dışı kalması...

Sakatlanmalar...

Hakemle tartışmalar...

Ve heyecanın doruk noktasına çıktığı penaltı atışları...

Bu arada Abidin Dino'nun bir başka uzmanlığına, kalabalıkları çizgiyle ya da kamerayla görüntüleme ustalığına, on binlerce maç seyircisinin tepkilerini ayrıntılı olarak yansıtmasına da tanık oluyoruz. Uzun Yürüyüş ressamı Abidin oradaki kalabalıklar gibi maç seyircilerini de en can alıcı özellikleriyle yansıtmayı başarıyor.

Çekim hazırlıkları sırasında maçlardaki olayları önceden kestirme olanağı olmadığı için, ancak belirli bir durumda neler olabileceği kameramanlara anlatılıyor. Bu yüzden hiçbir kamera başıboş çalışmamış oluyor. Abidin Dino'nun renk konusunu da, maçlardan önce Techinicolor'un uzmanları ve çekicilerle değişik saatlerde ve hava koşullarında yapılan deneylerle araştırdığını öğreniyoruz. Filmin renkli baskısı sırasında laboratuvarda yapılan önemli değişikliklerle istenilen renkler elde edilmiş.

Gol için çekilen 300.000 feet film içinden gerekli parçaları bulup kurgulamak için Abidin Dino'ya yapımcı Octavio Sonoret bir ay süre tanımış. Çekilen bölümler arasında, maçların sönük geçme olasılığına karşı bir önlem olarak Dino, Londra'nın maç dışı futbol tutkusunu yansıtacak çeşitli sahneler çekilmesini sağlamıştı. Bunlar arasında Portobello Road'daki acaip yaratıklardan Bibas Boutique'teki tavuskuşlarını andıran kızlara varıncaya kadar birçok ilginç sahne, maçlar umulandan da öte heyecan yaratınca istemeyerek de olsa kutularda kalmış. Özellikle seyirciler üstüne, büyük bölümü kullanılamayan nerdeyse sosyolojik bir araştırma niteliği taşıyan sahneleri Abidin Dino anmadan edemiyor.

Evet, *Gol* çekilen 300.000 feet filmin kullanılan bölümleriyle de aradan geçen otuz iki yıla karşın belleklerden kolay kolay silinmeyecek görüntülerle dolu. Örneğin, böyle önemli bir turnuvaya ilk kez katılan Kuzey Kore'nin boş zamanlarında futbol oynayan meslekten dişçi Pyongyanglı Pak'ın attığı golle İtalya'yı elemesi, hem de Eduardo Galeano'nun anlattığına göre, Pasolini'nin futbol oynayışlarını parıltılı şiirle süslü açık bir düzyazıya benzettiği Gianni Rivera ve Sandro Mazolla'lı bir İtalya'yı... İngiltere-Arjantin maçındaki Sancho Panza ile Don Kişot'u hatırlatan Uwe Seeler'le Franz Beckenbauer'in önlenemeyen saldırıları, Gordon Banks'li, Bobby Moore'lu, Jackie ve Bobb Charlton'lu, Jimmy Greaves'li ve son maçta üç gol atan Hurst'lü kupanın şampiyonu İngiltere ve belki de hepsinden önemlisi dokuz golle turnuvanın gol kralı olan, Portekiz'in Pele'li Brezilya'yı saf dışı bırakmasında en büyük rolü oynayan Mozambikli kara panter Eusebio.

Elbette *Gol*'e nerdeyse önceden ustalıkla tasarlanmış bir senaryoya göre çekilmiş bir film niteliği kazandıran bölümü ise İngiltere ile Almanya arasında oynanan final karşılaşması. 1-1 biten ilk yarı, maçın normalsüresinin 2-2 bitmesi ve İngiltere'nin beraberliği sağladığı tartışmalı ikinci golü, piposunu kemiren Başbakan Harold Wilson, takımını çekinerek alkışlayan Kraliçe Elizabeth, üçüncü ve dördüncü golün gelmesiyle zafer sarhoşluğuyla coşan İngiliz seyirciler.

Filmin gösteriminin ardından övgü dolu eleştiriler alan Abidin Dino yanılmıyorsam 1969'da uzun bir ayrılıktan sonra ilk kez Türkiye'ye döndüğün-

de, onu yalnız ünlü bir ressam değil, aynı zamanda başarılı bir film yönetmeni olarak selâmlamak istemiştik. Türk Sinematek Derneği'nden Hüseyin Baş, Jak Şalom ve ben Yeşilköy'de onu karşılamış, tam kalacağı eve götürecekken, pasaport kontrolü yapan görevli kendisinin 1. Şube'den istendiğini bildirmişti. Biz de onunla birlikte Sansaryan Han'a gidip gereken işlemin tamamlanmasını beklemeye başladık. Sansaryan Han'ın onun için tanıdık odalarında bu uzun bekleyiş, bizim için eğlenceli bir sinema söyleşisine dönüştü. İşte o konuşmalar sırasında, çeşitli başarılı uğraşları arasında bir de film yönetmeni olarak karşımıza çıkmasının beni bayağı şaşırttığını da gizleyememiştim. Bunun üzerine, 1964 yazında, Venedik'te, Lido'da bir langırt salonunda nasıl kıran kırana bir futbol maçı yaptığımızı bana gülerek hatırlatmıştı.

Aydınlar arasında futbolu da, din gibi, yığınların afyonu sayanlar çoğunlukta. Ama gene Galeano'nun *Gölgede ve Güneşte Futbol* kitabında açıkladığı gibi, futbolu birlik ruhunun bir simgesi olarak görenler de var. Abidin Dino'nun filmi işte bu birlik ruhuyla coşkunun ve mutluluğun unutulmaz bir belgesi.

Ulusal Kimlik, Milliyetçilik ve Futbol 2010: Sosyal Hizmetler Endişelenmeli mi?*

VISHANTHIE SEWPAUL

> Kimlikler karmaşık ve çokludur; ekonomik, siyasi ve kültürel iktidarlara verilen farklı yanıtların tarihinden ve hemen her zaman başka kimliklere muhalefetten doğarlar... Mitlere ve yalanlara dayanan köklerine... rağmen... serpilip gelişirler. Ve... bu inşa sürecinde –kimlik çalışmalarının ve yönetiminin aksine– akılla sağduyuya... yer yoktur. Bu kurguların hayatlarımızda kapladığı merkezi alanı fark edenleri cezbeden düşüncelerden biri de mantığı geride bırakmak; şu anda diğer amaçlarımıza ulaşma konusunda bize en büyük umudu vaat ediyor görünen bu kimlikleri göklere çıkararak kabullenmektir.[1]

Yukarıdaki alıntı, kimlik kavramıyla ilişkilendirilen muazzam karmaşayı yansıtıyor. Ortak bir Güney Afrika ya da Afrika kimliği kavramı bir hayal ya da Güney Afrika toplumunun karşı karşıya olduğu daha acil ve gerçek endişelerin bazılarının üzerini örten, siyasi gündemlerle ebedileştirilen bir efsane mi? Medyadaki popüler söylemlere bakınca apaçık görülüyor ki, Güney Afrika'nın 2010 Dünya Kupası'na ev sahipliği yapacak olması konusunda, parçalanmış kimliklerin (aşırı sol anarşistten muhafazakâr sağ kanada) çeşitliliğini yansıttığı söylenebilecek pek çok farklı görüş var. Fazlasıyla reklamı yapılan, ülkede gerçekleşen en önemli olaylardan biri olarak kabul edi-

* *International Social Work*, C. 52, S. 2, 2009, s. 143-153.

1 Appiah, K. A., "African Identities", G. Castle (ed.) *Postcolonial Discourses: An Anthology*, Oxford, Blackwell, 2001 içinde, s. 227–8.

len böyle bir etkinliğe ev sahipliği yapmanın halkın bilincini ele geçirmesi ve insanlara milli gurur ve özdeşleşme hissi aşılaması belki de kaçınılmazdır. Bu yazı, Güney Afrika'nın 2010 Dünya Kupası'na ev sahipliği yapmasının ulusal kimliğin ve ulusal bilincin ve/ya da milliyetçiliğin kuvvetlenmesine katkı sağlayıp sağlamayacağını, şayet sağlayacaksa bunun Güney Afrika toplumu için ne gibi sonuçlar doğuracağını ve sosyal hizmet disipliniyle nasıl bir bağlantısı olacağını tartışmaktadır.

Apartheid sonrası bir ulusal kimliğe doğru

Apartheid sonrası Güney Afrika'da apartheid meta anlatılarını ve uygulamalarını iptal etme ve ırkçı olmayan bir alternatif 'gökkuşağı ulus' görüşü yaratma yönünde çeşitli denemelerde bulunuldu. Gökkuşağı ulus düşüncesi, özünde ırkçı söylemlerden türediği,[2] ayrıca çeşitliliği inkâr ettiği[3] ve böylelikle her biri sosyal hizmetlerde baskıcılık karşıtı kuramlar ve uygulamalar açısından merkezi önem taşıyan ırk, sınıf ve toplumsal cinsiyet, cinsel yönelim ve güç, statü, imtiyazlar ve kaynaklar[4] gibi kriterler arasındaki ilişkiler hakkındaki tartışmaları engellediği gerekçeleriyle eleştirilmiştir. İdealize edilmiş gökkuşağı ulus görüşünün aksine, Güney Afrika'nın popüler sanat, kültürel temsiller ve popüler söylemler alanındaki temsili görüntüsü, 1995 Dünya Ragbi Kupası'nda televizyon ekranlarına da yansıdığı üzere[5] neredeyse her tarafa yayılan, monolitik ve özcüleştirilerek ırksallaştırılmış bir kimliktir. Fanon[6] genç ve bağımsız uluslar söz konusu olduğunda, ulusun ırk ve kabile uğruna görmezden gelindiğini, bunların devletten daha öncelikli olduğunu iddia eder. Ona göre bu, ulusal çabayı ve ulusal birliği zayıflatmaktadır. Belirli giysilerin, dillerin ve sanatların, örneğin etnik Zulu ya da lastik çizme dansının hâkimiyeti, onaylanması ve geçerli kılınması, Maingard'a göre "bir 'kültürel ayrıma' vurgu yaparken, aynı zamanda yeni ve birleşmiş bir ulus ütopyasını önermektedir."[7] Kültürel özgüllük kesinlikle ulusal birliğin zıttı değildir, öyle olması da gerekmez; kişi hem din,

2 Maingard, J., "Imag(in)ing the South African Nation: Representations of Identity in the Rugby World Cup 1995", *Theatre Journal,* C. 49, S. 1, 1997, s. 15–28.

3 Gqola, P., "Defining People: Analysing Power, Language and Representation in Metaphors of the New South Africa", *Transformation* S. 47, 2001, s. 94–106.

4 Sewpaul, V., "Power, Discourse and Ideology: Challenging Essentialist Notions of Race and Identity in Institutions of Higher Learning in South Africa", *Social Work/Maatskaplike Werk* C. 43, S. 1, 2007, s. 16–27.

5 Maingard, J., 1997, agy.

6 Fanon, F., *The Wretched of the Earth*, Harmondsworth, Penguin Books, 1970.

7 Maingard, agy., s. 16.

dil, cinsiyet, "ırk", cinsel yönelim, meslek gibi alanlarda farklı yerlerde bulunup hem de daha geniş bir Güney Afrika, Afrika kimliği ve küresel kimlikle bağlantılı olabilir. Bu özgüllüğe odaklanmak, yanı sıra bu özgüllükle yaygın insaniyet anlayışları arasındaki kabul edilmiş gerilim ve evrensel toplumsal adalet ve insan hakları söylemleri, sosyal hizmetlerde kültürel çeşitlilik eğitiminde öncelikli konulardan biridir.[8] Ancak Güney Afrika'da ulusal kimlik düşüncesi, giderek basmakalıp bir "Afrikalı kimliği" imgesine fosilleşiyor gibi görünüyor. Makgoba gibi entelektüeller, bu düşünceyi şu biçimde yorumlamışlardır:

> Mesaj, Güney Afrika'nın bütün sahiplerine açık ve net bir biçimde ulaştırılmalıdır. Bütün modern demokratik toplumlar, çeşitliliği ortak bir görüş çerçevesinde yüceltirler. Bizim durumumuzda bu bir Afrika görüşüdür. Dolayısıyla mantıklı olan, beyaz adamın kısa sürede bir Afrika dilinde konuşmayı, yazmayı ve hecelemeyi öğrenmesidir; Johnny Clegg gibi onun da Ladysmith Black Mambazo'nun dansları ve şarkılarını ezberlemesidir. Kwaito öğrenmeli, Lebo gibi dans etmeli, Madiba gibi giyinmeli, "smiley and walkies"[9] yemeyi sevmeli, "lekgotla"lara[10] katılmalı, bizim meyhanelerimizde sosyalleşmelidir. Kısa süre içinde Afrikalıların büyük sevgi duyduğu şeyleri kabullenmeli, bunlara değer vermeli ve bunları örnek almalıdır.[11]

Daha önce yazdığım bir makalede[12] Makgoba ve Seepe[13] gibi akademisyenlerin savunduğu Afrikalı kimliğini eleştirmiş, kapsama ve dışlama gibi sömürgeci modellerini pekiştirdiğini, çeşitliliğin pek çok biçimi üzerine söylemlerin önüne geçme potansiyelini, baskıcılık karşıtı sosyal hizmet kuram

8 Healy, L.M., "Universalism and Cultural Relativism in Social Work Ethics", *International Social Work,* C. 50, S. 1, 2007, s. 11–26; Ife, J., *Rethinking Social Work: Towards Critical Practice,* South Melbourne, Longman, 1997; Ife, J., *Human Rights and Social Work: Towards Rights-based Practice,* Cambridge, Cambridge University Press, 2001; Sewpaul, V. ve D. Jones, "Global Standards for Social Work Education and Training", *Social Work Education,* C. 23, S. 5, 2004, s. 493–513.

9 Tavuk başı ve ayakları.

10 Kabile toplantıları.

11 Makgoba, M., "Wrath of Dethroned White Males", *Mail and Guardian* (24–31 Mart, 2005), s. 23.

12 Sewpaul, 2007, agy.

13 Makgoba, M. ve S. Seepe, "Knowledge and Identity: An African Vision of Higher Education Transformation", S. Seepe (ed.) *Towards an African Identity in Higher Education,* Pretoria, Vista University ve Scottsville Media, 2004.

ve uygulamalarının merkezinde yer alan bir başka görüş olan kimliklerin değişken ve akışkan doğası kavramı hakkındaki bilgisizliğini vurgulamıştım. Zaman ve mekân, kimliklere derinden müdahale eder. Bhabha "zaman ve mekân, karmaşık farklılık ve kimlik biçimleri, geçmiş ve bugün, içerisi ve dışarısı, kapsama ve dışlama biçimleri yaratmıştır"[14] diyordu.

Ulusal kimlik, ulusal bilinç ve dar görüşlü, içedönük bir milliyetçilik arasındaki ayrımları gözetmeliyiz. Küresel vatandaşlık nosyonu, her ne kadar övgüye layık olsa da ütopyacı bir idealdir ve küresel düzeyde norm olan, ulusal sınırlar dahilindeki benlik tanımlarıdır. Kültürün lehçeleri, tarihi ve özkimlikler ve ulusal kimlikler çok karmaşıktır. Görünen o ki, gerçeklerle karşı karşıya kalındığında öncelik kazanan, "hayal edilen toplumun" varlığına dair iddialara rağmen[15] ulusal kimlikler olmaktadır.[16] Uluslararası tanınırlığı olmasına rağmen kendisini şu sözlerle tanıtmayan bir meslektaşımla karşılaşmadım henüz: "Ben x kişiyim, x ülkesindenim." Böylesi bir ulusal tanımlama, genellikle gururla ilişkilendirilir. Bu gözlem, Fairclough'un[17] iddia ettiği üzere, dilin toplumsal pratikleri hem yansıtması hem de biçimlendirmesi açısından önemlidir. Konuşurken, düşünürken, harekete geçerken, iletişim kurarken ve karşılıklı etkileşime girerken, bunu çevremizde var olan dilin, terminolojinin ve kavramsal sınırların içinde gerçekleştiriyoruz. Toplumsal gerçekliklerimizi yorumlama ve yeniden üretme biçimimizi, kullanabildiğimiz ya da kullanmayı tercih ettiğimiz dil sınırlıyor. Terimler aracılığıyla, taşıdıkları anlamları bilinçli bir şekilde analiz etmediğimiz takdirde normalde aklımıza gelmeyen bir dizi varsayım zihnimize sızıyor.[18]

Dar görüşlü ve etnik merkezli milliyetçiliğe indirgenmemiş güvenli ve sağlam bir ulusal kimlik ve ulusal bilinç, "öteki" hakkında daha gelişmiş bir duyarlılık potansiyeli taşıyabilir ve zenofobik tepkileri engelleyebilir. Fanon[19] bize uluslararası bir boyut sağlayacak tek şeyin Afrika'nın sorunlarını anlamayı ve bunlarla başa çıkmayı sağlamak açısından kritik bir önemi olan ulu-

14 Bhabha, H., *The Location of Culture*, New York ve Londra, Routledge, 1994, s. 1.
15 Maingard 1997, agy.'de alıntılanan Anderson, s. 15.
16 Sewpaul, V., "Reframing Epistemologies and Practice through International Exchanges: Global and Local Discourses in the Development of Critical Consciousness", L.D. Dominelli ve W.T. Bernard (ed.), *Broadening Horizons: International Exchanges in Social Work*, Aldershot, Ashgate, 2003.
17 Fairclough, N., *Language and Power,* Harlow, Longman, 1989.
18 Sewpaul, V. ve D. Hölscher, *Social Work in Times of Neoliberalism: A Postmodern Discourse*, Pretoria, Van Schaik, 2004.
19 Fanon, F., 1970, *age*.

sal bilinç (milliyetçilik değil) olduğunu iddia ederek paradoksal bir kavrayış biçimi sunmuştu. Böylesi bir uluslararası boyut dahilinde, pan-Afrikanist ideoloji ve Afrika diasporasıyla kurulan bağlantılar, dar görüşlü milliyetçiliği aşmayı sağlayabilir. Afrika'nın yapısal ve tümleşik dönüşümü için şüphesiz toplumsal ve müşterek bir eylem anlayışına ihtiyaç duyuluyor, aynı biçimde Afrika'ya büyük haksızlık ve adaletsizlik eden sistemler ve süreçlerle başa çıkmak için de Afrika içinde müşterek bir yaklaşım gerekiyor.[20] Bu da, sömürgecilik, ırkçılık ve neoliberal kapitalist genişlemenin güçlerinin merhametsiz etkilerine karşı koymak için sanat, spor ve sosyal yardım da dahil olmak üzere bütün sektörlerin radikal biçimde yeniden düşünülmesi ve yeniden düzenlenmesini gerektiriyor.

Pan-Afrikanizmin temelinde, Afrikalı halkların ortak mücadeleleri, dışlanmaları ve gördükleri zulümler, kölelik ve okyanus ötesi köle ticareti yatmaktadır. "Irkçı ideolojilerin bağlarından kurtulmuş"[21] bir pan-Afrikanizm, bu noktada güçlü ve ilerici bir güç olabilir, ayrıca ortak bir Afrikalı özdeşleşmesi Makgoba ve Seepe'nin sözleriyle "yapıcı, birleştirici ve fırsat veren bir güç" olabilir. Ancak hem tarihi hem çağdaş bağlamların kimlik üzerindeki etkisi inkâr edilemez. Sömürgecilik sonrası düşüncenin katkılarından söz eden Saul'un iddiası şu yöndeydi: "Batı emperyalizmi ve sömürgeciliğin, sistemin diğer ucundaki halklar –şu anda güneyde ya da bir diasporada yaşasalar da– üzerindeki etkisini kabul ederken, onlar [postkolonyalistler] dünya üzerindeki varlıklarını karmaşık ve çok katmanlı, yerel fakat küresel, ayrıca duyulması gereken seslerle ifade eden 'melezlikler' ve 'bağdaştırmacılık' gibi terimlerle dile getirirler."[22]

Kimlikler farklı tarihi ve coğrafi uzamlarda, ayrıca farklı toplumsal kademelerde var olur. Kişi farklı hayat deneyimlerine maruz kaldıkça ve ulusal sınırları bir uçtan diğer uca geçtikçe, başka bir yerde kendi değişken kimlik deneyimlerimle ilgili olarak da açıkladığım üzere,[23] bu kademelerin etkisi de artar ya da azalır. Dominelli'nin iddiası şu yönde: "Kimlikle ilgili yerleşik 'gerçeklere' meydan okurken, baskı karşıtı uygulama, hem çeşitliliği onaylamak hem de insanlar arasındaki farklılıkları yüceltme temelli dayanışmayı güçlendirmek amacıyla toplumsal ayrımların evrenselleştirilmiş

20 Sewpaul, 2007, agy.
21 Appiah, 2001, agy., s. 229.
22 Saul, J.S., *Development after Globalization: Theory and Practice for the Embattled South in a New Age Imperialism*, Scottsville, University of KwaZulu-Natal Press; Londra: Zed Books, 2006, s. 73.
23 Sewpaul, agy.

biyolojik temsillerinin istikrarını sarsmayı hedefler. Böylelikle, kimlik, belirli amaçlara ulaşmak için geçici anlamda sabitlenebilecek, akışkan ve sürekli değişen bir bölge olarak kavramlaştırılmış olur."[24]

Güney Afrika'nın 300 yıllık sömürgecilik yönetimi ve 48 yıllık apartheid yönetiminden sonra yakın zamanda özgürlüğüne kavuştuğu düşünüldüğünde, Lloyd'un sömürgecilik sonrası İrlanda'yı tarif ederken kullandığı sözleri ödünç alarak, durum şöyle açıklanabilir: "Bu bir ulusun destanıdır (...) ama henüz yazılma aşamasındadır." Daha geniş kapsamıyla sosyal yardım, özellikle de sosyal hizmetler bu destanın yazılışına ortak olmak zorundadır. Bu destanın karmaşıklığını Lloyd şu sözlerle izah ediyor: "Sömürgeleştirilmiş bir halkın milliyetçiliği, o halkın tarihinin yabancı bir güç tarafından zorla yürürlüğe koyulan bir dizi doğal olmayan kopuş ve kesinti olarak görülmesini gerektirir ve yeniden inşası kasıtlı olarak hileli olmak zorundadır... sömürgecilik karşıtı milliyetçilik temsili iddiaları için gereken temelden yoksundur ve bunları kendisi icat etmeye mecburdur."[25] Lloyd Güney Afrika'nın durumundaki apaçık tehlikeyi de şöyle ifade ederek uyarıyor: "Milliyetçiliğin estetiği onun siyasi amaçlarıyla uyumludur ve her seviyesiyle birlik bütünlük talebinin emrindedir."[26] Makgoba'nın[27] Güney Afrika için tek geçerli, daha doğrusu siyaseten doğrucu kimlik olduğunu savunduğu özcü Afrika kimliğiyle ilişkili olarak, daha kapsamlı bir siyasi projenin olasılığını sorguluyorum. Sınıf ve varlık uçurumunun giderilemeyeceği (ya

> Kabul edemesek de görüyoruz artık... Bu yüzyıl, bir ulus devletler yüzyılı olmayacak. Çokuluslu şirketler belki de şirket devletler haline gelerek, bayrakları sadece dekoratif amaçla kullanılan 'sevimli-küçük-simgeler' haline getirecek 50 yıla kalmadan... Dillerin çoğu giderek güdükleşecek (başladı bile), sonra ortadan kalkacak ve Moskova'da yaşayıp İngilizce konuşan bir art direktör ile Rio'da yaşayıp İngilizce konuşan bir moda fotoğrafçısı, sırf aynı şirkette çalıştıkları için, aynı aileden hissedecekler kendilerini... Ve büyük ihtimalle, yaşadıkları kentte kapı komşularının adını bile bilmeden, kendilerini tanımlarken herhangi bir ulusal aidiyete başvurmadan yapacaklar bunu...
>
> Futbol ne olacak o zaman, daha da önemlisi, Dünya Kupası ne olacak? Dört yılda bir buluşulan, her gün yeniden üretilmeyen bir futbol, varlığını sonsuz tüketime borçlu şirketlerin iştahını kesebilecek mi?
>
> Bence hayır...
>
> Ekonomisini kulüpler arasındaki rekabete dayandıran futbol sektörü, millî takımların sahne aldığı, hatta doğru deyimi kullanırsak "rol çaldığı" Dünya Kupalarını beslemeyi daha ne kadar kabul edecek?
>
> Finalini Brezilya ile İtalya'nın değil de, *Microsoft* takımıyla *Pepsi* on birinin oynayacağı bir Dünya Kupası'nı izlemeye ufak ufak hazırlansak hiç fena olmayacak galiba...
>
> Yiğiter Uluğ, "Renkler, Bayraklar, Amblemler", *Top Bir Dünyadır* (sergi kataloğu), YKY, 2002, s. 69-70.

24 Dominelli, L., *Anti-oppressive Social Work Theory and Practice,* Basingstoke, Palgrave Macmillan, 2002, s. 39.
25 Lloyd, D., "Adulteration and the Nation", G. Castle (ed.), *Postcolonial Discourses: An Anthology,* Oxford, Blackwell, 2001 içinde s. 402.
26 Agy., s. 405.
27 Makgoba, M., 2005, *age.,* s. 23.

da iktidardakilerin bu uçurumlara müdahele etmek istemediği) düşünüldüğünde, günümüzde var olan sosyopolitik ve ekonomik yapılar dahilinde söylemi kimliğe kaydırıyoruz ancak bu proje için Güney Afrika entelektüellerinden de faydalanılıyor mu? 2010 Dünya Kupası'nın desteklenmesine karşı gelen başlıca görüşlerden biri, Güney Afrika'daki her şey gibi futbolun da giderek metalaştırıldığı, sınıf temelli ve giderek artmakta olan muazzam bir eşitsizlikle karşı karşıya olduğumuz yönündeydi; Japonya ve Hindistan'da olduğu gibi bir zamanlar işe yarayan ancak sonradan sadece masraf anlamına gelebilecek stadyumların altyapısının geliştirilmesi ve yenilenmesi için yapılan muazzam harcamaları işsizlik, yolsulluk, evsizlik, açlık, AIDS, suç ve ölüm oranları karşısında haklı çıkarmak mümkün değil. Bunlar insan hakları meseleleridir ve 2010 Dünya Kupası'na karşı çıkanlar, ayrılan bütçenin daha temel hizmetler için kullanılması gerektiği görüşündedir. Peki Güney Afrika'nın Dünya Kupası'nı üstlenmesinin altındaki güdü nedir?

Dünya Kupası 2010: Sömürgecilik karşıtı bir dalga

Güney Afrika'nın 2010 Dünya Kupası'na ev sahipliği yapmak istemesini motive eden faktörlerden biri, besbelli Batı dünyasına Afrika'nın kupaya ev sahipliği yapmaya muktedir olduğunu kanıtlama arzusudur; Afrika'yla, dolayımıyla da siyahlık, geri kalmış ve umutsuz haldelik çağrışımıyla alakalı basmakalıp görüşleri reddetme çabasıdır. Beyazı ırksal ayrıcalık ve üstünlük işareti olarak kullanmaktan uzaklaşmaya yeltenmektir. Başka bir yazımda, bir "ırk" ve renk olarak beyazlığın kendisini medeni ve iyi olma halinin arketipi olarak gösterimlediğini, bunu yaparken de "ötekini" ilkel ve kötünün temsili olarak sunduğunu işaret etmiştim. Örneğin renkler İngiliz dilinde benzer arketiplerin imleyeni olarak kullanılıyor. Böylelikle kötü olan her şey siyahla ilişkilendiriliyor; kara kitap, kara koyun, kara liste ve kara kalpli gibi.[28] "Irkın" böyle temsillerin kısıtlamalarından arındırılarak yapıçözümlenmesinin, bu temsilleri üreten dilin yapıçözümü anlamına gelip gelmediğini sorguluyorum.

Siyah insanların suiistimali öyle sinsizce ve aralıksız sürdürüldü ki, Fanon siyah adamın "aşağılık olduğu anın öteki (beyaz olan) aracılığıyla ne zaman doğduğunu"[29] bilmediğini söylüyor ve kendisini "(beyaz adam tara-

28 Sewpaul, V., "Reframing Epistemologies and Practice through International Exchanges", agy.

29 Fanon, F., "The Fact of Blackness", Çev. C.L. Markmann, L. Back ve J. Solomos (ed.) *Theories of Race and Racism: A Reader,* New York, Routledge, 2003, s. 258.

fından üretilen) binlerce ayrıntı, anekdot ve hikâyeden dokunmuş" olarak tarif ediyor. Güney Afrika'nın apartheid döneminde büyümüş, doğduğu ülkede var olmayan bir varlık, bir aşağılama, dışlama ve ayrımcılık nesnesi olduğu hissettirilmiş biri olarak, Fanon'un tarif ettiği içselleştirilmiş baskıyla mutlak bir bağ kurabiliyorum[30] ve böylelikle Güney Afrika'nın yüzyıllar boyunca süren evrensel düzeyde tahripkâr siyahlık ve Afrika söylemlerine meydan okumaya çalışma çabasında rol oynama arzusunu empatiyle anlayabiliyorum. Güney Afrika 2010 Dünya Kupası'na ev sahipliği yapmalı mı yapmamalı mı sorusu tartışmaya bile değmez. Güney Afrika kupaya ev sahipliği yapıyor zaten, dolayısıyla geriye kalan sorular şunlar: Bu etkinliğin Güney Afrika ve ulusal sınırlar içindeki ve dışındaki sıradan insanların hayat kalitesi üzerinde nasıl bir etkisi olabilir? Dünyanın Afrika algısını ve Güney Afrikalıların kendileri hakkındaki algısını değiştirebilir mi? Güney Afrika'nın bu büyüklükte, dünya çapında bir etkinliğe ev sahipliği yapabilme becerisinin dünyanın bakışındaki yerleşik Afrika algısına bir çentik atıp atamayacağını göreceğiz ama denemeye değer olduğuna hiç şüphe yok. Ancak başarısızlık Afrika hakkındaki klişelerin doğrulanmasına yol açabilir.

Futboldan Söz Etmemenin Yolları

Futbola karşı değilim.

Milano'daki tren garının bodrumuna inip geceyi neden orada geçirmiyorsam... stadyumlara da o nedenle gitmiyorum, ama eğer fırsat çıkarsa televizyonda iyi bir maçı ilgiyle ve keyifle seyrederim, çünkü bu soylu sporun meziyetlerini bilirim ve takdir ederim. Ben futboldan nefret etmem. Futbol hastalarından nefret ederim... Futbol hastalarından hoşlanmıyorum, çünkü bu adamların tuhaf bir kusurları var; karşısındakinin neden futbol düşkünü olmadığını bir türlü anlayamaz ve sanki siz de futbol meraklısıymışsınız gibi konuşur da konuşur... Üstelik bu futbol hastası bindiğiniz taksinin sürücüsüyse, içinde bulunduğunuz durum özellikle gülünç olur.

"Vialli'yi gördünüz mü?"

"Hayır, kaçırmış olmalıyım."

"Ama bu geceki maçı izleyeceksiniz, öyle değil mi?"

"Hayır, Metafizik'in Z kitabı üzerinde çalışacağım, yani Stagirit üzerinde."

"Tamam. İzleyin de görün bakalım, haklı mıyım, haksız mıyım? Van Basten'in 90'lı yılların Maradona'sı olabileceğini söylüyorum ben, ne dersiniz? Ama gözümü yine de Aldair'den ayırmıyorum..."

Umberto Eco, *Somon Balığıyla Yolculuk*, Çev. İlknur Özdemir, Can Yayınları, 1998

Afrika'nın yapıçözümü ve yeniden inşası, somut ve neredeyse mucizevi başarıları aracılığıyla yalnız Afrika ülkelerinin elindedir. Fakat sömürgecilik karşıtı dalgalarımızın uzun soluklu olabilmesi ve uzaklara ulaşabilmesi için zihinlerimizi gerçek anlamıyla sömürgecilikten kurtarmalı, ayrıca ABD'nin tek kutuplu emperyalizmine, neoliberal demokrasisine ve buna eşlik eden, Güney Afrika ve Afrika'ya zarar verdiğini tecrübe ettiğimiz neolibe-

30 Sewpaul, V., 2003, agy.

ral kapitalizm diktelerine boyun eğmemeliyiz.[31] Şayet Afrika ülkeleri ortak bir tavır alıp insanların gelişimin merkezinde yer aldığı gerçekten köklü bir demokrasinin ilkelerini benimseyerek 2010'un ötesine taşıyabilirse, sömürgecilik karşıtı dalgalarımız daha güçlü olacaktır. Etnik ayrımcılığı ve çatışmayı körükleyerek, kendi bencil çıkarları için uluslararası ekonomi kurumlarının ve Batı'nın taleplerine boyun eğen, sadece kendilerine hizmet eden oligarşiler karşısında safları sıkılaştırarak onlara meydan okursak, sömürgecilik karşıtı akımlarımız güçlenecektir.[32] Sömürgecilik karşıtı böyle bir dalga aynı zamanda bütün tezahürleriyle çeşitliliğe yer veren, onu kucaklayan ve ona saygı duyan güçlü bir ulusal kimliğin oluşturulmasını gerektirir. Fakat kültür adına bazı grupların haklarına tecavüz edecek bir ahlaki göreliliğe doğru ilerlememeliyiz; örneğin kültüre saygı adına kadına şiddete göz yummak kabul edilemez. Öyle bir denge kurulmalı ki, ulusal özdeşleşmeyle gurur duyulmalı ancak onun yozlaşarak yıkıcı bir milliyetçiliğe dönüşmesine meydan verilmemeli.

Milli birlik ve milliyetçilik

Bir meslektaşım[33] hayatının büyük bölümünü İngiltere'de geçirdikten sonra yetişkin olarak Jamaica'ya döndüğü zaman işgal ettiği arada kalmışlık alanını ve farklı kimliği anlatmıştı yazılarında; ne İngiltere'ye ne Jamaica'ya ait olduğunu hissediyordu. Fakat Jamaica futbol takımının maçını izlerken hissettiği dokunaklı bir anı da tasvir etmişti. "Soluk kesici bir maç izliyordum: Jamaica, Brezilya'ya karşı oynuyordu. Jamaica ve İngiltere doğumlu oyunculardan oluşan bir Jamaica takımını destekleyen otuz sekiz bin Jamaica taraftarının arasında olmak coşkulu bir histi"[34]. Anlatmaya şöyle devam ediyordu: "O anda, 'Jamaica' adını verdiğimiz ulus devletin kırılgan birliğini tehdit eden sınıfsal, etnik, siyasi, cinsel, kültürel ve toplumsal ayrımlar maçın sonuna dek askıya alınmıştı (ve hatta cüretimi mazur görürseniz) aşılmıştı."[35]

31 Midgley, J., "Global Inequality, Power and the Unipolar World: Implications for Social Work Education", *International Social Work,* C. 50, S. 5, s. 613–26.

32 Bond, P., *Talk Left, Walk Right: South Africa's Frustrated Global Reforms,* Scottsville, University of KwaZulu-Natal Press, 2004; Bond, P., *Elite Transition: From Apartheid to Neoliberalism in South Africa,* Scottsville, University of KwaZulu-Natal Press, 2005; Hart, G., *Disabling Globalisation: Places of Power in Post-apartheid South Africa,* Pietermaritzburg, University of Natal Press, 2002; Hoogvelt, A., *Globalization and the Postcolonial World: The New Political Economy of Development,* Londra, Macmillan, 1997.

33 Williams, 2007.

34 *Age.*, s. 255.

35 *Age.*, s. 257.

Fanatik bir spor düşkünü sayılmam, ancak 1995 Ragbi Dünya Kupası'nı izlerken benim de içim milli gururla dolmuştu. Ne de olsa apartheid yönetiminden demokrasiye geçiş yapmayı dikkate değer ölçüde barışçı bir biçimde başarmıştık ve şimdi ülkemiz (sahada uluslararası ikonumuz Nelson Mandela'yla) apartheid yönetimi altında sadece beyaz adamın hakkı sayılan bir spor müsabakasını kutluyordu. Sporun (ve çevresindeki söylemlerle medyada spor haberciliğinin) bir ulusu bir süreliğine bile olsa bir araya getirebilme potansiyeli sorgulandığında, bu soruya olumlu cevap vermeliyiz. Almanların 2006 Dünya Kupası'na başarıyla ev sahipliği yaparak ulusal gururlarını yeniden pekiştirmesi ve anti Semitizm ve milyonlarca Yahudiye ölümcül baskılar yapan bir ulusun hayaletini geçmişe gömmesi hakkında çok şey söylendi ve yazıldı. Fransa, Güney Kore ve Japonya'da da aynı gurur ve milli beraberlik hissine şahit olduk. Ancak sorun, bu milli beraberlik ve gururun ne kadar kalıcı olduğudur. Bu ulusal gurur yozlaşarak dar görüşlü bir milliyetçiliğe dönüşebilir mi? Bu durum, hangi ölçüye vardığında Appiah'ın ileri sürdüğü "mantığı geride bırakmak" söyleminin tezahürü haline gelir?[36] Böylesi bir coşku insanların gündelik hayatlarında yakalarını bırakmayan gündelik gerçeklerle meşgul olmalarını ne kadar süre için engelleyebilir? Etnisite, sınıf, ırk, toplumsal cinsiyet, dil ve cinsiyet odaklı bölme politikalarının hayatımızda yeniden sahneye çıkması ve parçalanmış kimliklerimizin kendilerini göstermesi ne kadar sürer? Böylesi bir milliyetçiliğin bedeli ne olabilir? Bu yazının sonuç bölümü, Güney Afrika'nın 2010 Futbol Kupası'na kadar geçecek dönemde ve sonrasında nüfusunun çoğunu toplumsal ve ekonomik açıdan dahil etmeyi başaramaması durumunda ortaya çıkabilecek en kötü senaryolar hakkındadır.

Milliyetçiliğin eşanlamlıları şunlardır: vatanperverlik, şovenizm, aşırı milliyetçilik ve yabancı düşmanlığı. Hepsinin olumsuz çağrışımları vardır ve –milli birlikle karşıt olarak– hepsi olumsuz sonuçlar doğurma potansiyeline sahiptir. Olumsuz olmalarının nedeni, partizan insan gruplarının genellikle iktidardaki siyasi parti ya da lidere körü körüne ve tam bağlı olmasıdır. Bu durum Güney Afrika'da Afrika Ulusal Konseyi'nin (ANC) destekçileri tarafından koşulsuz ve tamamen savunulması olarak tezahür eder. 1994'teki ilk demokratik seçimler öncesinde söz verdiğinin tam tersi eko-

36 Aynı zamanda, mantığı ontolojik bir konuma yükseltme konusunda tedbirli davranmalıyız. Aydınlanma'nın mantığa atfettiği öneme rağmen, benim sorum şu: Tarihin farklı dönemlerinde insanoğlu üzerinde hangisinin daha derin bir etkisi oldu; mantığın mı, yoksa duyguların mı?

nomik ve sosyal politikalarla feci sonuçlara yol açmış olsa da,[37] destekçileri ANC'yi savunmaya devam etmişlerdir. Böyle sorgusuz bir sadakat diktatörlük ve totaliter yönetimin temellerini atabilir, halkın sosyoekonomik, kültürel ve siyasal haklarının gasp edilmesine yol açabilir. Güney Afrika'nın 2010'dan sonra pek az işe yarayacak, belki de hiç işe yaramayacak altyapıları inşa etmek için sağlık, eğitim ve sosyal güvence bütçelerini yeniden yönlendirmesi, ulusa zarar verebilecek, içe dönük milliyetçiliği aksettirirdi ki, Kupa'ya 2002'de Güney Kore'yle birlikte ev sahipliği yapan Japonya için de aynısı geçerlidir.[38] Ancak iyi düşünülmüş, rasyonel altyapı planları ve gelişimi, etkinliğe katılmak için kitleler halinde gelecek yabancılar, etkinliğin istihdam sağlama potansiyeli, ayrıca kısa dönem ve uzun dönem yatırımcıları çekecek olması, Güney Afrika'ya (ve Afrika'ya) tam da ihtiyaç duyduğu ekonomik ve sosyal çıkışı sağlayabilir.[39] Ancak temel soru, neoliberal kapitalist paradigmamız göz önünde bulundurulduğunda, etkinliğin sıradan insanların ve ülkedeki yoksulların faydasına olup olmayacağıdır. Anarşistlerin kendi kısmi siyasi görüşlerini bir kenara bırakması iyi olur, zira (istesek de istemesek de gerçekleşecek olan) 2010 Dünya Kupası'nı sabote etmek kimsenin çıkarına olmayacak. Daha ziyade yoksulların bekçiliği görevini üstlenmeli ve 2010 Kupası'nın çoğunluğun çıkarlarına hizmet etmesini sağlamaya çalışmalılar.

Sonuç

2010 Dünya Kupası'nın çevresindeki meseleler karmaşık ve oldukça zorlu. Güney Afrika'nın kupaya başarıyla ev sahipliği yapması, Afrika hakkındaki genel basmakalıp fikirlerin yapıçözümüne yol açma ve ulusu bir araya getirme potansiyelini taşıyor. Şayet bu doğruysa, doğal sonuç iddiası da doğru demektir. Başarısızlığımız, Afrika hakkındaki basmakalıp görüşleri pekiştireceğimiz ve ulusu daha da parçalayacağımız anlamına geliyor. Ancak bu yazıyı sonlandırırken yapacağım yorumlar bundan da fazlasını kaybetme riskiyle karşı karşıya olduğumuzu ima ediyor. Harcamalar konusundaki iddialara gelince, mutlaka bir seçim yapmamız gerekiyor mu? Güney Afrika'nın hem 2010 Kupası için hem de daha yeniden dağıtıma yönelik önlemler aracılığıyla insanları kalkındırmak için gereken paraya sahip olması mükün; bü-

37 Bond, 2004, *age*.; Bond, 2005, *age*.; Hart, 2002, *age*.; Sewpaul, 2003, agy.

38 Waltz, C., "World Cup Soccer Economic Impact", 2005, http:// spectrum.troy.edu/-aisfm/world%20cup.htm (erişim tarihi: 16 Temmuz 2007).

39 Futbol dünya kupasının ekonomik etkileri için bkz. Waltz, agy.

yük şirketler ve çokuluslu şirketler için uygulanan büyük vergi imtiyazlarını kaldırarak, ticareti düzenleyip yurtiçi üretimi canlandırarak, maaşları düzenlemek suretiyle gelir farkını en aza indirerek, suç oranlarını ve bunlarla ilişkili giderleri azaltarak, rüşveti ve akraba-tanıdık kayırmacılığını sonlandırarak, silah tedariği için milyarlarca *rand* harcamayı bırakarak, yolların isimlerini değiştirmek gibi gereksiz ve pahalı bir uygulamayı bitirerek ve kamu görevlilerimizin gerçekleştirmek için maaş aldığı işleri para meraklısı danışmanlara devretmekten vazgeçerek yapılabilir bunlar. Dünya Futbol Kupası, parçalanmış kimliklerimize rağmen ulusu bir araya getirme, Batı dünyasının gözlerindeki baskın Afrika imgelerini yapısöküme uğratma ve önemli bir altyapısal gelişimi tetikleme potansiyeline sahiptir, biz de bunun için çalışmalıyız.

Ancak halkın içinde yaşadığı sosyo-ekonomik koşullar değişmezse, bu coşku ve beraberlik hali geçici olacak, belki de sonunda Rwanda ve dünyanın başka yerlerinde görülenlere benzer soykırımlar halinde tezahür edecek etnik gerilimlerin ve düşmanlığın yolunu açacaktır. Güney Afrika, yüksek işsizlik oranları, yoksulluk, suç ve rüşvetçilik gibi çok çeşitli sosyo-ekonomik sorunlarından da anlaşılabileceği üzere, krizde olan bir ülkedir. Son zamanlarda toplumumuzdaki en masum ve en savunmasızların, yani çocukların tecavüze uğrayıp öldürüldüğü bir dizi olay, içinde yaşadığımız son derece insanlıktan çıkarıcı ve canavarlaştırıcı toplumu yansıtmaktadır. Kökü yoksulluk ve sayısız insanın deneyimlediği eşitsizlikte yatan böylesi bir insanlıktan çıkma hali topluma yerleştiğinde, belki de soykırıma giden yol ortaya çıkmaktadır. Diamond,[40] salt etnisiteden ziyade sosyo-ekonomik farkların da soykırımı tetikleyen faktörlerden biri olduğunu vurguluyor; sahip olanlar ve olmayanlar arasındaki aşırı eşitsizlik, çatışmaya katkıda bulunuyor.

Sosyal hizmetler için ve Güney Afrika için, en önde gelen ve merkezi endişeler yoksulluğun ve eşitsizliğin habercileri, tezahürleri ve sonuçları olmalı. Güney Afrika halkının 2010 Futbol Kupası'na ev sahipliği yapabilmesi için ortak girişimlerde bulunup toplumsal ve ekonomik açıdan onları bu etkinliğe dahil edemezsek, ortaya çıkacak olan kırgınlık ve yerle bir olan hayaller (beklentiler yüksek olduğu için hayal kırıklığı da büyük olacaktır) çatışma ve şiddete yol açabilir. Sosyal hizmet görevlilerine sık sık düşen iş, başarısız olan makro seviyede politikaların parçalarını toplamaktır; ancak poli-

40 Diamond, J., *Collapse: How Societies Choose to Fail or Survive,* Londra, Penguin, Books, 2005.

tikaları biçimlendirme ve ulusların destanlarını yazmakta da kendimizi ileri sürmemiz aynı ölçüde önem taşıyor. Sosyal hizmet görevlilerinin bütünleşmiş ve kapsayıcı toplumlara ulaşmak için toplulukları harekete geçirmekte önemli bir rolü vardır ve 2010 Dünya Kupası'nın bunun için sunduğu fırsatlar sonuna dek kullanılmalıdır. Yerel cemiyetler, 2010 Dünya Kupası'nın potansiyel faydaları ve sınırlarından haberdar edilmeli. Yoksullar ve savunmasızlar 2010 Dünya Kupası'nın vaatlerinden faydalanmalı, ancak cemiyetler 2010 Dünya Kupası'nın yoksulluktan kurtulmalarının vazgeçilmez koşulu olmadığını da unutmamalı. Genel olarak Güney Afrikalıları, daha özel olarak siyasetçiler ve sosyal hizmetlileri bekleyen belki de en zorlu görev, 2010 Kupası'ndan doğan coşku ve umudu gerçekçilikle dengeleyebilmek, 2010 Kupası'nın potansiyel birleştirici gücünü ülkenin iyiliği için dizginlemek, diğer yandan da olağanüstü bir hayal kırıklığını ve burada tarif ettiğim potansiyel sonuçları engelleme çabasıyla beklentileri kıvamına getirmektir. Spor etkinlikleri ulusal özdeşleşmenin tam da çekirdeğini ve milyonlarca insanın hayat standartını etkilediğinde, sosyal hizmet çalışanlarının endişelenme vakti gelmiş demektir.

İngilizceden çeviren: Begüm Kovulmaz

Başka Bir Dünya Kupası: Mondiali Antirazzisti[1]

YAVUZ YILDIRIM

I

Dünya Kupası'ndan bahsederken, futbol dışında "milyarlarca insanı peşinden sürükleyen" bir şeyin olmadığı sıkça hatırlatılır. Futbol, gerçekten de fikren ve fiziken kitleleri "sürüklüyor"; bir yerden öte yere taşıyor. Dahası bu sürüklenme hiçbir zorlama olmadan, tersine kişisel isteklilikle, zevkle ve coşkuyla yapılıyor. Futbolun bu hareket halindeki yapısı, sahada oynanan oyun kadar etkileyici. Oyunun içeriği, basitliği, her yerde uygulanabilirliği, sürprizlere açıklığı, kitleleri taşıyan en önemli nedenler. Ama oyunun kendine dair özellikleri kadar, kişilerin camialar ve isimlerle yarattıkları özdeşlik, geleneklerin ve yaşananların bağlayıcılığı, futbol üzerinden kurulan ilişkiler gibi, öznel yanları bu hareketin en önemli tetikleyicilerinden. Tüm bunlar, futbolun hayatın tam içinde oluşunun ve orada olan biten her şeyden etkilendiğinin açık göstergesi. Kişiler ve zevkleri, aidiyetleri ve fikirleri, soyut ve somut birçok unsur birleşerek futbolun canlılığı korunuyor. Dünya Kupası, bu canlı olgunun cisimleştiği, evrenselleştiği, ortaklaştığı en önemli mekân olarak kritik bir öneme sahip.

Dünya Kupası'nın bu mekânsal önemi, futbola dair her şeyin somutlaştığı bir yer durumuna gelmesinden kaynaklanıyor. Kitleleri bir araya getiren ve dolayısıyla fikirleri de buluşturan bu mekân, futbolun hayatla ilişkisinde olan

1 Birikim-Güncel'de yayımlanan "Bir Toplumsal Hareket Olarak Irkçılık Karşıtı Dünya Kupası" başlıklı yazının gözden geçirilmiş ve genişletilmiş halidir. (http://www.birikimdergisi.com/birikim/makale.aspx?mid=566&makale=Bir%20Toplumsal%20Hareket%20Olarak%20"Irkçılık%20Karşıtı%20Dünya%20Kupası")

biten her şeyi yansıtma potansiyeline sahip. Her yerden ve her şeyden bir parça bulunduran Dünya Kupası mekânı, hem oyunun kendini düşünmek hem de onu etkileyen ve onun etkilediği unsurları görmek açısından da bir fırsattır. Bu yanıyla, Dünya Kupası, bir tür Sosyal Forum olarak görülebilir. Bir forumun barındırdığı tüm renkliliği ve heyecanı barındırır Dünya Kupası. Bu benzerlikten ve bir araya gelmenin etkileyiciliğinden olsa gerek, farklı dünya kupaları organizasyonları düzenleniyor. Bunların Avrupa çapında gerçekleştirilen en ünlüsü, "Irkçılık Karşıtı Dünya Kupası" (Mondiali Antirazzisti).

Kupanın harekete geçiriciliği ve mekânsal önemi, Antirazzisti deneyiminde bizzat görülür. Avrupa'nın birçok yerinden, futbolun en önemli parçası, taraftarlar bir konsept etrafında, futbolun birleştiriciliği dolayımıyla her yıl bir araya geliyor. Bu etkinlik, hem futbolun başka türlü bir hal alabileceğini hem de futbolun birçok farklı kapıyı açabileceğini gösteriyor.

II

Irkçılık Karşıtı Dünya Kupası'nın detaylarına girmeden önce, futbolun bir adım dışına çıkarak, kişilerin bir araya gelme süreçlerine, birlikte bir şeyler yapma motivasyonlarına değinmek; toplumsal mücadelelerin ve buna bağlı olarak siyasi pratiklerin değişimine dair bir çerçeve çizmek yerinde olur kanısındayım. Bunun için de en baştan beri değindiğim, hareket, kitle, birliktelik kavramlarına dair tespitlerle başlamak gerekli.

Toplumsal hareket denince, insanların çeşitli şikâyet ve taleplerle bir araya gelişleri, bu talep ve isteklerini uygulamaya geçirmek için siyaseten baskı oluşturmaları, bu pratikleri belirli bir kimlik ve duruş etrafında sürekli hale getirmeleri akla gelir. Kitlelerin topluma ve siyasete dair taleplerle her türlü şekilde bir araya gelişleri, gösterileri, eylemleri, kampanyaları, isyanları bu çerçeveye dahil edilebilir. Birbirinden kopuk kalabalığın anlamlı bir kitleye dönüşmesi, birlikte hareket etmenin unsurlarının yaratılması, ulaşılmak istenen sonuca dair pratiklerin geliştirilmesi, toplumsal hareket sürecinin en önemli göstergeleridir. İşçi sınıfı hareketi, ondokuzuncu yüzyıl sonundan itibaren bu alanın en somut göstergesi ve belirleyicisi olmuştur. Bununla birlikte, yirminci yüzyılda toplumun ve siyasetin temel dinamiklerine etki eden kadın hareketi, barış hareketi, sivil haklar hareketi, çevreci hareket gibi örnekler, sosyal bilimler alanının belli başlı çalışma konuları arasına girmiştir ve halen yaşanan süreçleri etkilemeye devam eden bu hareketlerin nitelikleri tartışılmaya devam etmektedir.

Amerikalı düşünürler hareketin "nasıl" ortaya çıktığına dair teoriler geliştirirken ve bunun için kaynakların kullanımı, siyasi süreçlerin yönetilmesi gibi başlıklara odaklanırken Avrupalı düşünürler, Marksizm'in genel çerçevesi ve sosyalizm deneyimlerinden hareketle, hareketin "neden"lerine odaklanırlar. Özellikle toplumsal mücadelenin taşıyıcısı işçi sınıfı hareketinin gösterdiği değişim, yaşanan devrimler ve sonuçları, ekonomik ilişkilerin değişimi ve sınıf yapılarındaki çerçevesinde, siyasi ve sosyal mücadelenin dayandığı temeller yeniden ele alınır hale gelmiştir. Tabii ki bu değişimi başlatan en önemli kırılma noktası, 1968 deneyimi ve mirasıdır.

1968'in Avrupa'daki en önemli sonuçlarından biri, günlük hayatı ve ilişkileri siyasal bir tartışmanın içine çekmiş olmasıdır. Kısa süren sarsıntının uzun dönemli etkisi, çok farklı konuların artık siyasal hareketlerin merkezi haline gelmesi, diğer bir deyişle aile, eğitim tarzı, cinsellik, kültürel ilişkiler gibi farklı konular üzerinden yeni siyaset yapma pratiklerini geliştirebilmesi olmuştur. 1968 sonrasında, "hareketler" artık sadece bütün resmi değil, ondan önce ve belki de sadece resmin içindeki parçaları önemsemeye başladılar. Böylece, toplumsal hareketler çok parçalı bir yapıda seyrederken, siyasal olanın zemini, uzun yüzyıllar sonra ilk kez bu kadar genişledi. Bu yazının asıl konusu olan futbol ve Dünya Kupası da, bu yeni zeminin içerisinde yer almaya başladı. Tabii ki bu durumda, bu iki başlığın ekonomik ve sosyal ilişkilerdeki öneminin artması oldukça etkili. Dahası başta belirttiğim gibi futbolun kapsadığı ilişkilerin toplumsal süreçlerden besleniyor olması, onu çeşitli tartışma konularıyla bağlantılı hale getiriyor. Bu konu aslında tam olarak, Rancière'in belirttiği, "ilişkisizleri ilişkilendirme" vurgusu ile birlikte anlam kazanıp, yeni pratik açılımlar için bize yol gösteriyor. Çünkü, bu yol, "bir *kendi* değil, bir *kendi*'nin bir başkasıyla ilişkisi olan *bir*'in şekillendirilmesini" içeriyor ve "birçok ad, statü ya da kimlik arasında; insanlık ve insan-dışılık arasında, yurttaşlık ile yurttaşlığın-inkârı arasında" bir ağ yaratıyor ve "arada" (*in-between*) olanların temas kurmasını sağlıyor.[2] Söz konusu pratikler, tartışmasız ve tam bir mutabakatla örülü alanların karşısına bu yeni siyaset anlayışını koyuyor.

Yeni hareketlerin, kimlik siyaseti başlığında incelenmeye başlaması, taleplerin çeşitliliği ile birlikte, daha önce tekleştirici bağlamlarda ele alınan grupların ve konumların yasal ve günlük ilişkilerdeki tanınma taleplerinin yoğunlaşması ile ilgiliydi. Konu bazındaki parçalı yapının bir getirisi olarak, katı-

2 Rancière, Jacques, *Siyasalın Kıyısında*, Çev. Aziz Ufuk Kılıç, Metis Yayınları, 2007, s. 74-75.

lım boyutunda farklı kesimlerin, ırkların, bakış açılarının bir araya gelebilmesi olanağı oluştu. Ancak sınıfın yerine kimliğin konulduğu bu ilk dönem eleştirilerin, özellikle küreselleşme süreci ile birlikte yeni entegrasyonların sağlandığı son 10-15 yıllık süreçte yeni bir birliktelik üretme eğilimine girdiği söylenebilir. Diğer bir deyişle, bizi oluşturma talepleri, dışlayıcılık yerine kapsayıcılık üzerinden değerlendirilmeye başlanıyor. Tanınma talepleri, birlikte hareket etme zeminlerini arayarak güçlenebileceğini görüyor. İletişimin yeni bir şekillendirici güç olarak ortaya çıkması, daha hızlı ve etkili eylemlerin yapılabiliyor oluşu, farklı grupların eklemlenmesini de kolaylaştırıyor.

Bu çok-seslilik, eski tarz siyasetin pek de alışık olmadığı ve nasıl yönetilmesi gerektiğini bilmediği bir alandı. 40. yılını geride bırakırken, '68 bizi hâlâ bu sürecin nasıl yönetileceği ve etkili hale getirileceğine dair tartışmaların ortasında tutuyor; bugünkü "ne yapmalı" sorusunu, biraz da eski ile yeninin, '68 doğumlu bu tartışması oluşturuyor. Günümüzde farklı alanlarda harekete geçen oluşumlar, bu tartışmayı teorik ve pratik boyutlarıyla birlikte deneyimliyorlar. Farklı bir deyişle, yaparken öğreniyorlar.

Siyasal olan'ın genişleyen alanı içine, göç ve göçmenlik meselesi ile birlikte yeni bir hal alan yurttaşlık kavramı da giriyordu kuşkusuz. Yurttaşın, bir dışarı ile birlikte anlam kazanması, temeline insan özgürleşmesini alan '68 hareketi için pek de tutulacak bir dal değildi. Biz ve onlar ayrımının temelleri, farklı olanın bildik olanla nasıl eklemleneceği, kimlik ve özneleşme tartışmaları ile birlikte devam etti. Hele ki bir de Avrupa'nın göbeğinde ırkçılık gibi bir fenomenin gelişmesi, bununla nasıl baş edileceğine dair önemli bir deneyim sunuyordu. Buna cevap olarak önerilen en kapsamlı görüş olan ve Amerika deneyiminden şekillenen çokkültürlülük teorisi, liberalizmin bildik çıkmazlarına girdikçe, uygulamada sıkıntılarla karşılaştı. Bu yazının doğrudan konusu olmamakla birlikte, çokkültürlülüğün, ırkçı eğilimleri engellemekten ziyade, içe kapanmacı cemaatler yarattığı için, farklı-olanın dışlanması yoluyla körüklendiğini söylemek gerekli. Bireylerin ahlaki tercihlerinin diğerleriyle çelişmesi meselesi, ehil vatandaşların ehil olmayanlarla birlikte yaşıyor oluşu, gruplara ayrılan bireylerin gittikçe birbirinden kopmasına ve toplumsalı ortadan kaldıracak boyutlara varmasına neden oldu.

Ancak, bir arada olma ve birbirine bağlılık durumu, kimlik politikalarının da etkisiyle, var olan çatışmaların üstünü örtmeye değil, tersine bunları görmezden gelmemeye odaklanmıştır. Dolayısıyla, hareketlerin etkilediği yeni siyaset, pürüzsüz bir zemin hayal etmez. "Yurttaşlık bir hak biçimi ol-

manın yanı sıra, gerek bu hakkı kullananların çeşitliliğini, gerekse bu hak kullanımının gerçekleştiği tarzların ve alanların çeşitliliğini zımnen tanıyan bir durumdur. Nitekim yurttaşlık özneyi tabiyete yönelik bir direniş alanı olarak algılamak suretiyle modern tabiyet tarihini dönüştürmüştür."[3] Bir direniş alanı olarak yurttaşlık; farklılık, entegrasyon, bir arada yaşama meselesinin sadece bireysel tercihlerle değil, resmi politikalarla anlam kazandığı günümüzde kurumsal sınırları zorlayan bir güç olarak görülmelidir. Yurttaşların hareketleri, bu direniş alanlarının birbiriyle eklemlendiği yeni biçimler ürettikçe güç kazanacaktır. Bu bağlamda '68 sonrası hareketler, yirmibirinci yüzyılın yeni hareketlerine bir rehber görevi görür. Wallerstein'in belirttiği gibi, "1968-sonrası hareketler, ırkçılık ve cinsiyetçiliğin yalnızca bireysel önyargılar ve ayrımcılıkla ilgili olmadığını, aynı zamanda kurumsal biçimler de aldığını ısrarla vurguladılar."[4]

Hareketlerin, kurumsal olarak üretilen ayrımcılığı göz önüne sermesi, meselenin yurttaşlık zeminine sıkıştırılamayacağının ve hatta asıl ayrımların burada doğduğunu vurgulayan bir yol açtı. Dolayısıyla, artık herhangi bir ırk ve sınır ayrımı gözetmeden, benzer sorunları yaşayanların bir araya gelmesine dair bir algı gelişti. Avrupa Birliği tartışmaları, göç ve göçmenlik meselesi, halihazırda sınır kavramını oldukça "zedeleyen" deneyimler yarattı. Sınır, artık biz ve onları net bir şekilde ayıran fiziksel bir çizgi değil, bakış açıları ve gündelik pratiklere sızan soyut bir ayrım çizgisiydi. "Hareket", "sınır"ı hırpaladıkça, yeni sınırlar üretmek için kültürel ve siyasi mekanizmalar işlemeye başladı.

III

Irkçılık Karşıtı Dünya Kupası, bu teorik çerçevede, tam da yeniden üretilen muhafazakâr sınırlara karşı, bir karşı-hareket olarak, bir arada olma pratiklerini hayata geçiren bir "eylem". Merkezinde spor ve daha da özelinde futbol olması, tam da '68 ruhuna uygun bir şekilde gündelik hayatın içinden üretilen bir karşı-hareket olmasını sağlıyor. Bu hareket, oluşturulan sınırları aşmak adına, farklı kültürden insanların bir araya gelmeleri için birçok neden olduğunu ve futbolun "bile" bunlardan biri olabileceğini ortaya koyuyor.

3 Arditi, Benjamin, *Liberalizmin Kıyılarında Siyaset: Farklılık, Popülizm, Devrim, Ajitasyon*; Çev. Emine Ayhan, Metis Yayınları, 2010, s. 57.

4 Wallerstein, Immanuel, *Bildiğimiz Dünyanın Sonu*, Çev. Tuncay Birkan, Metis Yayınları, 2009, s. 128.

Tabii ki yeni nesil hareketlerin doğasına çok eleştiri getirildi ve getirilmeye devam ediyor. Yukarıda belirttiğim gibi, "Ne yapmalı?" meselesine dair bir tartışma olarak görüyorum bunu. Hareketlerin parçalı yapısı ve sınıf yerine gündelik hayat pratiklerini öne çıkaran doğası, eleştirinin en merkezi noktası. Hele ki futbol gibi, başta sosyalistler olmak üzere, toplumu dönüştürmek adına çaba gösteren kimi kesimlerin tüylerini diken diken eden bir alana dair eylemlilik, hiç de önemsenecek bir mesele olarak görünmüyor. Ama bence tam tersi. Çünkü dönüşüm, tam da bu tip –daha önce önemsenmeyen– alanlarda başlıyor.

Birçokları tarafından ilgisiz ve alakasız görünebilir ama aslında yeni toplumsal hareketler, yoğun biçimde gündelik ilişkilerin ve sıradan meselelerin siyasetini yapmaya hevesli. Dolayısıyla, hareketin öznesi, sadece bilinç kazanmış bir eylemci ya da hakkını arayan bir yurttaş değil, televizyonunun karşısında oturan ya da sokakta futbol oynayan herhangi bir dünyalı olabilir. Bu iki tarafı birleştiren önemli bir unsur da futbol olabilir. Hayatın içinde olan biten her şeyi barındıran futbol, kitleden, gruplardan ve kişilerden bağımsız olarak yapılamadığı için, onlara dair bütün sorunları da bir araya getirir. Tribün ve taraftar, bu sorunların taşıyıcısı olarak, bir alan yaratır. Yurttaşlık kavramını geniş bir biçimde ele alıp, onu dışlayıcı bir unsur olarak değil, birlikte bir şeyler yapmanın ilk adımı olarak görenler için, bu yeni alanlar heyecan verici bir gücü barındırıyor. İnsanlar, futbol için ve futbol nedeniyle hareket edi-

yor, birbirleriyle temas ediyor ve iletişime geçiyor. Bu kısa süreli göçler, sistemin kendi taraftar kodlamasını ve grup niteliğini yaratmasına karşı yeni direniş alanları yaratıyor. Sorun yaratmayan ve salt bir müşteri olan taraftar yerine, düşünen, üreten ve haksızlıklara karşı mücadele eden, bunu kendi gibi olmayanlarla birlikte sürdürebilen bir taraftar ve tribün grubu ruhu besleniyor.

1997'den beri İtalya'nın Bologna kentinin Casallechio Di Reno "beldesinde" düzenlenen Irkçılık Karşıtı Dünya Kupası, her yıl daha fazla kişiyi televizyonlarının karşısından kaldırıp ya da sokaktan tutup çekip, kamp alanlarında bir araya getiriyor. 4 yılda bir yapılan Dünya Kupası gibi ses getirmese de, yine de yüzlerce kişiyi "peşinden sürüklüyor". Türkiye'den kalkıp bu etkinliğe giden, futbolun peşinden sürüklenen ilk ekip, 2009 yazında, biz Adana Demirsporlulardı. Hem bir ilki gerçekleştirmenin hem de "hareket"e dahil olmanın keyfini ve gururunu yaşadık.

Bizi oraya götüren ya da harekete geçiren temel neden, sporla günlük hayatın iç içe olduğu ve tüm bunlarla siyasetin ayrılmaz bir parça olduğu düşüncesiydi. Sporun her türlüsü ile günlük hayatın birbirinden ayrılamaz olduğunu düşünenler için, sporda şiddet ya da ayrımcı davranışlar, yine sokakla ilgilidir. Sokakta şiddet ve ayrımcılık devam ederken, tribünde ya da stat/salon çevresinde mevcut olmaması beklenemez. Tam da bu nedenle yaşamın bir kesiti olarak tribün ve taraftarlık, toplumsal mücadelenin yürütüldüğü tüm alanlar gibi, insanlarla yüz yüze ve iletişim halinde bir direniş alanı olarak görülebilir. Şiddet ve ayrımcılık karşıtlığını, kurumların dışındaki her yerde; özelinde sporseverler kendi alanlarında yeniden kurmaya başladıkça bunun sokağa da yansıması mutlaka olacaktır.

Irkçılık Karşıtı Dünya Kupası, tam da bu güdülerle harekete geçmiş insanların eylemidir. Sporun, gerek sahada ve tribünde yer alan mülteci ve göçmenlerle, gerekse kadınlar ve eşcinsellerle birlikte yaşanılan bir deneyim olduğunu, olması gerektiğini vurgulayan ve bu alandaki bizden olan/olmayan her kesimle dayanışma içinde olmanın yollarını arayan bir girişimdir. Bu Dünya Kupası, sporun farklı kesimleri bir araya getirme gücünü önplana çıkartırken, bu farklılıkların birlikte neler yapabileceğini gösteren bir mekân haline geliyor. Ayrımcılık, homofobi ve ırkçılık, birlikte bir şeyler yapma alanlarının başlıcaları olarak öne çıkıyor. Tüm bu örgütleniş, işleyiş ve arayışlarıyla, girişte belirttiğim gibi, bir futbol etkinliği Sosyal Forum biçimine dönüşüyor. Sosyal Forum'un açık alan, iletişim ve deneyim aktarımı, hiyerarşi karşıtlığı gibi değerlerini kendi bağlamında yeniden üretiyor.

Geçen yıl 8-12 Temmuz 2009 günleri arasında gerçekleştirilen etkinlik, ağırlığını cinsiyet ayrımcılığına kaydırmıştı. Festival alanının birçok yerine "Stop and Kick Sexism" pankartı yerleştirilmişti. Piazza Antirazzista (Irkçılık Karşıtı Meydan) çadırında, ki etkinliğin en büyük ortak alanıydı, göçmenlik ve güvenlik hukuku, sporda ayrımcılık, kadın bedeninin ticarileşmesi, sporda homofobi, Avrupa'daki Afrika diyasporası ve 2010 Dünya Kupası başlıklı sunumlar ve seminerler gerçekleştirildi. Etkinliğin bir diğer ana konusu da, G8 zirvesiydi. 10 Temmuz'da, Bologna'daki gösterilere katılımı sağlamak için, futbol turnuvasına ara verildi. Piazza'da G8 ile ilgili toplantılar da yapıldı ve eyleme katılmak isteyenler birlikte protestolara katıldı.

Stand Up Space'te, çeşitli dans etkinlikleri ve yoga seansları düzenlendi. Festival alanına yayın yapan ve internet ortamından dinlenebilen bir radyo da vardı. Burada bizim ekibimizle de bir söyleşi gerçekleştirildi. Alanın en ucunda yer alan futbol sahaları da festivalin kalbinin attığı yerdi. Üç futbol sahası bölümlere ayrılarak, 17 küçük saha elde edilmişti. Burada 6'şarlı 34 gruba ayrılan takımlar, kadın erkek karışık şekilde futbol oynadılar. Grup birincileri ile en iyi 30 ikinci gruptan çıktılar. Grup maçları tamamlandıktan sonra, penaltı atışları ile devam edildi. Bunun temel sebebi, rekabetçi davranışı törpüleyip, birlikte eğlenerek oynamayı teşvik etmekti. Futbol dışında basketbol ve voleybol turnuvaları da düzenlendi.

Adana Demirsporlular olarak Locomotive Anatolia adıyla, gruptaki 5 maçı da kazandık. 10 gol atıp 2 gol yedik. Bologna, Cenova ve Atlanta taraftarlarıyla oynadık. Maçlar gayet keyifliydi; oyundan önce fotoğraflar çekti-

rildi, rakip takımın golleri alkışlandı, maç sonunda herkes birbirini tebrik etti. Penaltı atışlarında da ilk turu geçtik ve 250 takım arasında son 32'ye kaldık. Ancak bu turda, elendik. Heyecanı, pazar öğleden sonraya kadar taşımanın gururunu yaşadık!

Yaklaşık 2000 kişiyi bir araya getiren etkinliğin diğer katılımcılarına değinmek gerekirse, ev sahibi olan İtalyanlar'ın ardından en yüksek katılımın Almanya'dan olduğunu söylemek gerek. Alman ekipler, tek bir takımın taraftarı olmaktan ziyade, ırkçılık karşıtı mücadele için bir araya gelmiş futbolseverlerin kurduğu takımlardı. Organize olarak gelenlerden, Cenova ve Veronalılar dikkat çekti. Bolognalılar zaten ev sahibi olarak her yerdeydi. Yunanistan'dan Panatinakhos, Iraklis, AEK ve Panionis taraftarları, yirmişer kişilik gruplarla katılmışlardı. Fransa'dan Marsilyalılar kalabalık ve renkli bir ekipti. Danimarka'dan Kopenhag taraftarları da öyle ama tek renk: Siyah! İngiltere'den Manchester United'ın patron karşıtı muhalif taraftarları da Red-Manchester olarak oradaydı; Macaristan'dan gelen siyahi ve beyaz karışık oyunculardan kurulu African Stars da...

Etkinliğin temel sloganlarından biri "Kazanacak bir şey yok" olsa da son gün çeşitli ödüller verildi. Büyük ödül, Mondiali Antirazzisti Kupası, göçmenler ve sığınma hakkı arayanlarla ilgili çalışmalarından dolayı, Liberti Nantes takımına verildi. Piazza Antirazzista Kupası, alandaki sunum ve tartışmalara katkısından dolayı Alman sendikacılardan kurulu DGB takımına; Kick Sexism kupası, kadın-erkek karışık oyunculardan kurulu ve beyaz kurdela kampanyasını yürüten Republica Internationale'ye verildi, ki kendileriyle turnuva devam ederken bir dostluk maçı yaptık. Farklı gruplarda olduğumuz için, maçlarımızda birbirimize taraftarlık da yaptık!

Diğer ödüllerden, Fair Play Kupası, turnuva sırasında Bologna'nın Pratello Cezaevi'nde tutuklularla maç yapmaya giden Polisportiva Zelig takımına; Kilometre Kupası, en uzaktan gelen ve Stand Up Space'te samba workshopları yapan Brezilyalı ekibe; Arkadaşlık Kupası geçen yıl ölen

ve Antirazzisti ekibinin içinde yer almış Parmalı bir taraftarın yakınlarına; Ultras Kupası bar ve kahvaltı çadırında çalışan taraftarlara; Görünmezler Kupası, Avrupa'ya göç edenlerin yaşadıklarına dair bir site olan fortresseurope.blogspot.com'a verildi. Bu kupa, çeşitli vize sorunlarıyla festivale katılamayan Afrikalı takımlara adandı ve sahnede bir süre tek başına sergilendi.

Biz kendi imkânlarımızla, sadece sahada oynayacak 7 kişilik bir ekibi

Yenilmek en büyük günah

Futbolda her şey bir anda değişebilir; bir bakıyorsunuz ilahlarını göklere çıkarıyor, bir bakıyorsunuz yerin dibine batırıyor. Ayağında top süren, sırtında milli renkleri taşıyan futbolcu uzak ülkelere zafer kazanması için milletin bağrından koparılıp gönderilen bir savaşçıya benzer. Ülkesine yenik dönen savaşçının, Tanrı'nın gazabına uğrayarak cennetten kovulan Âdem'den farkı yoktur. 1958 yılında Arjantin'in Ezeiza Havaalanı'nda halk, Arjantin karmasını bozuk para yağmuruna tuttu, çünkü İsveç'teki Dünya Kupası'nda görevlerini yapamamışlardı. 82 Dünya Kupası'nda bir penaltı kaçıran *Caszely*'nin Şili'deki hayatı tam bir kâbusa dönüştü. O tarihten on yıl sonra Mısır karşısında 6-1'lik bir skorla yenilen Etiyopyalı futbolcular, Birleşmiş Milletler'den iltica isteğinde bulundular.

Futbolda bugün "Kazanıyoruz, o halde varız, kaybedersek var olamayız," anlayışı hâkimdir. Milli takım forması günümüzde milli kimliğin tartışmasız bir simgesi haline gelmiştir, bu durum yalnızca kazandığı bir zaferle dünya haritasında yer aldığını kanıtlamak isteyen yoksul ve küçük bir ülke için söz konusu değildir. Aynı duyarlılık büyük ülkeler için de geçerlidir. Öyle ki, İngiltere 94 Dünya Kupası seçmelerinde elendiğinde *Daily Mirror* bu olayı birinci sayfasında büyük puntolu başlık atarak duyurdu: DÜNYANIN SONU GELDİ.

Her alanda olduğu gibi futbolda da kaybetmek yasaktır. Yüzyılımızın sonlarına yaklaştığımız bir sırada başarısızlık affedilmesi mümkün olmayan tek günahtır. 94 Dünya Kupası'nda bir grup fanatik taraftar, Kamerunlu başarısız kaleci Joseph Bell'in evini ateşe verdi ve Kolombiyalı futbolcu Andrés Escobar da kendi kalesine gol atmak gibi bir şanssızlığa uğramıştı ve bu "vatana ihanet" suçunun affı olmazdı; Escobar, Medellín'de kurşunlanarak öldürüldü.

Burada suç futbolda mı, yoksa her zaman başarılı olma alışkanlığında mı? Belki de bütün suç, pro-

denkleştirip gidebildik. Ancak orada gündeme ortak olup derdimizi daha iyi anlatmak için daha kalabalık bir grupla gitmek gerektiğini fark ettik. Hazırladığımız duvar gazetesi oldukça ilgi toplasa da daha fazla görsel malzeme veya sunumlara katılmak için farklı dokümanlar hazırlanabilirdi. Bir ilk deneyim olarak, şimdilik sadece gözlem yapma fırsatı bulduk. Yine de birçok katılımcı ve takım, ilk kez Türkiye'den gelen bir grupla karşılaşmanın sevincini her seferinde tekrar ifade ederek, bizimle sohbet ettiler ve dostluk maçları yaptılar.

Ayrıca orada öğrendiğimiz kimi pratikleri burada, yaşadığımız şehirde veya kendi çevremizde hayata geçirmek için de motive olduk. "Etkinliğin bir benzerini Türkiye'de yapabilir miyiz, nasıl yapabiliriz?" soruları kafamızda dolanıp duruyor. Sporun farklı kesimleri bir araya getirebilme gücü, Türkiyeli toplumsal hareketlerin ve sivil toplum örgütlerinin de konusu olmalı. Böylece, bir yandan memleketin her anlamda "farklı renkleri", dışlanmışları, bizden görülmeyenlerini sürece katmak için de bir araç kazanmış olurken, değişimin günlük pratiklerden başlaması gerektiğine dair sesi, biraz daha gür çıkarmış oluruz. Bu süreç, kurumsal alanda gittikçe meşruluğunu ve sempatisini yitiren siyasetin "ilişkisizleri ilişkilendirme" gücüne sahip olduğunu ortaya koyacak ve onu yeniden ele almak için bir fırsat yaratacak, aynı zamanda yaparak öğrenmenin ve hareket halinde olmanın gücüyle fazlasıyla öğretici olacaktır.

fesyonel futbolun da içinde yer aldığı güce ve iktidara dayanan sistemdedir. Bir spor dalı olarak futbolun hedefi şiddeti yaratmak değildir, bununla birlikte futbol bazen şiddetin basınç sübabı ya da bir boşalma aracı olarak kullanılmaktadır. Escobar'ın, gezegenimizin şiddet olaylarının en yoğun olarak yaşandığı bir ülkede öldürülmesi elbette bir rastlantı değildir. Yaşamdan zevk alan, müzik ve futbol coşkusuyla dopdolu yaşayan Kolombiya halkı aslında şiddete eğilimli değildir, ama bir kere adı çıktığı için bu menfi imajını silmesi oldukça zor görünüyor. Buna karşılık şiddetin, iktidara ve güce dayanan sistemden kaynaklandığı inkâr edilemez bir olgudur: Tüm Latin Amerika'da olduğu gibi Kolombiya'da da mevcut adaletsizlikler ve hor görülme, halkın ruhunu zehirlemektedir. Bu ülkede, gücü ve iktidarı elinde bulunduran bazı vicdansızlar cezalandırılma endişesi duymadan, haksız kazançlarla küplerini alabildiğine doldurmaktadırlar; üstelik eylemlerinin cezasız kalması da onları devamlı olarak suç işlemeye teşvik etmektedir.

94 Dünya Kupası'ndan birkaç ay önce açıklanan Uluslararası Af Örgütü'nün raporuna göre Kolombiya'da yüzlerce insan silahlı kuvvetler ve yandaşları tarafından yasadışı yollarla katledilmişlerdir. Yargısız infaz edilen kurbanların büyük kısmı siyasi yönleri olmayan kimselerdi.

Uluslararası Af Örgütü raporunda etnik arındırma operasyonlarında Kolombiya polisinin de parmağı olduğunu açıklıyordu; amaç eşcinselleri, dilencileri, fahişeleri, uyuşturucu bağımlılarını, akıl hastalarını ve sokak çocuklarını sistemli olarak ortadan kaldırmaktı. Toplum bu insanlara "süprüntüler", yani ölmeyi hak eden "*insan artıkları*" diyordu.

Başarısızlığın affedilmediği bir dünyada onlar her zaman kaybetmeye mahkûmdular.

Eduardo Galeano, *Gölgede ve Güneşte Futbol,* Çev. Ertuğrul Önalp / M. Necati Kutlu, Can Yayınları, 2008, s. 279-281.

Afrika Zamanı, Seksist Olmadan Futbolu Sevme Zamanı

GÜLENGÜL ALTINSAY

Biliyorum kadın futbol yorumcusu hâlâ pek alışıldık bir şey değil. Baksanıza yıllar yılları kovalıyor yine de bana en fazla yöneltilen soru aynı: "Neden ve nasıl futbol yazarı oldunuz?" Ben de soruyu soruyla cevaplayayım: "Neden olmayayım?" Tıpkı siyaset, ekonomi ve sanatta olduğu gibi futbolda da kadın yazarların olmasından daha doğal ne olabilir?

Aslında "Neden ve nasıl futbol yazarı oldunuz?" diye soranların bazı haklı gerekçeleri yok değil. Bir kere futbol geçmişte bugünkü kadar popüler de-

Generaller ve Futbol

70 Dünya Kupası'nda Brezilya'nın kazandığı zaferin kutlamaları sırasında Brezilya diktatörü General Medici futbolculara para bağışında bulundu, elinde zafer kupası olduğu halde onlarla fotoğraf çektirdi ve hatta topa kafa vurarak fotoğraf makinelerine poz verdi. Brezilya karması için bestelenen "*Pra frente Brasil*" ülkenin milli marşı olarak kabul edildi; bu arada televizyonlarda Péle'nin çimenler üzerinde uçarken çekilen görüntüleri "*Brezilya'yı kimse durduramaz*," yazılarıyla birlikte veriliyordu.

Arjantin 78 Dünya Kupasını kazandığında General Videla da fırtına gibi hızlı Kempes'in görüntülerini aynı amaçla kullandı.

Futbol demek vatan-millet demekti, bütün güç futboldaydı ve asker diktatörlerin hepsinin de sloganı "*Ben vatanım*" oluyordu.

Bu arada Şili'nin tek adamı General Pinochet, ülkenin kalburüstü kulüplerinden Coco-Colo'nun başkanı oldu.

Aynı şekilde Bolivya'da iktidarı ele geçiren General Garcia Meza da ülkenin en kalabalık ve en ateşli taraftarına sahip olan Wilstermann Kulübü'nün başkanı ilan etti kendisini.

Futbol demek halk demekti, o halde bütün güç futboldaydı ve bu diktatörler de "*Ben halkım*" sloganını kullanmaktan vazgeçmiyorlardı.

Eduardo Galeano, *Gölgede ve Güneşte Futbol,*
Çev. Ertuğrul Önalp / M. Necati Kutlu, Can Yayınları, 2008, s. 193.

ğildi. Çocukluğundan beri futbola ilgi duyan kadın sayısı çok azdı. İlgilenmediğiniz ve anlamadığınız, dolayısıyla da sevmediğiniz bir konuda uzmanlaşmak ve bunu meslek haline getirmek de imkânsız gibi bir şeydi.

Erkekler, üzgünüm(!) ama futbolun popülerleşmesi daha çok sayıda futbolsever kadını yaratmış oldu ve sizin özel alanınıza soktu. Sonuçta futbolcusundan, futbol yazarlığına, yorumculuğuna, spikerliğine kadar futbolun çeşitli alanlarında kadınları daha çok görmeye başladık. Anımsıyorum da ben bu işe başladığımda, yani 1989'da futbol aleminde kadın olarak çok yalnızdım. Ama şimdi hem yazılı hem de görsel basında sayımızın kaç olduğunu bile bilmiyorum. Hatta diyebilirim ki belki de Dünya'da futbolun içinde kadın gazeteci sayısı en fazla olan ülke biziz. Çeşitli Avrupa ülkelerinde basın tribünlerinde yaptığım gözlemlere dayanarak söylüyorum bunu.

Kadınlar Geliyor Kadınlar!

Peki, biz futbolun içindeki kadınlar, kolay mı geldik buralara? Erkekler kendi alanlarında bize isteyerek mi yer açtılar? Hiç ama hiç sanmıyorum. Bir yandan evde kadınların futbol nefretinden, rahat rahat maç izleyememekten, rahat rahat maça gidememekten şikayet ederler. Bir yandan da futbolu erkeklerin özel alanı olarak görürler. Daha doğrusu futbolun "erkek sporu ya da eğlencesi" olduğu ideolojik önermesinden vazgeçmezler. Ka-

Kalecinin Penaltı Anındaki Endişesi

Öğle yemeğinden sonra Bloch, futbol alanına gitti. Alanın uzağından bile izleyicilerin haykırışlarını duyabiliyordu. Oraya vardığında yedekler hâlâ oyun-öncesi bir maçın ortasındaydılar. Sahanın kıyısında bir sıraya oturup gazeteyi hafta sonu ekine dek okudu. Bir et parçasının taşlara düşmesini andırır bir ses duydu, başını kaldırdı ve ıslak, ağır topun oyunculardan birinin başından sekmiş olduğunu gördü.

Doğrulup uzaklaştı. Döndüğünde ana oyunu başlamış oldu. Sıralar doluydu, alanın kıyısından kalenin ardına yürüdü. Kalenin çok yakınında durmak istemiyordu, yola doğru çıkan sete tırmandı. Yol boyunca köşebayrağına dek yürüdü. Ceketinden bir düğme kopup yolun üstünden sekmiş gibi oldu, eğilip düğmeyi aldı ve cebine koydu.

Yanında duran biriyle konuşmaya başladı. Hangi takımların oynamakta olduklarını ve onların kümedeki yerlerini sordu. Böyle güçlü bir yel varken bu denli yukarıdan oynamalarının doğru olmadığını söyledi.

Yanındaki adamın ayakkabılarının üstünde tokalar olduğunu gördü. "Ben de bilmiyorum," dedi adam. "Benim işim tanıtmacılık, salt bir iki gün için buradayım."

"Oyuncular fazla bağırıyorlar," dedi Bloch. "İyi bir oyunda hiç ses duyulmaz."

"Onlara alan kıyısından nasıl davranmaları gerektiğini belirtecek antrenör yok," diye yanıtladı adam. Bloch'a sanki biribirleriyle bir üçüncü kişinin duyması için konuşuyorlarmış gibi geldi.

dınla futbolu bir arada düşünmek bile huzursuz eder onları. Erkeklere göre kadınlar futboldan zaten zerre kadar anlamazlar. Futbolu yorumlamak da ancak daha önce futbol oynamış olan şahsiyetlerce yapılabilir. Yani ayağınız topa değmeden spor gazeteciliği yapmanız mümkün değildir. Erkeklerce kadın ancak medyada "güzel bir şey" olarak, bir "renk" olarak kabul edilebilir. Görsel bir varlık olarak, reyting arttırıcı bir unsur olarak yani. Sadece o kadar.

Kısacası, futbol erkeklerin egemenliklerini yeniden ürettikleri, sağlama aldıkları bir alandır. Sarsmak ne kelime, bu egemenliği kuvvetlendirdiği sürece kadına yer vardır orada.

Kadın Tuvaleti Bile Yoktu

Ben ilk yıllarımda (90'lı yıllar) İnönü Stadı basın tribününde kadın tuvaletinin olmadığını bilirim mesela. Kadınlar o kadar kafalarında yoktu ki tuvalet bile yapmamışlardı. Yaklaşık üç saat karda kışta tuvaletsiz bir ortamda olmak nasıl bir şeydir tahmin edin. Bayağı bir süre onlar tuvalet yapmamakta direndi, ben İnönü Stadının basın tribününe gitmekte direndim. Bazen tüm önlemlere rağmen durum elzem olunca mecburen erkekler tuvaletini kullandım. Ama nasıl? Tribün görevlisi önce tuvaleti boşaltır, sonra kapıyı tutar, kuyrukta sıkılan erkek yazarlara "İçeride 'kadın yazar' var" açıklamasını yapardı.

"Böyle küçük bir sahada insanın ne zaman pas vereceğine çok çabuk karar vermesi gerekir," dedi.

Sanki top bir kale direğine çarpmış gibi bir ses duydu. Nasıl bir keresinde tüm oyuncuları çıplak ayakla sahaya çıkan bir takıma karşı oynadığını ve bu oyuncular her topu tekmelediklerinde vuruş sesinin ta içine işlediğini anlattı.

"Stadyumda bir kez bir oyuncunun bacağının kırılmasına tanık oldum," dedi tanıtmacı. "Kırılış sesi tribünlerin en tepesinden duyuldu."

Bloch, çevresindeki öteki izleyicilerin birbirleriyle konuştuklarını gördü. Konuşanları değil, hep dinleyenleri izliyordu. Tanıtmacıya hiç bir atağın başında gözlerini forvetlerden, bu forvetlerin kalesine doğru ilerledikleri kaleciye çevirmeye çalışıp çalışmadığını sordu.

"İnsanın gözünü forvetlerden ve toptan çevirip kaleciyi izlemesi çok zordur," dedi. "Kendini toptan söküp alması gerekir, doğal olmayan bir şeydir bu." Top yerine kalecinin nasıl elleri baldırlarında ileriye doğru koştuğu, gerilediği, bir sağa, bir sola doğru eğildiği ve kendi takımının beklerine bağırdığı görülürdü. "Genellikle insan, onu top kaleye atılana dek görmez."

Taç çizgisi boyunca birlikte yürüdüler. Bloch, sanki yan hakemler koşarak yanlarından geçiyorlarmış gibi soluma sesleri duydu. "Kalecinin top olmaksızın, ama bekleyerek böyle ileri geri koşusunu görmek çok gariptir," dedi.

Uzun süre bir oyunu bu biçimde izlemesi olanaksızdı, dedi tanıtmacı, elinde olmadan gözlerini forvetlere geriye çevirdi. İnsan kaleciye baksa gözlerini şaşılatması gerekecekmiş sanırdı. Bu birinin bir

Baktılar ki benimkisi bir-iki yıllık geçici bir heves değil, ayrıca kuyrukta beklemekten de bıkmış olmalılar, kadın tuvaleti yapmak zorunda kaldılar. Sonra zaten kadın gazeteci sayımız arttı. Tuvalet savaşını biz kadınlar kazandık yani.

Yine de erkeklerin haklarını yemeyeyim! Ne zaman tribünlerde küfür meselesi gündeme gelse akıllarına hemen kadınlar gelir. Daha çok sayıda kadın seyircinin tribünlere getirilmesi hararetle önerilir. Böylece yanlarında, arkalarında, önlerinde kadın izleyici gören erkekler utanıp küfretmekten vazgeçeceklerdir. Hemen ardından yemin billâh "kadınlar da erkekler gibi küfrediyor " diye bu çözüme itiraz eden erkek futbol yorumcuları çıkar ortaya. Kafalar iyice karışır. Küfüre kadın çözümü de sarpa sarmıştır böylece. Kimse de demez ki "küfür kötü bir şeyse siz de küfretmeyin kardeşim. Bu işte de kadınları kullanmaya çalışmayın. Kadınlar her zaman kendilerine uygun görülen rolü oynamak zorunda mı? Ayrıca onlar da erkekler gibi küfrederek kusurlu olma hakkına sahip olamazlar mı? Kadınların da küfür etme özgürlüğü yok mu?"

Üstelik Küfürler Hep Kadın İçerikli

Kadınları koz olarak kullanma anlayışı futbolun temelindeki maşist söylemin üstünü örtme telaşından aslında. Küfürlerin çoğunun kadını bir tecavüz nesnesi olarak görmesini, kadın üzerinde zorla iktidar kurarak tatmin

kapıya doğru gittiğini görmek ve onun yerine kapı tokmağına bakmak gibi olurdu. İnsanın başı ağrır ve doğru dürüst soluk alamazdı.

"İnsan zamanla alışır," dedi Bloch, "ama gülünç tabii."

Bir penaltı atışı verildi ve bütün izleyiciler kalenin arkasına koştular.

"Kaleci, atışı yapacak olan adamın hangi köşeyi kendine hedef alacağını çıkarmaya çalışıyor," dedi Bloch. "Oyuncuyu tanıyorsa genellikle hangi köşeyi hedef aldığını bilir. Ama atışı yapacak olan adam da büyük bir olasılıkla kalecinin bunu çıkarmış olacağını hesaplıyordur. Dolayısıyla kalecinin bugünlüğüne topun öteki kişiye gidebileceğini hesaplaması gerekir. Ama ya atışı yapacak olan adam da kalecinin mantığını izler ve sonunda topu her zaman hedef aldığı köşeye atmaya karar verirse? Vb., vb...."

Bloch, bütün oyuncuların yavaş yavaş ceza sahasını boşalttıklarını görüyordu. Penaltı atıcısı topun yerini ayarladı, sonra o da ceza sahasından geriye çekildi.

"Atıcı koşusuna başlayınca kaleci topa vurmadan bir an önce gövdesinin duruşuyla farkında olmadan ne yöne yatacağını sezdirir, o zaman da atıcı rahatlıkla yönünü değiştirebilir," dedi Bloch. "Kaleci bir saman çöpüyle bir kapıyı kanırtıp açmaya çalışsın daha iyi."

Penaltı atıcısı birden koşusuna başladı. Parlak sarı bir kazak giymiş olan kaleci hiç kıpırdamadan durdu ve atıcı, topu onun ellerine gönderdi.

Peter Handke, *Kalecinin Penaltı Anındaki Endişesi,* Çev. Sunja Altınel, Ayrıntı Yayınları, 1988.

olma duygusu içermesini bir yana bırakalım... Otorite geçinen erkek yorumcuların kullandığı dil tamamen kadına tecavüzü anımsatan tecavüzcü bir dildir. Hele bir de "milli bir mesele" söz konusu olursa... Onları tutabilene aşk olsun. Cinsel olan her şeye, dolayısıyla doğaya ve hayata ilişkin her şeye takan RTÜK bile selam durur bu kahraman erkeklere.

Anımsıyorum ben de ilk yıllarımda yine erkeklerin biçtiği "kadın futbol yazarı" modeliyle bayağı mücadele etmiştim. Futbola "kadınca" bakmam konusunda ne kadar baskı altında kaldığımı da hiç unutamam. Yani onlara göre bildiğimiz futbol yorumlarını erkekler yapmalıydı. Kadınlar ise futbolu başka şekillerde yorumlamalıydılar. İyi de nasıl olacaktı bu? Bir türlü anlayamazdım. Penaltının nasıl kadınca yorumu olabilirdi mesela? Ya da ofsaytın?

Şimdi en azından böylesi baskılarla karşılaşmıyoruz. Futbolun illâ ki "kadınca" yorumlanması beklenmiyor artık bizden. Ama kadınlara karşı ön yargılar tümüyle bitmiş değil. Erkek gazeteci her zaman, her yerde bir kaç adım önde. Yalnız erkek gazeteciler olsa neyse. Futbol Medyasında spor müdürlerinin asla vazgeçemedikleri eski futbolcular, eski hakemler ve hatta eski kulüp yöneticileri de var. Sizin dişinizle tırnağınızla, yıllarca süren uğraşınızla geldiğiniz yere eski futbolcu, eski hakem sadece ismiyle geliyor. Gelmekle kalmıyor önünüze geçiyor. Şu kadar yıllık gazeteciliğiniz filan yerle bir oluyor. Siz belki on sezondur o futbolcuyu izlemişsiniz. Ve yorumlamışsınız. Ne gam?

Neden Kadın *Anchor* Yok?

Sadece erkeklerin özel alanı futbolda mı bu böyle? Medyanın hemen her alanında erkekler tartışmasız imtiyazlı konumda. Bizler erkeklerin müsaade ettiği sınırlar içinde yükselebiliyoruz hala. Yetkili alanlar sımsıkı ellerinde. TV'lerde bile –çünkü TV'lerde görsellik çok daha önemli– bir Uğur Dündar, bir Ali Kırca, bir Mehmet Ali Birand seviyesinde bir tane bile kadın "anchor" yok. Gazetelerde o kadar çok kadın gazeteci var. Ama bir tane yazı işleri müdürü ya da genel yayın yönetmeni yok.

Spor kulüplerine bakıyorsunuz, orada da durum pek farklı değil. Azımsanamayacak sayıdaki kadın kongre üyesine karşın arada sırada o da göstermelik bir-iki yönetim kurulu üyesi dışında kulüp başkanlığını filan bırakın etkin kadın yönetici bile yok.

Yine de durum o kadar umutsuz değil. Bizi yüreklendiren örnekler her geçen gün artıyor. Mesela Fransa'da Rama Yade spor bakanı ve kadın. Hem

de siyahi bir kadın. Bizim için biraz büyük hayal ama olsun? Hayal etmek de güzel.

Elbette istisnalar var ama kadınların ve erkeklerin futbolla olan bağı biraz farklı değil mi? Tamam futbol aşkı, takım aşkı cinsiyetçi değil; kadın, erkek fark etmiyor. Hiçbir ayrımcılığı yok. Herkese açık. Hem de ne aşk; hiç bitmeyen, şiddetinden hiçbir şey kaybetmeyen, her sezon yeniden tazelenen bir aşk bu. İllâ cinsiyetçilik yapılacaksa, erkeklerin futbolla daha çok rekabet duygularını tatmin etmek için ilgilendiklerini söyleyemez miyiz? Takım taraftarlığını bir mülkiyet haline getirdiklerini ve rakibi, hattâ tuttukları takımın oyuncularını bile kıskandıklarını...

Kadının Rakibi Futbol

İşte size erkeklerin futbol taraftarlığını nasıl bir "mülkiyet" konusu gördüklerini anlatan bir kanıt: İngiltere'de bir araştırma yapılmış. Denek erkeklerin yüzde 94'ü tuttukları futbol takımlarını koşullar ne olursa olsun bırakamayacaklarını söylemiş. Ama aynı erkeklerin yüzde 52'si kadınlarla olan ilişkilerine gelince ilişki istedikleri gibi gitmezse vazgeçebileceklerini söylemiş. Şimdi gelin de futbola ilgisi olmayan kadınların, sevgililerinin ya da kocalarının futbol aşkını anlamalarını bekleyin. Erkeklerin hiç vazgeçemediği futbol aşkını kabul etmelerini, hoş görmelerini bekleyin. Kadınlar özel hayatlarında yaşadıkları erkeklerin mülkü olarak görülme ideolojisinin futbolda yeniden üretilmesinden hoşlanmayacaklardır tabii ki. "Adamı çekiyorduk bir de takımı çıktı!" Kadınların futbol ilgisizliğinin bazen giderek nefrete dönüşmesinin nedeni başka nasıl açıklanabilir?

Çok şükür futbolu seven, takım tutan kadınların böyle bir sorunu yok. Erkeklerin rekabetçiliğine ve kıskançlığına karşılık kadınlar sürekli sevgi üretiyor ve beklentisiz tuttuğu takıma, hattâ rakip takım oyuncularına bile sunuyor sevgisini. Her maçta yenilenen, üretilen ve özen gösterilen bir bağ bu. Erkeklere mesaj bir yandan da. İnsanlar arasındaki her türlü ilişki esasında bir iktidar ve mülkiyet ilişkisi olmak zorunda değil. Karşılıklı özen gösterilen, hep taze kılınan, eşit bir ilişki de olabilir pekâlâ.

Kadın-Erkek Herkese Açık Futbol Ziyafeti

Ve işte erkekler için de kadınlar için de futbolu yaşamak için iyi bir fırsat. 11 Haziran-11Temmuz arası tam bir ay boyunca Dünya Futbol Şampiyonasını izleme şansımız olacak. Fiilen orada olamasak da kalplerimiz Gü-

ney Afrika'da atacak. Dünya yıldızlarını seyredeceğiz. Taktik savaşlarını izleyeceğiz. Gollerin cazibesine kapılacağız. Hakem hatalarıyla kahrolacağız. Bazı ülke takımlarını daha çok sempatik bulacağız. Futbolun adaletine de adaletsizliğine de tanık olacağız. Yeniden futbolla yatıp futbolla kalkacağız.

Güney Afrika yakın tarihi eşitlik ve özgürlük mücadelesiyle yazılmış bir ülke. Dünya Kupası'nın orada düzenlenmesi de ülkede eşitsizliği azaltmış mı arttırmış mı, bu tartışılıyor şimdi. Futbolu mülkü görerek iyice metalaştıran ve bundan para ve güç kazanmak isteyenlerle bu oyunda bütün hayatlarını gören mülksüz futbolseverler çatışma halinde... Oyunun heyecanına kendimizi kaptıralım evet, ama bir ara da bu güzel oyuna ideolojik bakışımızı sorgulayalım yeniden...

Sadece erkek tavrıyla futbolla romantik bir ilişki kurmak mümkün değil. Bunu da görelim lütfen..

Yapı Kredi Yayınları'ndan

Oliver Sacks ile kimliğin bedensel temelleri üzerine

İlginç nörolojik vakaları "insancı" bir bakış açısıyla anlatan Oliver Sacks, *Dayanacak Bir Bacak*'ta bu kez hasta koltuğuna kendisi uzanıyor; bir bacağın hikâyesini anlatmanın ötesinde, bilincin neye benzediğinin içeriden bir anlatımını sunuyor.

Çeviren: Selâhattin Erkanlı
188 sayfa, 12 TL

YKY Yapı Kredi Yayınları

YAPI KREDİ YAYINLARI KİTABEVLERİ • **İSTANBUL:** 212 252 47 00 / 502 • **İZMİR:** 232 441 82 90 • **ANKARA:** 312 435 85 94 **E-POSTA** • ykykultur@ykykultur.com.tr **WEB SİTESİ** • www.ykykultur.com.tr - http://twitter.com/YkyHaber **İNTERNET SATIŞ** • http://alisveris.yapikredi.com.tr
YAPI KREDİ KÜLTÜR SANAT YAYINCILIK TİC. VE SAN. A.Ş. 212 252 47 00

YapıKredi Kültür Sanat Yayıncılık

geçen sayıdakiler

Kaos ve Karmaşıklık: Düzenli Düzensizlik Çalışmaları

Cogito / Sayı: 62

Cogito'dan / Kaos ve Karmaşıklık **Rüzgâr Gülü /** Ümit Kurt • Christine Smallwood - Martha Nussbaum • Zeliha Burtek **Yeni Perspektifler** Örsan K. Öymen: Platon ve Nietzsche Arasında Bir Diyalog • Süreyya Su: Çağdaş Sanat Üzerine Baudrillard'ın Bir Distopyası • John Sallis: Yazı ve Resim Dili **Dosya: Kaos ve Karmaşıklık: Düzenli Düzensizlik /** Katherine N. Hayles: Düzenli Düzensizlik Olarak Kaos • K. Gediz Akdeniz: Simülasyon Dünyasında Felsefi Düşüncenin Karmaşık Yazgısı ve Nietzsche'nin Yaşam Felsefesi Üzerine Bir Deneme • Paul Cilliers: Karmaşıklık, Yapıbozum ve Görecilik • Keith Robinson: Karmaşıklık Metafiziğine Doğru • Murat Arpacı: Kaos, Khora, Beden ve Ötesine: Derrida, Foucault, Deleuze • Erkan Tüzün: Kaosun Uçurumsallaştırdığı Siyasal Alan **Odak: "Komünizm Fikri Üzerine" Konferansı /** Selim Karlıtekin: Komünist Tavrın Doğum Lekesi ve Dünya Hâli • Komünizm Fikri Üzerine - Konferans Çağrı Metni • Jean-Luc Nancy: *Komünizm* Kelimesi (Londra Konferansı İçin Notlar) • Slavoj Žižek: En Baştan Başlamak / *To Begin From The Beginning* • Söyleşi: Alberto Toscano - Selim Karlıtekin: Komünizm ve Felsefe Üzerine / *On Communism and Philosophy* **Kitap /** Ozan Karaman: Kümelenme Kuramı ve Toplumsal Karmaşıklık **Söyleşi /** Judith Butler - Udi Aloni: Filistin İşgalini Normalleştirmek İşgalcilerle Suç Ortaklığıdır **Geçen Sayıdakiler /** Sayı 60-61 Darwin Devrimi: Evrim • Yazarlar Hakkında

Yazarlar Hakkında

İlker Aktükün: İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi öğretim üyesi. Siyasi tarih, yakın dönem diplomasi tarihi ve spor-siyaset ilişkileri alanlarında ders veriyor ve çalışıyor.

Tunca Arslan: 1962 doğumlu. İzmir Atatürk Lisesi'nin ardından İ.Ü Hukuk Fakültesi'ni bitirdi. Çeşitli dergi ve gazetelerde muhabirlik, yazarlık, yöneticilik yaptı. 1991'den bu yana Sinema Yazarları Derneği (SİYAD) üyesi. 2005-2008 yılları arasında Çin'in başkenti Pekin'de yaşadı, Çin Uluslararası Radyosu (CRI) Türkçe Servisi'nde çalıştı. "Futbol ve Sinema / Meşin Yuvarlağın Beyazperde Serüveni" (2003) ve "1980 Sonrası Türk Sineması'nda Akla Zarar Filmler" (2009) adlı iki kitabı var. Halen bir yayınevinde editör olarak çalışıyor.

Hande Birkalan-Gedik: Lisans eğitimini Boğaziçi Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı bölümünde tamamladı, yüksek lisans ve doktora derecelerini Indiana Üniversitesi Halkbilim Enstitüsü'nden aldı. Antropoloji, postkolonyalizm, toplumsal ve kültürel kuram, feminizm çalışıyor. Yeditepe Üniversitesi Antropoloji Bölümünde öğretim üyesi olarak çalışan Gedik, kitaplarda ve akademik dergilerde yayımlanan çok sayıda makalenin yanı sıra Belkıs Kümbetoğlu'yla birlikte *Gelenekten Geleceğe Antropoloji* (Epsilon, 2004) kitabının yazarı ve editörü.

Tanıl Bora: 1963 Ankara doğumlu. İstanbul Erkek Lisesi ve Ankara SBF mezunu. İletişim Yayınlarında araştırma-inceleme dizisi editörü olarak çalışıyor. *Birikim* Dergisinde yazıyor. Üç ayda bir çıkan sosyal bilimler dergisi *Toplum ve Bilim* Dergisinin yayın yönetmeni. Ağırlıklı çalışma alanı Türkiye'de siyasal düşüncelerdir. 2000 Ağustosu'ndan beri *Radikal* gazetesinde haftalık futbol yorumları yazıyor. Futbolla ilgili kitapları: *Futbol ve Kültürü* (derleme, Roman Horak ve Wolfgang Reiter'le birlikte, İletişim Yayınları, 1993); *Takımdan Ayrı Düz Koşu* (derleme, İletişim Yayınları, 2001); *Ankara Rüzgârı – Gençlerbirliği Tarihi* (Gençlerbirliği Spor Kulübü yayını, 2003); *Kârhanede Romantizm* (İletişim Yayınları, 2006).

Selçuk Candansayar: 1988 Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi mezunu, 1994 Gazi Üniversitesi Tıp Fakültesi Psikiyatri uzmanı, 1998 Psikiyatri Doçenti, 2000 Hacettepe Üniversitesi Antropoloji Yüksek Lisansı, 2004 Psikiyatri profesörü. Birey ve Toplum Ruh Sağlığı Derneği Başkanı, *BirGün* yazarı. Çalışma alanları: politik ve kültürel psikiyatri,nörobilim, psikotik hastalıklar, psikoterapi, homofobi, şiddet ve cinsel şiddetle mücadele, iktidar ve kişilik ilişkileri.

Ulaş Başar Gezgin: 1978'de İstanbul'da doğdu. Darüşşafaka Lisesi'nden sonra, lisans (2000) ve yüksek lisans (2002) derecesini Boğaziçi Üniversitesi'nden aldı. Yansıbilim (psikoloji) eğitiminin ardından, Tayland'da fen bilgisi öğretmenliği yaptı. ODTÜ Enformatik Enstitüsü'nde Eylül 2003'te başlayıp Mayıs 2006'da tamamladığı "Relationship of Bodily Communication with Cognitive and Personality Variables" adlı doktora tezi, bilişsel bilimler alanında Türkiye'de verilmiş ilk doktora tezi olma özelliğini taşımaktadır.Bir Avustralya üniversitesinin Vietnam yerleşkesinde tutumbilim (iktisat) dersleri vermekte ve günlük *Evrensel* gazetesine ve *Yeni Harman* dergisine Asya-Pasifik üstüne köşe yazısı yazmaktadır.

John Hughson: Wolverhampton Üniversitesi Medya ve Kültür Araştırmaları Dalı'nda araştırma görevlisidir. David Inglis'le birlikte *Confronting Culture* (Polity, 2003) adlı kitabı yazmıştır.

Allan C. Hutchinson: Toronto, York Üniversitesi, Osgoode Hall Hukuk Fakültesi'nde profesör. Hukuk ve siyaset, anayasa hukuku, ırkçılık ve hukuk çalışıyor. Kitaplarından bazıları: *Evolution and the Common Law* (Cambridge University Press, 2005); *The Companies We Keep: Corporate Governance for a Democratic Society* (Irwin Law, 2006).

David Inglis: Aberdeen Üniversitesi Sosyoloji Bölümü öğretim üyesidir. John Hughson'la birlikte *Confronting Culture* (Polity, 2003) adlı kitabı yazmıştır.

Kıvanç Koçak: 1978'de Ankara'da doğdu. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ni bitirdikten sonra aynı okulda Genel Kamu Hukuku alanında yüksek lisansa başladı. Üniversite yıllarından itibaren çeşitli yayın organlarında yazıları yayımlanıyor: *Radikal* gazetesinin haftalık spor eki *Radikal Futbol*, *Radikal* gazetesi, *Radikal İki*, *Radikal Cumartesi*, *Birikim* dergisi, *Milliyet Kültür Sanat* dergisi, *Milliyet Popüler Kültür* eki, Türkiye Futbol Federasyonu'nun dergisi *TamSaha*; "medyakronik", "haysiyet" ve "ntvspor" gibi internet siteleri bunlardan bazıları. Fenerbahçe kulübünün 100. yılı dolayısıyla Fenerbahçe 1907 Derneği tarafından projelendirilen kulübün tarihinin yazılması çalışmasında da genel koordinatör olarak görev alan Koçak, halen İletişim Yayınları'nda araştırma-inceleme dizisi editörü olarak çalışıyor; Türkiye'de siyasal hayatın kapsamlı bir değerlendirmesi olan 9 ciltlik "Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce" çalışmasının yayın sekreterlerinden biri; serbest yazarlık yapıyor.

Tan Morgül: 1973 yılında İstanbul'da doğdu. Önce Kadıköy Anadolu Lisesi'ni, sonrasında Marmara Üniversitesi İngilizce Matematik Öğretmenliği Bölümü'nü bitirdi. Lisansüstü eğitimini Bilgi Üniversitesi Kültürel İncelemeler Bölümü'nde tamamladı. Yurt içinde ve dışında konferans, seminer, workshop, gösteri ve toplantılara katıldı. Birçok dergi, internet ortamı, gazete ve kitapta toplumsal hareketler, futbolun

siyasi, sosyal ve kültürel boyutları, kent ve sivil toplum meseleleri, gezi, siyaset gibi çeşitli konularda yazıları ve söyleşileri yayımlandı. Tarih Vakfı'nın vakti zamanında yayımlamış olduğu İstanbul Dergisi'nin son iki buçuk yılında yayın yönetmenliğini yaptı. Binnaz Toprak koordinatörlüğünde Nedim Şener ve İrfan Bozan ile beraber "Türkiye'de Farklı Olmak: Din ve Muhafazakârlık Ekseninde Ötekileştirilenler" isimli araştırmanın içinde yer aldı. En son, Ulus Atayurt'la beraber İstanbul Meyhaneler ve Balık Lokantaları rehberini hazırladı.

Özgür Dirim Özkan: 1976, Bolu doğumlu. ODTÜ Sosyoloji bölümünden lisans, ODTÜ Kentsel Politika Planlaması ve Yerel Yönetimler'den yüksek lisans derecesini aldı; doktorasını Yeditepe Üniversitesi Antropoloji bölümünde yaptı. Yeditepe Üniversitesi'nde "Futbol, Kültür ve Toplum" konulu bir ders verdi. Doktora tezinin konusu: "Kültürel Kimlik ve Futbol Taraftarlığı: Saraybosna'da Zeljeznicar ve Sarajevo Taraftarları".

Emre Sarıkuş: 1983'te İstanbul'da doğdu. İstanbul Bilgi Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nü bitirdikten sonra Kadir Has Üniversitesi'nde Spor İletişimi eğitimini tamamladı. Futbol ve gündelik hayat üzerine yazdığı yazıları çeşitli yayın organlarında ve *Birgün* gazetesinde yayımlandı. İstanbul köpeklerinin Sivriada sürgününü anlatan ilk görsel çalışma olan *Sesim Rüzgara:Modern Bir Sürgün Hikayesi* adlı belgeselini 2010'da tamamladı. Türkiye'nin sosyal tarihi üzerine hikayeler içeren bir kitap üzerinde çalışıyor, film ve belgesel senaryoları hazırlıyor.

Yavuz Yıldırım: 1982 doğumlu; 2004 yılında Hacettepe Üniversitesi Kamu Yönetimi bölümünü bitirdi; 2006'da aynı bölümde Siyaset Bilimi anabilim dalında, "Radikal Demokrasi Teorisi ve Uygulanabilirliği" başlıklı teziyle yüksek lisansını tamamladı. 2005 yılında Niğde Üniversitesi Kamu Yönetimi bölümünde araştırma görevlisi oldu. Halen, Ankara Üniversitesi SBF Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi bölümü Siyaset Bilimi anabilim dalında doktora yapıyor; yeni toplumsal hareketler üzerine çalışıyor. 2009 yılında yayımlanan *Sıcağıyla Acısıyla Adana Futbolu* ve *Mağlubu Anlatmak/İslam Çupi* kitaplarının derleyenlerinden.

Doruk Yurdesin: Mimar Sinan Üniversitesi Mimarlık Bölümü Lisans ve Marmara Üniversitesi Radyo-Televizyon Yüksek Lisans Mezunu. Çeşitli yayınlarda yazarlık, redaktörlük, çevirmenlik ve editörlük yaptı. Şu sıralarda *Bant* ve *Babylon* dergilerinde editörlük ve redaktörlük yapmakta, *PostExpress* dergisine futbol yazıları yazmaktadır.

Turgut Yüksel: İşletme mezunu. *Radikal* gazetesi, *Birikim*, *Express*, *Kitap-lık* ve *Billboard* dergilerinde çizmeye devam ediyor. Çeşitli ajanslarda sanat yönetmenliği yaptı. Yayımlanmış üç kitabı var.

Bartosz Weiss: Krakov Bilim ve Teknoloji Üniversitesi (AGH), Beşeri Bilimler Fakültesi, Sosyoloji bölümünden lisans derecesini aldı, aynı bölümde yüksek lisans çalışmalarına devam ediyor. 2008-2009'da Yeditepe Üniversitesi'nde Türk toplumunda futbolun önemi üzerine çalıştı.

Vishanthie Sewpaul: KwaZulu-Natal Üniversitesi Sosyal Hizmetler ve Toplumsal Kalkınma Bölümü'nde ordinaryüs profesör olarak çalışmaktadır.

Yapı Kredi Yayınları'ndan

1. Dünya Savaşı'ndan günümüze, yaşanılan tarihin sınırlarında...

Roma İmparatorluğu dönemiyle başlayan serüven 20. yüzyılla son buluyor: *Özel Hayatın Tarihi*'nin beşinci cildi nihayet Türkçe'de. Önemli tarihçilerin uzun soluklu çalışmalarıyla vücut bulan *Özel Hayatın Tarihi*'nin bu son cildinde üç toplum mercek altına alınıyor: Fransız, İsveç ve Amerikan toplumları.

Hazırlayanlar: Philippe Ariès, Georges Duby
Çeviren: Şehsuvar Aktaş
688 sayfa, 50 TL

Özel Hayatın Tarihi 1
Roma İmparatorluğu'ndan 1000 Yılına
Çeviren: Turhan Ilgaz
722 sayfa, 45 TL

Özel Hayatın Tarihi 2
Feodal Avrupa'dan Rönesans'a
Çeviren: Roza Hakmen
671 sayfa, 45 TL

Özel Hayatın Tarihi 3
Rönesans'tan Aydınlanma'ya
Çeviren: Devrim Çetinkasap
704 sayfa, 45 TL

Özel Hayatın Tarihi 4
Fransız Devrimi'nden Büyük Savaş'a
Çeviren: Ali Berktay
704 sayfa, 45 TL

YKY Yapı Kredi Yayınları

YAPI KREDİ YAYINLARI KİTABEVLERİ • **İSTANBUL:** 212 252 47 00 / 502 • **İZMİR:** 232 441 82 90 • **ANKARA:** 312 435 85 94 **E-POSTA** • ykykultur@ykykultur.com.tr
WEB SİTESİ • www.ykykultur.com.tr - http://twitter.com/YkyHaber **İNTERNET SATIŞ** • http://alisveris.yapikredi.com.tr
YAPI KREDİ KÜLTÜR SANAT YAYINCILIK TİC. VE SAN. A.Ş. 212 252 47 00

YapıKredi Kültür Sanat Yayıncılık